UNIVERSITATEA DE STAT
”BOGDAN PETRICEICU HASDEU”
din Cahul

V. Axenti

MORFOLOGIA LIMBII ROMÂNE

SUPORT DE CURS

Cahul 2007

Cuprins:

Modulul I.NIVELELE LIMBII **5**
1.1. Niveleul morfematic
1.2. Morfemul, semn lingvistic minimal
Modulul II. OBIECTUL DE STUDIU AL MORFOLOGIEI **10**
2.1. Domeniul de definiţie al *Morfologiei*
2.2. Clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire
2.3. Definiţia locuţiunilor; modalitatea de trecere de la o parte de vorbire la alta
2.4. Definirea categoriile gramaticale; exprimarea categoriilor gramaticale
2.5. Relaţiile dintre *Morfologie* şi alte discipline
Modulul III. SUBSTANTIVUL **19**
3.1. Clasele semantico - funcţionale ale substantivului
3.2. Noţiuni despre substantivele proprii
3.3. Categoriile gramaticale de număr, de gen şi de caz ale substantivului
Modulul IV. ARTICOLUL **42**
4.1. Articolul hotărât şi articolul nehotărât
4.2. Articolul posesiv (genitival)
4.3. Articolul demonstrativ(adjectival)
Modulul V. ADJECTIVUL **49**
5.1. Principiile de clasificare a adjectivului (după formă, după conţinutul semantic)
5.2. Definirea gradelor de comparaţie; gradualitatea, gradaţia, adjectivele gradabile, non-gradabile
5.3. Funcţiile sintactice ale adjectivului
Modulul VI. PRONUMELE **60**
6.1. Definirea clasei pronumelui
6.2. Felurile de pronume: *pronume personale, pronume de politeţe, pronume reflexiv,*

pronume de întărire, pronume posesiv, pronume demonstrativ, pronume interogativ, pronume relativ, pronume nehotărât, pronume negativ

6.3. Funcţiile sintactice ale pronumelui

Modulul VII. NUMERALUL **81**

7.1. Definirea şi clasificarea numeralelor şi adjectivelor numerale

7.2. Numeralul şi adjectivul numeral *cardinal*

7.3. Numeralul şi adjectivul numeral *ordinal*

7.4. Numeralele şi adjectivele numerale *colective, multiplicative, distributive, fracţionare, adverbiale*

Modulul VIII. VERBUL **112**

8.1. Caracteristicile semantice, morfologice, sintactice ale verbului; verbe pronominale (reflexive)

8.2. Clasele semantico-sintactice: verbe predicative–nepredicative; copulative; verbe semiauxiliare; verbe tranzitive–intranzitive

8.3. Clasele morfologice de verbe: verbe neregulate, verbe auxiliare; verbe nepronominale sau nereflexive; conjugările verbului

Modulul IX. CATEGORIILE MORFOLOGICE ALE VERBULUI **144**

9.1. Definirea categoriei gramaticale a diatezei

9.2. Categoria gramaticală a timpului

9.3. Modurile personale ale verbului

Modulul X. MODURILE NEPERSONALE ALE VERBULUI **169**

10.1. Definirea modurilor nepersonale ale verbului

10.2. Probleme legate de modurile nepersonale

10.3. Explicaţii cu privire la predicativitatea infinitivului şi a gerunziului

Modulul XI. ADVERBUL **181**

11.1. Definiţia, clasificarea adverbului

11.2. Adjective folosite adverbial; substantive folosite adverbial

11.3.Locuţiuni / expresii adverbiale

11.4. Gradele de comparaţie ale adverbului

11.5. Funcţiile sintactice ale adverbului

Modulul XII. PREPOZIŢIA **188**

12.1. Definiţia şi conţinutul clasei

12.2. Clasificarea prepoziţiilor (după criteriul etimologic, după aspectul structurii morfematice)

12.3. Regimul cazual al prepoziţiilor

12.4. Aspecte ale semanticii prepoziţiilor; raporturile exprimate de prepoziţii

Modulul XIII. CONJUNCŢIA **200**

13.1. Definiţia şi conţinutul clasei

13.2. Clasificarea conjuncţiilor după structuri şi după origine

Modulul XIV. INTERJECŢIA **204**

14.1 Definiţia şi conţinutul clasei

14.2. Clasificarea interjecţiilor după structură şi după origine

14.3.Probleme de semantică în clasa interjecţiei

14.4. Interjecţiile şi onomatopeele

14.5. Funcţia sintactică a interjecţiilor

NIVELELE LIMBII, UNITĂŢILE LIMBII

Nivelul este un subsistem al sistemului limbii care include unităţi omogene, de acelaşi grad de complexitate, indivizibile în unităţi similare în cadrul subsistemullui dat, între care există acelaşi tip de relaţii non-ierarhice. Unităţile fiecărui nivel realizează funcţii specifice: fonemul îndeplineşte funcţiile distinctivă, constitutivă, perceptivă; lexemul – funcţiile nominativă şi constitutivă; propoziţia – funcţia comunicativă.

Unităţile de nivel imediat inferior se asociază, generând unităţi de rang superior. De exemplu, fonemul ataşat unui alt fonem, alcătuieşte morfemul etc.

Nivelele de bază sunt: *fonematic, morfematic, lexematic, sintaxematic.*

Nivelul morfematic. Morfemele sunt unităţi biplane, realizându-se atât în planul expresiei, cât şi în cel al conţinutului. În planul expresiei, morfemele constituie o reuniune de foneme(uneori – un singur fonem); în panul conţinutului, ele posedă anumite semnificaţii(lexicale, gramaticale).

Morfemele sunt unităţi semnificate minimale, care se delimitează de cuvânt(lexem, glosem). Semnificaţia lor se deosebeşte de sensul lexemelor şi semnificaţiile categoriilor gramaticale. Se disting morfeme *radicale* şi *extraradicale*(afixale), conform poziţiei ce o au în cuvânt precum şi cele formative şi derivative, după rolul ce-l au în structura limbii.

Morfemul, semn lingvistic minimal. În calitatea sa de semn lingvistic minimal, morfemul poate reprezenta un cuvânt (cf. *deci, vai, cu, unde* etc.) şi chiar un enunţ (*Hai!,* de pildă). De cele mai multe ori însă, morfemul participă la comunicare ca parte componentă a cuvântului sau a enunţului (cf. *Unde stai?, E frig*. etc.). Cuvântul analizabil reprezintă, la nivel morfematic, o asociere stabilă, unităţile componente organizându-se într-o succesiune fixă, care nu admite modificări sau disociere; componentele morfematice ale cuvântului pot fi totdeauna aceleaşi (cf. *furiş, devreme* etc.), sau pot reprezenta asocieri parţial variabile, modificarea structurii morfematice condiţionând existenţa variantelor (comp. *acum* şi *acuma, atunci* şi *atuncea*) sau a flexiunii.

Ca unitate minimală, morfemul se opune cuvântului şi enunţului, ca unitate semn se opune fonemului şi trăsăturilor distinctive.

Ca semn lingvistic minimal, morfemul a fost adoptat în numeroase descrieri gramaticale ca unitate fundamentală a limbii în locul cuvântului, promovare determinată de lipsa unei definiţii satisfăcătoare, capabilă să ofere un criteriu clar pentru distincţia „cuvânt (compus) / grup de cuvinte”.

Morfemele gramaticale, aşezate, de obicei după cel(e) care exprimă sensul lexical, se succed într-o ordine fixă, alcătuind un şir

indisociabil. Asociate aceluiaşi morfem / grup de morfeme lexicale, morfemele gramaticale variază în cursul flexiunii cuvântului, caracterizând diferitele forme. Ocurenţa morfemului gramatical este condiţionată de coocurenţa celui (celor) lexical(e). Morfemele gramaticale sunt morfeme dependente, pe când cele lexicale pot fi independente, atunci când reprezintă unităţi semnificative care se situează la nivelul cuvântului (neanalizabil: *când, iar, gata* etc.) sau când reprezintă forma gramaticală a unui cuvânt flexibil marcată prin morfeme gramaticale realizate negativ (cf. *timp-Ø*, faţă de *timp-uri, cânt-Ø, faţă de cânt-ă, cânt-ând* etc.).

Partea constantă a cuvântului, care îl situează ca unitate a vocabularului, reprezintă radicalul, realizat prin morfemul / morfemele lexicale asociate (cf. *cadr-u, în-cadr-a, găs-i, re-găs-i*). Componentul variabil în cursul flexiunii, reprezentat prin unul sau mai multe morfeme gramaticale, constituie flectivul formelor flexionare, a cărui prezenţă este condiţionată de coocurenţa radicalului.

Cuvântul. Faţă de enunţ, cuvântul are un statut privilegiat, în măsura în care aparţine atât sistemului (în calitatea sa de „semn lingvistic stabil”), cât şi comunicării (ca parte a enunţului - text, rezultat al actului enunţiativ), pe când enunţul (constituit în virtutea sistemului), nu este decât text – produs, concret, al enunţării, al actului discursiv.

Cuvântul, unitate a sistemului. Ca unitate lexicală, cuvântul aparţine vocabularului şi funcţionează în virtutea complexelor relaţii care organizează această parte a limbii. Orice cuvânt se situează în raport cu celelalte prin particularităţi privind posibilităţile de asociere, ceea ce îl implică în organizarea gramaticală a limbii. Unitatea lingvistică „cuvânt” aparţine în egală măsură lexicului şi gramaticii.

Spre deosebire de cuvânt, enunţul (ca realizare concretă), în calitatea sa de „produs” circumstanţial determinat al performanţei lingvistice, nu aparţine sistemului. De care este însă dublu dependent: prin obligativitatea prezenţei cuvintelor, a unităţilor lexicale (realizarea oricărui act comunicativ este condiţionată de utilizarea cuvintelor, în situaţii speciale, măcar a unui cuvânt), dar şi prin determinările de organizare (generatoare şi ele de informaţie) impuse de sistem.

Cuvântul, semn lingvistic autonom. Ca realitate a limbii, specificitatea cuvântului, unitate biplană, presupune identificarea lui în raport cu alte entităţi lingvistice care satisfac condiţia de semn lingvistic, stabilirea deosebirilor faţă de morfem şi enunţ.

Diversele încercări de definire a cuvântului scot în evidenţă particularitatea de entitate biplană. În calitatea sa de semn lingvistic, cuvântul asociază un semnificant (o componentă fonică) cu un semnificat

(reprezentat printr-o anumită informaţie), ceea ce îl situează în categoria elementelor care fac posibilă comunicarea.

Caracterul autonom al cuvântului se manifestă în mobilitate, în capacitatea de deplasare a acestei unităţi a limbii în interiorul organizării „semnului extins" reprezentat prin enunţ.

Morfemul – clasă de alomorfe. Clasa de alomorfe poate fi reprezentată de un număr variabil de variante. Variaţia fonică la nivel morfematic, deşi foarte răspândită, nu este obligatorie: în cazul a numeroase morfeme, componenta semantică (aceeaşi) este totdeauna asociată cu aceeaşi componenta fonică. Astfel, de pildă, secvenţa fonică *pădur-* rămâne neschimbată în combinaţiile *pădur*-e, *pădur*-i, *pădur*-e-a, *pădur*-i-lor, care reprezintă, toate, forme flexionare ale cuvântului *pădure.*

În aceleaşi condiţii distribuţionale, asociindu-se cu aceleaşi unităţi morfemice gramaticale, morfemul lexical din substantivul *carte* este reprezentat prin secvenţe fonice diferenţiate: *cart-(-e, -e+a), cărţ-(-i, -i+lor*).

Reprezentarea morfemului / morfemelor printr-o clasă de alomorfe (care acoperă toate categoriile de unităţi morfematice) are o relevanţă specială în descrierea morfemelor gramaticale. Ca purtătoare ale valorilor gramaticale, unităţile morfematice din această categorie implică un mod necesar participarea la organizarea internă a cuvântului. O caracteristică a morfemului gramatical este dependenţa ocurenţei lui de asocierea cu un morfem lexical. Aceeaşi restricţie caracterizează morfemele lexicale derivative, cf. des-*(face),* re-*(da), (copil)*-aş, *(gra(i)*-os. Această particularitate comună grupează laolaltă – ca morfeme dependente – morfemele gramaticale şi cele lexicale derivative.

Prin opoziţie, morfemele lexicale care, în grupările morfematice constituind cuvinte, reprezintă suportul necesar al asocierii, sunt *morfeme independente*, chiar dacă ocurenţa lor în enunţ presupune totdeauna asocierea cu alte unităţi morfematice, cf., de exemplu, *pădur-(e), cart-(e), cărt-(urar*). Morfemul lexical, morfem independent, nu este supus acestei restricţii decât în situaţiile în care se identifică cu cuvântul.

Implicarea ca alomorfe ale aceluiaşi morfem gramatical (punerea în evidenţă a unităţii / identităţii semnificative) cere raportarea la un anumit sistem de opoziţii, care poate presupune aducerea în discuţie a unor contexte depăşind limitele cuvântului: unităţile morfematice *-ă, -e, -u* fac parte din aceeaşi clasă de alomorfe (ale morfemului de „singular"), după cum *-e, -i, -uri* reprezintă morfemul de plural, pentru că participă la opoziţia „singular / plural" (*casă / case, ladă / lăzi, parte / părţi, câine / căini, codru/ codri, cadru / cadre*), opoziţie ale cărei valori semnificative se

explicitează prin încadrarea în contexte mai largi, cf. (*o / această) casă, ladă, floa*re sau (*un / acest) codru, câine, perete*, respectiv *(multe) case, lăzi, flori, (mulţi) codri, căini, pereţi.*

În limba română actuală, unde pluralul substantivelor neutre, de pildă, este realizat prin alomorfele *-e, -uri,* -i (semivocalic*), -ă* şi *-ete,* clasa de alomorfe se organizează mai complicat ţinând seamă de particularităţile distribuţionale ale acestora. Condiţionarea fonetică poate fi invocată pentru *-i,* ocurent după radicale terminat în *-i* neaccentuat (cf. *fotoli-i,* spre deosebire de *pardesi-e*), dar şi pentru *-ă,* care se asociază cu un radical cu finală (semi)vocalică labială *(ouă*).

Structura morfematică a cuvântului flexibil. O particularitate a cuvântului flexibil o constituie faptul că este reprezentat printr-o mulţime de forme: mulţimea de unităţi lingvistice [*casă, casa, casele, casei, caselor* etc.], de exemplu, reprezintă unitatea lexicală *casă*: cuvântul *casă* există şi funcţionează ca realitate a limbii române prin aceste forme ale sale.

Orice formă a unui cuvânt flexibil este reprezentată prin cel puţin două unităţi morfematice, dintre care una este totdeauna realizată pozitiv (asociind obligatoriu semnificaţia cu un component fonic); componenta (realizată totdeauna pozitiv a formei) purtătoare a sensului lexical poate fi reprezentată prin una sau mai multe unităţi morfematice, dintre care - de regulă - una singură reprezintă un morfem independent. Cel de al doilea component al oricărei forme, a cărui ocurenţă presupune suportul componentului lexical, este reprezentat prin una sau mai multe unităţi morfematice dependente realizate pozitiv sau negativ (ca unităţi morfematice Ø).

Din perspectiva descrierii gramaticale, componentul lexical al formei cuvântului flexibil (radicalul), totdeauna realizat pozitiv, reprezintă partea constantă, prezentă în diferitele forme ale paradigmei, şi este cel care asigură unitatea cuvântului, pe când componentul gramatical (flectivul), alcătuit din unităţi morfematice dependente, subordonate categoriilor gramaticale, diferă de la o forma la alta şi este compatibil şi cu realizarea negativă a unităţilor morfematice din care este alcătuit.

Radicalul se poate reduce la o unică unitate morfematică (reprezentând un morfem independent), cf. pădur-*e,* cas-*ă,* sau poate fi reprezentat printr-o grupare de morfeme lexicale cuprinzând şi unul (căs+*uţ-ă*) sau mai multe *(re+îm-* pădu*r-i, în-*făţ-*iş-a*) morfeme lexicale dependente.

> *Notă.* Din punctul de vedere al descrierii (dar şi al clasificărilor) flexionare, structura mono- sau plurimorfematică a radicalului este lipsită de relevanţă: indiferent de structura sa internă, el reprezintă

totdeauna axul organizator al paradigmei flexionare a unui cuvânt. Cu această accepţiune, termenul nu se suprapune celui de rădăcină (bază a derivării, identificabil cu morfemul independent, deci şi cu radicalul neanalizabil).

Flectivul poate fi şi el neanalizabil (*cas-a, căsuţ-a,* de pildă) sau analizabil (cf. *cas*-e+le, *căsuţ*-e+lor*; ar*-ând, *ar*-a+se+m). Componenta flectivului depinde de tipul de flexiune (nominală, verbală) în care se încadrează paradigma din care face parte forma respectivă (şi care situează cuvântul flexibil ca aparţinând la o anumită parte de vorbire). În flexiunea nominală, flectivul asociază unităţi morfematice reprezentând categoriile de număr, caz, determinare, dar şi de gen (în formele adjectivului); flectivul verbal este alcătuit din unităţi morfematice purtătoare ale valorilor de număr şi persoană (desinenţe), de timp şi mod (sufixe gramaticale).

Plasat de regulă după radical, flectivul se disociază (în formele mai puţin sudate ale paradigmei): componentele sale se situează atât înainte, cât şi după radical (comp. *cas-e+i, cas-e+le* şi *o cas-ă; intr-a+m* şi *am intr-a*+t).

Clasificările morfologice (în declinări şi conjugări) care în descrierile gramaticale acoperă şi organizează varietatea flexionară a cuvintelor flexibile dintr-o limbă data, se opresc in primul rând asupra flectivelor (fiecare clasă flexionară se caracterizează prin prezenţa în paradigma a seriilor de flective specifice). Caracterul diferenţiator derivă din prezenţa unor afixe specifice ca realizare fonică, dar şi prin sistemul de omonimii la care participă.

Bibliografie selectivă:

1. Gramatica limbii române, vol. II , Enunţul. - Bucureşti, 2005
2. Gramatica limbii române, vol. I., Cuvântul.- Bucureşti, 2005
3. Gramatica limbii române, vol. I.- Bucureşti, 1963
4. Dîrul, A. Limba moldoven. literară contemporană. Morfologia. / Dîrul A.M. şi Ciobanu A.I.- Chişinău, 1983.

OBIECTUL DE STUDIU AL MORFOLOGIEI

Morfologia este partea gramaticii care studiază regulile privind structura internă a cuvântului, adică regulile de combinare a morfemelor lexicale şi gramaticale în cuvinte, stabilirea paradigmelor lor în dependenţă de categoriile de gen, număr, caz etc. sau cuprinde regulile privitoare la modificările formale ale lor în diferite întrebuinţări(etimologic *morfologie*– studiu al formei).

În opoziţie cu sintaxa, care studiază îmbinările de cuvinte, morfologia studiază morfemul (cuvântul). Forma cuvintelor şi modificările sunt studiate împreună cu valorile şi funcţiile lor.

Ca secţiune a gramaticii în care se studiază flexiunea cuvintelor, morfologia reprezintă partea cea mai stabilă a unei limbi în general şi a limbii române în special. Cu extrem de puţine şi neînsemnate excepţii se poate spune că morfologia românească este identică cu cea latinească. Româna moşteneşte din latină esenţa morfologiei şi, anume categoriile gramaticale – genul, numărul, cazul, comparaţia, persoana, diateza, – care toate sunt latineşti.

Sistemul de mărci pentru conţinutul categorial fiind sau moştenit din latină – aproape toate desinenţele substantivale, supletivismul unor forme pronominale şi verbale, sufixele unor timpuri ale verbelor etc. – s-au dezvoltat pe terenul limbii române din elemente care cu abateri nesemnificative sunt de provenienţă latină(verbe auxiliare pentru unele moduri şi timpuri, adverbele-morfem pentru comparaţie ş.a.)

Clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire. Componente de bază ale limbii, cuvintele, unităţi biplane, sunt compatibile cu variate modalităţi de clasificare. Repartizarea în clase a cuvintelor unei limbi depinde, în primul rând, de faptul că operaţia ia în considerare cuvântul în integritatea sa semiotică, ca unitate biplană, sau îl abordează unilateral, din perspectiva uneia dintre cele două componente asociate în procesul comunicativ. În ambele situaţii, se pot opera diverse clasificări în funcţie de criteriul / criteriile adoptat(e).

Din perspectiva componenţei fonice, cuvintele pot fi grupate ţinând seamă de numărul unităţilor componente, de numărul de silabe, de poziţia accentului etc.; din punctul de vedere al sensului clasificarea poate fi realizată având in vedere numărul de sensuri (mono- şi polisemantice), particularităţi ale sensului (sinonime, antonime, paronime, nume de persoane, de meserii etc.).

Ca unităţi semnificative, cuvintele pot fi supuse clasificării din perspectiva comunicării: sub aspectul posibilităţilor de asociere, al modului de participare la alcătuirea enunţului, dar şi în raport cu condiţiile în care se

realizează comunicarea, cu registrul în care se înscriu la nivelul variantei literare (standard, a celei oficiale, solemne sau familiare, colocviale sau tehnico-profesionale) sau al ipostazelor neliterare, argotice sau dialectale.

Partiţia care are în vedere modul specific de integrare a cuvintelor în structura enunţului conduce la organizarea lor în clase lexico-gramaticale: unităţile lexicale (cuvinte şi locuţiuni) ale unei limbi date se grupează în clase în virtutea unor particularităţi comune şi / sau specifice de asociere în procesul de comunicare.

Particularităţi ale părţilor de vorbire. În termenii unui ideal teoretic, clasificarea în părţi de vorbire ar trebui să asigure posibilitatea de încadrare a oricărei unităţi lexicale intr-o anumită clasă, fiecare clasă delimitându-se clar în raport cu celelalte.

Gruparea unităţilor lexicale în părţi de vorbire pune în evidenţă particularităţile gramaticale, care se manifestă la nivel sintactic (ca posibilităţi de asociere) şi morfologic (sub aspectul variaţiei flexionare).

Componenta gramaticală a cuvintelor participă atât fonetic, cat şi semantic la structurarea semiotică a cuvântului. Unele componente ale secvenţei fonice care reprezintă cuvântul pot fi direct subordonate exigenţelor actului comunicaţional, informaţia gramaticală cu care sunt asociate intervenind în modelarea „conţinutului semantic" al cuvântului: deosebirile de conţinut dintre cuvintele grupate în jurul aceluiaşi nucleu noţional – cum sunt, de pildă: *alb*, *albeaţă*, *albi* sau *fugă*, *fugi* – se datorează, cel puţin în parte, asocierii acestuia cu o informaţie gramaticală (gen, număr, timp etc.), specifică pentru diferite clase lexico-gramaticale (adjectiv, substantiv, verb); informaţia gramaticală participă decisiv la configurarea semnificaţiei de ansamblu a respectivelor unităţi lexicale.

Specificitatea configuraţiei semantice a (cuvintelor aparţinând) diverselor părţi de vorbire derivă, în mare parte, din modul diferit de reflectare / conceptualizare a universului, care se manifestă în asocierea nucleului noţional cu anumite categorii gramaticale şi este implicat în particularizarea posibilităţilor combinatorii ale părţilor de vorbire. Asocierea cu categoria de timp, de pildă, imprimă lexemului *a albi* sensul de „procesualitate", implicat de verb, prin asocierea cu genul şi numărul *alb* şi *albeaţă* se situează în zona nominalelor – adjectiv, respectiv substantiv – separându-se prin specificul posibilităţilor de combinare sintactică: utilizarea adjectivului presupune în mod necesar ocurenţa unui substantiv (*cal alb*, *flori albe*, chiar, eventual, *albeaţă albă*), nu şi invers.

Structurarea grupului în jurul unui centru (cuvânt reprezentând o anumită parte de vorbire) depinde de calitatea acestuia: adjuncţii grupului nominal (organizat în jurul unui substantiv, de exemplu) diferă de cei ai

grupului verbal prin selectarea preferenţială a unităţilor lexicale reprezentând anumite părţi de vorbire, dar şi prin diferenţe la nivelul relaţiei dintre adjunct şi centru, comp. *râu(l) vijelios* (adjunctul introduce o informaţie care limitează referinţa substantivului la un anumit râu) şi [*Dunărea*] *curge vijelios*., unde informaţia introdusă de adjunct afectează în mod diferit (prin caracterizarea „procesului") central verbal.

Subclasificarea părţilor de vorbire. În temeiul caracteristicilor invocate, oricare dintre părţile de vorbire este reprezentată prin clase (mai largi sau mai extinse) de unităţi lexicale prezentând particularităţi gramaticale comune, fiecare clasă astfel delimitată este susceptibilă de a fi supusă, la rândul său, operaţiei de subclasificare, ţinând seamă de prezenţa unor particularităţi suplimentare - sintactice, morfologice, dar şi semantice relevante sub aspectul compatibilităţilor asociative şi enunţiative.

Flexiunea, manifestare a categoriilor gramaticale asociate diferitelor unităţi lexicale (care reprezintă una dintre modalităţile de realizare a integrării in enunţ), permite o primă grupare morfologică a cuvintelor în părţi de vorbire flexibile şi neflexibile, partiţie care are în vedere importante deosebiri de organizare internă a cuvintelor.

Cuvântul flexibil există în sistem (şi funcţionează în comunicare) ca mulţime de forme (organizate în paradigmă prin relaţii de opoziţie în temeiul informaţiei gramaticale specifice); oricare dintre aceste forme reprezintă o entitate complexă, divizibilă în unităţi semnificative minimale (unităţi morfematice). Totalitatea formelor sub care se manifestă în comunicare un cuvânt flexibil constituie flexiunea /paradigma lui.

Particularităţile flexionare, dar şi selecţiile asociative (sintactice) sunt luate în considerare în delimitarea părţilor de vorbire *substantiv*, *adjectiv*, *pronume*, *verb*.

O clasificare importantă a părţilor de vorbire flexibile (substantive, adjective, pronume, verbe) este cea impusă de particularităţile morfologice reprezentate de diversitatea mijloacelor flexionare (prin declinări, conjugări).

Cuvintele neflexibile participă la realizarea comunicării într-o unică forma sau prin forme neopozabile, variante ale aceleiaşi unităţi lexicale. Ca atare ele sunt în general neanalizabile la nivel morfematic: cuvântul coincide cu morfemul.

În cazurile destul de frecvente când cuvântul neflexibil este alcătuit din mai multe unităţi morfematice, avem a face cu variante ale aceluiaşi cuvânt (comp. *acum* şi *acuma*) sau cu cuvinte diferite, asociate derivaţional (cf. *piept* şi *pieptiş*).

Caracter clasificator mai general au posibilităţile combinatorii, particularităţile sintactice ale unităţilor lexicale: orice cuvânt (indiferent de apartenenţa la o clasă lexico-gramaticală sau alta) poate fi integrat – în condiţii determinate – în enunţ, pe când flexiunea caracterizează (în mod diferenţiat) numai anumite părţi de vorbire (cele flexibile).

Particularităţile sintactice constituie criteriul partiţiei ansamblului cuvintelor neflexibile în mai multe clase. Distingem astfel în limba română, ca şi în alte limbi, părţile de vorbire neflexibile *adverb, prepoziţie, conjuncţie* şi *interjecţie*.

Părţile de vorbire flexibile asociază diferenţele flexionare specifice unor deosebiri importante la nivelul selecţiilor asociative şi al rolului cu care participă la organizarea comunicării; *substantivul, verbul* etc. se diferenţiază prin particularităţi morfologice şi sintactice. În virtutea particularităţilor asociative comune sunt încadrate în aceeaşi clasă lexico-gramaticală cuvinte flexionar diferite: cuvinte invariabile (fără flexiune) sunt asimilate părţilor de vorbire flexibile - ca substantive (*ochi, mame,* dacă facem abstracţie de articol), pronume (*ce, altceva*) sau adjective (*cumsecade, gri*). Particularităţile sintactice prevalează asupra celorlalte.

În temeiul caracteristicilor invocate, oricare dintre părţile de vorbire este reprezentată prin clase mai largi sau mai restrânse de unităţi lexicale, susceptibile, la rândul lor, de a fi supuse unor clasificări, ţinând seama de anumite particularităţi – morfologice, dar şi sintactice – relevante sub aspectul compatibilităţilor asociative. Fiecare parte de vorbire se caracterizează printr-un ansamblu specific de particularităţi gramaticale, morfologice şi sintactice, iar apartenenţa unei unităţi lexicale la o anumită parte de vorbire implică prezenţa acestor particularităţi. Clasele lexico-gramaticale reprezentând părţile de vorbire se organizează şi ele în subclase diferenţiate sintactic şi semantic, prin disponibilităţi diferite de combinare ale cuvintelor care le reprezintă. Fac însă şi obiectul unor partiţii care pun în evidenţă particularităţile flexionare (cf. clasificările morfologice în declinări şi conjugări).

Diversele părţi de vorbire cuprind unităţi lexicale prototipice,- caracterizate prin prezenţa tuturor particularităţilor gramaticale specifice, dar şi cuvinte care nu prezintă decât unele dintre aceste particularităţi, ceea ce permite o ierarhizare a trăsăturilor definitorii. Astfel, comportamentul morfologic se subordonează celui sintactic, iar dintre particularităţile flexionare, unele au un caracter mai general şi, implicit, mai relevant ca specificitate: asocierea cu articolul este definitorie pentru substantiv, flexiunea în raport cu timpul pentru verb.

Cea mai veche şi mai răspândită clasificare lexico-gramaticală este cea în *părţi de vorbire.*

Fundamentală pentru descrierea gramaticală a limbii, gruparea în „părţi de vorbire" este considerată ca asigurând cuprinderea tuturor cuvintelor unei limbi date într-un număr de clase diferenţiate prin particularităţile specifice care condiţionează şi permit cuprinderea lor in organizarea comunicării.

Clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire se face conform celor trei caracteristici: *semantice, morfologice, sintactice.* Aceste trei criterii se disting practic, în definiţiile tuturor părţilor de vorbire. În funcţie de informaţia semantică pe care o pot transmite, cuvintele româneşti se împart în cuvinte noţionale, care pot exprima atâtea noţiuni, câte sensuri lexicale au (*casă, fată, verde, a merge* etc.); cuvinte nenoţionale, care nu transmit informaţie semantică(*dar, cu, nu*); cuvinte substitute, care pot ţine locul în context unor cuvinte noţionale izolate sau al unor propoziţii ori fraze(cuvinte de tipul *el, ei, noi* dau în anumite contexte doar la informaţii categoriale de *gen, număr, caz, persoană*).

Părţile de vorbire sunt zece. Şase sunt flexibile(*substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, articolul*), patru sunt neflexibile(*adverbul, prepoziţia, conjuncţia, interjecţia)*. Din punctul de vedere al aşa-numitei bogăţii flexionare, cel mai bogat este *verbul*, apoi urmează *substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele. Substantivul, adjectivul, numeralul, verbul, pronumele, adverbul, interjecţia* sunt părţi de vorbire cu sens lexical de sine stătător sau numite autosemantice care pot fi şi părţi de propoziţie. Părţile de vorbire sunt inegale ca deschidere pentru formaţii proprii, unităţi noi. Substantivul are cel mai bogat inventar şi este în permanentă completare şi primenire; apoi urmează *verbul, adjectivul, adverbul, interjecţia*. Cu cel mai sărac inventar este *articolul*.

> *Notă.* Cât priveşte delimitarea contextuală a părţilor de vorbire, aceasta este făcută de lingvistica structurală şi descriptivistă prin apelul la contextul diagnostic. În lingvistica românească s-a apelat la contextul diagnostic pentru delimitarea unor părţi de vorbire într-un şir de manuale. Ion Coteanu identifică, de exemplu, patru părţi de vorbire cu ajutorul întrebărilor. Cu întrebările: *Ce este acesta*? sau *aceasta?* Şi *cine este acesta?* recunoaştem substantivul; cu întrebările: *Cum este(substantivul*)?, *care (substantivul)? cât, câtă, câţi,...*– adjectivul. Pentru a vedea că un cuvânt este verb, punem întrebarea: *Ce face?,* iar când nu avem această posibilitate, punem întrebarea: *Ce se întâmplă aici, acolo ?*etc.

2.3. Cuvinte compuse, locuţiuni. Ca unităţi lingvistice purtătoare de semnificaţie, cuvintele se asociază în procesul comunicării pentru a exprima / transmite semnificaţii mai complexe: o asociere (intenţionată, neîntâmplătoare) de cuvinte este mai bogată ca informaţie decât oricare dintre componentele ei. Prin utilizare frecventă – determinată de condiţii lingvistice şi extralingvistice – anumite grupări de cuvinte capătă un anumit grad de stabilitate atât la nivelul expresiei, al asocierii de cuvinte, cat şi din punctul de vedere al semnificaţiei, pe care - ca grup - o reprezintă. Reluarea constantă şi repetată în procesul de comunicare a grupărilor de acest fel afectează libertatea componentelor, conferind grupului un caracter oarecum fixat, şi favorizează trecerea de la statutul de combinaţie liberă (de cuvinte) la cel de unitate lingvistică (complexă) stabilă, evoluţie care explică apariţia cuvintelor compuse şi a locuţiunilor.

Ceea ce apropie formaţiile de acest fel de statutul de cuvânt, deci de unitate participând la sistemul lexical al limbii, este asocierea constantă cu o semnificaţie (globală - rezultând din amalgamarea sensurilor, adeseori deviate, ale componentelor) şi integrarea gramaticală a grupării ca ansamblu prin subordonarea / includerea ei în una dintre clasele lexico-gramaticale ale sistemului: *untdelemn (unt de lemn), du-te-vino* funcţionează ca substantive, *cuminte (cu minte), cumsecade (cum se cade),* ca adjective, *a (- şi) aduce aminte, a-şi bate joc*, ca verbe, *devreme (de vreme), alene(a lene), împotrivă (în potrivă),* ca adverbe, *împotriva, de-a lungul*, ca prepoziţii (compuse sau locuţiuni) etc.

Constituirea în unităţi / grupări stabile – cuvinte compuse sau locuţiuni – se realizează în timp şi presupune pierderea autonomiei componentelor, marcată de modificarea structurii accentuate a grupării (care păstrează un unic accent principal, comp. *Du-te [,] vino! şi du-te-vino*, de exemplu), uneori, mai ales în cazul formaţiilor vechi, şi prin reducerea / contopirea unor componente fonice (comp. gruparea originară: *unt de lemn* şi cuvântul *untdelemn*, pronunţat [*undelemn*], dar şi prin alterări semantice, care afectează transparenţa structurii şi, implicit, recunoaşterea componentelor; cuvintele compuse şi locuţiunile păstrează adeseori în organizarea lor unităţi lexicale ieşite din uz sau care se păstrează cu sens modificat, cf. *pe de rost, untdelemn* (unt „grăsime, ulei" de lemn „copac, arbore"). Stabilitatea formaţiei compuse se manifestă prin diminuarea posibilităţilor de deplasare şi reducerea compatibilităţilor combinatorii ale componentelor, dar şi prin suspendarea sau, dimpotrivă, instituirea flexiunii (unora dintre) constituenţi.

Prin modificările gramaticale şi diferenţele semantice inerente, cuvintele compuse şi locuţiunile se îndepărtează de combinaţiile libere,

organizarea originară pierzându-şi treptat transparenţa pentru vorbitor. Gradul superior de sudură este marcat prin contopirea componentelor intr-o unică unitate fonică, cu un comportament gramatical unitar. Prin transformarea din grupare liberă de cuvinte în asociere stabilă - cuvânt compus sau locuţiune, o unitate discursivă (a comunicării) este inclusă în sistem, devine (şi) unitate a sistemului, participând, ca şi celelalte unităţi lexicale, la organizarea de ansamblu a limbii date.

Ca unitate semnificativă a limbii, cuvântul poate fi reprezentat printr-o realizare indivizibilă la nivelul unităţilor-semn sau printr-o grupare de unităţi semnificative minimale, a căror (eventuală) analiză pune în evidenţă unităţi fără semnificaţie intrinsecă, care nu aparţin nemijlocit nivelului semiotic al limbii, nu „comunică" decât participând la alcătuirea unor asocieri semnificative, de diverse extinderi.

Deci locuţiunile sunt grupuri de cuvinte mai mult sau mai puţin sudate, care au înţeles unitar şi care se comportă ca o singură parte de vorbire.

Cu excepţia articolului, fiecare parte de vorbire are locuţiunile sale: substantivale – *aducere-aminte*; adjectivale – *de seamă*; adverbiale – *de-a dreptul*; interjecţionale – *Doamne fereşte!*

În plan lexical, locuţiunile se caracterizează:

- prin contopirea semantică a elementelor alcătuitoare;
- prin slăbirea sensurilor /pierderea individualităţii cuvintelor alcătuitoare;
- prin ordinea fixă a cuvintelor grupate.

Locuţiunile constituie o bogăţie a limbii de care trebuie să se ţină seama în relaţiile de sinonimie (o locuţiune poate fi sinonimică cu un cuvânt) *a băga de seamă = a observa = a lua seama*. În dicţionare ele sunt inserate la unul dintre cuvintele alcătuitoare(*aminte, seamă*). Ele se mai caracterizează prin aşa-numitul paralelism de structură: *a aduce aminte → aducere-aminte*(de la locuţiunea verbală la locuţiunea substantivală).

Trecerea de la o parte de vorbire la alta(conversiunea)

Există numeroase situaţii când un cuvânt se poate încadra la mai multe părţi de vorbire: *frumos*(adjectiv) → *frumos* (adverb); *clar de lună* (substantiv) pe când *clar* poate fi adverb şi adjectiv; *deasupra* – prepoziţie, adverb. Conversiunea se poate realiza prin omonimie sau prin modificarea formei-tip: *Merge înainte→ Merge înainte**a** noastră.*

2.4. Categorii gramaticale

Prin categorii gramaticale se înţeleg noţiunile morfologice fundamentale exprimate prin flexiune. Acestea sunt în limba a română: *genul, numărul, cazul, persoana, diateza*, etc.

Categoriile gramaticale se pot exprima prin mijloace pur *morfologice, fonetice, sintactice(analitice*); morfologice – realizarea flexiunii prin modificarea structurii interne a cuvântului: componentele structurii morfologice a unui cuvânt: rădăcina, prefixele, sufixele, desinenţele(afixe); fonetice – alternanţe fonetice: vocalice *a /ă – mare – mări; ea /e mi*reas*ă /mi*res*e;* b) consonantice *ghid /ghizi – d /z, obraz /obraji* – z /j; analitice **–** prin verbe auxiliare: *Eu* <u>*am*</u> *văzut,* <u>*ai*</u> *văzu,* <u>*aţi*</u> *văzut, eu* sunt *studentă* (persoana, numărul şi timpul)

2.5. Între *Morfologie* şi alte discipline se manifestă o *serie de raporturi* care merită să fie evidenţiate.

A. Relaţii de interdependenţă există între <u>morfologie şi sintaxă</u>. Bunăoară, morfologia realizează flexiunea unor părţi de vorbire sau unele categorii morfologice cu ajutorul combinaţiilor specifice sintaxei, al mijloacelor analitice.

a) Astfel, formele verbale compuse apelează la verbele auxiliare(*am* văzut, *voi* veni), modul conjunctiv la conjuncţia *să*, modul infinitiv la prepoziţia *a*, iar modul supin la prepoziţia *de;* gradele de comparaţie şi superlativul de la adjective şi adverbe se formează cu ajutorul unor adverbe şi locuţiuni adverbiale de mod, al unor articole demonstrative.

b) Unele fenomene morfologice sunt determinate de topică: articularea cu articol hotărât enclitic a substantivului sau a adjectivului calificativ însoţitor: *cerul senin /seninul cer;* modificările de formă ale adjectivului pronominal demonstrativ sau posesiv, însoţitor al substantivului, în poziţie proclitică: omul *acesta / acest* om; copilul *meu / al meu* copil

c) Morfologia influenţează sintaxa în folosirea subiectului neexprimat inclus prin formele verbale de persoana I şi II: *văd(*eu*), vedem(*noi*).*

d) *Acordul*, *aderenţa* şi *recţiunea* aparţin deopotrivă morfologiei şi sintaxei: morfologiei, prin natura termenilor raportului(părţi de vorbire) şi prin categoriile gramaticale invocate cu acest prilej(gen, număr şi caz), iar sintaxei prin calitatea termenilor raportului.

B. <u>Morfologia şi fonetica</u>. Flexiunea unor părţi de vorbire presupune şi modificări fonetice, variaţii de vocale şi de consoane, alternanţe vocalice şi consonantice.

a) Pentru pronunţarea corectă a unei părţi de vorbire, prin evidenţierea unei anumite silabe, este nevoie de accent: ca -li- t**á**-te, fru-m**ó**s etc.

b) Studiul comparativ al faptelor morfologice se face cu rezultate la fel de convingătoare ca şi cel al faptelor fonetice.

C. <u>Morfologia, ortoepia şi ortografia</u>

a) În funcţie de schimbarea formei părţilor de vorbire în comunicare, vizând realizarea unor raporturi, se stabilesc anumite reguli morfologice, în vederea obţinerii unor exprimări corecte – orale şi scrise. Fiecare parte de vorbire trebuie să aibă ca punct distinct, în planul de tratare a problematici proprii, şi aspectele de ortoepie şi de ortografie la unele părţi de vorbire.

b) Principiul morfologic din ortografia limbii române cere ca vorbitorii să ţină seama în scriere de structura morfologică a cuvintelor, de clasa lexico-gramaticală a acestora, de tipurile de flexiune(cu prefixele şi sufixele respective), de gradul de sudură a cuvintelor compuse: regula scrierii cu *a* în rădăcina cuvântului după *ş, j - aşază* sau cu *ea* în sufix-*triş*e*ază.*

c) Prin intermediul principiului sintactico-lexical, care ţine seama de sensurile lexicale ale cuvintelor şi de relaţiile dintre cuvinte, în cadrul propoziţiei, se distinge apartenenţa segmentelor omofone la părţi de vorbire diferite, cu o anumită grafie- *de loc / deloc, o dată / odată*

D. <u>*Morfologia* şi semantica</u>. Fiecare parte de vorbire se deosebeşte de celelalte şi după conţinutul lexical pe care-l exprimă, după gradul de concreteţe sau abstractizare a sensului de care dispune, după prezenţa sau chiar după absenţa acestui sens lexical, după autonomia sau lipsa de autonomie lexicală sau semantică:

a) Sensurile lexicale ale părţilor de vorbire influenţează şi comportamentul morfologic al acestora. Astfel, sensul lexical de caracterizare a unei acţiuni ca „avantajos, favorabil, util” al cuvântului *bine* din propoziţia: *Lucrează bine*, dictează valoarea morfologică de adverb a acestuia. Din acelaşi punct de vedere, cuvântul *binele* din textul *Binele salvează omenirea* are valoare morfologică de substantiv.

b) În clasificarea unor părţi de vorbire se foloseşte criteriul semantic(clasificarea după înţeles a *substantivelor, adjectivelor, numeralelor, pronumelor, verbelor, adverbelor* şi cea a *interjecţiilor*).

Bibliografie selectivă:

1. Constantinescu-Dobridor, Gh., *Morfologia limbii române*, Bucureşti, 1996
2. Bulgăr, Gheorghe, *Limba română. Fonetică. Lexic. Morfologie. Sintaxă. Stilistică*, Bucureşti, 1995
3. Toma, A., *Elemente de morfologie*, Bucureşti: EŞE, 1983

Modulul III. SUBSTANTIVUL

11.3. Clasele semantico - funcţionale ale substantivului

11.4. Noţiuni despre substantivele proprii

11.5. Categoriile gramaticale de număr, de gen şi de caz ale substantivului

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să identificaţi clasele semantice de substantive;
- să operaţi clasificări ale substantivului sub diferite aspecte;
- să descrieţi structura substantivului;
- să stabiliţi subclasele substantivelor proprii.

3.1. ***Clase semantico-funcţionale***. Substantivul ocupă un loc deosebit în sistemul părţilor de vorbire al limbii române. Atât prin aspectul cantitativ, cât şi prin funcţia sa cognitivă, el constituie „axul" în jurul căruia îşi rotesc existenţa toate cele nouă părţi de vorbire.

Clasa substantivelor este reprezentată prin cuvinte noţionale ce indică numele entităţilor sau numele numelor entităţilor care au categoriile gramaticale de gen, număr, caz (flexiune sintetică, analitică şi mixtă) şi care – pe lângă *atribut, complement, element predicativ suplimentar* etc. – poate îndeplini funcţia de subiect.

În multe studii, la clasificarea substantivelor se acordă prioritate criteriului formal şi divizarea se face în substantive cu paradigma numărului completă şi paradigma numărului incompletă.

Notă. În lingvistica modernă, pentru stabilirea apartenenţei cuvintelor la o subclasă sau alta de substantive, s-a recurs şi la metode structuraliste, considerându-se că prin analiza distributivă realizată în etape succesive, se poate ajunge la detectarea celor mai fine nuanţe semantice, obţinute tocmai printr-o analiză exclusiv în planul expresiei. Astfel, substantivele comune au fost împărţite, prin intermediul a 11 contexte diagnostice, în 19 clase de distribuţie. Iată, de exemplu, cum se prezintă clasa a VIII-a D (aur): *aur, unt, sânge, fier, păpuriş.* Această clasă cuprinde nume de materie sau substantive colective(care desemnează o pluralitate de obiecte), cu forme de singular, N., Ac., G.,D, neutru. Subclasa substantivelor sunt evidenţiate uneori la acelaşi nivel, alteori clasificările apar ierarhizate. Astfel, I. Coteanu distinge după conţinutul general al substantivelor următoarele categorii: a) *concrete*, b) *proprii*, c) *abstracte*, d) *colective*. Numeroase discuţii a generat opoziţia *substantive concrete* / *substantive abstracte*. Mulţi lingvişti susţin că deosebirea dintre ele nu este precisă. Fără îndoială că nu putem stabili o graniţă tranşantă între cuvintele abstracte şi cele concrete, de vreme ce toate sunt abstracte.

Substantivul pate fi împărţit în următoarele subclase: *substantive comune, substantive proprii;* cele comune pot fi *concrete* sau *abstracte*, iar concretele, la rândul lor, sunt *individuale, colective, nume de materie, unicitare*. *Concrete* sunt şi substantivele proprii. Dar dacă între unele dintre aceste subclase – *proprii* sau *comune*, de exemplu, se poate face o delimitare mai pregnantă, la delimitarea substantivelor nume de materie şi a celor colective apar anumite dificultăţi, generate în mare măsură, şi de unele cauze obiective: natura realităţilor denumite.

Din punct de vedere structural, subclasele respective se prezintă ca două câmpuri lingvistice, în centrul cărora se află substantivele cu particularităţile subclasei bine pronunţate, la periferie acestea manifestându-se mai estompat. Drept exemplu de acest fel pot servi substantivele denumiri de cereale: *grâu, ovăz, orz, secară*. În gramatici grupul acesta este inclus în subclasa numelor de materie, iar în dicţionarele explicative aceste substantive sunt uneori tratate drept colective. Astfel, cuvântul *ovăz* conţine la sensul al doilea menţiunea cu sens colectiv în DEX şi în DELM. O trăsătură diferenţiată între clasele respective reiese din modul de percepere şi evaluarea realităţii obiective: substantivele colective denotă o mulţime constituită din elemente cu o anumită valoare individuală.

Notă. În unele limbi cum ar fi rusa sau germana, de exemplu, a fost remarcată tendinţa de a considera colective numai acele substantive care desemnează mulţimi animate – substantive nume de materie denumesc o mulţime care prezintă un interes prin ea însăşi şi mai puţin prin elementele sale constitutive.

La analiza morfologică a substantivelor în discuţie constatăm că, spre deosebire de substantivele nume de materie, majoritatea colectivelor sunt derivate. Pentru limba română se atestă circa douăzeci şi cinci de sufixe cu funcţie colectivă: *-eală,- ină,- işting, -ură, -tură, -ie, -eaţă, -ărie, -aie, -ăraie, - anie, -ame, -ime, -ărime,-oare, -tate,-işte,- ărişte, -ar,- iş, -ăriş, -it, -ăreţ, -et, -ărit.* Dar acestea au productivitate diferită. Unele din ele şi-au restrâns sfera de utilizare, specializându-se doar în redarea unei anumite mulţimi. Astfel, *-ime* este foarte rar folosit pentru a reda ideea de totalitate, în general, de cele mai multe ori indică categorii sau grupuri sociale (*nobilime, ţărănime, studenţime* etc.), iar *-et, -iş, -işte* sunt folosite mai mult pe lângă denumirile de plante, arbori (*brădet, ariniş, păpuşoişte*).

Substantivele ce denumesc în limba română o materie sunt, de obicei, nederivate. Substantivele nume de materie pot reflecta numai opoziţia nedeterminare / determinare maximă. Ele nu sunt compatibile cu determinarea prin articolul nedefinit, iar atunci când apar într-un asemenea

context, de exemplu, „*Izvorul are o apă!!*(foarte bună)”, articolul dezvoltă o valoare stilistică.

O trăsătură sintactică care diferenţiază aceste subclase de substantive ţine de posibilităţile combinatorice ale acestora. Astfel, substantivele nume de materie formează îmbinări cu denumirile de capacităţi, unităţi de măsură sau unele îmbinări stabile cu adjectivele şi pot fi întâlnite în cadrul unor expresii *o doniţă de lapte, o vadră de vin, o căldare de apă; vin sec, cafea neagră, apă tare, aur negru; a făgădui marea şi sarea, a bea tutun* etc.

3.2. Substantivele proprii denumesc obiecte considerate izolat, pentru a le distinge de celelalte din aceeaşi categorie*: Maria, Cahul, Saturn*. Numele proprii pot fi: nume de persoană *Petrică, Cleopatra* (care sunt prenume), *Munteanu, Gălăţeanu* (care sunt nume de familie); nume de animale: *Grivei, Joiana, Murgu*; numiri geografice şi teritorial-administrative *Leova, Manta, Italia*; nume de corpuri cereşti: *Marte, Venus*; numiri de întreprinderi şi de instituţii: *Editura Litera, Universitatea de Stat* din Cahul; numiri de evenimente istorice: *Unirea Principatelor* ş.a.

După origine substantivele se clasifică în

- substantive moştenite din limba latină şi din substrat*: mână, pâine casă, cap* etc. (din latină); *argea, baci, bâr, bucur, bunget, buză, cătun, ciucă, ciut, copil, fluier, gard, gata, guşă, măgură, pârâu, strungă, ştiră, ţap, urdă* etc.(din substrat);
- substantive împrumutate din diverse limbi, în etape diferite: *luncă,, muncă, nevastă, vreme* etc. (din vechea slavă); *gând, hotar, marfă, oraş, sobă* ec. (din maghiară); *basma, cearşaf, cioban, zambilă*(din turcă); *dascăl, hârtie, patimă, piper, tipar* etc. (din nogreacă); *algebră, balon, diviziune, epidemie* etc. (din franceză) etc.

După structură substantivele se clasifică în a) simple care au aspectul unui singur cuvânt, care sunt alcătuite dintr-un singur termen(cele moştenite, cele împrumutate şi cele obţinute prin derivare sau prin conversiune) – *floare, baie, câmp, Crăciun, Universitate* şi b) compuse care au aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte – *floare-de-colţ, bună-cuviinţă, fotoreporter, Câmpulung, Anul Nou, Facultatea de Litere, „Fraţii Jderi”,* c)locuţiuni substantivale – *băgare de seamă, bătaie de cap, părere de rău, aducere-aminte, scăpare din vedre, ţinere de minte.*

E de remarcat că substantivele compuse formate din două sau mai multe cuvinte cu sens unitar au următoarea structură:

- două substantive în acelaşi caz: *câine-lup, vagon-restaurant*; al doilea substantiv e în cazul genitiv: *Calea -Laptelui, floarea-soarelui*, sau legat prin prepoziţia de: *drum de fier, Andruşul de Jos*;
- un substantiv determinat de un adjectiv: *argint-viu, bună-cuviinţă, Crihana Veche*, de două sau mai multe adjective: *revoluţia tehnico-ştiinţifică*;
- două substantive şi un adjectiv: *Muzeul Literaturii Române, Bazinul Noii Caledonii;*
- un verb şi un substantiv: *papă-lapte, Sfarmă-Piatră.*

Locuţiunile substantivale sunt grupări de cuvinte cu sens unitar, echivalente semantic şi sintactic cu substantivele.

Analiza locuţiunilor substantivale înregistrate în dicţionarele româneşti a permis următoarea observaţie despre ele din perspectiva criteriilor pe care le-am înregistrat la definiţia locuţiunilor:

a) Din punct de vedere sintagmatic, locuţiunile substantivale sunt grupuri de două, trei, patru cuvinte(*aduceri-aminte, ţinere de minte, Cel de pe comoară*). Acestea alcătuiesc un tot, o unitate morfologică prin gradul de sudură a elementelor componente care nu pot fi disociate şi care nu permit intercalarea altor elemente: *aducere* bună(?) *aminte.*

b) Din puncte de vedere morfologic, locuţiunile substantivale se comportă ca un substantiv. Majoritatea locuţiunilor substantivale sunt locuţiuni ale unor substantive comune, dar există locuţiuni şi pentru substantivele proprii(*Cel de Sus, Ucigă-l toaca*).

Locuţiunile substantivale pot avea mai multe structuri:

- substantiv + adjectiv + substantiv: *purtător de cuvânt* = „persoană autorizată să exprime în mod public păreri care reprezintă punctul de vedere al unei instituţii etc.”;

- substantiv + verb: *meşter - strică = ”* meseriaş prost, om neîndemânatic”;

- verb+ pronume personal(formă neaccentuată) + substantiv: *Ucigă-l crucea* = „diavol”;

- substantiv + substantiv(în cazul genitiv): *calul dracului* = „baborniţă, vrăjitoare”, *talpa casei*= „capul familiei” etc.

3.3. Categoriile gramaticale de număr, de gen şi de caz ale substantivului

Numărul este categoria gramaticală care ne permite să opunem singularul pluralului, adică să distingem un obiect de mai multe. Substantivele au de regulă o formă pentru singular şi alta pentru plural.

El se manifestă la nume, pronume, verbe, adjective. Majoritatea substantivelor au o formă de singular şi una de plural: *un copil – doi copii, un perete – doi pereţi, o şcoală – două şcoli, o stradă – două străzi, un drum – două drumuri*. Există totuşi substantive care au numai formă de plural şi, uneori, implică vag ideea de pluritate: *aplauze, nervi* (*am nervi* = sunt nervos), *funeralii, tenebre, tăiţei, bale, zori, şale.*

Unii lingvişti(P. Diaconescu), prin analiza contextuală a valorilor de număr, stabilesc pentru flexiunea substantivului românesc trei valori de număr gramatical:

a. **numărul singular**, care include toate variantele substantivelor admise de unul din contextele tip: *un băiat, un scaun, un dar; o fată, o casă, o floare; băiat, scaun, fată*.

b. **numărul plural,** care include toate variantele substantivelor admise de unul din contextele tip: *mulţi băieţi, multe daruri, multe fete.*

c. **numărul comun**, care include toate variantele substantivelor admise de contextele tip: *un ochi, un arici, un ardei, un tei – mulţi ochi, mulţi arici, mulţi, ardei, mulţi tei; o învăţătoare, o muncitoare, un nume–multe învăţătoare, multe muncitoare, multe nume.*

Întrucât numărul comun este reprezentat în flexiunea substantivului românesc prin forme invariabile după număr şi fără opoziţie de desinenţe, se consideră că valorile de bază ale categoriei gramaticale de număr sunt *singularul* şi *pluralul*, care alcătuiesc un sistem binar de opoziţie, exprimată cu ajutorul desinenţelor şi al articolului.

Unele substantive care denumesc obiecte pereche se folosesc de obicei la plural, dar au înţelesul singularului: *ochelari, pantaloni* (deşi există şi singularul *pantalon*, mai rar folosit).

Sunt mai multe categorii de substantive folosite numai la singular:

- majoritatea substantivelor abstracte care denumesc calităţi, însuşiri, stări fiziologice: *curaj, cinste, întuneric, somn, foame, sete, lene, iconoclasm* etc.
- numele de materie: *smântână, sare, piper, vată, mărar, sânge, aur, lapte, grâu, usturoi*
- numele sporturilor: *fotbal, înot, rugbi, box* etc.

- numele unor domenii ştiinţifice: *chimie, fizică, geografie, informatică* etc.
- numele de culori folosite ca substantive: *un verde deschis.*

Substantivele care desemnează materia şi care nu se utilizează decât la singular pot fi precedate de articolul *nişte* care sugerează ideea de cantitate nedeterminată: *nişte sare, nişte făină, nişte carne.*

Substantive cu sensuri diferite în funcţie de număr. Uneori, substantive care, în mod obişnuit, ca nume de materie, se folosesc numai la singular, au şi o formă de plural cu un sens uşor diferit: astfel *blană*, nume generic de materie, nu are plural; forma de plural *blănuri* desemnează „diferite sorturi de…”. În aceeaşi situaţie se află *vin, oţel, mâncare, mătase* etc. a căror formă de plural *vinuri, oţeluri, mâncăruri, mătăsuri* înseamnă „sortimente diferite de…”. *Sare*, ca nume de materie, nu are plural. Pluralul *săruri* este un termen tehnic în chimie, denumind ceea ce rezultă din combinaţia dintre un acid şi o bază. Se mai întâlneşte în sintagma *săruri minerale*. Substantivul *lipsă* cu sensul „absenţă, coerenţă” se foloseşte numai la singular. Pluralul *lipsuri* are înţelesul de „privaţiuni”. *Frig* are numai formă de singular: pluralul *friguri* desemnează boala numită şi *malarie*. Substantivul *apă* ca nume de materie denumeşte substanţa şi nu are plural. Forma de plural *ape* înseamnă „joc de lumini la o ţesătură, la o piatră preţioasă, la un metal sau cursuri de apă”. *Vreme* cu sensul de „timp” se foloseşte numai la singular; pluralul *vremuri* corespunde înţelesului de „perioadă istoriceşte determinată”.

Substantive la singular cu sens de plural. Uneori, substantive la singular pot avea înţelesul pluralului: *Pomii sunt plini de* floare (= flori). *În lacul acesta e foarte mult* peşte (= peşti).

Substantive cu acelaşi sens la singular şi plural. Unele substantive se folosesc la ambele numere cu înţelesuri de singular: *bătrâneţe – bătrâneţi, tinereţe – tinereţi, reumatism – reumatisme*. Menţionăm însă că forma de plural aparţine limbajului popular şi deci nu este recomandată.

Plural cu înţeles colectiv. Uneori pluralul se referă la fiinţe de sexe diferite, care alcătuiesc o colectivitate, un grup: *miri* (mirele şi mireasa), *soţi* (soţul şi soţia), *socri* (socrul şi soacra), *fraţi* (fraţii şi surorile).

Substantive cu formă unică la ambele numere. Există substantive care au aceeaşi formă pentru singular şi plural, deşi sensul corespunde celor două numere. Diferenţa dintre ele se face cu ajutorul determinanţilor, fie numeralele *un – doi* / *o – două*, fie cu ajutorul articolelor.

În această situaţie se găsesc substantivele feminine formate cu sufixul *-toare: vânzătoare – două vânzătoare, o dansatoare – două dansatoare, o învăţătoare – două învăţătoare.*

De asemenea, au formă unică pentru singular şi plural masculinele terminate în- *i*: *un pui – doi pui, un ochi – doi ochi, un unchi – doi unchi, un arici – doi arici* etc.

Substantivele neutre în această situaţie sunt foarte puţine, de obicei terminate în *-e*: *un nume – două nume, un pronume – două pronume.*

Substantive cu două forme de plural. Există un număr redus de substantive cu două forme de plural, de cele mai multe ori, cea de a două formă este învechită şi populară. Prima formă de plural citată este deci literară şi recomandată:

a) feminine: *aripă – **aripi**, aripe*
*coală – **coli**,* coale
*groapă – **gropi**, groape*
*stradă – **străzi**, strade*
*şcoală – **şcoli**, şcoale*

b) neutre: *chibrit – **chibrituri**, chibrite*
*tufiş – **tufişuri**, tufişe*
*cimitir – **cimitire**, cimitiruri*

Numeroase substantive colective, în general urmate de prepoziţii, pot preceda un substantiv. Astfel se utilizează: *O mulţime de, o bandă de, un grup de, o ceată de, o multitudine de, cea mai mare parte dintre, un cârd de* etc.

Notă. Când subiectul propoziţiei este un substantiv singular determinat de un alt substantiv la plural care indică elementele grupului, verbul se acordă adesea cu determinantul aflat la plural, deşi nu acesta este adevăratul subiect al propoziţiei. Se face în acest caz un acord după înţeles şi, în acelaşi timp, prin atracţie, deoarece verbul este plasat mai aproape de substantivul la plural: *O grămadă de copii* se jucau *în parc*. *O mulţime de şomeri* au manifestat *ieri*. *Un mare număr de elevi* au luat *note bune.* Când subiectul este *jumătate, sfert, parte,* acordul se poate face, de asemenea, la plural: *Jumătate* din fructe s-au copt.

Inventarul substantivelor defective de singular sau de plural sporeşte şi trecerile frecvente de la "singularia tantum" sau de la "pluralia tantum" la substantivele numărabile sunt legate de anumite efecte stilistice sau nestilistice.

E de menţionat că în limba română au intrat recent cuvinte care prezintă o flexiune incompletă, multe dintre ele aparţinând clasei "xenismelor", cuvinte neadaptate încă la sistemul limbii române, preluate exact în forma din limba de provenienţă. Din cauza dificultăţilor morfologice de adaptare a formelor la constrângerile sintactice ale contextului, aceste cuvinte rămân cel mai adesea invariabile. De pildă,

placebo (din franceză, engleză *placebo*), înregistrat ca defectiv de plural, este utilizat invariabil, în contexte în care ar fi trebuit să apară o formă de plural: "Este vorba despre aşa-zisele *placebo*, adică medicamente care acţionează asupra psihicului individului", unde semnificaţia de plural este realizată exclusiv contextual, prin gruparea cu un adjectiv cu formă de plural ("aşa-zisele"), nu morfologic, cum ar fi fost de aşteptat sau cel puţin posibil: *placebo-uri*, cu desinenţa de plural *-uri*. Sau un cuvânt ca *prenadez* este utilizat invariabil într-un context în care se impunea articularea hotărâtă a substantivului, dată fiind vecinătatea grupului adverbial comparativ *ca şi*, care cere articularea: "Noul produs are practic acelaşi domeniu de utilizare ca şi *prenadez* sau *aracetin*".

În categoria substantivelor defective de număr intră atât cuvinte împrumutate, neadaptate la sistemul morfologic al limbii române sau calcuri lexico-gramaticale, cât şi formaţii interne noi. Vom exemplifica aici cu termeni recenţi, care se încadrează în categoria substantivelor defective de număr. Vom avea în vedere atât cuvintele ca "pluralia tantum" sau "singularia tantum", cât şi pe cele pentru care se specifică o singură formă de număr, de singular sau de plural. Astfel, întâlnim cuvinte împrumutate şi adaptate într-un grad mai mare sau mai mic, după cum se observă din etimologiile date, precum: *antimemorii* substantiv feminin *pluralia tantum* (< franceză *anti-mémoires*; cf. engleză *antimemoir*), *blue-jeans* substantiv masculin, plural (< engleză, americană *blue-jeans*), *cat(h)arsis* substantiv singularia tantum (< franceză *catharsis*), *chiacchiere* substantiv feminin plural (< italiană), *egări* substantiv masculin plural(cf.engleză *jaeger* "ţesătură sau tricotaj din lână pentru lenjerie"), *fumetti* substantiv plural(< italiană), *grafitti* substantiv pluralia tantum (cf. fr. *grafitti*), *grile* substantiv pluralia tantum (formal, din fr. *grille*), *medii* substantiv pluralia tantum (traduce lat. *media*), *placebo* substantiv singularia tantum (< fr., engl. *placebo*), *propolis* substantiv singularia tantum. (< franceză *propolis*), *ravioli* substantiv masculin pluralia tantum (< it. *ravioli*), *respiro* substantiv singularia tantum (< it. *respiro*), *soldi* s.pl. (< it.), *suculente* substantiv feminin plural (formal, din fr. *succulent*), *tombaroli* substantiv pluralia tantum. (< italiană), *tripleţi* substantiv masculin pluralia tantum (cf. fr. *triplés*) etc.

Alte exemple reprezintă calcuri frazeologice cu caracter defectiv în ceea ce priveşte numărul: *capete rase* (după engleză *skinheads*), pentru care nu se face precizarea "substantiv feminin pluralia tantum", *căşti albastre* substantiv feminin pluralia tantum (după franceză *casques bleus*, cf. italiană *casco blu*) sau creaţii pe teren românesc. În ultimul caz, este vorba de compusele de tip substantival ce pot avea la bază fie raportul sintactic de

coordonare copulativă : *dulciuri-răcoritoare* substantiv pluralia tantum, *legume-fructe* substantiv feminin pluralia tantum, fie raportul sintactic de subordonare atributivă: *gemeni – dubleţi* substantiv pluralia tantum, *gemeni – tripleţi* substantiv pluralia tantum sau pe cel de subordonare prin juxtapunere: *gemeni – eprubetă* substantiv pluralia tantum.

Notă. În prezent are loc un proces activ de îmbogăţire a vocabularului prin crearea de cuvinte noi din silabe sau fragmente de cuvinte. Exemple de astfel de compuse, numite "acronime" mai sunt *gazohol* singularia tantum (< *gaz* + [*alco*]*hol*), *napodez* subsrtantiv singularia tantum (probabil din *Napo*[*chim*] + [*a*]*dez*[*iv*]), *sticloplast* s.sg.tant. (< *sticlă* + *plast*), *stiplex* substantiv singularia tantum (< *sti*[*clă*] + *plex*[*iglas*]). De asemenea, compunerea de tip "savant", care caracterizează unele substantive defective de număr, este destul de frecventă în etapa actuală a limbii: *izodoze* substantiv feminin pluralia tantum (< gr. *isos* + *doză*), *metacinema* substantiv singularia tantum (< *meta-* + *cinema*, după model francez), *semicumpene* substantiv feminin plural (< *semi-* + *cumpene*), *trigemeni* substantiv masculin pluralia tantum (< *tri-* + *gemeni*), *videomemorii* substantiv pluralia tantum (< *video-* + *memorii*).

În trecerea de la o formă considerată defectivă de număr la o formă de singular, respectiv de plural, trebuie să fie luat în seamă aspectul semantic, pentru că, uneori, transferul efectuat presupune anumite schimbări de sens. Spre deosebire de formele de singular *pantalon*, *ochelar*, *chilot* sau *blug*, de exemplu, care, semantic, sunt identice cu formele iniţiale *pantaloni*, *ochelari*, *blugi*, referenţii rămânând aceiaşi, pluralul *vinuri* are semnificaţia "sorturi de vinuri", pluralul *astrahanuri* indică "haine din astrahan" sau pluralul lui *argint* - *arginturi* înseamnă "obiecte din argint".

Cele mai frecvente tipuri de transfer semantic înregistrate în dicţionare vizează crearea unor forme de plural corespondente pentru substantivele "singularia tantum" nume de materie şi abstracte:

- materie nediferenţiată – sorturi: *ulei-uleiuri*, *făină-făinuri*, *lapte-lăpturi* etc.

- materie nediferenţiată – porţii, bucăţi, obiecte (+ semnificaţia "sorturi"): *piperment-pipermenturi*, *săpun-săpunuri*, *argint-arginturi*, *alabastru-alabastruri*, *alamă-alămuri* etc.

- abstract – concret: *aer-aere* (în expresia *a-şi da aere*) "atitudine de superioritate", "obiecte de cult"; *albăstrime-albăstrimi* "ceruri în pictură", *amabilitate-amabilităţi* "fapte, vorbe amabile"; *ambiguitate-ambiguităţi* "expresii cu caracter ambiguu"; *antichitate-antichităţi* "obiecte antice, vechi" etc.

În ultimul timp se remarcă tendinţa de folosire a "pluralelor detaliante" în locul singularelor care presupun o viziune globală a conceptelor, tendinţă favorizată de "o adâncă schimbare de mentalitate". Aşa se explică folosirea formelor de plural *arte*, *evoluţii*, *adevăruri* etc. în contexte în care până nu de mult era preferată forma de singular. Astăzi, putem spune că tendinţa aceasta este confirmată prin utilizarea frecventă a pluralului substantivelor abstracte.

Dacă în trecerea de la substantivele "singularia tantum" abstracte şi nume de materie la forme analogice de plural are loc de cele mai multe ori un dublu transfer semantic, numeric şi calitativ, în trecerea substantivelor "pluralia tantum" la formele corespondente de singular nu se poate vorbi decât de o distincţie semantică de număr:

- specie – individ: *gasteropode – gasteropod*, *antofite – antofită* etc.
- nume de popor – reprezentant al acelui popor: *mezi – med*, *cafri – cafru* etc.
- nume generic – obiect concret: *agate – agată*, *alice – alică* / *alice* etc.
- nume de materie – materie individualizată: *icre – icră*, *tărâţe – tărâţă* etc.

Un substantiv care se utilizează cu predilecţie în forma de plural este şi *cosmetic* / *cosmetice*. Alături de forma de plural, circulă sintagma *produse cosmetice* care a contribuit, desigur, la extinderea folosirii pluralului. Substantivizarea lui *cosmetice* este relevată de construcţii în care *cosmetice* devine el însuşi centrul grupului nominal, ca în exemplul: *cosmetice hoteliere*.

Substantivul consacrat pentru a desemna produsele chimice este *chimicale*, care, în limba actuală, este concurat de o creaţie recentă rezultată prin conversiune şi anume *chimice*. Iniţial, se foloseau, desigur, în locul acestuia din urmă, sintagme echivalente precum "produse chimice", "substanţe chimice". Am putea spune chiar că, în limba actuală, *chimicale* este simţit în anumite contexte ca un termen depreciativ (ex.: "Sucurile astea conţin atâtea *chimicale*!…"), faţă de *chimice* care este neutru sub aspect stilistic. Asemănătoare este situaţia substantivelor *electrice*, *electrocasnice*, *electronice*, de fapt, adjective care s-au substantivizat, detaşându-se din sintagmele "aparate electrice", "aparate electrocasnice", "aparate electronice". Ca substantive, acestea nu se folosesc la singular ("un electric", "un electrocasnic", "un electronic"), ceea ce ne îndreptăţeşte să le încadrăm în categoria substantivelor "pluralia tantum". La fel se explică şi substantivul *diverse*, provenit din adjectiv prin conversiune, ca "plurale tantum". Întâlnit mai ales ca titlu de rubrică publicitară, acest substantiv, prin ambiguitatea pe

care o presupune, permite gruparea laolaltă a unor obiecte sau servicii foarte variate. Tot ca "pluralia tantum" circulă substantivele *locale*, în loc de sintagma *alegeri locale*, şi *prezidenţiale*, în loc de *alegeri prezidenţiale* (cf. şi franceză *les présidentielles*). De asemenea, în limbajul presei, *matrimoniale*, ca şi *paranormale* au devenit substantive "pluralia tantum".

Notă. Spre deosebire de substantivele defective de singular întâlnite în presa actuală, care sunt atât împrumuturi sau calcuri lexico-gramaticale, cât şi creaţii interne (conversiuni substantivale ori adjectivale), substantivele defective de plural recent înregistrate sunt, mai ales, cuvinte împrumutate. De pildă, un neologism "singularia tantum", frecvent întâlnit în presă, este *viagra*, pentru care nu are încă o formă de plural. Ca şi *viagra*, substantivul *cappuccino*, care păstrează grafia din limba italiană, nu cunoaşte şi o formă de plural.

Vorbind despre substantivele defective de număr în limba actuală, putem remarca o libertate mai mare în ceea ce priveşte folosirea unor forme analogice de singular sau de plural mai puţin obişnuite şi, de aceea, rar întâlnite. De exemplu, substantivul *icră* se foloseşte la singular, după modelul substantivelor numărabile. Întâlnim, de asemenea, singularul refăcut după substantivul "plurale tantum" *taclale – tacla*: "…marea *tacla* s-a desfăşurat pe secţiuni: sportivii cu antrenorii, naşii cu blatiştii…" sau singularul *funeralie*, în loc de *funeralii*. Termenul *universalii* a cunoscut şi el o formă refăcută de singular – *universalie*. Alte substantive, precum *chilot*, *ochelar*, *pantalon*, sunt folosite frecvent în locul formelor de plural. Crearea unor forme analogice de plural, neconsemnate încă în dicţionare, este şi mai des întâlnită, acest fapt fiind marcat, în special, de desinenţa – *uri*: *grahamuri*, *ketchupuri*, *antigeluri* etc.

Substantivele defective de număr prezintă interes şi sub raportul genului, care, din punct de vedere gramatical, este solidar cu numărul. Astfel, aceste substantive se pot repartiza în funcţie de gen în două mari grupe: 1) substantive care satisfac contexte specifice masculinului, respectiv femininului şi 2) substantive ce apar în contexte nespecifice, comune masculinului şi neutrului, respectiv femininului şi neutrului. În prima grupă intră substantive "singularia tantum" de genul feminin, precum: *vlagă*, *vogă*, *dalmată*, *aloe* şi substantive "pluralia tantum" de genul masculin ca: *italioţi*, *ioniţi*, *indispensabili*, iar în a doua grupă intră substantive "singularia tantum" ca: *plumb*, *vitalism*, *zel* şi substantive "pluralia tantum" ca: *viscere*, *zoofite*, *grafitti*. Această a doua grupă este reprezentată de "arhigen". "Arhigenul" caracterizează, după cum se vede şi din exemplele date, o paradigmă incompletă, substantivele pe care le cuprinde neavând decât singular sau plural. Foarte multe dintre

substantivele defective de număr recent înregistrate în presa actuală aparţin "arhigenului", precum: *chimice*, *sanitare*, *electronice*, *cappuccino*, *gazohol*, *antigel* etc.

Pentru ceea ce ne interesează pe noi, multe exemple, pe care, de altfel, le-am discutat mai sus, neînregistrate în alte dicţionare, constituind, într-un sens larg, cuvinte noi.

Genul substantivului. Substantivul are trei genuri: masculin, feminin şi neutru.

Categoria genului se exprimă la substantive cu ajutorul morfemelor segmentate(sufixe lexicale moţionale şi desineneţe), însoţite uneori de alternanţe fonologice: *gâscă-gâscan*, *leu-leoaică*, *vulpe-vulpoi* sau cu ajutorul procedeului numit *heteronimie* (întrbuinţare de cuvinte diferite pentru fiecare dintre cele două fiinţe de sex opus): *băiat-fată*, *berbec-oaie*, *frate-soră*, *cocoş-găină* etc.

Numai pentru un anumit număr de substantive animate şi în special nume de persoană opoziţia dintre masculin şi feminin corespunde diferenţei de sex: *student – studentă*, *vecin – vecină*, *leu – leoaică*. Această concordanţă apare nu numai la numele comune, ci şi la numele proprii de persoană: *Ion – Ioana*, *Gabriel – Gabriela*, *Alexandru – Alexandra*.

Există situaţii când concordanţa dintre genul gramatical şi sex nu mai este respectată. Unele substantive ca *ministru*, *ambasador* au şi o formă feminină *ministră*, *ambasadoare* care este însă foarte rar folosită, preferându-se forma masculină: *Doamna ministru a hotărât…*

În afară de substantivele care denumesc animate, genul gramatical nu are legătură cu sexul. Genul gramatical este justificat numai de terminaţie.

Criteriul terminaţiei este decisiv în apartenenţa unui substantiv la un gen sau altul, deşi nu există reguli stricte în această privinţă. Nimic din forma substantivului nu ne poate da indicii în privinţa genului. Singura regulă ce poate fi amintită este că nici un substantiv terminat în consoană nu este feminin, ci masculin sau neutru. Reciproca nu este însă valabilă. Un substantiv terminat în vocală poate fi masculin: *popă*, *tată*, *frate*, *munte*, *pui*, *unchi*, dar şi neutru: *nume*, *prenume*, *taxi*, *fotoliu*, *colegiu*.

Identificarea genului se face prin articol sau prin forma adjectivului care însoţeşte substantivul, deşi pentru un străin care învaţă limba română acestea nu sunt revelatoare. De aceea, substantivele se învaţă de obicei în asociere cu numeralul: *un – doi* (pentru masculin), *o – două* (pentru feminin), *un – două* (pentru neutru).

E de remarcat că la marea majoritate a substantivelor româneşti genul nu se manifestă în flexiune: morfemul de gen nu se poate separa în analiza formală a acestor substantive, deoarece ele apar solidar cu

morfemele de număr şi caz sau cu morfemele determinării în aşa-zisa terminaţie a substantivelor. De asemenea, se poate spune că nu există o diferenţiere a masculinului şi a neutrului la singular, după cum nu există o diferenţiere a femininului şi a neutrului la plural. Genul neutru, în general, este un rezultat al tendinţei de motivare a raportului dintre expresie şi conţinut, dintre animat şi inanimat, pe de o parte, şi expresia lor lingvistică, pe de altă parte. Grupa substantivelor neutre în limba română se deosebeşte de celelalte două prin conţinut(deoarece cuprinde mai ales nume de inanimate şi unele nume de colective, de generice şi de materie: *bec, popor, fier* etc.), cât şi prin formă(fiindcă selectează la singular determinanţi de genul masculin, iar la plural determinanţi de genul feminin), inclusiv articole cu aceste forme: *stiloul acela–stilourile acelea*; specific pentru neutru este şi indicele formal *-uri*, desinenţă de plural, moştenită din latină(*câmpuri, locuri, noduri* etc.). Limba română a păstrat cele trei genuri din latina târzie. În limba română mai există şi un gen comun, care apare la un număr redus de cuvinte, nume de persoane, care se caracterizează prin invariabilitate sau variabilitate redusă, prin lipsa articulării enclitice: a unor forme de cazuri şi a formelor de plural: *un (o) complice, un(o) nătăfleaţă, un (o) gură-cască; Adi, Gabi, Vali etc.*

Aprecierea genului după înţeles este aproape imposibil de făcut, deoarece numele de obiecte, de abstracte, de localităţi pot aparţine în egală măsură la toate genurile. Totuşi, se pot face câteva precizări în unele cazuri.

Majoritatea numelor inanimate sunt neutre: *pahar, dulap, frigider, afiş, obraz, impas, piept, drog, ajutor, deceniu, măr, lac, minut, cămin, dans, turneu, studiu, dig* etc., deşi pot fi şi masculine: *cartof, perete, pom, pantof, dinte, idol, castravete, munte* sau feminine: *pijama, ţară, schemă, capcană, cafea, brăţară, crimă, artă* etc.

Sunt, de asemenea, neutre numele de jocuri şi sporturi: *box, fotbal, şah* şi numele de vânturi: *austru, ciclon, crivăţ*.

Sunt numai masculine numele literelor alfabetului: *a, b, c, d*; numele lunilor anului: *aprilie, mai, iunie;* numele notelor muzicale: *do, re, mi, fa* etc.

Sunt întotdeauna feminine numele continentelor: *Europa, Asia, Africa*, numele zilelor săptămânii: *luni, marţi, joi*, numele anotimpurilor: *primăvară, vară, iarnă*, numele de fructe: *pară, cireaşă, caisă, prună*. Fac excepţie *strugure, pepene, ananas* care sunt masculine şi *măr* care este neutru.

Sunt, de asemenea, feminine numele de limbi: *româna, latina, franceza, spaniola*. Sunt feminine numele de ţări care se termină în *a*: *Franţa, Italia, Canada, Brazilia, Portugalia*. Sunt masculine cele terminate în consoană sau într-o altă vocală: *Iran, Irak, Congo, Peru*.

Notă. Substantivul *maşină* este feminin. Când maşina este însă numită după marca ei, genul diferă în funcţie de terminaţia cuvântului care indică marca. Dacă acesta se termină în vocală, este feminin: *Şi-a cumpărat o* Dacia *(o* Lancia, o Toyota*) albă.* Dacă se termină în consoană, este masculin pentru forma de singular. *Şi-a cumpărat* un Ford *(* un Citroën, un Fiat*) nou.* Diferenţa se face prin selectarea articolului de masculin sau feminin şi prin acordul adjectivului.

Formaţii feminine

Formaţii feminine în:

- *ă.* Deseori categoria genului la substantive se exprimă şi cu ajutorul morfemelor segmentate (sufixe lexicale moţionale) însoţite uneori de alternanţe fonetice: *gâscă–gâscan, leu–leoaică, vulpe–vulpoi*. Pentru substantive care desemnează animate (oameni şi animale) genul corespunde unui conţinut real, deoarece între sexul acestor fiinţe(genul natural) şi genul gramatical există o corespondenţă (e adevărat relativă), mai ales la substantivele mobile obţinute prin procedeul moţiunii: *nepot-nepoată, sătean-săteancă, croitor-croitoreasă, cioară-cioroi.* Multe substantive feminine sunt formate de la masculin prin adăugarea sufixului *-ă*: *coleg – colegă, vecin – vecină, elev – elevă, pianist – pianistă*.

-iţă. Tot de la forma de masculin se pot obţine feminine cu ajutorul sufixului *- iţă*: frizer – frizer*iţă*, poştar – poştăr*iţă*, doctor – doctor*iţă*, sudor – sudor*iţă*.

Notă. Femininul *doctoriţă* nu se foloseşte pentru a indica titlul şi nici în adresarea directă. Vom spune deci: *Doamnă* doctor, *aţi avut dreptate.* Sau *Doamna* doctor *Munteanu lipseşte astăzi*. Fie că este vorba de o femeie sau de un bărbat, nu ne adresăm niciodată simplu cu *doctore*, ci *Doamnă doctor* sau *Domnule doctor*. Ca titlu ştiinţific, *doctor* nu are formă de feminin. Spunem: *Ea este* doctor în ştiinţe *juridice.*

-toare. Masculinele formate cu sufixul *-tor* sunt punct de plecare pentru formarea femininului cu ajutorul variantei feminine a acestui sufix, *-toare*: *învăţător – învăţătoare, muncitor – muncitoare, animator – animatoare, vânzător – vânzătoare.*

-că. Sufixul *-că* se adaugă la masculine pentru a obţine substantive feminine denumind o persoană: *ţăran – ţărancă, bucureştean – bucureşteancă, ţigan –ţigancă, orăşean – orăşeancă, român – româncă, elveţian – elveţiancă*.

-oaică. Femininele obţinute de la masculin cu sufixul *-oaică* sunt mai ales nume de animale: *lup – lupoaică*, *leu – leoaică* sau denumesc fiinţele de sex feminin aparţinând unui anumit popor: *turc – turcoaică*, *francez – franţuzoaică*, *grec – grecoaică*, *rus – rusoaică*.

-easă. Femininele obţinute cu sufixul *-easă* sunt în număr mai redus: *lăptar – lăptăreasă*, *croitor – croitoreasă*, *mire – mireasă*. Cele câteva substantive feminine terminate în *-esă* sunt împrumuturi din limba franceză: *poetesă*, *negresă*, *prinţesă*.

Notă. Substantivul p*rofesor*, cu forma corespunzătoare de feminin *profesoară* se foloseşte curent şi în adresarea curentă, dar întotdeauna precedată de apelativul *domnule* sau *doamnă*. Când ne referim însă la titlu, se utilizează numai masculinul: *Ea este* profesor *emerit.* Masculinului *avocat* îi corespunde femininul *avocată* care nu se folosesc singure în adresarea directă, ci precedate de *domnule* sau *doamnă*. Femininul *autoare* este folosit curent, atât când vorbim despre o femeie – autor, cât şi ca semnătură, de exemplu după o prefaţă. Substantivul *medic* nu are formă corespunzătoare de feminin. Când spunem *medicii*, înţelegem deopotrivă şi femeile şi bărbaţii medici. Dacă vrem să specificăm că este vorba despre o femeie, folosim termenul *doctoriţă*.

Formaţii masculine

Mult mai rar se înregistrează substantive masculine formate de la feminin; masculine în:

-oi. Cele câteva substantive formate cu sufixul – *oi* (care are, implicit, şi valoare augmentativă) sunt nume de animale şi păsări: *cioară – cioroi*, *broască – broscoi*, *raţă – răţoi*, *vulpe – vulpoi*. Aceste nume masculine se utilizează în limbajul curent numai când vorbitorul ţine să precizeze că este vorba despre un mascul din specie. Ca termen generic se foloseşte forma feminină.

-an. Ca şi în cazul precedent, derivatele masculine în *-an* sunt puţine şi sunt folosite când vorbitorul ţine să precizeze genul: *curcă – curcan*, *gâscă – gâscan*, *ciocârlie – ciocârlan*.

Neconcordanţa între sexul (genul natural al fiinţelor) şi genul gramatical al substantivelor care le denumesc se manifestă la grupa substantivelor epicene, nume de animale şi de păsări sălbatice care au o singură formă pentru ambele genuri: *cocostârc, cuc, elefant, şarpe, jaguar, hipopotam, elefant, râs, rinocer* etc. (pentru masculin); *cămilă, cârtiţă, lebădă, pupăză, lama, puma, antilopă, panteră, girafă, hienă* etc. (pentru feminin). Neconcordanţă între gen şi sex apare şi la pluralul unor

substantive masculine: *fraţii (băieţi şi fete), soţii (bărbaţi şi femei), bunici (bătrân şi bătrână)*

Notă. Substantivele *mascul şi femelă se* folosesc pentru a preciza, în caz de nevoie, sexul animalelor al căror nume au numai formă de masculin sau numai formă de feminin: *o panteră mascul*, *un elefant femelă.*

Anumite substantive cu formă de feminin desemnează bărbaţi: *ordonanţă, sentinelă, strajă, ştafetă, papă; ascendent şi descendent sunt* nume masculine care desemnează fie un bărbat, fie o femeie. Spunem, folosind masculinul: *Ea era singurul* descendent *în viaţă al unei familii cu tradiţie.*

Cuvinte cu formă dublă de gen şi sens identic

Un număr redus de substantive au la singular două forme, una de feminin şi alta de neutru, cu sens identic: *cătun – cătună*, *colind – colindă*.

Limba literară preferă pentru acestea primul termen al perechii, respectiv *cătun* şi *colind*. În cazul perechilor următoare, în limba literară se utilizează al doilea termen al perechii, adică forma feminină: *axiom – axiomă*, *bonet – bonetă*, *beret – beretă*, *basc – bască*.

Notă. În limbajul tehnic specializat există tendinţa de a crea o formă de masculin plural pentru cuvinte care sunt, în mod obişnuit, neutre: *robineţi, izolatori, suporţi, vagoneţi, conductori*. Limba literară utilizează pluralul neutru: *robinete, izolatoare, suporturi, vagonete*.

Cuvinte cu formă dublă de gen şi sens diferit

Uneori, celor două forme de singular le corespunde o diferenţă de sens: *fascicul* „rază de lumină” şi *fasciculă* „un număr de pagini, legate, ale unei publicaţii”.

În cazul unui număr redus de substantive cele două forme diferite de gen se manifestă la plural şi corespund la sensuri diferite:

sg. *corn* – pl. *corni* (masculin) „instrument muzical”;
– pl. *cornuri* (neutru) „pâine mică, curbată”;
– pl. *coarne* (neutru) „formaţie osoasă pe capul animalelor”;

sg. *ochi* – pl. *ochi* (masculin) „organul vederii”
– pl. *ochiuri* (neutru) „ouă prăjite” şi „laţ de tricotaj”;

sg. *colţ* – pl. *colţi* (masculin) „dinţi lungi la animale”;
– pl. *colţuri* (neutru) „unghiuri (în geometrie)”;

sg. *timp* – pl. timpi (masculin) „etapă a mişcării”;
– pl. timpuri (neutru) „vreme”.

Notă. Greşeală frecventă este interpretarea substantivului feminin plural *crevete* (cu singularul *o crevetă*) ca fiind masculin singular (de tipul *perete – pereţi, burete – bureţi, castravete – castraveţi*). Astfel s-a format un plural *creveţi* corespunzător unui masculin singular *un crevete*. Utilizarea acestora este o greşeală, forma corectă fiind *o crevetă – două crevete*. *Oaspete* este un substantiv masculin (*un oaspete – doi oaspeţi*). În transmisiile sportive, când joacă două echipe feminine, se aude însă frecvent: Oaspetele *au marcat un gol*, utilizare, evident, greşită, deoarece această formă de feminin plural presupune existenţa unui singular *o oaspătă*, care nu există.

Genul personal

Gramaticile româneşti moderne şi unele studii mai vechi sau recente vorbesc şi de existenţa în limba română a unui aşa-zis gen personal, situat în interiorul genurilor masculin şi feminin. Genul personal caracterizează numai substantivele proprii nume de persoană sau comune care se referă la persoane cunoscute sau la obiecte personificate:

- flexiunea substantivului care se încadrează în această categorie este o flexiune realizată numai cu procedee sintactice: cu ajutorul articolului hotărât proclitic la G.,D. (*lui* Nicu, *lui* tanti) şi cu ajutorul prepoziţiei-morfem *pe* de la Ac. complement direct (aud *pe* Ion, văd *pe* Geni etc.; a trimis-o *pe* vulpe, l-a ascultat *pe* urs);
- aceste substantive au o formă specială de vocativ, diferită de a celorlalte substantive comune de la care au provenit: *Floareo-floare, Steluţo-steluţă;*
- genitiv-dativul substantivelor feminine proprii în *-ca, -ga* din această categorie este diferit de acela al substantivelor comune cu aceeaşi rădăcină sau cu aceeaşi terminaţie: *Puicăi / Puichii*, dar puicii; *Olgăi şi Olghii*;
- diftongii *-ea* şi *-oa* din substantivele proprii feminine, nume de persoană, se păstrează la G., D., în opoziţie cu substantivele comune feminine la care ei se monoftonghează: *Leanei*, dar *serii; Floarei, florii*;
- numele proprii de persoană formate cu sufixe diminutivale sau augmentative păstrează genul cuvintelor de bază: *babă → băboi, Alexăndrel → Alexandru, Irinel → Irina;*
- unele dintre aceste substantive apar articulate după prepoziţie, fără a primi determinări, în opoziţie cu celelalte substantive care, în asemenea împrejurări, au nevoie de determinări: *vorbesc despre mama, am cumpărat pentru tata*, dar *vorbesc despre stâncă(*sau *despre stânca aceea*), *am cumpărat pentru colegă(sau pentru colega mea).*

Genul personal apare numai în interiorul categoriei determinării. În consecinţă, se poate vorbi în limba română de clasa flexionară a numelor de persoană individualizate şi nu de un nou gen gramatical.

Cazurile substantivului. Cazul este o categorie gramaticală de relaţie. Cazurile substantivelor sunt forme pe care le iau acestea pentru a exprima relaţiile lor cu alte cuvinte din propoziţie (prin ele morfologia se raportează imediat la sintaxă). Totalitatea acestor modificări formale, prin care se exprimă raporturile sintactice cazuale, poartă numele de declinare. Dintre toate părţile de vorbire flexibile, substantivul dispune de o varietate flexionară mai mare datorită diversităţii morfemelor care-l însoţesc în poziţiile sale relaţionale. Articolul şi prepoziţia sunt părţi de vorbire cu rol de instrumente gramaticale pentru exprimarea cazurilor: „Cele din urmă raze luciră *în* ţurţurii *de* gheaţă ai streşinii. Era linişte şi fumuri*le* satu*lui* suiau drepte în văzduh.” (M. Sadoveanu).

Declinarea substantivului românesc cunoaşte cinci cazuri, deosebite între ele prin formă, valoare şi funcţie sintactică şi delimitate tradiţional prin criteriile cunoscute(semantic, morfologic şi sintactic): *nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, vocativ.*

Nominativul se defineşte ca un caz al denumirii obiectului conceput, de obicei, ca autor al unui proces(de aici şi denumirea sa de caz al autorului). Este un caz independent, deoarece substantivul la nominativ nu depinde de alte cuvinte din propoziţie, dimpotrivă, de el depind alte cuvinte, care îndeplinesc rolul de determinative ale lui. Nominativul este forma iniţială a substantivului, care numeşte un obiect, un fenomen şi în propoziţie nu exprimă raporturi sintactice propriu-zise, de aceea el se numeşte caz direct al substantivului. Specificul nominativului constă în aceea că el este cazul nonsubordonării. Prin urmare, îndeplineşte în mod normal funcţia de subiect şi de nume predicativ. Funcţia de subiect este realizată direct, când substantivul este termenul prim al unei relaţii de interdependenţă: <u>Elevul</u> *citeşte multă literatură artistică*.

Funcţia de predicat, substantivul o realizează, ca nume predicativ, în complementaritate cu un verb copulativ, printr-o relaţie de interdependenţă: *Andrei e* <u>student</u> *la Conservator*.

Substantivul la *acuzativ* apare, de regulă, ca un determinant al verbului tranzitiv sau intranzitiv. După verbul tranzitiv substantivul la acuzativ îndeplineşte funcţia de obiect direct, adică obiectul care suferă acţiunea săvârşită de subiect. În această calitate el se foloseşte fără prepoziţie sau cu prepoziţia pe când numeşte o persoană: *În drum Mihai l-a întâlnit* ***pe*** *tatăl său.* Sensul fundamental al cazului acuzativ este dat de funcţia sintactică de complement direct.

Impus de recţiunea unui verb cu tranzitivitate directă, acuzativul este termenul opus direct nominativului în dezvoltarea opoziţiei activ-pasiv: nominativul este cazul activităţii, iar acuzativul este cazul pasivităţii. Într-o propoziţie cu predicatul exprimat printr-un verb la diateza pasivă, subiectul gramatical arată cine suferă acţiunea, iar complementul de agent (exprimat printr-un substantiv *în acuzativ* precedat de prepoziţia *de* sau *de către*) arată cine este autorul acţiunii: *Florile au fost culese* de Ileana.

Acuzativul cu prepoziţie poate determina un verb cu ajutorul prepoziţiilor simple compuse: *a, cu, de, din, după, fără, în de la, fără de, pe la, de din, de după* etc.; precum şi cu ajutorul locuţiunilor prepoziţionale: *în afară de, alături de, înainte de, în sus de, în jos de* etc. şi poate îndeplini următoarele funcţii sintactice:

- de atribut: „Prinzând o furcă *de fier* şi zâmbind, Nicolai Moraru a început a urca în căruţă, dar a rămas foarte mirat văzând coşuleţul *de papură*.”(I. Druţă)

- complement direct sau circumstanţial: *„Lângă prispă* stăteau două butii cu apă, iar *pe prispă* torcea o fată frumoasă.” (M. Eminescu).

Complementul direct exprimat printr-un substantiv sau un substitut de substantiv în cazul acuzativ poate fi construit cu sau fără prepoziţia *pe*. În această privinţă, pentru unele situaţii există reguli ferme, de compunere sau de interzicere a prezenţei lui *pe*, iar în altele sunt posibile ambele tipuri de construcţii.

Se construiesc obligatoriu fără *pe* complementele directe exprimate prin:

- substantive comune sau proprii nume de inanimate articulabile: *citesc un ziar, privesc filmul, mănânc un măr;*
- substantive comune nume de persoane neidentificate: *caut profesor, citesc cartea, cunosc oameni;*
- substantive comune de orice fel, articulate, în construcţie cu un dativ posesiv pe lângă verb: *îi cunosc prietenii, îşi ajută părinţii, îţi realizează lucrarea.*

Se construiesc obligatoriu cu *pe*(complemente directe):

- substantive proprii nume de persoane sau de animale: *Îl văd pe Nicolae, O chem pe Sara;*
- substantive comune generice urmate de nume proprii de persoane sau de animale: *Îl vezi pe profesorul Mihai?, Arghezi l-a descris pe câinele Zdreanţă;*
- substantive comune nume de persoane considerate unice: *O aştept pe mama, Îl aştept pe director;*

- substantive comune de persoane la singular, identificate şi articulate hotărât: *Aştept pe medicul-şef, pe medicul de salon, pe director adjunct;*
- substantive comune nume de persoane la plural identificate, articulate când au anumite determinări: *Îngrijeşte pe copiii bolnavi, am invitat pe toţi prietenii;*
  nearticulate când sunt singure: *am invitat pe prieteni, îngrijeşte pe copii;*
- substantive comune nume de persoane însoţite de un adjectiv posesiv sau demonstrativ: *o văd pe sora ta, îl aştept pe prietenul meu;*
- substantive comune de orice fel, deci şi nume de inanimate, în cadrul unor comparaţii complexe: *l-a părăsit ca pe o haină veche;*
- substantive comune nume de animale şi de inanimate în construcţiile în care subiectul şi complementul direct, aşezate înaintea verbului sunt exprimate prin acelaşi substantiv, nearticulat: *măgar pe măgar scarpină;*
- substantive comune nume de animale şi de inanimate personificate: *vulpea l-a păcălit pe urs, pe păpuşă o iubeşte mult;*
- cuvinte şi construcţii substantivizate cu ajutorul articolului ***cel***: *am ajuns pe cei doi, ajut pe cei slabi, urăşte pe cel fudul,* sau ***al***: *tocul meu am găsit, dar pe-al lui nu;*
- substantive proprii nume de inanimate – aştri, formaţii artistice, sportive, nave, mai rar toponime – nearticulabile: *Luna o vedem bine, dar pe Venus nu, steaua a învins pe Dinamo, Eifel îl depăşeşte în înălţime pe Ostankino;*

Acuzativul poate îndeplini diferite funcţii sintactice şi fără prepoziţii: ”*O oră*(complement circumstanţial de timp) să fi fost amici, /Să ne iubim cu dor.”(M.Eminescu).

Toate celelalte cazuri cu funcţie sintactică se definesc, în schimb, ca nişte cazuri ale subordonării, ale dependenţei, întrucât existenţa lor depinde de existenţa altor membre ale propoziţiei, pe care le determină (inclusiv de existenţa prepoziţiilor, pentru care sunt considerate cazuri marcate).

Genitivul este cazul atributului şi exprimă valori şi nuanţe variate: posesia(cartea *prietenului*); apartenenţa(câmpia *satului*); calificarea (frumuseţea *pădurii*) etc. – toate subordonate ideii fundamentale de posesie.

Pe lângă un substantiv de origine verbală, substantivul în genitiv se numeşte genitiv subiectiv: sosirea *toamnei* (= *toamna* a sosit) sau obiectiv:

culesul *cireşelor* (= au cules *cireşele*), deoarece în construcţia verbală corespunzătoare el are funcţie de subiect şi, respectiv, de complement direct. Genitivul intră de asemenea în alcătuirea unei construcţii afective cu valoare de superlativ: *floarea florilor, minunea minunilor*.

Substantivul în cazul genitiv poate fi utilizat cu prepoziţie sau fără prepoziţie.

Genitivul fără prepoziţie determină un substantiv şi îndeplineşte funcţiile sintactice de:

- atribut substantival: Porţile *oraşului* s-au deschis
- nume predicativ: Zidurile sunt *ale oraşului*
- complement indirect al unui adjectiv: pasăre prevestitoare *a primăverii*

Genitivul cu prepoziţie poate determina atât un substantiv, cât şi un verb, fiind introdus prin prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale: *asupra, deasupra, contra, dinaintea, împotriva, înaintea, din dreptul, în dreptul, în ciuda, în fruntea, în afara, în scopul* etc. Poate avea următoarele funcţii sintactice:

- atribut substantival: propaganda *contra fumatului*
- complement indirect: Luptăm *împotriva rutinei*
- complemente circumstanţiale de diverse tipuri: Înoată *împotriva curentului*(complement circumstanţial de mod)

Dativul este cazul complementului indirect şi are ca termen regent un verb: *Solului* nu i se taie capul; o interjecţie: Bravo *învingătorilor*; un adjectiv: Condiţii favorabile *dezvoltării*.

Dependent de un substantiv, dativul apare în două tipuri de construcţii: una învechită, în care substantivul regent este nearticulat: nepoată *mamei* mele; a doua, frecvent întâlnită în limba actuală, în care substantivul regent, articulat, provine dintr-un verb: *Acordarea de premii elevilor merituoşi*, în care substantivul în dativ *elevilor* este complement indirect al verbului *a acorda*; prin transformarea verbului în substantiv, complementul indirect al acestuia devine atribut, păstrându-şi cazul dativ, iar complementul direct *premii* devine atribut prepoziţional.

Prepoziţii cu dativul: *graţie, datorită, mulţumită, contrar, conform, potrivit, asemenea*: Reuşita *graţie mamei* m-a bucurat. (atribut substantival prepoziţional). Reuşita este *mulţumită mamei*. (nume predicativ). L-au sancţionat *conform legii*. (complement circumstanţial de mod).

Dativul fără prepoziţie poate determina un verb, adjectiv, substantiv de origine verbală îndeplinind funcţiile sintactice de:

- complement indirect ”Spui *munţilor* durerea /Prin jalnice cântări.”(G. Coşbuc);

- atribut: decernarea de premii *învingătorilor*
- complement circumstanţial de loc: Au stat *locului.*

Dativul cu prepoziţie poate determina un verb cu ajutorul prepoziţiilor *datorită, graţie mulţumită* şi îndeplineşte funcţia de complement instrumental: Am ajuns la timp *datorită prietenilor.*

Vocativul are o situaţie aparte în sistemul cazurilor: el exprimă o chemare adresată cuiva; poate apărea singur într-o comunicare: *Tinere! Fetelor!,* constituind o propoziţie neanalizabilă; poate fi însoţit de o interjecţie: *Măi băiete!* sau de alţi determinanţi cu funcţie atributivă: *Codrule cu râuri line!*, însoţit de un nume propriu: *Domnule Munteanu,* acesta se pune la nominativ; în vorbirea populară şi familiară întâlnim şi construcţii cu amândouă substantivele în vocativ: *nene Ioane, vornice Moţoace*

Bibliografie selectivă:

1. Avram, Mioara, *Anglicismele în limba română actuală*, Editura Academiei Române, 1997.
2. Avram, Mioara, *Cuvintele limbii române între corect şi incorect*, Editura Cartier, Chişinău, 2001.
3. Brâncuş, Grigore, *Pluralul neutrelor în româna actuală*, SCL, nr. 3 / 1978.
4. Carabulea, Elena, *Despre substantivele defective de număr în limba română*, LR, nr. 5, 6 / 1986.
5. Coteanu, Ion. *Gramatica de bază a limbi române*. Bucureşti: Garamond, 1990
6. Diaconescu, Paula, *Numărul şi genul substantivului românesc* (*Analiză contextuală*), SCL, nr. 3 / 1964.
7. *Gramatica limbii române, Vol I şi II*, Bucureşti, EA, 1972
8. Gherasim, Alexandra, Ciornâi I. *Morfologia limbii române*(curs practic).- Chişinău, 2004
9. Graur, Alexandru, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti: Editura Academiei, 1960
10. Graur, Alexandru, *Tendinţe actuale ale limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.
11. Guţu Romalo, Valeria, *Opoziţia de număr în limba română contemporană*, LR, nr. 3 / 1980.
12. Hristea, Theodor, *Limba română. Teste rezolvate, texte de analizat şi un glosar de neologisme*, Editura Petrion, Bucureşti, 1998.

13. Pană Dindelegan, Gabriela, *Formaţii substantivale recente şi rolul "clasificatorilor" în actualizarea lor contextuală*, LR, nr. 1-2 / 1999.
14. Toma, A., *Elemente de morfologie*, Bucureşti: EŞE, 1983
15. Diaconescu, Paula. *Structură şi evoluţie în structura substantivului românesc*. Bucureşti: E.A.R.S.R., 1990, p. 89
16. Sădeanu, F. *Sufixele colective din limba română cu specială privire asupra repartiţiei lor* // Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română, vol. III

Modulul IV. ARTICOLUL

4.1. Articolul hotărât şi articolul nehotărât

4.2. Articolul posesiv (genitival)

4.3. Articolul demonstrativ(adjectival)

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să definiţi articolele hotărâte şi nehotărâte;
- să aplicaţi algoritmul analizei morfosintactice a articolelor;
- să identificaţi rolul şi importanţa articolului în sistemul ştiinţelor lingvistice.

Articolul este partea de vorbire flexibilă după gen, număr şi caz care însoţeşte un substantiv, arătând în ce măsură acesta e cunoscut vorbitorului; totodată articolul individualizează substantivul în grade diferite. După măsura mai mare sau mai mică în care ajută substantivul să individualizeze obiectul denumit, articolul este de două feluri: *hotărât* (*-l, -le, -i,- lui,- lor*) şi *nehotărât* (*un, o, unui, unei, nişte, unor*).

Articolul nehotărât (proclitic) şi articolul hotărât enclitic din limba română sunt considerate morfeme ale categoriei determinării abstracte pe baza unor trăsături distincte. Numărul elementelor lingvistice care alcătuiesc această aşa - zisă clasă este foarte redus; aceste elemente lingvistice nu se folosesc independent, nu dispun de autonomie semantică şi gramaticală; ele s-au gramaticalizat devenind anexe ale numelui – apar în vecinătatea unor substantive(cu unele excepţii, şi altor nume) sau alipite de acestea: *un* băiat, *o* fată, băiatu*l*, fat*a*. Conţinutul semantic al acestor elemente lingvistice este foarte abstract: articolele hotărâte şi nehotărâte nu aduc în relaţie nicio modificare, nicio informaţie suplimentară de ordin lexical.

Categoria gramaticală a determinării abstracte cuprinde deci în limba română trei termeni(termenul zero, articolul nehotărât şi articolul hotărât enclitic) şi trei valori: nedeterminat (*floare, copac*), determinat nedefinit (*o* floare, *un* copac) şi determinat definit(băiatu*l*, carte*a*).

Astfel, când substantivul indică un obiect mai puţin cunoscut, mai puţin individualizat, în raport cu clasa, cu specia căreia îi aparţine, determinarea e nedefinită(se foloseşte articolul nehotărât(În curte creşte *un măr*). Când însă substantivul indică un obiect cunoscut, izolat clar de cele cu care se aseamănă, individualizat, definit precis, determinarea e definită(se foloseşte hotărât enclitic: *Geamul* casei dă în curte)

4.1. Articolul hotărât propriu-zis stă întotdeauna după substantiv, făcând corp comun cu acesta: *fete**le***, *frați**i***, *dulapuri**le***; excepţie face *lui* (forma de masculin singular genitiv) care se plasează întotdeauna înaintea numelor de persoană masculine: *lui Radu*, *lui Ion* şi a celor feminine de tipul *lui Carmen*, *lui Mimi*, dar şi a unor nume comune de persoană: *lui tata*, *lui frate-meu*. Această formă apare frecvent în vorbire cu varianta neliterară şi nerecomandabilă *lu* (*lu Ion*, *lu Radu*). Pe de altă parte, se constată o tendinţă de extindere a articolului proclitic *lui* la numele proprii feminine: *lui Maria*, *lui Elena* în loc de *Mariei*, *Elenei* sau chiar înaintea unor nume comune de persoană: *lui mama*, *lui soră-mea*, *lui vecina*, utilizare neadmisă în limba literară.

Articolul hotărât arată că obiectul denumit de substantiv este cunoscut vorbitorului sau considerat ca atare. Astfel, în exemplul: *Ea scrie o scrisoare; scrisoarea este adresată mamei* articularea definită *scrisoare**a*** individualizează substantivul, arătând că este vorba despre un obiect cunoscut, şi anume, de cel enunţat la început printr-o determinare mai vagă: *o scrisoare*.

Forme flexionare:

Cazul	*Masculin*	*Feminin*	*Neutru*
	Singular - Plural	Singular - Plural	Singular - Plural
N.-Ac.	-l, -le, -a, -i	-a, -le	-l, -le
G.-D.	lui,-lui,-e(i), -lor	-i, -lor	-lui, -lor
V.	-le, -lor	-o, -lor	-le, -lor
Cazul	*Masculin*	*Feminin*	*Neutru*
	Singular- Plural	Singular -Plural	Singular- Plural
N.-Ac.	elevu*l* elevi*i*	eleva elev*le*	scaunu*l* scaun*le*
G.-D.	elevu*lui* elevi*lor*	elevei elev*lor*	scaunu*lui* scaun*lor*
V.	elvu*le*! elevi*lor*!	elevo! elev*lor*!	scaunu*le*! scaun*lor*!

Notă. Articolul hotărât apare ca element constructiv în structura unor pronume: *dansul*, *dansa*, în aceste cazuri nefiind analizabil; prin articulare, unele adverbe şi locuţiuni adverbiale se transformă în prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale (*înaintea, înapoia, în faţa*); substantivele articulate hotărât care denumesc momentele zilei sau diviziuni de timp îşi schimbă valoarea gramaticală si devin adverbe (*ziua, seara, joia, vara*).

Articolul nehotărât. Articolul nehotărât însoţeşte un substantiv, precedându-l întotdeauna, arătând că obiectul definit de acesta nu este cunoscut vorbitorului. Articolul nehotărât este determinant al individualizării în raport cu specia sau cu categoria din care face parte obiectul desemnat de substantiv. Individualizarea cu articol nehotărât constă în detaşarea obiectului (sau a unui grup de obiecte) şi introducerea lui în comunicare, fără să se precizeze ceva despre el: *Un artist* trebuie să cunoască viaţa.

Articolul nehotărât dă substantivului un sens gramatical asemănător cu acela pe care îl dau adjectivul pronominal nehotărât şi numeralul *un, o*, datorită originii lor comune(toate provin din numeralul latin *unus-a, -um*). Ca şi în cazul articolului adjectival, procesul gramaticalizării numeralului nu este încheiat, ceea ce face dificilă distincţia dintre funcţia de articol şi cea de numeral, mai ales în cazurile când contextul nu ne ajută la ceasta. Dacă într-un text *un* şi *o* alternează cu un pronume nehotărât, sunt pronume nehotărâte: „Agăţat de pietre sure un voinic cu greu le suie;/ Aşezând genunchi şi mână când pe *un* colţ când pe *alt* colţ". Ieri a plecat *o* barcă, azi *alte* bărci plecară.

Forme flexionare:

Cazul	Masculin	Feminin	Neutru
Numărul	Singular- Plural	Singular- Plural	Singular- Plural
N.-Ac.	*un* elev, *nişte* elevi	*o* eleva, *nişte* eleve	*un* scaun, *nişte* scaune
G.-D.	*unui* elev, *unor* elevi	*unei* eleve, *unor* eleve	*unui* scaun, *unor* scaune

Observaţii: Formele *un* si *o* ale articolului *nehotărât* sunt omonime cu cele ale numeralului cardinal şi ale adjectivului pronominal nehotărât.

1. Se pot deosebi în context: *un* şi *o* sunt:

a) articole, când le corespunde *nişte* (*o carte/nişte cărţi*);

b) numerale, când la plural le corespunde un numeral (*un elev/ doi elevi*);

c) adjective pronominale nehotărâte, când la plural intră în corelaţie cu *unii, unele (o carte/unele cărţi*);

2. Când însoţeşte alte părţi de vorbire, articolul nehotărât le transformă în substantive(*du-te-vino/un du-te-vino*);

3. Articolul nehotărât poate transforma numele proprii în nume comune (*Hercule/ un hercule*)

4. Forma de plural a articolului nehotărât *nişte* poate fi folosită si la forma de singular a unor substantive, conferindu-i un sens deosebit (*un peşte/ nişte peşte/nişte peşti*) faţă de pluralul articulat

5. Cuvântul *nişte* cu înţelesul "câţiva", "un pic de" nu e articol, ci adjectiv pronominal nehotărât(*nişte* făină).

4.2. Articolul posesiv (genitival). Articolul posesiv (genitival) se plasează înaintea unui substantiv sau pronume în genitiv, înaintea unui adjectiv posesiv sau a unui numeral ordinal si leagă, de obicei, numele obiectului posedat de cel al posesorului; se numeşte posesiv, deoarece indică posesia (apartenenţa) şi genitival deoarece intră în componenţa întrebării genitivului.

Articolul posesiv(genitival)însoţeşte substantivul sau pronumele în genitiv, reprezentante ale posesorului, numai în patru situaţii distincte:

- când substantivul sau pronumele are ca regent un alt substantiv nearticulat enclitic: o carte *a scriitorului(a lui*);
- când între substantivul sau pronumele în genitiv şi elementul lui regent (substantiv articulat hotărât enclitic) s-a intercalat un alt determinant: căldura *insuportabilă a* verii, episodul *impresionant al* romanului;
- când substantivul sau pronumele în genitiv se află înaintea elementului regent(substantiv nearticulat): *ai Patriei* feciori;
- când substantivul sau pronumele în genitiv se află într-un raport de coordonare (paratactic sau copulativ) cu un alt determinant în genitiv al elementului regent: mama surorii, *a* Mariei, *a* prietenului etc.

Cu toate că însoţeşte proclitic un substantiv sau un pronume în genitiv, reprezentante ale posesorului, el se acordă în gen şi număr cu substantivul regent al grupului, reprezentant al obiectului posedat, şi nu cu substantivul sau pronumele pe care-l precedă: pălăria aceasta a tatălui, caietul curat al elevei.

Articolul posesiv intră ca element formativ în structura numeralelor ordinale şi a pronumelor /adjectivelor posesive. În primul caz nu poate exprima nici prin el nici cu ajutorul vecinătăţilor ideile de genitiv şi de posesie, neputându-şi astfel justifica cele două denumiri: *al doilea* concurent, *a doua* candidată. În al doilea caz el poate deveni un indice al flexiunii cazuale, deoarece formele pronominale posesive în care e integrat capătă, datorită lui, în limba populară, un aspect de genitiv-dativ

singular(forma literară nu admite decât forma de genitiv-dativ plural): *cartea alui meu*, corect: *cartea alor mei.*

Forme flexionare:

Cazul	Singular	Plural
	Masculin, Feminin	Masculin, Feminin
N.-Ac	***al*** elevului/ meu/ doilea, ***a*** elevei/ mea/ doua	***ai*** elevilor/mei, ***ale*** elevelor/mele
G.-D.	–	***alor*** mei

Observaţi. Forma de G.-D. *alor* apare numai în structura pronumelui posesiv la G.-D. (*Port de grija* alor *mei*). La numeralul ordinal, articolele *al, a* sunt elemente constitutive, indicând, împreuna cu articolul hotărât, genul acestuia (*al treilea/ a treia*)

Formele articolului posesiv *al, a, ai, ale* se scriu întotdeauna într-un singur cuvânt; să nu se confunde cu secvenţele omonime ca:

- prepoziţia la infinitiv *a+pronume personale neaccentuate* la Ac. sau D. (*a-**i** vedea/ a-**l** vedea*)

-prepoziţia ***a*** *+**le** (pronume personal* în D. sau Ac., plural, feminin)

4.3. Articolul demonstrativ (adjectival). Articolul demonstrativ (adjectival) leagă un adjectiv de substantivul regent; ajută la substantivizarea adjectivului şi a numeralului (*cei* tari, *cei* doi, *cel* de-al doilea) şi la formarea superlativului relativ (*cel* mai bun).

Când substantivul are doi determinanţi adjectivali, coordonaţi copulativ, articolul demonstrativ nu apare decât la primul dintre ei: „bogăţia *cea* splendidă şi vastă". Articolul demonstrativ apare şi în interiorul substantivelor proprii, nume de persoană, individualizate suplimentar cu ajutorul adjectivelor: Mircea *cel* Bătrân, Ştefan *cel* Mare. Articolul demonstrativ (adjectival) are flexiune de gen, număr şi caz asemănătoare cu a pronumelui demonstrativ de depărtare *acela,* de care se deosebeşte prin absenţa elementului iniţial şi a celui final *a.*

Forme flexionare

Cazul	Singular	Plural
	Masculin - Feminin	Masculin - Feminin
N.-Ac.	*cel, cea*	*cei, cele*
G.-D.	*celui, celei*	*celor*

Când se află între substantivul regent şi un alt substantiv cu prepoziţie, funcţia sa determinativă este mai evidentă: între *drumul cel*

pietros şi *drumul cel de piatră* există o anumită diferenţă sub aspectul valorii demonstrative. Prezenţa prepoziţiei *de* favorizează mult întărirea sensului demonstrativ al lui *cel*, apropierea sa de adjectivul pronominal demonstrativ: drumul *cel* de piatră – drumul *acela* de piatră.

Valoarea adjectival-pronominală sau pronominală a lui *cel* este şi mai evidentă atunci când precedă adverbe cu prepoziţie: drumul *cel* de-aici = drumul *acela* de-aici = *acela* de-aici e mai bun.

Articolul demonstrativ poate deveni morfem al substantivizării şi morfem al flexiunii cazuale, atunci când precedă numeralele cardinale sau pe cele ordinale, cu care formează un grup cu valoare substantivală: *cei trei - cele trei, celor trei; cel de-al doilea, cea de-a doua, celui de-al doilea*.

Articolul demonstrativ mai poate deveni şi morfem al superlativului relativ în comparaţia de inegalitate la adjective şi adverbe. În acest caz el poate sta fie între substantivul articulat hotărât enclitic şi adjectiv, fie între verb şi adverb, fie în faţa adjectivului sau a adverbului: *soluţia cea mai bună, cea mai bună soluţie; cel mai bine a lucrat.*

Notă. Articolul demonstrativ se analizează împreună cu partea de vorbire pe care o însoţeşte; *cel* apare frecvent ca termen regent, însoţit de un determinant obligatoriu, deci, în aceste situaţii, *cel* are valoare pronominală (c*el de aici/ cea de acolo*).

Formele articolului demonstrativ se scriu totdeauna într-un singur cuvânt şi trebuie deosebite de secvenţele omonime – pronume interogativ-relativ *ce + pronume neaccentuat* în D.,Ac. (*ce-l întrebi?/ce-i spui?*); pronume *ce + le (pronume neaccentuat* de D. şi Ac. PL.) (*ce le dai/ ce le spui*).

Bibliografie selectivă:

1. Avram M. Gramatica pentru toţi. Bucureşti, 1997.
2. Bărbuţă I., Cicala A., Constantinovici E., ş.a. Gramatica uzuală a limbii române. Chişinău, 2000.
3. Ciobanu A. Probleme dificile de gramatică. Chişinău, 1968.
4. Ciompec G., Dominte C., Guţu Romalo V. ş.a. Limba română contemporană. Vol. I-II. Bucureşti, 1974.
5. Ciornîi I. Capitole de morfologie a limbii române literare contemporane. Chişinău, 1998

6. Ciornîi I. Limba română. Îndreptar fonetic şi gramatical. Chişinău, 1991.
7. Constantinescu Dobridor Gh. Morfologia limbii române. Bucureşti, 1996.
8. Coteanu I. Gramatica de bază a limbii române. Bucureşti, 1982.
9. Dimitriu C. Tratat de gramatică a limbii române. Morfologia. Iaşi, 1999.
10. Dimitriu C. Tratat de gramatică a limbii române. Sintaxa. Iaşi, 2002.
11. Gruiţă G. Acordul în limba română. Bucureşti, 1981.
12. Ionescu C., Cerkez M. Exerciţii de gramatică a limbii române. Bucureşti, 1995.
13. Iordan I. şi Robu Vl. Limba română contemporană. Bucureşti, 1978.
14. Iordan I., Guţu Romalo V., Niculescu A. Structura morfologică a limbii române contemporane. Bucureşti, 1967.
15. Irimia D. Gramatica limbii române. Iaşi, 1997.

Modulul V. ADJECTIVUL

5.1. Principiile de clasificare a adjectivului (după formă, după conţinutul semantic)

5.2. Definirea gradelor de comparaţie; gradualitatea, gradaţia, adjectivele gradabile, non-gradabile

5.3. Funcţiile sintactice ale adjectivului

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să identificaţi /determinaţi principiile de clasificare a adjectivului;
- să definiţi gradele de comparaţie; gradualitatea, gradaţia, adjective gradabile, non-gradabile
- să identificaţi rolul şi importanţa adjectivului în sistemul ştiinţelor lingvistice.

5.1. Principii de clasificare. Adjectivul este partea de vorbire flexibilă care exprimă însuşirea (calitatea) unui obiect; însoţeste un substantiv cu care se acordă in gen, număr si caz. Astfel, adjectivele exprimă calităţi, însuşiri, particularităţi şi semne caracteristice ale obiectelor: calităţi în legătură cu mărimea, forma, greutatea unui obiect: *mare, gros, subţire, rotund, îngust*; culoare – *violet, maro, cenuşiu, albastru, negru, roşu-deschis*; calităţi fizice ale oamenilor – *bătrân, tânăr, slab, sănătos, înalt, zvelt, chel*; calităţi ale caracterului şi ale intelectului: *curajos, îndrăzneţ, viteaz, mândru, delicat, politicos, generos*; însuşiri în legătură cu materia din care e făcut un obiect: *osos, fibros, lemnos, metalic, aurifer metalic, lemnos, pietros* etc.. Calitatea poate fi indicată şi prin referire la posesor (casă *părintească*), la origine (poet *francez*), la agent (activitate *scriitoricească*), la elementele constitutive ale unei colectivităţi: cercul *studenţesc*, echipele *sportive studenţeşti* etc., sau la acţiune: casă *părăsită*, carte *scrisă;* floare *mirositoare*, lecţie *inteligibilă* etc.

După formă, adjectivele sunt: a) simple, formate dintr-un singur cuvânt: *frumos, înalt, bun*; b) compuse: *cumsecade, binecrescut, galben-auriu, alb-gălbui, tehnico-ştiinţific, franco-român* etc.; c) locuţiuni adjectivale: (om) *cu scaun la cap* – chibzuit; (om) *cu noroc* – norocos, (om) *cu minte* – înţelept; (om) *cu capul in nori* - aiurit, zăpăcit, neatent; (om) *fără teama şi prihană* - pur, neprihănit, *om cu dare de mână*(înstărit), *de rând* (obişnuit); *oameni de soi, de tot soiul*(aleşi, feluriţi) etc.

Sub aspect lexico-semantic, se disting următoarele subclase de adjective:

- *calitative*, care desemnează însuşirile intrinsece ale obiectelor; ele au forme speciale pentru exprimarea gradelor de comparaţie şi servesc drept bază derivativă pentru substantive, verbe şi adverbe. Adjectivele calitative pot fi a) apreciativ-senzoriale: *alb, verde, iute, lung, puternic, acru, dulce, sărat* (însuşiri care sunt percepute cu ajutorul organelor de simţ); b) apreciativ-relaţionale: *blând, rău, sănătos, mut, tânăr, deştept, ager* (însuşiri care nu pot fi percepute cu ajutorul organelor de simţ, ci sunt deduse în urma aprecierii calităţii obiectului de către vorbitor);
- *relative*, care în majoritatea lor sunt derivate de la teme substantivale, verbale sau adverbiale *lumesc, diplomatic, pietros, muntos, pământesc, ceresc, primăvăratic, nocturn, renascentist, trecător, rătăcitor, alergător, abătut, lăudat, prins, arestat;*
- adjective care sunt la origine *pronume*: *posesive*(cartea *mea*, părinţii *tăi*, şcoala *noastră*), *demonstrative* (caietul *acesta*, băiatul *celălalt*, sportivii *aceştia*); *de întărire* (însumi, însuţi, însuţi, însele) etc.
- adjective numerale: *trei* caiete, *a patra* zi, *amândoi* băieţii;
- adjective participiale: poteci *bătătorite*, carte *dorită*;
- adjective gerunziale: ordine *crescândă*, fată *suferindă*;
- adjective adverbiale: *asemenea* fapte, *aşa* gânduri.

Notă. Pronumele *demonstrative, posesive, interogativ-relative, nehotărâte* etc. au valoare de adjectiv atunci când însoţesc un substantiv şi se acordă cu el în gen, număr şi caz.

După posibilitatea sau imposibilitatea de a-şi schimba forma pentru a se acorda cu substantivul determinat, adjectivele sunt de două feluri: adjective *variabile*, cele care îşi schimbă forma: *fată harnică, fete harnice; băieţi harnici* şi adjective *invariabile*: *om(oameni, femeie, femei) cumsecade*.

Clasa adjectivelor variabile se bazează pe flexiune, pe numărul formelor de gen, număr şi caz. Aceste valori se exprimă prin desinenţe, însoţite sau nu de alternanţe fonetice; în cadrul unei forme flexionare a adjectivului, valorile de gen, număr şi caz se exprimă solidar prin aceeaşi desinenţă (de exemplu, desinenţa *-ă* din *bună* indică genul feminin, numărul singular şi cazurile nominativ şi acuzativ). Cu toate că adjectivul românesc nu mai posedă, ca cel din latină, şi un gen neutru, acesta atribuindu-se prin convenţie, din nevoia acordului şi cu substantivele de gen neutru.

Cele mai multe adjective variabile au, când însoţesc un substantiv, patru forme nearticulate (forme de masculin singular şi plural şi forme de feminin singular şi plural): *nor alb, negru, nori albi, negri; hârtie albă,*

neagră, (hârtii) albe, negre. Celelalte adjective pot avea trei sau două forme, deoarece au la masculin şi la feminin sau la singular şi la plural unele forme identice: om, casă *mare*, oameni, case *mari*; strugure, pară *dulce*, struguri, pere *dulci*; pară *gălbuie*, pere, pepeni, pepene *gălbui*.

Flexiunea adjectivului este mai bogată decât a substantivului, căci pe lângă distincţiile de număr şi de caz adjectivul prezintă şi variaţii de gen: masculin, feminin şi neutru – o carte *bună*-un scriitor *bun*, când însoţeşte un substantiv neutru, adjectivul are la singular forme identice cu masculinul, iar la plural cu femininul(gând *bun* - gânduri *bune*).

Locuţiuni adjectivale. Grupul din două sau mai multe cuvinte care prezintă o unitate de sens şi are valoare de adjectiv se numeşte locuţiune adjectivală. Ca şi adjectivele, locuţiunile adjectivale califică obiectele. Gradul de contopire formală a elementelor unei locuţiuni adjectivale diferă în general după vechimea şi frecvenţa locuţiunii respective. Unele locuţiuni pe cale de formare nu s-au sudat încă şi nu se ştie dacă se vor suda vreo dată; de exemplu: *scriitor de geniu* (= genial). În multe locuţiuni adjectivale vechi elementele constitutive s-au sudat complet, ajungând să formeze un singur cuvânt, un adjectiv compus: *cuminte, deplin* etc. vorbitorii nu mai ştiu că au de-a face cu un compus, de aceea uneori ele au caracteristicile morfologice ale cuvintelor simple. De exemplu *cuminte – cuminţi, deplin – deplină*. De asemenea ele pot forma derivate: *cuminţenie, deplinătate*.

Locuţiunile adjectivale se comportă gramatical ca adjectivele, existând posibilitatea de a fi însoţite de articolul demonstrativ adjectival: *omul cel cu judecată*, şi de a avea şi grade de comparaţie: *un om mai cu judecată, un om foarte de treabă.*

Locuţiunile adjectivale diferă între ele şi după cum sensul lor este mai apropiat sau mai depărtat de cel al elementelor componente. O locuţiune adjectivală ca *scriitor de geniu* păstrează sensul elementelor componente. În alte locuţiuni, elementele componente au căpătat alt înţeles, depărtându-se de sensul iniţial: *bătaie în lege= bătaie adevărată*.

Locuţiunile adjectivale au structuri diferite şi destul de diverse:

- prepoziţie + substantiv; este cea mai întâlnită locuţiune adjectivală: *de actualitate* (actual), *cu amănuntul*(amănunţit), *din bătrâni*(vechi, tradiţional); *cu cap*(deştept), *fără cap*(prost), *de frunte*(fruntaş).

Locuţiunile adjectivale formate dintr-o prepoziţie şi un substantiv sunt invariabie, neacordându-se în gen, număr şi caz cu substantivul pe care îl determină. Ele însă califică obiectele întocmai ca adjectivele. De exemplu, în propoziţia: Fratele meu este un băiat *de ispravă*, locuţiunea adjectivală *de ispravă* exprimă calitatea de a fi ”capabil”, sinonimul acestei

locuţiuni fiind un adjectiv calificativ. În afară de structura cea mai des întâlnită (prepoziţie + substantiv), locuţiunile adjectivale mai pot avea şi alte structuri:

- prepoziţie(sau adverb comparativ) + pronume demonstrativ: *ca acela* sau *ca aceea*(puternic, extraordinar, însemnat); *de aceea*(de un anumit fel, de o anumită calitate);

- prepoziţie +adjectiv + substantiv: *în prima audiţie*(care se execută pentru prima oară);

- adverb+ substantiv (adjectiv): *sus-pus* (care este într-o poziţie socială înaltă);

- substantiv +prepoziţie+ substantiv, legate de substantivul postpus prin prepoziţie: *fel de fel*(variat, felurit), *vorbe fel fe fel, fel de fel de vorbe;*

- prepoziţie +substantiv +prepoziţie+ substantiv: *din tată în fiu*(transmis de-a lungul generaţiilor, prin descendenţă directă); *cu scaun la cap*(chibzuit, înţelept).

Diversitatea locuţiunilor adjectivale sub aspectul structurii ridică numeroase probleme morfologice şi sintactice. Dintre acestea se remarcă dificultăţile de acord gramatical, pe care statutul adjectival al locuţiunii l-ar implica. Majoritatea locuţiunilor adjectivale se comportă ca locuţiuni invariabile. Există însă şi locuţiuni variabile, care se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul determinat. Aceste locuţiuni adjectivale variabile sunt însă mai rare în raport cu cele invariabile:

cioplit din bardă – ciopliţi din bardă
bătut n cap – bătuţi în cap
bătător la ochi – bătători la ochi
ca scos din cutie – ca scoşi din cutie
plin de importanţă – plini de importanţă
slab de înger – slabi de înger etc.

5.2. Gradele de comparaţie şi de intensitate. Gradele de comparaţie exprimă gradul/măsura în care o însuşire caracterizează un obiect în raport cu aceeaşi însuşire a aceluiaşi obiect sau a altui obiect. Gradele de comparaţie sunt:

1. *Pozitivul* – enunţă calitatea sau însuşirea fără a o compara: copil *bun*, elev *silitor*, fată *frumoasă.*

2. *Comparativul*: <u>de superioritate</u> – *mai bun, mai silitor, mai frumoasă;* <u>de egalitate</u> – *la fel de bun (tot aşa de), tot atât de silitor, la fel de frumoasă*; <u>de inferioritate</u> – *mai puţin bun, mai puţin silitor, mai puţin frumoasă.*

Al doilea termen de comparaţie se introduce prin adverbele de comparaţie: *ca, decât, întocmai ca, aşa ca, la fel de, tot aşa de*: *El este mai puţin bun ca (decât) acesta. Tu eşti la fel de inteligent ca mama ta. Tu eşti mai silitor decât sora ta.*

3. *Superlativul* este de doua feluri: *relativ si absolut.*

a – s*uperlativul relativ* arata ca însuşirea unui obiect (fiinţă) se află la gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut comparată cu aceeaşi însuşire sau cu o alta.

Superlativul relativ se realizează din forma comparativului de superioritate sau inferioritate precedat de articolul demonstrativ: *cel, cea, cei, cele*: *El este* cel *mai bun dintre elevi (din clasa).*

Al doilea termen al comparaţiei se introduce prin prepoziţiile*: dintre, între: Este omul cel mai bun* între *oameni. Este elevul cel mai silitor* dintre *toţi.*

Al doilea termen al comparaţiei poate lipsi. Exemplu: *Tu eşti cea mai frumoasa*.

b – s*uperlativul absolut* arată că însuşirea este în cel mai înalt grad fără a fi comparată cu o altă însuşire. Se construieşte cu ajutorul adverbului "foarte", mai rar cu adverbul “tare”. Exemple: *a este* foarte *frumoasă. Tu eşti* tare *harnic*.

Pe lângă aceste adverbe, există o serie de locuţiuni adverbiale care pot reda superlativul absolut: *cu totul si cu totul, nespus de, uluitor de, nemaipomenit de, extraordinar de, din cale-afară de* etc.

Unele adjective nu pot avea grad de comparaţie, fie pentru faptul că însuşirea exprimată nu poate fi comparată, fie că, la origine, ele sunt deja comparative sau superlative.

Adjective fără grad de comparaţie: *interior, inferior, superior, major, gigant, exterior, anterior, optim, ultim, uriaş, suprem, întreg, mort, complet, oral, unic, veşnic, general, perfect, principal, desăvârşit, endocrin* etc.

Mijloace expresive pentru redarea superlativului. Numărul adverbelor cu valoare expresivă cu care se poate construi superlativul absolut este foarte mare: *admirabil, colosal, extraordinar, extrem, grozav, înfricoşător, nemaipomenit, nesfârşit, nespus, uluitor* etc. toate aceste adverbe sunt legate de adjectiv prin prepoziţia *de*: “Bisericuţa era *nesfârşit de mică* şi *veche*.”(G. Galaction), “Fiind *extrem de conştiincios* în serviciu şi dispreţuitor de moarte, superiorii îl lăsau în pace.” (I. Rebreanu).

O serie de adjective, adverbe şi substantive care exprimă noţiuni dezagreabile în unele expresii şi-au pierdut sensul originar şi servesc pentru a intensifica înţelesul cuvintelor pe care le determină, fie în sens bun, fie în

sens rău. În asemenea construcţii adjectivul cu valoare afectivă precedă adjectivul pe care-l determină şi este legat de acesta prin prepoziţia *de:* “Şi omul cel bătrân era *fript de sărac*.”(Mera), “Boierul Furtună era bogat, *putred de bogat.*” (I. Ghica)

Adverbele care imprimă adjectivului valoare de superlativ sunt juxtapuse faţă de acesta şi aşezate după el: frumoasă *rău.*

Expresiile cu valoare de superlativ care conţin un substantiv(singur sau urmat de determinări) sunt diferit construite: în unele cazuri ele determină un adjectiv şi îi dau valoare de superlativ: *supărat foc, frumos de mama focului, catran de scump;* alteori întreaga construcţie cu substantiv înlocuieşte un adjectiv la superlativ: *O groază* de parale înseamnă parale foarte multe.

Limbajul afectiv foloseşte şi alte procedee pentru redarea superlativului:

a) lungirea şi repetarea vocalelor: *buuuună* treabă;
b) geminarea consoanelor: s-a făcut *galllben* la faţă;
c) repetarea adjectivului: “Şi-a făcut un pântec *mare, mare* cât un munte.” (I. Creangă);
d) repetarea substantivului la cazul genitiv plural: Dar codrii s-or răsuna/ Şi pe noi ne-a-ntâmpina/ Păunaşul codrilor, *Voinicul voinicilor*! (V. Alecsandri);
e) o serie de prefixe ajută la exprimarea superlativului: *prea-, răz-, arhi-, hiper-, super-, supra-, ultra-*.

Gradualitate. Categoria gramaticală a gradelor de comparaţie se bazează pe semantica cuvintelor adjectivale: însuşirile se pretează la grade diferite de intensitate a manifestării, fie la obiecte diferite, fie la acelaşi obiect în momente diferite, fie în raport cu alte însuşiri ale aceluiaşi obiect.

Adjective gradabile / non-gradabile. Non-gradabile: cele non-restrictive; dintre restrictive, cele categorematice/relaţionale.

Gradabile sunt adjectivele calificative (evaluative): *frumos, înalt, bun, rău* etc. Excepţie parţială: adjectivele calificative cu gradaţie intrinsecă (*teribil, extraordinar, infim*). Deosebim şi adjective cu limite incerte, treceri de la o clasă la alta (mai ales de la categorematice la calificative: *democratic, naţionalist*) sau adjective cu sensuri figurate.

Categoria *adjectivelor gradabile:* adjective gradabile lineare (unidimensionale, polare, măsurabile) şi non-lineare (multidimensionale); adjective lineare „pozitive” (permit expresii de măsură: înalt *de 2 metri*) şi „negative” (*scurt de 2 metri*).

Gradaţia se subdivizează în gradare propriu-zisă; ex.: *puţin bun, foarte bun;* gradare + aproximare; ex.: *oarecum bun;* gradare + evaluare = suficienţă, insuficienţă, exces; ex.: *prea bun.*

*Progresia:–tot mai bun; s*e aplică doar adjectivelor gradabile. C*omparaţia, categoria* tradiţională (gramaticalizată) a comparaţiei. *Comparaţia = relaţie* – se aplică doar adjectivelor gradabile, dar nu realizează integral şi inerent o gradaţie a calităţii (nu e o raportare la scală, grade).

Relaţia dintre comparaţie (între două elemente actualizate) şi gradaţie (raportarea la standarde): elementele actualizate pot fi sau nu prototipuri ale standardelor.

Comparaţia între două elemente – *A* şi *B* (fiecare poate fi multiplu, dar nediferenţiat):

- *mai* A *decât /ca* B
- *mai puţin* A *decât /ca* B
- *la fel de* A – *tot aşa de* A – *tot atât de* A / *ca* B
- *cel/cea/cei/cele mai* A *din... / dintre...*

E de remarcat că în stabilirea relaţiei pot fi implicate şi: *Gradaţia* explicită: *mult, puţin, un pic* – „*mult* mai bun decât"; *Măsura* explicită: „*cu 2 ani* mai mare"; „*de 3 ori* mai mare". Complement de relaţie, de specificare (restrângere a domeniului): „mai bună *în / la / în privinţa*..."

Gradaţia poate avea mai multe structuri:

a) adverb intensificator + adj.: „*tare* bun*" – tare, foarte* (înv.: *mult, prea*) // *relativ, oarecum, aşa, niţel, un pic, uşor, mai curând // perfect („perfect normal"), absolut, deplin* (sens perfectiv) // *aproape* (sens perfectiv), *nu tocmai // în mare parte, în mare (bună) măsură*

b) adverb intensificator + de + adj.: „grozav de *dulce*" *// destul de, atât de..., aşa de...*

c) substantiv folosit adverbial (idiomatic): „scump *foc"*

Procedee diferite – derivative sau prin complementizare:

- prefixare: *ultra-, super-, extra-, cvasi-, semi-*
- complement comparativ (*cât, ca*) sau propoziţie consecutivă (*încât, de*): *înalt cât/ca bradul,* (colocvial) *simpatic cât cuprinde, deştept de-ţi stă mintea-n loc.*

Pot fi exprimate mai multe valori:

A. *Valori fundamental cantitative:*

a) Cantitate redusă: *puţin*$_1$ A (doar antepus, accentuat) / orientare spre termenul negativ (neexprimat): *puţin atent (> mai curând neatent); puţin*$_2$ A – *un pic* A – *niţel* A – *oleacă* A – *uşor* A (preferenţial antepus, rar postpus) / orientare spre termenul pozitiv/negativ (exprimat): *puţin distrat*

(> *mai curând distrat*); oarecum A – întrucâtva A – într-o anume/anumită/oarecare măsură A – relativ A (preferenţial antepus, uneori postpus); nu foarte A (doar antepus);

b) Cantitate mare („Superlativul absolut"): (1) *foarte* A – *tare A;* (2) *grozav de* A – *teribil de* A – *îngrozitor de* A - *minunat de* A – *incredibil de* A – *uimitor de* A*; (3) extrem de* A – *nespus de* A - A *la culme – perfect* A – *absolut* A – *deplin* A – *total* A.

B. *Valori cantitative + evaluare*

a) Insuficienţa: negare – *deloc* A, *câtuşi de puţin* A, *nici pe departe* A: „o sarcină *deloc uşoară*" – nu numai pentru adjective polare; echivalentul unui prefix negativ? (poziţie fixă); conformitate insuficientă: *prea puţin* A, *destul de puţin A;* conformitate imperfectă: *nu tocmai* A, *nu chiar* A.

Structurile care cuprind adverbele *prea* şi *destul* permit complemente – PP (*pentru...*) sau propoziţionale: (*ca) să...*

b) Suficienţa: *mai curând* A; *destul de* A; *în mare/bună măsură* A – *în mare/bună parte* A; *suficient de* A, *îndeajuns de* A.

c) Excesul: *prea* A*; mult prea* A

C*. Valori cantitative + aproximare / atenuare*

- *oarecum* A, *cam* A
- *cam* A - cu adjective valorizate negativ (*cam rău*); cu celelalte – deviant, ironic (*cam bun*)
- *puţin cam* A
- *aproape A*: direcţie ascendentă – (nu mai mult decât...); de fapt, ideea negativă – *nu* e A (calitate înţeleasă absolut, ca în afara gradării). Orientare argumentativă (spre limita pozitivă):
- valori foarte diferite în funcţie de semantica adjectivului: *aproape beat* (= e cam beat) / *aproape simpatic* (= nu e de fapt simpatic)

Structuri comparative:

A. Comparativul de inegalitate. Frecvent e cel *de superioritate* (*mai bun*); mai rar *de inferioritate* (*mai puţin bun*).

Construit din *mai* + adjectiv; *mai puţin* + adjectiv; „mai" este gramaticalizat (nesubstituibil cu un echivalent, nedeplasabil, nu permite intercalări).

Termenul de comparaţie: complement introdus prin *decât* sau (uneori criticat, popular, foarte frecvent) *ca:* elemente care au în acest caz statut de prepoziţii, cu regim de acuzativ (*decât mine, ca tine*).

Termenii comparaţiei din punct de vedere semantic-lexicalsunt două entităţi comparabile (subordonate aceluiaşi hiperonim), două subtipuri cu

denumirea de bază comună şi specificări diferite sau două ipostaze ale aceleiaşi entităţi (raportate la repere diferite).

Complementul comparaţiei:

- un nominal lexical şi referenţial diferit: A +*mai + adj.* decât B - *flori mai scumpe decât fructele*

- un nominal cu sens (sau referent) comun, dar cu altă specificare sau alt reper (temporal, spaţial etc.):

A+ *reper x* mai *adj.* decât X (X_1) *reper y*: *florile de ieri erau mai scumpe decât florile de azi.*

A doua apariţie poate avea drept cap un anaforic (*cel, acel*): *florile de ieri erau mai scumpe decât cele (acelea) de azi* + o propoziţie eliptică, redusă la un adverbial (circumstanţial).

Când reperul nu intră în grupul nominal (GN), ci este un circumstanţial (adverbial) separat, a doua apariţie a nominalului poate fi substituită de anafora zero, iar verbul poate fi elidat: *ieri florile erau mai scumpe decât (sunt) azi(*=reper*)* – sau chiar suplinită de elementul modal, cu elipsa întregii propoziţii dependente: *ieri florile erau mai scumpe decât ar fi trebuit.*

Funcţia sintagmei: mai ales nume predicativ (EPS), mai rar atribut (preferabil izolat): Zilele sunt *mai lungi* decât în trecut. *Zilele (,) mai lungi* decât în trecut (,) trec greu. Se constată cazuri de antepunere, dar mai rar şi dacă există un complement/termen al comparaţiei – *Mai lungile zile decât în trecut* / *Mai lungile decât în trecut zile.* „Nu cred că aş fi putut alege *un mai potrivit moment decât* momentul dintre ani (A.Blandiana).

Modificator antepus al comparativului de inegalitate: *comparaţie + gradaţie*

gradare - surplus: *şi, încă*: *şi mai bun, încă mai bun*

- ambele*: încă şi mai bun / şi mai bun încă*

substitut anaforic: *şi mai şi*

- cantitate mare: *(cu) mult, considerabil, nespus: (cu) mult mai bun* etc.

- diferenţă mică: *puţin, ceva, un pic, niţel, oleacă*: *puţin mai bun* etc.

- progresie – *tot, mereu, din ce în ce: tot mai bun* etc.

Comparativul de egalitate este construit cu: *la fel de..., tot aşa de..., tot atât de...* + nume predicativ, rar atribut, mai rar antepus+ termenul comparaţiei: *ca (cu?*- fără adjectiv): *Merele sunt /la fel de bune ca perele. / (la fel) ca perele de bune. Merele de azi sunt la fel de bune / ca acelea de ieri / ca ieri. Azi merele sunt la fel de bune ca ieri.*

Superlativul (relativ) construit din articolul demonstrativ (variabil) *cel* şi sintagma comparativă de superioritate (*mai* + adjectiv); flexiune completă – (N.-Ac.) *cel/cea/cei/cele,* (G.-D.) *celui/celei/celor* + *mai:* Casa *cea mai veche* a fost vândută.

Sintagma (AdjP) superlativă are o topică asemănătoare determinantului demonstrativ: antepusă unui substantiv obligatoriu nearticulat, postpusă unui substantiv obligatoriu articulat: *Cel mai simpatic personaj* place tuturor.*Personajul cel mai simpatic* place tuturor.

Notă. La gradul pozitiv adjectivele numesc o calitate sau însuşire în sens larg a unui obiect, fără a-l compara direct cu un alt obiect, ce posedă aceeaşi însuşire. Această lipsă de comparaţie i-a făcut pe unii lingvişti să nu recunoască pozitivul drept grad al comparaţiei. Adjectivul la gradul pozitiv poate fi însoţit sau nu de articolul cel, cea, cei, cele: trandafir roşu.

Se numeşte „comparativul" unui adjectiv ansamblul format din acest adjectiv şi adverbele *mai* (pentru comparativul de superioritate), *mai puţin* (pentru comparativul de inferioritate), *tot aşa de, la fel de … ca* (pentru comparativul de egalitate): *Grădina lui* este mai lungă, mai puţin lată, *dar* la fel de frumoasă *ca a mea.*

Se numeşte „superlativul" unui adjectiv acest adjectiv însoţit de *cel mai* (superlativul relativ) sau *foarte, extrem de, extraordinar de, nemaipomenit de* etc. (pentru superlativul absolut): Grădina lui este *foarte frumoasă,* este *cea mai frumoasă.*

5.3. Adjectivul poate avea următoarele funcţii sintactice:

- *atribut adjectival* (funcţie fundamentală): „Mureşan scutură lanţul cu-a lui voce *ruginită.*"(M.Eminescu). În afara acestei funcţii specifice, adjectivul poate îndeplini şi alte funcţii nespecifice. Frecventă este funcţia de:

- *nume predicativ* : „Şi de-aceea spusa voastră era *sântă* şi *frumoasă. "*(M. Eminescu)

- *atribut circumstanţial(EPS)*: „Răsfiratul păr de aur peste perini se-mprăştie,/ Tâmpla bate *liniştită* ca o umbră viorie." (M. Eminescu)

Bibliografie selectivă:

1. Avram M. Gramatica pentru toţi.- Bucureşti, 1997.
2. Bărbuţă I., Cicala A., Constantinovici E., ş.a. Gramatica uzuală a limbii române.- Chişinău, 2000.
3. Luder, Elza, 1996: *Procedee de gradaţie lingvistică*, Iaşi, EU „Al.I. Cuza".

4. Manoliu, Maria , 1962: *Asupra categoriei comparaţiei în limba română*, în SCL, XIII, 2.
5. Pană Dindelegan, Gabriela, 1992: *Sintaxă şi semantică. Clase de cuvinte şi forme gramaticale cu dublă natură (adjectivul, adverbul, prepoziţia, forme verbale nepersonale)*, Bucureşti, TUB.
6. Gherasim, Alexandra, Ciornîi, Ion, *Morfologia limbii române*(curs practic).- Chişinău, 2004
7. Rădulescu, M., 1981: *Despre categoria comparaţiei în limba română*, în LR XXXVI, nr. 1.
8. Zafiu R., *Gradarea adjectivului*.- Bucureşti,1998,

Modulul VI. PRONUMELE

6.1. Definirea clasei pronumelui

6.2. Felurile de pronume: *pronume personale, pronume de politeţe, pronume reflexiv, pronume de întărire, pronume posesiv, pronume demonstrativ, pronume interogativ, pronume relativ, pronume nehotărât, pronume negativ*

6.3. Funcţiile sintactice ale pronumelui

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să definiţi clasa pronumelui;
- să aplicaţi algoritmul analizei morfosintactice a pronumelui;
- să identificaţi /determinaţi specificul pronumelor personale şi pronumelor nepersonale, pronumelor nehotărâte, negative;
- să definiţi obiectul şi metodele de studiere ale morfologiei;
- să delimitaţi pronumele de alte părţi de vorbire;

6.1. Definirea clasei pronumelui. Clasa pronumelor are o poziţie specială în raport cu alte părţi de vorbire flexibile (substantiv, adjectiv) cu care prezintă importante asemănări. Deşi destul de apropiat de substantiv sub aspectul categoriilor gramaticale care organizează flexiunea – număr şi caz –şi al modului de participare la organizarea enunţului, fiind compatibil cu poziţia de subiect, complement etc. - fapt care explică desemnarea lor comună ca nume, (cf. forme nominale, grup nominal), pronumele se deosebeşte esenţial de această parte de vorbire, ca şi de adjectiv, de altfel, cu care se aseamănă flexionar prin prezenţa variaţiilor de expresie determinate de categoriile de gen, număr şi caz.

Din punct de vedere morfologic, unităţile lexicale atribuite acestei părţi de vorbire se deosebesc de substantiv (şi adjectiv) prin faptul că nu pot fi grupate în clase flexionare: cu toate că se pot constata unele evidente paralelisme paradigmatice, fiecare pronume se caracterizează prin particularităţi flexionare specifice.

La nivelul categoriilor de caz şi număr – comune pronumelui, substantivului şi adjectivului – diferenţele se manifestă în sistemul de omonimii, mai puţin extins decât la substantiv şi adjectiv (flexiunea pronominală se caracterizează prin prezenţa unor forme distincte de nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ pentru plural şi la masculin / neutru singular), dar şi prin mijloacele de expresie prin care se realizează opoziţiile (prezenţa unor desinenţe specifice *-ui(a), -ei(a), -or(a*) pentru

genitiv-dativ: *acestuia, acesteia, acestora,* sau ponderea în flexiune a supletivismului: *eu, mi, mă* etc., de exemplu.

O particularitate diferenţiatoare mai generală, grupând câteva pronume, reprezintă manifestarea în flexiune a categoriei de persoană (necunoscută substantivului şi adjectivului, dar profund implicată în flexiunea verbală) sau a genului (categorie a cărei prezenţă în flexiune distinge adjectivul de substantiv şi verb).

Varietatea morfologică a cuvintelor reprezentând partea de vorbire pronume se asociază cu diversitatea caracteristicilor asociativ-enunţiative şi a particularităţilor semantice.

Definiţia curentă a clasei privilegiază tocmai caracteristica funcţională a pronumelor (aceea de a „ţine locul unui nume / substantiv", de „a se substitui unui alt termen"), ceea ce într-o formulare mai explicită (şi mai exactă) pune în evidenţă faptul că, sub aspect referenţial, unităţile lexicale subordonate acestei clase sunt dependente de suportul prezenţei în discurs a unui nume (sau grup nominal) coreferenţial; referentul invocat în discurs prin *acesta, el, oricare* etc. se precizează / concretizează („Îşi procură referinţa") ca rezultat al asocierii anaforice cu un termen referenţial „plin" - în Acesta *a fost premiat*., de pildă, pronumele demonstrativ poate reprezenta referenţi diferiţi (evocaţi în enunţ prin substantivul „substituit").

Pronumele face parte dintr-o categorie de cuvinte care sunt substitute, având capacitatea de a se referi prin substituire la alt termen deja folosit în context, păstrându-şi constanta semantică prin care se precizează domeniul de aplicaţie, pronumele îşi poate schimba semnificaţia – poate denota de fiecare dată alt referent, după raportul acestuia faţă de actul vorbirii. Aşa, de exemplu, cel care vorbeşte se numeşte totdeauna *eu*, cel interpelat se numeşte *tu* (fără opoziţie de gen); prin acela poate fi numit orice obiect(al cărui nume este de genul masculin sau neutru).

Pronumele este o clasă bogată, cu forme numeroase care se comportă diferit din punctul de vedere al categoriilor gramaticale pe care le cunoaşte (gen, număr, caz, persoană), al formelor lungi sau scurte, dar şi din punctul de vedere al posibilităţilor de a funcţiona ca adjective şi al locului pe care îl ocupă în propoziţie. Locul lor în propoziţie poate fi adesea diferit de locul pe care l-ar avea substantivul pe care îl înlocuiesc. De asemenea, locul lor variază şi în funcţie de formele verbale (compuse sau nu): *mi-l* dă, dă-*mi-l*.

În raport cu noţiunile exprimate de substantive, verbe, adjective, pronumele exprimă noţiuni cu caracter foarte general. O propoziţie ca: Aceasta *îi făcuse o mare bucurie* este greu de înţeles. Dacă spunem însă: *Fiica lui avea acum o diplomă şi* aceasta *îi făcuse o mare bucurie* este

evident că *aceasta* substituie faptul că avea o diplomă şi sensul frazei se clarifică.

Locuţiunile pronominale. Locuţiunile pronominale sunt grupurile alcătuite din două sau mai multe cuvinte care prezintă unitate de sens şi au valoarea morfologică a unui pronume. Nu toate clasele de pronume au în inventar locuţiuni pronominale. Din acest punct de vedere, se remarcă prezenţa locuţiunilor numai în următoarele clase pronominale:

- pronumele personale de politeţe: *Măria Sa, Domnia Voastră, Sfinţia Te, Majestatea Sa*;
- pronume nehotărâte, în seria cărora pot fi încadrate grupuri de cuvinte cu structură propoziţională, care includ un verb la un mod predicativ, analizate ca locuţiuni pronominale nehotărâte: *nu ştiu cine, te miri cine*= cineva; *nu ştiu ce, te miri ce*=ceva; *nu ştiu care*= cineva*; nu ştiu câţi, nu ştiu câte*= câţiva, câteva*;*

Locuţiunile pronominale nehotărâte sunt invariabile în gen şi număr, realizând numai categoria cazului:

- cazul nominativ(subiect) – Nu era omul de care să-şi bată joc te miri cine.
- nume predicativ: Ţinuta care a lăudat-o atât nu era cine ştie ce.
- dativ(atribut apoziţional acordat): I-am dat cartea unuia, nu ştiu cui.
- acuzativ(complement direct): Lui îi dai te miri ce etc.

Se disting mai multe feluri de pronume:

- pronume personale: *eu*, *tu*, *el*, *ea*, *noi*, *voi*, *ei*, *ele*, *dânsul*, *dânsa*, *dânşii*, *dânsele;*
- pronume de politeţe: *dumneata*, *dumnealui*, *dumneaei*, *dumneavoastră*, *dumnealor;*
- pronume reflexive: *se, îşi;*
- pronume de întărire: *însumi*, *însuţi*, *însuşi;*
- pronume demonstrative: *acesta*, *aceasta*, *aceştia*, *acestea* şi (pop.) *ăsta, asta*, *ăştia*, *astea*; *acela*, *aceea*, *aceia*, *acelea* şi (pop.) *ăla, aia, alea* pentru depărtare; *acelaşi*, *aceeaşi*, *aceiaşi*, *aceleaşi* pentru identitate; *celălalt*, *cealaltă*, *ceilalţi*, *celelalte* pentru diferenţiere;
- pronume interogative: *care?, cine?, ce?, cât?*
- pronume relative: *care, cine, ce, ceea ce, cel ce;*
- pronume nehotărâte: *cineva*, *altul*, *unul*, *oricare*, *oricine*, *ceva*, *câtva*, *vreunul* etc.
- pronume negative: *nimeni, nimic*

6.2. Pronumele personale. Din perspectiva particularităţii de conţinut invocate în definiţia tradiţională a clasei pronume (aceea de a „ţine locul unui nume / substantiv", de a substitui în enunţ un alt termen"), particularitate care a constituit temeiul principal al recunoaşterii acestei „părţi de vorbire", o poziţie cu totul singulară are pronumele personal.

Specificitatea lui constă tocmai în faptul că, cel puţin în ce priveşte pronumele de persoana I şi a II-a, nu se substituie unui alt termen, „nu îşi procură referinţa" din discurs. Specificul lexical al cuvintelor *eu* şi *tu* derivă din faptul că informaţia semantică cu care participă la organizarea enunţului nu este obţinută anaforic, prin raportarea la (co)text. Semantic, *eu* şi *tu* evocă pe „cel care construieşte enunţarea", respectiv pe „cel căruia îi este adresat enunţul". Referenţial, aceste cuvinte au în vedere (ca şi substantivele) o clasă de entităţi a căror caracteristică distinctivă (intensiune) o reprezintă identitatea dintre locutor sau receptor şi unui dintre participanţii la evenimentul obiect al enunţării. Astfel, de pildă, în *Eu scriu*., *eu* exprimă identitatea „agentului implicat în „eveniment", în realizarea acţiunii, cu locutorul, autor al enunţării (proces al cărui rezultat este enunţul), în *Te-a invitat*., *te* precizează faptul că „obiectul" („pacientul") acţiunii evenimenţiale coincide cu „destinatarul" mesajului.

Semantica vocabulelor *eu* şi *tu* asociază astfel o informaţie care priveşte „situaţia de comunicare (contextul situaţional) " - prin evocarea locutorului („a celui care vorbeşte") sau a alocutorului („cel căruia i se adresează") - cu o informaţie (gramaticală) referitoare la rolul acestuia ca participant la evenimentul evocat prin enunţ, rol atribuit cuvântului de poziţia (subiect, complement direct etc.) pe care o satisface în organizarea sintactică a enunţului.

Pentru aceste cuvinte, definitoriu sub aspect semantic este faptul că reprezintă punctul de interferenţă al planului evenimenţial cu cel al situaţiei de comunicare.

Implicarea situaţiei de comunicare, reprezentată prin locutor, respectiv receptor / alocutor, necesară în determinarea referentului, caracterizează sensul cuvântului, situându-1 în categoria deicticelor, a unităţilor limbii care evocă nemijlocit, prin semantica lor, contextul situaţional. Evocarea unor informaţii oferite nemijlocit de datele concrete ale situaţiei de comunicare justifică (şi explică) „acordul" adjectivului / participiului în construcţii ca *Eu am fast bolnav / bolnavă., Tu ai fost lăudat / lăudată*., în condiţiile în care *eu* şi *tu* (spre deosebire de *el / ea*) nu au flexiune de gen. Forma de gen a adjectivului are în vedere o informaţie „extrasă" din situaţia enunţiativă, apartenenţa la un anumit sex - masculin sau feminin - a vorbitorului / receptorului. (Explicaţia tradiţională curentă a

acestei carenţe flexionare specifice pronumelor de persoana I şi a Il-a prin lipsa de utilitate a exprimării genului unor persoane care sunt „de faţă" invocă, în fond, tocmai situaţia de comunicare).

Spre deosebire de aceste pronume, pronumele de persoana a III-a (*el, ea*) este preponderent anaforic (ca şi „pronumele nepersonale"): nu are valoare deictică decât în situaţiile în care este inclus în situaţia comunicativă ca participant martor (eventual receptor indirect, disociat de locutor şi de „adresant").

Pronumele personal este un pronume cu foarte multe forme flexionare, în funcţie de gen (numai la persoana a III-a) număr, caz, persoană, are multe forme accentuate (lungi) şi neaccentuate (scurte). Deoarece înlocuieşte o persoană, el nu poate funcţiona niciodată ca adjectiv al unui substantiv.

Persoana I					Persoana II	
cazul	masculin-feminin				masculin-feminin	
	singular		plural		singular	
	accent.	neaccent.	accent.	neaccent.	accent.	neaccent.
N:	*Eu*	--	*Noi*	--	*Tu*	--
G.	--	--	--	--	--	--
D.	*mie*	*mi ,îmi*	*nouă*	*ne, ni*	*ţie*	*ţi, îţi*
Ac.	*(pe) mine*	*mă, m*	*(pe) noi*	*ne*	*(pe)tine*	*te*
V.					*tu!*	

Persoana III					Persoana III	
cazul	masculin				feminin	
	singular		plural		singular	
	accent.	neaccent.	accent.	neaccent.	accent.	neaccent.
N:	*El*	–	*Ei*	–	*Ea*	–
G.	*(al) lui*	–	*(al) lor*	–	*(al) ei*	–
D.	*lui*	*i, îi*	*lor*	*le, li*	*ei*	*i, îi*
Ac.	*(pe) el*	*l, îl*	*(pe) ei*	*i, îi*	*(pe) ea*	*o*
V.						

Pronumele personale au forme preponderent supletive pentru categoriile gramaticale de persoană, gen şi caz. Aceste categorii gramaticale nu apar cu exact aceleaşi aspecte opozabile la toate pronumele

personale. Astfel, persoana I şi persoana a II-a nu cunosc opoziţia de gen, formele *eu, tu, noi, voi, mie* etc. utilizându-se atât la masculin, cât şi la feminin. Spre deosebire de acestea, pronumele ce indică obiectul dialogului(persoana a III-a) cunoaşte categoria gramaticală a genului, concretizate în forme pentru masculin(*el, îl, lui* etc.) şi forme pentru feminin(*ea, o, ele* etc.). La persoanele I şi a II-a genul nu trebuie exprimat, deoarece aceste persoane sunt, teoretic, de faţă la dialog; la persoana a III-a, însă care, teoretic, nu este prezentă la dialog, precizarea genului este necesară pentru evitarea confuziilor.

Privitor la categoria gramaticală a numărului, trebuie precizat că singularul indică un element izolat, iar pluralul indică un grup de elemente de acelaşi fel. Această cerinţă este satisfăcută de forma de plural *ei,* care presupune cel puţin doi *el* sau cel puţin un *el* şi o *ea*, şi forma de plural *ele,* care presupune cel puţin doi *ea*.

Pronumele *noi*, însă, nu reprezintă niciodată *eu + eu*, pentru că în orice dialog vorbitorul este în mod logic unic; de aceea, vorbitorul reprezentat prin *eu* îşi asociază din diferite motive celelalte persoane gramaticale, adică sau numai un interlocutor *tu*.

Pronumele personale, utilizate întotdeauna substantival, îndeplinesc de obicei funcţia sintactică de *subiect, nume predicativ, apoziţie, atribut, complement indirect* etc.:

„*Ei* vor aplauda desigur biografia subţire.” (M. Eminescu).

Unul dintre cei care vin acum, anume, *el*, este amicul meu.

”Şi pătruns de-*ale lui* patimi şi amoru-i, cu nesaţiu/ el ar frânge-vers adonic limba *lui* ca şi Horaţiu.” (M. Eminescu)

„Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor,
Căci *mie mi*-a dat soarta amara mângâiere
O piatră să ador.”(M. Eminescu)

Observaţii: Pronumele accentuate cu prepoziţii, când sunt în relaţie cu un verb, pot avea funcţia de complement obiect indirect prepoziţional sau pot fi complemente circumstanţiale de diferite feluri; pronumele neaccentuate la dativ poate determina şi un substantiv la nominativ sau acuzativ: chipu-*ţi*, privirea-*mi.* În construcţiile de acest fel pronumele la dativ are sens *posesiv: chipul tău, privirea mea.* Formele neaccentuate ale persoanei I şi a II-a singular, la cazul dativ (*mi, ţi, îmi, ţi*) se întrebuinţează cu rol stilistic îndeosebi în creaţiile orale, pentru a arăta participarea sufletească a creatorului anonim la cele relatate. Această formă de dativ se numeşte *dativul etic*: *Mi* ţi-*l ardea, de-i crăpa pielea.*(I. Creangă).

La cazul genitiv pronumele personal are forme numai pentru persoana a III-a. Formele genitivului sunt identice cu formele accentuate ale pronumelui la dativ.

Dativ, persoana 3 singular masculin *lui*; feminin *ei*; plural masculin, feminin, neutru *lor.* Genitiv – (al, a, ai, ale) *lui, ei, lor*. La persoana a III-a se folosesc şi pronumele personale: *dânsul, dânsa, dânşii, dânsele,* care îşi au originea în formele mai vechi de pronume personale: *insul, însa, înşii, însele.* Sunt considerate forme mai politicoase decât *el, ea, ei, ele*. Se declină ca şi substantivele cu articol hotărât.

În limba română exprimarea politeţii se face numai prin pronumele de politeţe *dumneata, dumnealui* etc. În mod greşit, pronumele personal *dânsul, dânsa* etc. sunt interpretate ca exprimând un grad de politeţe mai mare decât *tu, ea*. Această interpretare este eronată mai ales dacă ţinem seama că regional prin *dânsul, dânsa* se desemnează nu numai persoane, ci şi obiecte, în legătură cu care nu se pune problema să ne exprimăm politeţea: *E foarte bună ciorba asta. Ce-ai pus într-însa?*

Reluarea şi anticiparea complementelor directe şi indirecte printr-un pronume neaccentuat

Formele neaccentuate de dativ şi acuzativ ale pronumelui personal reiau sau anticipează, în anumite situaţii, complementul direct şi pe cel indirect (în dativ sau acuzativ cu prepoziţia *la)*. Pronumele neaccentuat reia totdeauna complementul direct aşezat înaintea verbului dacă acest complement este exprimat: substantiv articulat enclitic, substantiv nume comun de persoană articulat proclitic ori nearticulat construit cu prepoziţia pe, nume propriu sau nume(cu unele excepţii):

Tabloul *l*-am admirat în expoziţie

Un rol cu totul deosebit *îl* are ridicarea nivelului de trai

Pronumele neaccentuat reia complementul indirect plasat înaintea verbului dacă acest complement este exprimat prin substantiv(articulat cu articol hotărât sau nehotărât, comun sau propriu):

Pescarului *i* se poate întâmpla orice

Lui Felix numele acestea *îi* erau vag cunoscute. (G. Călinecu)

Pronumele neaccentuat anticipează totdeauna complementul direct aşezat după verb, dacă acest complement este exprimat printr-un pronume personal, posesiv, demonstrativ, reflexiv:

L-au luat pe al lor la oraş

I - a văzut pe ai săi la piaţă

Anticiparea complementului direct aşezat după verb este facultativă dacă complementul este exprimat prin: substantiv nume de persoană

articulat enclitic şi nearticulat construit cu prepoziţia *pe*, nume propriu sau pronume nehotărât:

Cinsteşte *pe fiecare* după vrednicia lui

Îi ascultă *pe fiecare* în parte

Pronumele neaccentuat anticipează complementul indirect aşezat după verb dacă complementul este exprimat prin: pronume personal(forme accentuate), posesiv, reflexiv demonstrativ:

I s-a dat *acestuia* personal

Reluarea sau anticiparea complementului prin pronume este un fenomen care s-a dezvoltat treptat în ultimul timp şi continuă să se dezvolte şi astăzi.

Pronumele de politeţe sunt *dumneata, dumitale, dumneasa, dumisale, dumnealui, dumneaei, dumneavoastră, dumnealor;* ele se folosesc în locul numelui persoanelor cărora li se cuvine respect. Au forme numai pentru persoanele a II-a şi a III-a singular şi plural şi se declină astfel:

Singular	Plural
Persoana a II-a N. Ac. V. *dumneata* D. G. *dumitale*	N. Ac. D. G. V. *dumneavoastră*
Persoana a III-a N. Ac. *dumneasa* D. G. *dumisale*	N. Ac. D. G. *dumnealor*
sau N. Ac. D. G. **m**. *dumnealui* **f.** *dumneaei*	

Regional se folosesc şi formele: *mata, matale*, şi diminutivele*: mătăluţă, mătălică, tăluţă, tălică*. La un grad crescut de politeţe, se folosesc pronumele *Măria-Ta, Măria-Voastră, Excelenţa-Voastră, Înălţimea-Ta, Înălţimea-Sa.*

Pronumele *dumneavoastră*, prin al doilea termen component (*voastră*), are forma de plural. El poate avea însă înţeles de plural sau de singular, după cum vorbitorul se adresează mai multor persoane sau unei singure persoane. Înţelesul de plural sau de singular poate fi indicat de numărul substantivului la vocativ, care însoţeşte de mute ori pronumele *dumneavoastră*, sau de contextul mai larg, din care se poate vedea cui se adresează vorbitorul. Formele pronumelor de politeţe au rezultat din contopirea substantivului *domnia* (care a suferit modificări fonetice) cu

adjectivele posesive *ta(tale), sa (sale), voastră* sau pronume personale la genitiv – *lui, ei, lor.*

E de remarcat gradul de politeţe redus în relaţiile familiare şi neoficiale, exprimat prin *mata, dumneata*, uneori chiar *dânsul.* Din punctul de vedere al genului, numărului şi cazului, pronumele de politeţe nu se comportă toate la fel. De exemplu, *mata, dumneata* etc. se folosesc pentru ambele genuri, faţă de *dumnealui*, care apare numai la masculin, şi de *dumneaei*, numai feminin; *dumneavoastră* se foloseşte şi pentru singular (aşa-numitul plural al politeţii) şi pentru plural. *Domnia sa* apare numai la singular, iar *domniile lor* numai la plural; *dumnealui* se foloseşte la nominativ, genitiv, dativ şi acuzativ, faţă de *dumneata* care cu această formă apare la nominativ, acuzativ şi vocativ, iar cu forma *dumitale* la genitiv şi dativ ş. a. m. d.

Pronumele reflexive. Un pronume este reflexiv atunci când substituie diferite persoane în funcţia de complement direct sau indirect al verbului, identice cu subiectul acestuia. Pronumele reflexiv, ca şi cel personal, nu poate avea niciodată valoare adjectivală, deoarece substituie o persoană, deci nu poate fi adjectivul unui substantiv. Formele pronumelui reflexiv sunt: *forme accentuate*: D. *sie, sieşi*; Ac.(pe) *sine (sineşi*)**;** *forme neaccentuate*: D. *îşi, şi, şi-, -şi, -şi-*; Ac. *se, se-, -se, s-, -s-*. La persoanele întâi şi a doua (pentru care reflexivul nu are forme proprii) se folosesc, cu valoare reflexivă, formele atone ale pronumelui personal: îmi *închipui,* îţi *închipui;* mă *tem,* te *temi.* La forma sa de acuzativ sau de dativ, el poate înlocui realmente o persoană şi atunci este complement direct sau indirect al verbului sau nu are acest statut şi atunci el este o marcă a diatezei reflexive sau reflexive cu sens pasiv, prin urmare face parte din structura verbului şi nu are funcţie sintactică aparte: *a se căi, a se gândi, a se tolăni, a se îngrăşa, a se plânge, a-şi aminti, a-şi închipui, a-şi imagina, a-şi bate joc* etc.

Pronumele reflexiv prezintă următoarele particularităţi morfologice şi sintactice: are numai cazurile acuzativ şi dativ, iar formele au aceeaşi persoană şi acelaşi număr ca şi subiectul verbului determinat, pentru că pronumele reflexiv reprezintă aceeaşi persoană ca şi subiectul: *eu mă, tu te, el(ea) se, noi ne, voi vă, ei (ele) se* duc/ducem; *eu îmi, tu îţi, el îşi, ea îşi, noi ne, voi vă, ei îşi* aduc/aducem .

După cum se vede, pronumele reflexiv are forme proprii numai pentru persoana a III- a – Ac. *se, s-;* D. *îşi, şi-*, nediferenţiate după gen şi număr, iar la persoanele I şi a II-a rolul de pronume reflexiv îl îndeplinesc formele neaccentuate de acuzativ şi de dativ le pronumelui personal.

Formele accentuate ale pronumelui reflexiv propriu-zis sunt: Ac. (pe) *sine*; D. *sie, sieşi.*

Având funcţia de obiect direct sau de obiect indirect şi reprezentând aceeaşi persoană ca şi subiectul, pronumele reflexiv neaccentuat arată că acţiunea exprimată de verbul determinat se răsfrânge asupra subiectului: *eu mă* apăr(pe *mine), tu te* aperi(pe *tine*). Pronumele *sine* construit cu diferite prepoziţii îndeplineşte de obicei următoarele funcţii sintactice: complement indirect prepoziţional– vorbeşte despre *sine;* luptă cu *sine*; complement circumstanţial de loc: l-a pus lângă *sine*; atribut prepoziţional: încrederea *în sine***;** în unele construcţii, pronumele reflexive neaccentuate la dativ (reflexive propriu-zise sau personale cu valoare reflexivă) determină un substantiv, au sens posesiv şi funcţia de atribut pronominal: „Niculăiţă *şi*-a băgat banii în chimir, *îşi* înjugă boii şi plecă." (I. Al. Brătescu-Voineşti). Pronumele reflexiv *şi*- determină substantivul *banii*, având sensul (banii) *săi* şi arată că subiectul *Niculăiţă* este posesorul obiectului *banii.*

Formele neaccentuate de dativ ale pronumelui reflexiv, ca şi cele ale pronumelui personal pot exprima posesia. Spre deosebire însă de pronumele personal, reflexivul în dativ posesiv nu apare decât pe lângă verbe: *Îşi spală maşina = Spală maşina sa (lui). Îşi zugrăveşte casa = Zugrăveşte casa sa (lui). Îşi supraveghează copiii = Supraveghează copiii săi (lui). Îmi iubesc foarte tare meseria*. Formele conjuncte cu substantivul (*în cale-şi*) sau cu prepoziţie (*asupră-şi*) sunt învechite şi astăzi apar cel mult în limbajul poetic. Uneori, vorbitorii tind să repete informaţia dativului posesiv, pentru mai multă precizie, prin alăturarea unui adjectiv posesiv sau a unui pronume personal în genitiv, ceea ce dă naştere la construcţii pleonastice, nerecomandabile: *Şi-a cheltuit toată averea sa la curse. Şi-a irosit toată munca lui de o viaţă.*

Specificul pronumelor reflexive cu sens posesiv constă în faptul că ele determină un substantiv care denumeşte obiectul posedat de subiect. Uneori sensul de dativ posesiv este precizat în text: pentru pronumele reflexive propriu-zise, prin adjectivul posesiv *său(săi, sa, sale*) sau prin pronumele de persoana a III-a, la genitiv - *lui(ei, lor)*, iar pentru pronumele personale folosite ca reflexive, prin adjectivele posesive corespunzătoare persoanei subiectului: *meu, mea, mei etc.*

> *Notă.* În cazul verbelor reflexive cu sens pasiv, se înregistrează adesea greşeli de acord între predicatele exprimate prin verbe reflexiv-pasive şi subiectele acestora. Fiind vorba despre dezacorduri, acestea sunt abateri de la limba literară, deci trebuie evitate: *Se poate vedea progresele pe care le-au făcut sportivii noştri. În clasamentul final s-a avut în vedere rezultatele obţinute pe etape.*

Pronumele şi adjectivul pronominal de întărire. Pronumele care întăreşte ideea de persoană, identificând această persoană cu autorul acţiunii se numeşte pronume personal de întărire. Are rolul de a accentua, de a pune în evidenţă persoana la care se referă: „În nenumărate rânduri apoi, cuprins de amărăciune, m-am întors în mine *însumi* asupra acelei înspăimântătoare nopţi. "(G. Bogza).

Formele pronumelui de întărire sunt alcătuite din vechiul pronume *însu(însă),* din care s-a format şi pronumele *dânsul(dânsa)* şi formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal sau reflexiv – *mi, ţi, şi, ni, vă, le.* Pronumele de întărire are douăsprezece forme în funcţie de persoană, gen şi număr: *însumi, însămi, însuţi, însăţi, însuşi, însăşi, înşine, însene, înşivă, însevă, înşişi, înseşi* (sau *însele*) *însele.* Folosirea tuturor acestor forme, acordate este obligatorie într-o limbă literară corectă. Aceasta este cu atât mai important, când adjectivul de întărire se află la o oarecare distanţă de substantivul pe care îl determină. Acordul serveşte în acest caz la precizarea raporturilor de determinare. Când spunem: *Nevasta directorului însăşi a participat la inaugurare,* acordarea lui *însăşi* cu substantivul *nevasta* clarifică la cine se raportează adjectivul de întărire.

Formele pronumelui de întărire se folosesc ca adjective pronominale de întărire pe lângă un substantiv sau un pronume şi au funcţia de atribut adjectival: "Şi cea dintâi şcoliţă a fost *însăşi Smărăndiţa* popii." (I. Creangă), „Sărmanii mei desagi! *Ei înşişi* erau flămânzi şi costelivi"(C. Hogaş). Când determină un substantiv comun, adjectivul de întărire aflat după substantiv sau înaintea lui cere substantiv articulat – *vecinul* însuşi, însuşi *vecinul*; *vecina* însăşi, însăşi *vecina.* În principiu, adjectivul de întărire poate fi plasat atât înaintea substantivului pe care îl determină, cât şi după acesta. Poziţia după substantiv este preferată. Plasarea înaintea substantivului se face atunci când vrem să punem în evidenţă adjectivul de întărire. Prin urmare, pronumele de întărire are o flexiune după persoană, număr şi gen şi nu o flexiune după caz. Pronumele de întărire apar întotdeauna ca însoţitoare ale substantivelor sau ale pronumelor, atunci devin adjective pronominale de întărire, fără a suferi vreo schimbare: Vasile *însuşi*; tu *însăţi.*

Din cauza structurii complicate şi dificultăţii în mânuire; din cauza grabei vorbitorilor – se înregistrează greşeli frecvente de folosire, atât în limba vorbită, cât şi în limba scrisă. Cea mai răspândită dintre ele este nerespectarea acordului formelor adjectival - pronominale de întărire cu regentul: *însăşi modul ne interesează* → corect – *<u>însuşi</u> modul*. Acordul adjectivului de întărire cu substantivul sau cu pronumele determinat se face prin elementul de bază (*însu*-). Acesta are, pentru toate cazurile: la

masculin singular, forma *însu-*; la masculin plural, forma *înşi-*; la feminin plural *înse-*. Forma de genitiv-dativ are numai la feminin singular: *însemi, înseţi, înseşi.*

La analiza cazului adjectivului de întărire se ţine seama de cazul pronumelui sau al substantivului determinat, nu de pronumele neaccentuat la dativ din alcătuirea adjectivului de întărire. Adjectivul de întărire este la dativ numai dacă pronumele sau substantivul determinat este la dativ: *m-am adresat ţie* însuţi, *vouă* înşivă, *vecinului* însuşi. Adjectivul de întărire care determină un substantiv neutru are la singular forma de masculin, iar la plural forma de feminin: *grupul(grupului*) însuşi; *grupurile (grupurilor*) înseşi. Utilizarea ca pronume este rară şi învechită: *însumi am hotărât, însuţi eşti responsabil de asta*. Pronumele sau, mai exact, adjectivul de întărire este specific limbii literare, el nu se întâlneşte în vorbirea populară, familiară, unde este de regulă înlocuit cu adverbul de întărire *chiar*, plasat înaintea substantivului: Eu *însumi* am luat această hotărâre = *Chiar eu* am luat această hotărâre.

Adjectivele pronominale de întărire îndeplinesc în propoziţie funcţia sintactică de atribute adjectivale: „*Mircea* însuşi *mână-n luptă vijelie - ngrozitoare... ”*(M. Eminescu).

Pronumele şi adjectivele pronominale posesive. Pronumele posesiv înlocuieşte numele posesorului unui obiect, este precedat de articolul posesiv şi are forme care arată persoana şi numărul pronumelui(al posesorului) şi dau indicaţii despre genul şi numărul substantivului care denumeşte obiectul posedat. În exemplul: *Petrică a strâns cărţile şi pe* ale sale *le-a pus deoparte*, pronumele *ale sale* se referă la substantivul *Petrică*, substantiv care arată pe posesorul obiectelor denumite de substantivul *cărţile*. Elementul prin care pronumele *ale sale* se referă la substantivul Ion este *sa-*; acesta arată că pronumele posesive este la persoana a III-a, numărul singular (*ale sale* are sensul *ale lui*). Prin forma articolului posesiv *ale* şi prin elementul final ”*le*” din forma pronumelui *sale*(elemente acordate cu în gen şi număr cu substantivul *cărţile*), pronumele *ale sale* se referă la substantivul care denumeşte obiectele posedate, arătând că acesta este genul feminin şi la numărul plural. Datorită acordului, putem şti genul şi numărul substantivului care arată obiectul(obiectele) posedate, chiar dacă pronumele ar fi spus izolat.

Formele pronumelui posesiv se grupează după cum este vorba de un posesr şi un obiect posedat, de un posesor şi mai multe obiecte posedate, de mai mulţi posesori şi un obiesct posedat sau de mai mulţi posesori şi mai multe obiecte posedate.

În structura pronumelui posesiv intră ca elemente formative: articolele posesive genitivale *al, a, ai, ale.*

La persoana a III-a plural pronumele posesiv nu are forme proprii, în locul lor s-a folosit şi se foloseşte forma variabilă de genitiv (*al) lor* a pronumelui personal de persoana a III-a plural.

Formele pronumelui posesiv, însoţitoare şi determinante enclitice sau proclitice ale substtnativelor, nume ale obiectelor posedate cu care se acordă în gen, număr şi caz, devin adjective pronominale posesive: un bun *prieten* ***al meu***, ea este ***a mea*** *soră*. Se deosebesc formal de pronumele posesive numai atunci când se află imediat după un substantiv articulat enclitic, deoarece pierd din structură elementele formative *al, a, ai, ale*: băiatul *tău*, băieţii *tăi*, fraţii şi surorile *mele.*

Pronumele posesiv are următoarele forme:

Posesor / Obiect posedat		Un singur posesor			Mai mulţi posesori	
un singur obiect posedat	M. şi N.	*al meu*	*al tău*	*al său*	*al nostru*	*al vostru*
	F	*a mea*	*a ta*	*a sa*	*a noastră*	*a voastră*
mai multe obiecte posedate	M.	*ai mei*	*ai tăi*	*ai săi*	*ai noştri*	*ai voştri*
	F.şi N.	*ale mele*	*ale tale*	*ale sale*	*ale noastre*	*ale voastre*

Pronumele nepersonale. Pronumelor nepersonale (demonstrative, nehotărâte, interogative etc.), neafectate de categoria de persoană – deictică în substanţa sa –, le este proprie capacitatea de a-şi preciza informaţia referenţiale din context prin stabilirea unor relaţii de tip anaforic: în *Dintre spectacolele văzute, acesta i-a plăcut cel mai mult*, semnificaţia pronumelui demonstrativ asociază informaţia proprie „apropiere" (raportată, în situaţia data, la text) cu cea pe care i-o oferă corelarea anaforică cu substantivul spectacole din propoziţia precedentă.

Aceste pronume sunt însă compatibile şi cu utilizarea deictică (O *prefer pe asta, aceea nu-mi place.* - vorbind despre două fotografii, de pildă). În acest caz contribuţia semnificativă a pronumelor se reduce la informaţia privind situarea (a ceva) faţă de locutor („apropiere” / „depărtare”), explicitată, eventual, prin gest, identificarea propriu-zisă a

referentului (= fotografie) rezultând din corelarea nemijlocită, în contextul situaţional dat, a pronumelui cu „obiectul”.

Categoriile de pronume nepersonale se diferenţiază prin semantică şi condiţii de utilizare. Din categoria pronumelor nepersonale fac parte şi pronumele semiindependente, *al* şi *cel*, care se deosebesc de celelalte prin faptul că ocurenţa lor în enunţ este condiţionată de asocierea cu un adjunct / determinativ. Încadrarea lor în clasa pronumelor este justificată de particularitatea comună de a-şi preciza conţinutul referenţial prin corelarea anaforică cu un termen lexical „plin”, coocurent. În *Am citit ambele recenzii* - Aceea, / Cea *de ieri /A Mariei /A ta este mai bine scrisă*, de pildă, referentul pronumelor este identificat prin raportarea anaforică la substantivul din propoziţia precedentă, relaţia fiind marcată fără echivoc prin acordul în gen.

Continuatoare ale demonstrativului (de depărtare) latin *ille, cel* şi *acela* se deosebesc nu numai sintactic, ci şi semantic: informaţia „depărtare”, care opune pronumele demonstrativ *acela* lui *acesta*, se atenuează în cazul lui *cel* prin neparticiparea lui la această opoziţie semantică (anulată prin lipsa, în limba actuală, a unui corespondent semiindependent pentru acesta), comp. în acest sens: *Îl prefer pe acesta [„paltonul"], acela e prea scurt*. şi *Dintre toate aceste / acele paltoane, îl prefer pe cel lung*. De altfel, opoziţia „apropiere / depărtare", clară în situaţiile de utilizare deictică (când reperul îl reprezintă poziţia faţă de locutor), se atenuează când demonstrativele („independente") îşi precizează referinţa prin anaforă, cf. *Se văd două case, una mai înaltă, cealaltă mai joasă. Aceasta (din urmă) este monument istoric*.

Neparticipând la nici un fel de opoziţie, *al* este cel mai desemantizat, rolul lui se reduce la evocarea unui substantiv coocurent, centru al grupului nominal (*cărţile acestea ale poetului*) sau a unui substantiv făcând parte din organizarea sintactică a altui grup (*Caut alte acte decât ale bunicului., Meritul este al tuturor*.).

Pronumele şi adjectivul pronominal demonstrativ înlocuieşte numele unui obiect şi totodată dă unele indicaţii despre obiectul respectiv, arătând: *apropierea* sau *depărtarea* obiectului ori *identitatea* obiectului cu sine însuşi sau cu alt obiect.

După indicaţiile pe care le dau despre obiect, pronumele demonstrative se împart în:

- pronume demonstrative *de apropiere*: acesta, aceasta; celălalt, ceastălaltă;
- pronume demonstrative *de depărtare*: acela, aceea; celălalt, cealaltă;

- pronume demonstrative *de identitate*: acelaşi, aceeaşi.

Din punct de vedere morfologic, toate pronumele demonstrative se caracterizează – la fel ca pronumele personale – prin categoriile gramaticale de gen, număr şi caz. Spre deosebire de pronumele personale care au şi categoria gramaticală a persoanei, pronumele demonstrative nu au această categorie gramaticală, întrucât, necunoscând opoziţia de persoană ele reprezintă întotdeauna numai persoana a III-a.

Formele pronumelor demonstrative acceptate de limba literară modernă sunt:

Semnificaţia	Cazul	Masculin		Feminin	
		singular	plural	singular	plural
de apropiere	N-A (V)	*acesta*	*aceştia*	*aceasta*	*acestea*
	G-D	*(al, a...) acestuia*	*(al, a...) acestora*	*(al, a...) acesteia*	(al, a...) *acestora*
de depărtare	N-A (V)	*acela*	*aceia*	*aceea*	*acelea*
	G-D	*(al, a...) aceluia*	*(al, a...) acelora*	*(al, a...) aceleia*	(al, a...) *acelora*
	N-A (V)	*cela*	*ceia*	*ceea*	*celea*
	G-D	*(al, a...) celuia*	*(al, a...) celora*	*(al, a...) celeia*	(al, a...) *celora*
	N-A (V)	*cel* + determ.	*cei* + determ.	*cea* + determ	*cele* +determ.
	G-D	*(al, a...) celui*	*(al, a...) celor*	*(al, a...) celei*	(al, a...) *celor*
	N-A (V)	*celălalt*	*ceilalţi*	*cealaltă*	*celelalte*
	G-D	*(al, a...) celuilalt*	*(al, a...) celorlalţi*	*(al, a...) celeilalte*	(al, a...) *celorlalte*
de identitate	N-A (V)	*acelaşi*	*aceiaşi*	*aceeaşi*	*aceleaşi*
	G-D	*(al, a...) aceluiaşi*	*(al, a...) aceloraşi*	*(al, a...) aceleiaşi*	(al, a...) *aceloraşi*

Formele populare sunt: *ăsta, asta, ăla, aia, ăstălalt, astălaltă, ălalalt, aista, istalalt.*

Formele de feminin *aceasta, asta, aceea* se pot referi şi la conţinutul unei comunicări: *Dacă au procedat altfel*, aceasta(asta, aceea) *îi priveşte pe ei*. În situaţiile de acest fel, pronumele are sens neutru, el referindu-se la faptul exprimat printr-o comunicare, nu la un substantiv feminin. Pronumele *asta* cu sens neutru este folosit şi în limba literară.

Pronumele demonstrative îndeplinesc aceleaşi funcţii sintactice ca şi pronumele personale.

Clasa pronumelui interogativ cuprinde unităţile *care?, ce?, cine?, cât?, a câta?, al câtelea?* şi locuţiunea *ce fel de?* – toate combinându-se cu intonaţie interogativă. Din punctul de vedere al flexiunii sintetice, pronumele interogative nu se comportă, toate, în acelaşi fel: *care* şi *cât* au forme flexionare pentru gen, număr şi caz, *cine* are doar flexiune cazuală, *al câtelea* are doar flexiune pentru gen, iar *ce* este invariabil. Gruparea *ce fel de?* poate fi considerată locuţiune pronominală şi se foloseşte numai ca determinant în poziţie prenominală: *Ce fel de fructe ai cumpărat? Ce fel de om este acesta?*, fiind substituit de adjectiv.

Pronumele *care?*, în paradigmă, se caracterizează prin omonimia formelor de nominativ-acuzativ singular şi plural – *care*; la genitiv-dativ are formele *căruia/căreia(cărui/cărei)*, exprimând opoziţia de gen, şi *cărora(căror)* pentru pluralul ambelor genuri. Particula deictică *-a* care urmează după genitiv-dativ *-ui,-ei,-or* marchează formele aflate în poziţie postnominală, iar formele fără *-a* se folosesc în poziţie prenominală, ca determinante adjectivale.

Cine are două forme cazuale – *cine?, cui?*, indiferente faţă de categoriile de gen şi număr

Pronumele relative şi adjectivele pronominale relative sunt acele pronume şi adjective pronominale care servesc la stabilirea unei relaţii de subordonare între propoziţiile din frază(care leagă subordonatele de regentele lor): Nu ştiu[1)] *care* va veni.[2)]

Pronumele relative dispun de două categorii de forme: unele simple – *care, cine, ce, cât(câtă, câţi, câte)*; alte compuse, rezultate din îmbinarea unor forme prescurtate ale pronumelor demonstrative de depărtare cu pronumele relativ *ce* şi sinonime cu pronumele relative simple: *cel ce*(= cine), *ceea ce* (=ce), *cei ce*(=cine), *cele ce*(=cine, ce). Dintre toate acestea numai *care, ce* şi *cât(câtă, câţi, câte)*pot fi folosite şi ca adjective pronominale relative, obligatoriu în poziţie proclitică faţă de substantivul determinat.

Pronumele şi adjectivele pronominale relative se aseamănă şi cu conjuncţiile sau cu locuţiunile conjuncţionale subordonatoare sau cu adverbele relative, dar numai prin rolul lor de elemente introductive ale

subordonatelor în frază, de elemente joncţionale între subordonate şi regentele acestora. Cu adverbele relative se mai aseamănă şi prin faptul că pot contracta, în limitele subordonatelor, funcţii sintactice de părţi de propoziţie.

Pronumele *care* se referă la numele de fiinţe şi la numele de lucruri, dispune de cea mai bogată flexiune, în comparaţie cu celelalte pronume relative, având forme distinctive după gen la genitiv-dativ singular, desinenţe specifice şi particulă la genitiv-dativ singular şi plural. Cu formă de genitiv, aşezat înaintea substantivului determinat, precedat de articol posesiv genitival, pronumele relativ *care* realizează un dublu acord: prin formă de genitiv, un acord în gen şi număr cu un cuvânt ce face parte din aceeaşi propoziţie(subordonată) în care se află şi el: o clădire *al* cărei *parter*, *un* personaj *a* cărui *prezenţă.*

În limba română actuală, în stilurile publicistic şi beletristic şi în limba vorbită a oamenilor cultivaţi există tendinţa de a înlocui pronumele relativ *care* prin pronumele *ce*, indiferent de condiţiile sintactice în care apar: *Iată o afirmaţie* ce(care*) interesează, Chestiunile* ce(pe care*) trebuie să le rezolvăm ne privesc pe noi.*

Pronumele relativ *care* intră în componenţa expresiilor: *care mai de care, care pe care*, unde repetarea relativului exprimă ideea de întrecere: „o mie de ierni *care mai de care* mai cumplite.”(E. Botta).

Funcţia de obiect direct a pronumelui relativ *care* este marcată totdeauna prin prezenţa în propoziţia respectivă a pronumelui personal neaccentuat, pronume care înlocuieşte acelaşi substantiv şi determină acelaşi verb ca şi pronumele relativ: *omul pe care* îl *vezi: oamenii pe care* îi *vezi; cartea pe care ai adus*-o.

Pronumele *cine* se foloseşte numai cu funcţie substantivală. Având o singură formă pentru ambele genuri şi numere nu se acordă cu substantivul din propoziţia principală. Uneori pronumele relativ, folosit ca mijloc de legătură, n-are antecedent în propoziţia principală: *Mi-a spus mie* cine *l-au văzut*. (I. Creangă)

În unele graiuri populare există pronumele relativ *de.* Valoarea lui de pronume relativ se manifestă atunci când introducând o propoziţie subordonată poate fi înlocuit cu *care* cu diverse funcţii sintactice(subiect, nume predicativ, complement circumstanţial): “M-a dus tuşa Profira, a de-i bucătăreasă boierului ăl bătrân.” (L. Rebreanu)

Relativele sunt cuvinte al căror rol este de a stabili o relaţie, de a introduce o propoziţie subordonată (neinterogativă), deci funcţionează ca nişte conjuncţii. Diferenţa faţă de acestea însă este că ele au şi valoarea de

substitute, adică înlocuiesc un cuvânt din propoziţia regentă şi fac parte din structura sintactică a subordonatei, adică au o funcţie sintactică în aceasta.

Într-o frază ca: *Trenul* care intră în gară *vine de la Chişinău*. pronumele *care* introduce propoziţia atributivă *care intră în gară*, fiind totodată subiectul verbului *intră*; pe de altă parte, el substituie substantivul *trenul* din regenta *trenul vine de la Chişinău*.

Notă. Sub raportul topicii, cel mai frecvent pronumele relativ urmează imediat după cuvântul pe care îl reprezintă. În acest caz nu există nici un risc de ambiguitate. Alteori el se află mai la distanţă: când relativul determină un substantiv, precedat de o prepoziţie: *Acesta este un dispozitiv* în partea superioară a căruia *se găseşte o roată dinţată;* când cuvântul substituit este primul element al unui grup ce nu poate fi disociat. În fraza: *Controlul grupului de călători*, care s-a fixat pentru ora 12, *a fost amânat.* contextul ne face să înţelegem că termenul substituit prin *care* este *controlul*, nu *grupul*.

Uneori termenul substituit poate fi o propoziţie întreagă. Relativul este, în acest caz, *ceea ce*. *Contractul a fost încheiat şi semnat*, ceea ce *ne* bucură.

Când pronumele *care* este complement direct în subordonată, el trebuie precedat de prepoziţia *pe*, întrucât el nu este numai conectiv, ci are o funcţie sintactică în subordonată, care obligă la ocurenţa prepoziţiei: *Albumul* pe care *l-ai cumpărat este foarte scump. Nu-mi place perdeaua* pe care *ai cumpărat-o*. Omiterea prepoziţiei *pe* este o greşeală. Deci nu trebuie să spunem: *Nu-mi place perdeaua* care *ai cumpărat-o*. Omiterea lui *pe* poate duce la construcţii ambigue. Astfel în: *Omul* care *l-a înşelat a făcut o reclamaţie.* ambiguitatea constă în faptul că se poate înţelege că omul care l-a înşelat este acelaşi cu cel care a făcut reclamaţia, ceea ce este fals. Corect este: *Omul* pe care *l-a înşelat a chemat poliţia*.

Notă. În vorbirea periferică, utilizarea abuzivă a pronumelui *care* în situaţii în care acesta nu substituie, de fapt, nici un substantiv, ci funcţionează doar ca element nejustificat de legătură între propoziţii duce la fraze incoerente şi trebuie evitată: *„Eu, domn' judecător, reclam, pardon, onoarea mea,* care *m-a-njurat şi clondirul cu trei chile de mastică prima,* care *venisem tomn-atunci cu birja de la domn' Marinescu Bragadiru…", „De-aia şi pusesem de gând de la sfântul Gheorghe să las prăvălia,* care *nu mai poate omul de atâtea angarale pentru ca să mai mănânce o bucăţică de pâine…"*

Adjectiv relativ. Dintre pronumele relative, *care*, *ce*, *câţi* (*câte*) pot funcţiona şi ca adjective. *Cine* şi *ceea ce* nu au acest statut: *Nu mi-ai spus* ce *carte citeşti în ultimul timp. Hotărăşte-te în* care *cameră vrei să dormi. Topica.* Adjectivul relativ se plasează întotdeauna înaintea substantivului

pe care îl determină şi se acordă cu acesta când este posibil, cu excepţia lui *ce*, care este invariabil.

Pronumele şi adjectivele pronominale nehotărâte substituie un substantiv fără a da vreo indicaţie precisă asupra obiectului. Clasa pronumelui nedefinit, mai bogată decât alte clase pronominale, cuprinde elemente eterogene ca formă şi sens, cum sunt: *unul, altul, vreunul, cutare, fiecare, oricare, cineva, câtva, tot.* O organizare mai sistematică au pronumele nedefinite formate pe baza pronumelor relative *cine, care, ce, cât* şi a elementelor de compunere *-va, -ori, oare-, fie-*

Relativ	*-va*	*-ori*	*oare-*	*fie-*
cine	cine*va*	ori*cine*	oare*cine*	fie*cine*
care	care*va*	ori*care*	oare*care*	fie*care*
ce	ce*va*	ori*ce*	-	-
cât	cât*va*	ori*cât*	-	-

Cineva, careva, ceva ce pot combina cu *alt*, formând compusele *altcineva, altcareva, altceva.*

Nehotărâtele compuse cu *oare-, ori-* şi *-va* au şi variante populare amplificate cu elementul *şi*: *orişicine, orişicare* etc.

Flexiunea pronumelor nedefinite, în funcţie de gen, număr şi caz, este asemănătoare cu a pronumelor relative:

Unul, altul

Singuar		*Plural*	
M.	F.	M.	F.
N.-Ac. *unul, altul*	*una, alta*	*unii, alţii*	*unele, altele*
G.-D. *unuia, altuia*	*uneia, alteia*	*unora, altora*	

Cutare, oricare

M.	F.	M. şi F.
N.-Ac. *cutare, oricare*	*cutare, oricare*	*cutare, oricare*
G.-D. *cutăruia, oricăruia/cutăreia, oricăreia*	*cutărora*	*oricărora*

Pronumele nehotărâte formate cu *care(oricare, fiecare)* şi *cutare* disting în flexiune cazul şi genul(numai la genitiv şi dativ singular). Cele formate cu *cine(oricine, fiecine, cineva*) variază numai după caz. Nedefinitele formate cu *ce(ceva, orice)* şi *careva* sunt invariabile. *Câtva* şi *atât* se declină la fel, având flexiune de gen şi de caz (numai la plural); *oricât* se declină după modelul lui *cât*, iar *vreunul*, compus din *vreo* ăi nedefinitul *unul*, se declină ca şi acesta din urmă.

Cineva, oricine, careva substituie numai nume de persoane, iar *ceva, altceva*, nume de lucruri, celelalte pronume nehotărâte se pot referi atât la persoane, cât şi la lucruri.

Pronumele negative şi adjectivele pronominale negative. *Pronumele negativ* este pronumele care neagă substantivul şi a cărui apariţie într-un context presupune obligatoriu şi prezenţa unui termen negativ: *nimeni, nimic*- forme simple, moştenite; *niciunul, niciuna*, forme compuse, create în limba română(„Nu a spus *nimeni niminc niciunuia*").

Nimic este un pronume negativ care înlocuieşte substantive ce denumesc lucruri şi se opune lui *tot* sau *ceva*: *Trebuie să obţinem tot sau* nimic.

Nimic are numai formă de singular, este deci invariabil sub aspectul numărului. Prin urmare, acordul verbului se face întotdeauna la singular: *Când eşti bolnav*, nimic *nu mai are importanţă.*

Nimic se foloseşte, în majoritatea cazurilor, în propoziţii conţinând adverbul de negaţie *nu*: *Era foarte întuneric şi nu vedeam* nimic. Nimic *nu este mai preţios decât sănătatea*.

Verbul la formă negativă este necesar şi în cazul când ideea de negaţie mai este conţinută şi în alte cuvinte din propoziţie: *Nu vrea să facă* nimic *niciodată*. *Nu se vede* nimic *nicăieri.*

Uneori *nimic* se foloseşte fără negaţia *nu*, adică în propoziţii cu verbul la forma afirmativă, mai ales când ideea de negaţie este exprimată şi prin alte mijloace (gramaticale sau lexicale): *M-a privit fără să spună* nimic (= m-a privit şi n-a spus nimic). sau în câteva expresii: *De la un prieten pretind totul sau* nimic. *Totul se reduce, de fapt, la* nimic. *Am depus atâta efort pentru* nimic.

Când este complement direct sau indirect, el se plasează, în mod normal, după verb. Poate fi plasat însă şi înaintea verbului, când vorbitorul vrea să insiste asupra lui: *N-a observat* nimic *suspect* = Nimic *suspect n-a observat.*

Nimic poate fi urmat (niciodată precedat) de adjective calificative, întotdeauna la masculin singular: Nu e *nimic* surprinzător în decizia judecătorului. *Nimic* mai urât decât minciuna.

Foarte frecvent, după *nimic* se utilizează un verb la supin cu prepoziţia *de*: Nu mai este *nimic* de adăugat la ce ai spus. Nu avem *nimic* de învăţat la geografie.

Pe nimic este o locuţiune cu valoare adverbială care are sensul „aproape gratis, pe o sumă mică": Am muncit toată vara *pe nimic.*

De nimic o locuţiune adjectivală. Se foloseşte deci ca atribut pe lângă substantive, cel mai des pe lângă *om* sau *lucru* şi are sensul „fără valoare, fără importanţă": *M-am convins că nu te poţi baza pe el, este un om de nimic.*

Nimic – substantiv. Utilizat ca substantiv, de cele mai multe ori la plural, este adesea însoţit de articol hotărât sau nehotărât şi are sensul „lucru fără valoare, fără importanţă, fleac": *Îşi pierde timpul ocupându-se de nimicuri. De ce nu-l rogi să te ajute? Pentru el este un nimic să-ţi rezolve problema.*

Nimeni este un pronume negativ, care înlocuieşte substantive ce denumesc persoane. El se opune lui *toţi* sau lui *cineva*: *Toţi au plecat acasă, nu mai este nimeni în sală. Chiar nu mai este nimeni sau mai este cineva?*

Nimeni are numai formă de singular, deci este invariabil sub aspectul numărului şi a genului, iar la genitiv-dativ primeşte desinenţa caracteristică *-ui* şi particula *-a*. Acordul verbului se face numai la singular, chiar dacă sunt două subiecte: *Nimeni şi nimic nu te poate convinge că greşeşti.*

Acordul la singular trebuie făcut şi când există (sau se subînţelege) o determinare la plural. Spunem deci: *Nimeni dintre ei nu ştie adevărul.* Acordul la plural constituie o greşeală: *Nimeni dintre ei* nu ştiu *adevărul.*

Formele *niciunul* şi *niciuna* înlocuiesc atât nume de persoane cât şi nume de neînsufleţite. Sunt alcătuite din adverbul negativ *nici*+pronumele nehotărâte *unul* şi *una*, care flexionează după gen, număr şi caz şi au la genitiv-dativ desinenţele caracteristice *-ui,-ei* şi *–or* + particula *-a: niciunul – niciuna, niciunii-niciunele(al, a, ai, ale)niciunuia- niciuneia- niciunora.*

6.3.Funcţiile sintactice ale pronumelui. Fiind un substitut al substantivului, pronumele ocupă toate poziţiile sintactice. Le luăm pe rând:
subiect – *Fiecare* caută adevărul;
nume predicativ – Prietenul meu este *el;*
apoziţie – Colegul meu, *acesta*, s-a pregătit de drum;
atribut – Casa *fiecăruia* este un refuziu;
complement indirect – Vorbeam *despre tine* etc.

Bibliografie:

1. *Gramatica limbii române*. Vol. I-II.- Bucureşti, 1963
2. Avram M. *Gramatica pentru toţi*.-B., 1997
3. Ciornâi I. *Limba română. Îndreptar fonetic şi gramatical*.-1991
4. Coteanu I. *Gramatica de bază a limbii române*.- Bucureşti, 1982
5. Dimitriu C. *Tratat de gramatică a limbii române*.- Iaşi, 2002
6. Constantinescu-Dobridor Gh. *Morfologia limbii române*.- Bucureşti,1996
7. Gherasim, Alexandra, Ciornâi I.. *Morfologia limbii române(curs practic)*.- Chişinău, 2004
8. Popescu Ş. *Gramatica practică a limbii române*.-Bucureşti,1995

Modulul VII. NUMERALUL

7.1. Definirea şi clasificarea numeralelor şi adjectivelor numerale

7.2. Numeralul şi adjectivul numeral *cardinal*

7.3. Numeralul şi adjectivul numeral *ordinal*

7.4. Numeralele şi adjectivele numerale *colective, multiplicative, distributive, fracţionare, adverbiale*

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să definiţi clasa numeralului;
- să aplicaţi algoritmul analizei morfosintactice a numeralului;
- să identificaţi /determinaţi specificul numeralelor;
- să delimitaţi numeralul de alte părţi de vorbire;

7.1. Definirea şi clasificarea numeralelor şi adjectivelor numerale.

Clasa numeralului se caraterizează semantic prin faptul că exprimă un număe abstract, un număr concret, ordinea numerică a obiectelor sau a acţiunilor în spaţiu şi în timp. Prin urmare, numeralul este partea de vorbire flexibilă specializată pentru exprimarea noţiunii de număr definit: un număr în sine, determinarea numerică a obiectelor sau ordinea obiectelor prin numărare: *doi* şi cu *trei* fac *cinci*; numărul obiectelor: *două* camioane, *amândouă* persoanele, *câte trei* oameni; ordinea obiectelor: *primul* elev, *al şaselea* student, *a patra* bancă. De cele mai multe ori, numeralul determină un substantiv şi stă de obicei înaintea substantivului determinat: Am un stejar cu *douăsprezece ramuri*, pe fiecare ramură *patru cuiburi*, în fiecare cuib *şapte ouă* (anul, luna, săptămânile, zilele).

Numeralul este aşadar o clasă cu autonomie semantică, cu sens lexical suficient.

Din punct de vedere morfologic, numeralul se distinge printr-o flexiune sintetică după gen şi caz.

Mulţimea numeralelor şi adjectivelor numerale româneşti se pot împărţi în:

- numerale şi adjective numerale cardinale, care indică o cantitate (mărime)numărabilă: *un, trei* etc.
- numerale şi adjective numerale ordinale, care exprimă ideea de ordonare în timp şi spaţiu*: întâi, primul, al doilea* etc.
- numerale şi adjective numerale colective, care exprimă ideea de grup: *amândoi, ambii* etc.

- adjective numerale multiplicative, care arată măsura creşterii cantitative: *îndoit, întreit, triplu*
- partitivele/fracţionare: *treime, cincime* etc.
- numerale şi adjective numerale distributive, care arată gruparea numerică: *câte unu, câte patru*
- numerale adverbiale/iterative, care arată de câte ori se repetă o acţiune sau în ce proporţie numerică se manifestă o calitate (cantitate) a unui obiect: *de două ori, de trei ori, a patra oară* etc.

Numeralul ocupă în cadrul claselor de cuvinte un loc secundar. Ca şi adjectivul, el este o parte de vorbire mai mult dependentă, deoarece constituie unul dintre contextele diagnostice ale substantivului, în calitate de determinant. Ca şi adjectivul, el este un cuvânt secundar, deoarece este destinat în primul rând funcţiei de atribut. În categoria numelui, el ocupă, ca şi acesta, un loc marginal: de *satelit* al substantivului.

Numeralul face parte din clasa semantică a *cantitativelor* şi reuneşte cuvinte şi grupări de cuvinte cu trăsături morfologice şi sintactice *specifice.* Cantitativele asociate „ideii de număr”, *numeralele,* se organizează în categorii diferenţiate prin modul particular de a introduce această idee în organizarea discursului. Referirea la un număr precis se realizează lingvistic foarte variat, ceea ce explică eterogenitatea gramaticală a clasei numeralului.

Categoria centrală o constituie *numeralul cardinal.* Celelalte tipuri de unităţi lingvistice incluse în această clasă se organizează formal şi / sau semantic în jurul numeralului cardinal. El este implicat în formarea tuturor subclaselor de numerale care indică, în diverse ipostaze, o cantitate numerică (*numeralul colectiv, multiplicativ, fracţionar, distributiv, adverbial*), dar şi a celor care indică, prin referire la un anumit număr, *poziţia* în interiorul unei succesiuni numeric organizate (*numeralul ordinal*): această particularitate situează numeralul ordinal în afara cantitativelor. Numeralul cardinal reprezintă baza de derivare / compunere *(pătrime, împătrit, al patrulea, câteşipatru* etc.) sau este component al unor structuri fixate *(câte trei, de trei ori, trei cincimi, trei pe / supra cinci* etc.).

Numeralele se organizează în serii paralele ca sinonime ale unor unităţi neologice *(ambii, prim, secund, terţ, dublu, triplu* etc.) sau colocviale *(jumătate, sfert).*

> Notă. Referirea la un număr precis poate fi exprimată şi prin unităţi lexicale care formal nu trimit la numeralul cardinal: *pereche* („colectiv de doi”), *duzină*(“colectiv de doisprezece”), *sfert* („pătrime”), *jumătate* („doime”) etc.

Caracterizare morfologică. Clasa numeralelor este lipsită de omogenitate, cuprinzând atât unităţi flexionare invariabile, cât şi unităţi de flexiune de tip. Profund eterogenă flexionar este seria cardinalelor, din care fac parte numeroase unităţi invariabile *(trei, cinci),* dar şi unităţi cu forme distincte de gen *(doi, două);* cazul este exprimat cel mai adesea prepoziţional.

Prin particularităţi morfologice specifice se caracterizează şi numeralul ordinal, variabil în gen (al *doilea /a doua).*

Numeralele fracţionare *(doime, treime, zecime)* nu se deosebesc flexionar de substantiv, iar cele multiplicative *(întreit, însutit)* au flexiunea prototipică a adjectivului.

Caracterizare sintactică. Diversele serii de numerale se deosebesc şi în ce priveşte posibilităţile de asociere. In organizarea enunţurilor, numeralele funcţionează ca adjectiv, substitut (pronume), substantiv sau adverb.

Comportamentul sintactic diferă de la o serie la alta: numeralul cardinal poate avea valoarea unui adjectiv *(*două *cărţi),* a unui substitut *(Are de cumpărat mai multe cărţi.* Două *sunt de matematică.)* sau substantiv *(doi şi cu trei fac* cinci*).* Ca şi numeralul cardinal, cel colectiv poate avea valoarea unui adjectiv (amândoi *copiii)* sau a unui substitut *(Are doi copii; amândoi sunt elevi.).* Numeralul multiplicativ funcţionează preponderent ca adjectiv *(eforturi înzecite)* sau ca adverb *(Cheltuiesc înzecit.),* cel fracţionar, numai ca substantiv, cel adverbial, ca adverb *(A refăcut textul* de trei ori.). Acest comportament face ca diversele (sub)clase de numerale să nu poată fi atribuite unei „părţi de vorbire" decât în legătură cu un context dat.

Statutul gramatical propriu numeralului constă în faptul că numeralul cu valoare adjectivală, pronominală (de substitut), substantivală sau adverbială prezintă unele trăsături specifice.

Astfel, numeralul cu valoare adjectivală nu se comportă identic cu un adjectiv propriu-zis, între ele existând diferenţe în modul de manifestare a acordului: spre deosebire de adjectiv, numeralul cardinal impune substantivului regent numărul exprimat lexical, dar se acordă in gen şi caz (cele care prezintă aceste categorii gramaticale) cu substantivul regent. Numeralul fracţionar are flexiune proprie: primul component se comportă ca un numeral, cel de-al doilea, ca un substantiv. Fac excepţie numeralul multiplicativ şi unităţile legate doar semantic de numeralele numerice care se comportă in totalitate ca un adjectiv, acordul cu regentul substantival realizându-se în gen, număr şi caz. O situaţie specială o are numeralul ordinal la care acordul cu substantivul regent se realizează numai în gen.

7.2. Numeralul şi adjectivul numeral cardinal. Numeralul cardinal exprimă o noţiune numerică strictă(număr abstract sau număr concret). Este

numit cardinal, deorece stă la baza tuturor construcţiilor numerale(a numeralelor compuse).

Este clasa cantitativelor numerice cel mai bine reprezentată, de la care se formează, prin diverse procedee, toate celelalte tipuri de numerale.

Caracteristica semantică a numeralelor cardinale derivă din participarea lor la un sistem strict organizat numeric, fiecare unitate a seriei definindu-se numai prin raportare la semnificaţia termenilor direct învecinaţi *(unu* este mai mic decât *doi, doi* este mai mare decât *unu,* dar mai mic decât *trei* etc.).

Din punctul de vedere al formei, numeralele de bază până la *zece* inclusiv sunt simple(conţin o singură unitate lexicală), iar de la zece înainte toate numeralele limbii române reprezintă perifraze aglutinate sau neaglutinate(conţin două sau mai multe unităţi lexicale)

Nucleul seriei îl reprezintă unităţile de bază, care se regăsesc, combinate după reguli stricte, ca elemente componente, în structura celorlalte.

Numeralele cardinale sunt utilizate fie ca adjective (cinci *elevi),* fie ca substitute *(Au venit toţi elevii, dar* trei *au plecat.),* fie ca substantive *(*Trei *plus* trei *fac* şase.*).*

Când este *adjectiv,* numeralul cardinal participă la organizarea grupului nominal ca determinant al substantivului-centru, cu care se acordă în gen şi caz, atunci când flexiunea o permite: *un pom, unui pom; o floare, unei flori;* forma de număr a substantivului este impusă de numeral - singular, în asociere cu *un/o (un pom, o floare),* plural, în cazul celorlalte *(trei / cinci / două sure (de) pomi, flori, scaune).*

Cu valoare de *substitut,* numeralul cardinal, asemenea pronumelui, îşi completează semnificaţia proprie, preluând, prin raportare la substantivul substituit, şi referinţa acestuia. Ca şi pronumele, numeralul funcţionează anaforic sau cataforic, legându-se de un substantiv exprimat în contextul lingvistic, substantiv care îi împrumută referinţa (şi informaţia de gen): *Am analizat situaţia elevilor: douăzeci şi* doi *au trecut clasa* (anaforic). Trei *dintre ei / aceştia / elevi au luat premiu* (cataforic).

Numeralul cardinal este folosit *substantival,* ca denumire a unui număr (mai ales în limbajul matematic), dar şi cu semnificaţii derivate *(zece* „nota zece", *unsprezece* „echipa de fotbal".

Diferenţele de utilizare nu afectează formal numeralul cardinal. Singura excepţie o constituie capul de serie, care are forme diferite pentru utilizarea ca adjectiv *(un / o: un* pom, *o* casă*)* şi ca substitut sau substantiv *(Unu / una* a venit., *Unu* şi cu *unu* fac *doi.).*

Structura morfematică a numeralului cardinal. După structura morfematică, numeralele cardinale se grupează în *simple* şi *compuse.* Sunt *simple* numeralele de la *unu* la *zece* inclusiv. În acest grup poate fi încadrat *zero* care, asociat cu un substantiv, exprimă o mulţime vidă *(zero cărţi).* Numeralele simple pot fi monomorfematice (când sunt invariabile: *trei, patru, opt* etc.) sau analizabile la nivel morfematic *(doi, zece, sută, mie* etc.)

Sunt *compuse* numeralele cardinale de la *unsprezece* în sus, reprezentate prin grupări formate din două sau mai multe numerale, din structura cărora face parte totdeauna cel puţin un numeral simplu între *unu* şi *nouă.* Asocierea componentelor se realizează:

(a) prin alăturare: *treizeci, cinci sute patru, o mie, trei miliarde două sute* etc.

(b) prin utilizarea unor elemente de relaţie:

- prepoziţia *spre* intră in structura numeralelor dintre *zece* şi *douăzeci: unsprezece, doisprezece..., nouăsprezece;*

- conjuncţia *şi* este folosită în asocierea numeralelor dintre *douăzeci* şi *nouăzeci* cu un numeral simplu: *douăzeci şi cinci, optzeci şi patru* etc.;

- prepoziţia *de* leagă numeralele de la *douăzeci* în sus de compusele formate cu *mii, milioane, miliarde* etc. (care se comportă, din punct de vedere sintactic, ca substantivele): *treizeci de mii, două sute de milioane* (la fel cu *treizeci de copii).*

Numeralul cardinal are o capacitate infinită de combinare a unităţilor seriei, creând numerale compuse complexe, de tipul *şaptezeci de milioane două sute treizeci şi cinci de mii opt sute unsprezece.*

Făcând parte din structura numeralelor compuse, *zece, sută, mie, milion, miliard* etc. se comportă ca substantivele: capătă desinenţe de plural şi impun numeralului cu care se combină genul: *douăzeci, două sute / mii* (feminin plural), *două milioane / miliarde* (neutru plural) etc. Acordul se face şi în interiorul compuselor: *opt milioane două sute de mii o sută treizeci.* Spre deosebire de acestea, *unsprezece (copii, case)* este invariabil; variaţia în gen a numeralului *doisprezece / douăsprezece* e impusă de un termen exterior compusului, cf. *doisprezece* copii, *douăsprezece* fete; La concurs participă băieţi - *doisprezece* şi fete - *douăsprezece.*

Numeralele simple de la *unu* la *zece* şi substantivul *mie* sunt moştenite din latină, *sută, milion, miliard, trilion, cvadrilion, cvintilion* şi *zero* sunt împrumutate, iar toate numeralele compuse sunt formate in limba română.

Raportul scris - vorbit in utilizarea numeralelor cardinale. Grafic, numeralele cardinale pot fi reprezentate prin litere (reproducând structura

fonică) sau simbolic, prin cifre arabe (*/, 3, 15, 100* etc.), rar, prin cifre romane.

În mod obişnuit, se preferă notaţia literală a numerelor mici. Notaţia cu cifre, generală in limbajul matematic, se întâlneşte şi in domeniul tehnic şi in cel contabil-administrativ, mai ales in notarea numeralelor compuse reprezentând cifre mari, dar şi la indicarea datei *(15.08.2002* „15 august 2002").

În limba actuală, mai ales în presa scrisă, devine tot mai frecventă asocierea celor două modalităţi de notare, prin cifre şi litere, a numerelor mari: *13 milioane de lei, 18 600 mii de lei* etc.

Compusele între *unsprezece* şi *nouăsprezece* şi cele între *douăzeci* şi *nouăzeci* se scriu împreună, iar celelalte, separat.

Numeralele cardinale apar uneori cu forme modificate (*paisprezece, cinsprezece).* Variantele se întâlnesc în limba literară sau în vorbirea mai puţin îngrijită, unele acceptate de norme, iar altele nu. Sunt acceptate de limba literară variante rezultate din modificarea, în vorbire şi în scris, a aspectului fonetic al primului component: *paisprezece* (pentru *patrusprezece), şaisprezece* (pentru *şasesprezece), şaizeci* (pentru *şasezeci).* Modificarea fonetică se explică prin analogie cu numeralele anterioare din serie al căror prim component este monosilabic. De asemenea, numeralele *cincisprezece* şi *cincizeci,* apar în realizarea orală sub forma *cinsprezece* şi *cinzeci,* modificarea reducând o succesiune de consoane greu de pronunţat.

> *Notă.* În limba vorbită se întâlnesc şi variante neacceptate de norma literară, dar frecvente în uz, în care numeralele prezintă şi modificări ale părţii finale a compusului, de tipul *unşpe, doişpe, cinşpe,* ca şi *unsprece, doisprece, şaisprece* sau chiar *şaişpce, unşpce. douăşunu, treiştrei, patruşopt* sau chiar *paşopt* (de la care s-a format derivatul *paşoptist), paşcinci, douăjdemii, şaijdemii* etc.

La numeralele compuse prin alăturare (scrise separat) în care intră ca element component *sute, mii, milioane, miliarde,* în vorbirea populară şi familiară se introduce aproape regulat conjuncţia *şi: opt mii / milioane şi trei sute, o mie şi cinci* etc. Lipsa conjuncţiei *şi* din limba standard se explică atât prin influenţe străine (franceza), cat şi prin scrisul cu cifre.

Sub aspect flexionar, numeralul cardinal reprezintă o clasă eterogenă, cu unele particularităţi care îi conferă o poziţie singulară în cadrul flexiunii nominale.

Caracteristica cea mai generală o reprezintă faptul că numeralele

cardinale nu disting flexionar numărul. Sensul de singular sau de plural este inclus în semnificaţia lexicală a numeralului, care impune cuvântului flexibil a cărui cantitate o precizează sau pe care îl substituie o anumită valoare de număr gramatical (singular pentru *un(u),* plural pentru toate celelalte).

Genul. În ceea ce priveşte genul, există forme doar la câteva numerale cardinale. Se pot distinge astfel, pe de o parte, numeralele *zero, zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion*, care au gen unic, acesta fiind femininul la *zece, sută* şi *mie* şi neutru la *zero, milion, miliard, bilion, trilion.*

Genul unic al acestor numerale se recunoaşte prin determinările lor de tip adjectival; *zece, sută, mie* sunt feminine pentru că la singular pot fi însoţite de *o* şi la plural de *două*, deoarece se comportă morfologic ca nişte substantive. Mai multe probleme de acord în gen pun determinantele numeralului: articolul demonstrativ de plural *cei, cele* şi diverse adjective, în special pronominale(demonstrative, nehotărâte), care pot însoţi numeralele de la *doi* înainte. Când numeralele sunt mai mici decât *două sute*, acordul în gen se face cu substantivul însoţit: *cele /acele alte cincisprezece zile, cei /aceşti 400 de lei*. Acelaşi fel de acord e valabil şi cu numerale mai mari, cu excepţia numeralelor care exprimă cifre rotunde, începând cu *două sute*; la acestea acordul se face fie cu substantivul, fie cu numeralul, în funcţie de ceea ce vrea să reliefeze vorbitorul: *cei/ aceşti, alţi două sute de lei* sau *cele/ alte două sute de lei.*

Au forme diferite pentru exprimarea opoziţiei de gen cardinalele *un(u) / o, una* şi *doi / două*, utilizate ca atare sau făcând parte din compuse: *doi, doisprezece (elevi) / două, douăsprezece (eleve)* şi toate numeralele compuse cu *unu, doi* sau *doisprezece*, când acestea reprezintă componentul final al compusului *(treizeci şi unu/ doi (de) elevi; o mie cinci sute doisprezece elevi / treizeci şi una / două {de) eleve; o mie cinci sute douăsprezece eleve* etc.). Face excepţie *unsprezece (elevi / eleve)* care nu are forme diferite de gen.

Cazul. Cele mai multe numerale cardinale propriu-zise nu au forme cazuale(excepţii parţiale: *un(u), zece, sută, mie, milion, miliard, bilion* şi celelalte compuse cu *-lion*) şi nici nu pot însoţi substantive la genitiv-dativ; de aceea pentru aceste cazuri se folosesc construcţii analitice realizate cu ajutorul unor prepoziţii urmate de forme de acuzativ. Pentru genitiv construcţia echivalentă este cu prepoziţia *a*, care nu trebuie confundată cu articolele *al, a, ai, ale*: se spune corect *părinte a trei copii(nu al)*

Flexiune de *caz* nu are, în sens strict, decât primul numeral din serie, care are forme cazuale, realizate diferit după cum e folosit adjectival sau ca

substitut: nominativ şi acuzativ, masculin şi neutru *un*, feminin *o*, cu valoare adjectivală, *unit*, respectiv *una* ca substitute; genitiv - dativ *unui, unuia / unei, uneia.* Desinenţele de genitiv - dativ sunt cele ale flexiunii pronominale**,** aşa încât flexiunea acestui numeral nu se deosebeşte de flexiunea adjectivului sau a pronumelui nehotărât omonim.

Notă. Delimitarea dintre *un / o* numeral, adjectiv pronominal sau articol nedefinit nu se poate realiza decât in context. Sunt numerale numai în cazurile in care, într-o enumerare, se opun altor numerale: *Trecu* o *lună, trecură* două, *trecură* nouă *şi împărăteasa făcu un ficior alb ca spuma laptelui.* (M. Eminescu, *Făt - Frumos).*

Numeralele cu valoare substantivală din texte de matematică se folosesc numai cu forma de masculin (*unu plus doi, doi minus unu, doi ori trei, patru împărţit la doi*). Numeralele cu valoare substantivală formează genitivul şi dativul cu *lui*(radicalul *lui* cincisprezece, Numeralul următor *lui* doi este trei)

Şi numeralele cu valoare substantivală denumind anul, rezultate din elidarea substantivului *an*, formează genitivul cu *lui (în primăvara* lui *'96* [= anului 1996].

De la *doi* înainte opoziţiile de *caz s*e realizează analitic, prin prepoziţiile *a* şi *la* aşezate înaintea numeralului, formând construcţii echivalente cu genitivul, respectiv cu dativul: *Restructurarea* a nouă *societăţi, Miroase florile-argintii / Şi cad o dulce ploaie, / Pe creştetele*-a doi *copii, / Cu plete lungi, bălaie.* (M. Eminescu, *Luceafărul), Profesorul a dat note bune* la cinci *elevi şi note proaste, la* doi.

Şi în cazul numeralului *unu* genitiv-dativul poate fi exprimat prepoziţional, când **e** corelat cu alte numerale: *Părerea* a unu *sau* (a) doi *vorbitori.*

Construcţia prepoziţională [*a + numeral cardinal + substantiv*] se utilizează atât după prepoziţii care cer genitivul: *S-a început urmărirea penală împotriva (asupra, contra)* a doi *infractori periculoşi.*, cat şi după prepoziţii care cer dativul: *Datorită (graţie, mulţumită) a* trei *prieteni am reuşit să-mi fac o casă.*

Când numeralele de la *doi* în sus sunt precedate de pronumele semiindependente *cei, cele* sau de determinanţi ca *aceşti, acei, ceilalţi, alţi,* aceştia marchează informaţiile de caz: experienţa *celor* zece ani, Am împărţit daruri *celor* doi copii.

Spre deosebire de *sută, mie* ..., numeralul *zece* are o poziţie specială: este utilizat atât singur (zece, ca şi doi, trei etc.), cat şi în compuse. În structura compuselor de tipul *unsprezece - nouăsprezece* apare invariabil cu forma de singular (cu excepţia lui *doisprezece*, variabil în gen), iar în a

celor de tipul douăzeci, treizeci, zece participă cu forma de plural. În *douăzeci*, forma de feminin a primului component este rezultatul acordului cu zece, feminin (celelalte compuse nu pun probleme de acord, pentru că primul component este numeral invariabil).

În ce priveşte cazul, *zece* exprimă valoarea de genitiv-dativ prepoziţional (*bursele* a zece *studenţi; S-au dat premii* la zece (douăzeci *de) studenţi*. Pluralul *zeci*, cu sens numeric neprecizat, exprimă genitiv-dativul atât analitic (ca sute, milioane), cat şi sintetic (*ideile a zeci / zecilor de profesori*) şi poate fi articulat (*zecile, zecilor*).

Zero nu face parte din structura numeralelor compuse decât grafic: 20, 200. Folosit singur se comportă flexionar ca un substantiv (*zero-zerouri, zeroului-zerourilor, zeroul: salarii cu multe zerouri*). Când e precedat de un numeral, flexiunea cazuală se realizează analitic: *scoaterea a două zerouri/a doi (de) zero*.

Posibilităţile combinatorii ale numeralului cardinal. În calitatea sa de component al grupului nominal sau pronominal, în diversele sale ipostaze (de adjectiv, pronume sau substantiv), numeralul cardinal apare atât ca adjunct, cat şi ca centru. Ca adjunct, numeralul cardinal cu valoare adjectivală precedă substantivul şi are rol de integrator enunţiativ când este unicul determinant (*doi copii)*. În cazul prezenţei mai multor determinanţi, numeralul cardinal nu apare niciodată pe primul loc (poziţie specifică funcţiei de integrator enunţiativ, participând, ca orice adjunct, prin informaţia specifică, la precizarea extensiunii referenţiale a substantivului centru: *aceşti (cei) doi copii.*

Numeralele cu forme flexionare se acordă, ca orice adjectiv, cu substantivul regent, dar se deosebesc de celelalte adjective prin faptul că impun acestuia numărul (singular, dacă este un, o, plural de la doi înainte).

Participarea ca adjunct al numeralului cardinalul adjectival la organizarea grupului nominal se realizează prin două tipuri de structuri: prin alăturarea de substantivul-centru sau prin prepoziţia de.

Structura [numeral cardinal + substantiv] este proprie numeralelor cuprinse între *unu* şi *nouăsprezece* şi compuselor cu aceste numerale situate pe ultimul loc: *un elev, cinci eleve, o sută treisprezece cărţi, două milioane trei sute opt lei*, relaţia dintre cele două componente fiind marcată prin acord. Colocvial, precedat de un alt determinativ, numeralul poate fi postpus substantivului: *cărţile astea trei.*

Topica [numeral cardinal + substantiv] este, de obicei, fixă: numeralul precedă substantivul, iar intercalarea unui adjunct adjectival calificativ are conotaţii stilistice (compară: *trei buni prieteni* şi *trei prieteni buni*).

Structura [numeral cardinal + prepoziţia *de* + substantiv] se utilizează când determinantul este un numeral compus de la douăzeci in sus, cu excepţia celor de sub (a): *douăzeci de cărţi, o sută treizeci şi doi de copii, un milion trei sute de mii, cinci mii două sute de lei,* asocierea numeralului cu substantivul fiind marcată prin prepoziţia *de* (şi nu prin alăturare - cf. *două/cinci cărţi*).

Sub aspect strict formal, prezenţa prepoziţiei *de* înaintea substantivului poate fi interpretată ca situând substantivul în raport de subordonare faţă de numeral. Dar ţinând seama de faptul că forma de gen a numeralelor (care cunosc flexiunea) este rezultatul acordului cu substantivul asociat: *douăzeci şi unu (doi) de elevi / douăzeci şi una (două) de eleve* (la fel ca *doi (doisprezece) elevi / două (douăsprezece), eleve)*, gruparea [numeral + de] poate fi interpretată ca o unitate funcţională, şi anume ca determinant al substantivului. Această interpretare este susţinută şi de acordul în gen al unor determinanţi adjectivali cu substantivul (şi nu cu numeralul), ceea ce conferă statut de centru substantivului: *cei (acei / ceilalţi / alţii) trei sute douăzeci de elevi; cele (acele / celelalte / alte) trei sute douăzeci de eleve.*

În unele cazuri, acordul în gen este impus nu de substantiv, ci de genul numeralului simplu din componenţa numeralului compus, cf. cele 18 milioane de lei, alături de cei 20 de milioane de lei).

Face excepţie gruparea *câteva + sute, mii, milioane, miliarde*, exprimând o cifră aproximativă, acordul făcându-se numai cu *sute, mii, milioane...*, şi nu cu substantivul determinat: *câteva sute (mii, milioane, miliarde) de lei (pomi, elevi* etc.).

Avantajul interpretării prepoziţiei *de* ca fiind grupată cu numeralul antepus (întâlnită şi în alte construcţii ca *o astfel de carte, nemaipomenit de .... destul de ...*, este acela de a pune de acord soluţia sintactică de analiză cu cea semantică şi de a unifica modul de interpretare a tuturor numeralelor cardinale plasate înaintea substantivului.

Construcţia cu *de* poate apărea şi la numeralele mai mici de douăzeci când acestea însoţesc substantive „metalingvistice", denumiri ale unor unităţi ale limbii (literă a alfabetului, cifră, cuvânt etc.): *doi (de) i / trei (de) cinci / zero* etc.

Omiterea prepoziţiei *de* în construcţii cu numerale compuse de tipul celor menţionate sub (b) este tolerată în scris atunci când substantivul este abreviat (*40 km, 300 kg* etc.), dar nerecomandabilă în vorbire. În alte contexte, omiterea prepoziţiei, deşi se întâlneşte uneori: *evaluată la două miliarde dolari* este nerecomandabilă.

În exprimarea cazului, cele două tipuri de structuri se comportă identic: *Cumpărarea a două cărţi / Cumpărarea a douăzeci de cărţi, S-au dat burse la cinci elevi /la treizeci de elevi.*

În calitate de adjunct al unui alt substantiv, grupul nominal alcătuit din [numeral cardinal (+ *de*) + substantiv] este introdus, de obicei, prin prepoziţia *de*: *timp (vreme) de trei ani, vas de cincisprezece litri, întâlnire de douăzeci de minute, sobor de douăzeci şi cinci de preoţi*. Rar, prepoziţia poate fi *a* (neologic): *Colete a cinci / treizeci (de) kg*.

Când substantivul regent exprimă unităţi de măsură se folosesc structurile:

- [verb regent + prepoziţie + numeral + substantiv]: *S-a îngrăşat cu două kilograme.;*
- [substantiv regent + de + numeral adjectival + substantiv]: *lungime /lăţime/ înălţime / adâncime de doi metri; greutate de cincizeci de kilograme;*
- [numeral cardinal adjectival + substantiv + substantiv]: *doi metri lungime / lăţime / înălţime / adâncime; cincizeci de kilograme greutate.*

Grupul nominal exprimând măsura poate avea ca centru şi un adjectiv căruia i se subordonează prin *de*: *lung / lat / înalt / adânc de doi metri; greu de douăzeci de kilograme.*

În construcţii de tipul *un număr de douăzeci de copii, o sumă de un milion de lei, o cantitate de cincisprezece kilograme*, substantivele *un număr de, o sumă / cantitate de* sunt redundante.

Numeralul cardinal substantiv participă rar în calitate de adjunct în grupul nominal, în:

- construcţia cu *lui* proclitic genitival (*Radicalul lui nouă este trei*);
- construcţia cu *lui* proclitic în care numeralul e adjunct al unui adjectiv / participiu cu regim de dativ (valoare atribuită / corespunzătoare lui doisprezece);
- construcţia cu prepoziţia din (*Radical din nouă este trei*).

În grupul verbal, apare construcţia prepoziţională *până la* (*Copilul numără* până la *zece*.).

În limbajul sportiv, numeralul corelat cu *zero* sau cu alt numeral prin prepoziţia *la* indică scorul unui meci (*rezultatul trei la zero, doi la cinci* etc.).

Ca substitut, numeralul îndeplineşte aceleaşi funcţii sintactice ca substantivul sau pronumele (subiect, complement, circumstanţial): *Trei mă ţin, trei mă poartă, cinci mă duc de mă adapă.* (Ghicitoare), *Oşlobanu, care mânca cât şaptesprezece, se cam pusese pe gânduri*. (I. Creangă, *Amintiri*). În poziţia de nume predicativ şi în cea de predicativ suplimentar

(*Ele au fost două., S-au întors cinci*.), determinând verbul, numeralele îşi păstrează calitatea „adjectivală”, integrându-se într-o structură ternară.

În calitate de centru, numeralul are ca adjuncţi:

(a) Construcţii prepoziţionale, formate dintr-o prepoziţie, de obicei partitivă *şi:*

- un substantiv: *Din teancul de cărţi am luat una de poezie şi două de proză. Am ales la întâmplare una din străzi.* (N. Stănescu, Amintiri din trecut). *Două dintre cele trei şalupe luxoase au fost accidentate.*
- un substantiv „metalingvistic”: *doi (de) zece, trei (de) şi*;
- pronume: *Au fost mai mulţi candidaţi, dar numai trei dintre ei au reuşit., Doi dintre aceştia au luat premiul al doilea., Trei dintre ai mei au primit menţiuni.;*
- un numeral (substitut): *Potrivit unui sondaj in rândurile medicilor de familie, nouă din zece dau vina [...] pe emisiunile TV, Joacă unsprezece contra zece.*;
- un adverb: *Sunt prea mulţi elevi în clasă: cinci de acolo/de aici să plece.*

(b) Un adjectiv calificativ postpus, un adjectiv pronominal nehotărât sau adjectivul pronominal semiindependent *cei (cele)* antepus numeralului centru: *Din buchetul de trandafiri am ales doi albi, trei roşii şi patru galbeni., Dintre copiii veniţi in excursie au mai plecat acasă încă doi., Unui dintre cei doi a adus-o.*(N. Stănescu, *Amintiri din trecut*).

(c) O propoziţie relativă cu antecedent: *Văd încă patru care pleacă., Au mai venit trei care au predat lucrarea.*

Numeralul substitut apare şi în combinaţie cu un pronume personal sau demonstrativ, totdeauna antepus. Numeralul se acordă în gen cu pronumele: *Ele două sunt mereu împreună., Aceştia trei sunt cei mai buni din clasă, iar acelea două sunt cele mai slabe.*

Numeralul este centru de grup şi ca substantiv, în două situaţii: in enunţuri matematice cu valoare abstractă şi ca apoziţie în raport cu un substantiv.

(a) În domeniul matematicii, numeralele denumesc numerele cu ajutorul cărora se efectuează operaţiile aritmetice: *Cinci şi cu /plus cinci fac zece., Unu înmulţit cu unu este egal (cu) unu., Şase împărţit la doi fac trei, Zece scăzut / minus trei fac şapte.* etc.

Exprimarea operaţiilor aritmetice prin structuri în care subiectul este un numeral pune probleme de acord cu predicatul: dacă se foloseşte ca predicat verbul *a face*, acesta se pune, de obicei, la plural: *doi şi cu doi fac patru*; dacă se recurge la un predicat nominal (*a fi egal cu*), acesta se

foloseşte la singular: *Trei plus doi (este) egal cu cinci., Cinci ori doi (este) egal cu zece., Patru fără (minus) doi (este) egal cu doi.*

(b) Postpus unui alt substantiv, numeralul are rolul de a preciza prin număr poziţia obiectelor desemnate de substantive sau de a diferenţia obiecte din acelaşi grup (sens propriu numeralului ordinal).

Numeralul funcţionează ca denumire prin care se diferenţiază „obiectele" din clasa reprezentată prin substantivul asociat. Procedeul denumirii „numerice" se utilizează in cazul unităţilor de măsură:

- a timpului (ore, zile, săptămâni, ani etc.): *ora 14, anul 2001, Destinul său literar a traversat tragicul veac douăzeci; cerinţele mileniului trei;*
- a distanţei: *kilometrul 35, Cartea se deschise la foaia 80*.

Denumirea numerică se foloseşte şi în cazul diviziunilor administrative sau militare: *Poliţiştii din cadrul secţiei 13 [...] din sectorul 3, regimentul 4*; al plasării clădirilor de pe aceeaşi stradă, al etajelor unei clădiri, al camerelor unui hotel, (în unele ţări) al străzilor: *strada C. Negruzzi, nr. 8, etajul 5, camera 132*; al specificării dimensiunii obiectelor de îmbrăcăminte (*măsura 36*); al „numirii" mijloacelor de locomoţie: *maşina 313, tramvaiul 19, troleibuzul 87, trenul 518*.

Se constată astfel o tendinţă accentuată de folosire a numeralului cardinal ca echivalent al numeralului ordinal. Substantivul (cel mai adesea comun) antepus numeralului este totdeauna articulat la singular (*etajul trei, nota nouă*) sau la plural (*paginile 324, 329, 450, etajele 8 şi 9, numerele 2, 3, 5, 10*) etc. În scris, substantivul poate fi abreviat: pag. 3, et. 40 şi 41; hotărârea nr. 7/29.01.2002.

Numeralul nu se acordă, de obicei, în gen cu substantivul, folosindu-se forma de masculin: *nota (pagina) doi / unu, Antena 1 [unu], Moldova 1 [unu]*. Uneori apar ezitări: pagina doisprezece, dar şi pagina douăsprezece.

În legătură cu indicarea orei, numeralul *unu* şi compusele cu *unu* se folosesc la masculin (*ora unu /douăzeci şi unu*), dar numeralele *doi* şi compusele cu *doi*, la feminin (*ora două /douăsprezece, douăzeci şi două*); utilizarea formei de masculin(*ora doisprezece*) contravine normei.

Numeralele cardinale ca expresie a aproximaţiei. Utilizate in anumite construcţii, numeralele cardinale pot exprima aproximaţia cantitativă (modală, temporală sau locală) a obiectelor.

Aproximaţia poate fi exprimată prin alăturarea unor numerale vecine în seria cardinalelor: *Cinci-şase copii stau lungiţi pe jos*., *Iau trei-patru lumânări în buzunar*. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*), *A fost plecat cinci, şase zile.*

Construcţia permite uneori intercalarea substantivului intre numeralele alăturate: *Ei, şi ştii, un copil, doi, ai pentru ce trăi.* (B. Delavrancea, *Hagi Tudose*).

În cazul numeralelor compuse cu *sută, mie, milion*, primul component se repetă fie înainte, fie după al doilea termen al compusului când este *un, o (una) -doi, două (o sută, două; o mie, două; un milion, două; una, două sute / (mii); unu, două milioane);* se foloseşte numai antepus când primul component este numeralul de la *doi* în sus (*două, trei mii, cinci, şase milioane*).

Aproximaţia poate fi exprimată şi prin asocierea numeralelor cardinale cu:

- adverbe ca aproximativ, *cam, circa, vreo*: *Blocul să fi avut vreo douăzeci de etaje*. (N. Stănescu, Amintiri din trecut), *Oraşul are circa (aproximativ) trei sute de mii de locuitori.;*
- grupări care conţin o prepoziţie (în jur de, pe la, popular, ca la): *Au venit în jur de cincisprezece studenţi., Ne-am întors pe la ora douăsprezece., A cumpărat ca la 20 kg de cartofi.*

Aproximaţia la substantivele numerice reprezentând cantităţi mari se poate reda prin:

(a) folosirea formelor de plural *zeci, sute, mii, milioane* (singure, repetate sau combinate): *Ce e amorul? / E un lung prilej pentru durere, / Căci* mii *de lacrimi nu-i ajung, / Şi tot mai multe cere.* (M. Eminescu, Ce e amorul?), *Unii încep să citească* zeci *de cărţi despre oameni celebri*. (N. Stănescu, Amintiri din trecut),

Numeralul cardinal intră in componenţa tuturor tipurilor de numerale (derivate, compuse sau grupuri fixe).

În terminologia tehnico-ştiinţifică, sunt numeroase substantivele împrumutate analizabile (*bicorn, bicromat, triciclu, triclorură, tricorn, trilateral, trilingv*) sau formate cu elemente de compunere savante cu sens numeric (*centilitru, decalitru, hexametru, kilogram, nonagenar, octogenar, octosilab* etc.), dar şi elemente de compunere cărora li s-au atribuit, în unele compuse împrumutate, în mod convenţional, sensuri de numerale şi care participă la denumirea unităţilor de măsură foarte mari sau foarte mici: *gigacalorie „un miliard de calorii", megacalorie „un milion de calorii", megadină „un milion de dine", megahertz „un milion de hertzi", nanosecundă „a miliarda parte dintr-o secundă", centilitru, miligram, milimetru* etc.

7.3. Numeralul ordinal. Spre deosebire de numeralul cardinal, numeralul ordinal nu este un cantitativ, ci indică ordinea numerică sau a acţiunilor în spaţâiu şi în timp, locul pe care acestea îl ocupă într-o înşirare

Ordinea se poate referi la succesiunea în spaţiu sau în timp în sens propriu (al *doilea student, Elisabeta a doua*) sau la o ierarhie valorică (*marfă de prima calitate, verişoară de gradul al doilea*); uneori, ierarhizarea este convenţională, de exemplu: *un cvartet compus din violină primă, secundă, flaut şi violoncel* (G. Călinescu, *Cronicile optimistului*), putând să contrazică ordinea cronologică şi ierarhică (de exemplu, *gradul didactic din învăţământul preuniversitar sau din cercetare al doilea este o calificare inferioară gradului întâi*).

Numeralul ordinal, care are frecvenţa cea mai ridicată după numeralul cardinal, poate avea statut adjectival (Al doilea *elev a plecat.*, *Elevul din clasa* a treia *a plecat*), de substitut (*S-au înscris zece concurenţi, dar* al zecelea *nu s-a mai prezentat.*) sau adverbial (*Am venit* întâi *aici*.).

Structura numeralului ordinal. Numeralul ordinal se formează sistematic de la numeralul cardinal precedat de *al / a* şi urmat de formanţi omonimi cu articolul enclitic, variabil în raport cu genul: masculin / neutru [al + numeral cardinal + -le- + particula deictică -a] – *al patrulea*; feminin [a + numeral cardinal + -a] - *a patra*; rolul formanţilor se reduce la exprimarea ideii de ordine şi a opoziţiei de gen.

În cazul numeralelor ordinale din organizarea cărora fac parte numerale cardinale compuse nesudate formantul ordinal enclitic se ataşează la ultimul component: *al douăzeci şi unulea /a douăzeci şi una; al zece miilea /a zece mia* etc.

Când numeralele ordinale sunt formate de la cardinale în structura cărora intră prepoziţia *de*, această prepoziţie se omite înaintea componentului care primeşte formantul ordinal enclitic: *al douăzeci miilea, a douăzeci mia, al o mie milioanelea, a o mie milioana* etc. La numeralele ordinale formate de la cardinale terminate în consoană se intercalează, din motive fonetice, vocala *u* înaintea lui *-lea*: *al optulea, al (un) milionulea, al (un) miliardulea*.

Prezenţa componentului *a*(*l*) este obligatorie atât în forma de masculin, cat şi în cea de feminin a numeralului ordinal.

> *Notă.* În rostirea într-un tempo rapid, când numeralul ordinal este postpus unui substantiv feminin articulat, se contrag, uneori, cei doi *a* (*clasa doua, seria opta* etc.), fenomen nerecomandabil, care se întâlneşte, uneori, şi în limba scrisă: *Compania doua a fast surprinsă în apă*. (Camil Petrescu, *Ultima noapte*...), deşi e obligatorie scrierea ambilor *a*: *clasa a treia, seria a opta, compania a doua* etc.

Ezitării fonetice apar şi în formarea numeralelor ordinale corespunzătoare cardinalelor compuse cu *zece, sută/sute, mie/mii, milion /milioane, miliard / miliarde* aflate pe ultimul loc. Se spune şi se scrie

corect *al zecelea* (nu al zecilea), *a zecea* (nu a zecia), *al unsprezecelea, a unsprezecea*; *al douăzecilea* (nu al douăzeceleă), dar *al o sutălea, a (o) suta, al două sutelea, a două suta* (nu a două sutea); *al o mielea, a (o) mia* (nu a miea), *al două miilea* (nu al două mielea), *a două mia* (nu a două miiă);

Numeralele ordinale numerice se pot reda în scris fie integral cu litere (*al cincilea*), fie cu cifre şi litere: cifra notează numeralul cardinal din structura numeralului ordinal, iar literele, formanţii; specifică numeralului ordinal este notarea cu cifre romane (*al II-lea / a II-a*. Această notare, uneori fără formanţi (*Carol II*), se întâlneşte mai ales la numerele mici; în cazul formaţiilor pentru numere mari este din ce în ce mai folosită notarea cu cifre arabe: *a 40-a aniversare; al 200.000-lea cumpărător; la tavanul celei de-a 20-a ferestre* (N. Stănescu, Amintiri din trecut).

Alături de formaţiile derivate de la numeralul cardinal, se folosesc şi *întâi (ul),-a*, moştenit din latină, *prim*, *secund* şi *terţ* împrumuturi latino-romanice, care se leagă numai semantic de numeral. Tot un numeral ordinal romanic este şi *Cvintul*, folosit numai în sintagma *Carol Cvintul*.

> *Notă.* Numerale ordinale au mai fost, la început, *primar* (< lat. primarius), păstrat astăzi numai ca adjectiv în construcţiile *văr / vară primar(ă) „văr / vară dintâi"* şi, popular, *cale primară* „prima vizită pe care o fac tinerii căsătoriţi părinţilor miresei la câteva zile după nuntă", *ţărţ* (< lat. *tertius*) păstrat în anţărţ.

Pentru primul termen al seriei, în afară de sinonimele *întăi(ul)* şi *prim(ul)* fără legătură cu numeralul ordinal corespunzător există şi *al... unulea / a ... una*, care apar exclusiv în compuse: *Am dat în viaţa mea şase mii de interviuri, al şase mii unulea îl dau pentru...* Seria se continuă cu numeralele formate în limba română (*al doilea* omonim cu *secund*, *al treilea* sinonim cu *terţ* etc. şi poate fi continuată, practic, la infinit); încheierea este exprimată prin adjectivul *ultim(ul)* sau locuţiunea *cel / cea din urmă*, care nu fac parte din sistem, dar indică poziţia finală a unui obiect într-o înşiruire. În numărarea inversă poziţia este indicată şi prin derivatele *penultim(ul)* şi *antepenultim(ul).*

Flexiunea numeralului ordinal. Numeralul ordinal prezintă forme deosebite de gen, informaţia de gen exprimându-se simultan prin variaţia celor doi formanţi: masculin şi neutru *al cincilea*, feminin *a cincea*.

Prim şi *întâi* au un comportament morfologic identic cu al substantivului sau al adjectivului, adică pot primi morfemele de determinare, de gen, număr şi caz; ca adjective, pot fi antepuse sau postpuse substantivului regent.

Numerale ordinale derivate de la *o sută, o mie* îşi păstrează forma şi la masculin (*al o sutălea, al o mielea*); la forma de feminin (*a o suta, a o mia*), *o* poate fi omis (*a suta, a mia*). La ordinalele corespunzătoare lui *un milion, un miliard* menţinerea lui *un / o* este facultativă la masculin - neutru (*al un milionulea / al milionulea, al un miliardulea / al miliardulea*).

În limba contemporană, forma de gen a numeralului ordinal este impusă de acordul cu substantivul: *al doilea etaj, a doua uşă*. Lipsa de acord în gen al numeralului ordinal cu substantivul feminin regent, nume de rudenie, se întâlneşte popular în construcţii ca *mamă de-al doilea „mamă vitregă", nevastă de-al doilea*, alături de *mama de-a doua, nevastă de-a doua*.

Numeralul ordinal nu marchează flexionar *numărul* şi *cazul***.** În limba standard, aceste deficienţe flexionare sunt suplinite de asocierea pronumelui semiindependent *cel* legat de numeralul ordinal prin prepoziţia *de*: *cel de al treilea, cea de a treia*.

Cel îşi schimbă forma după număr, gen şi caz, în timp ce numeralul ordinal variază doar ca gen: sg.: N.-Ac. *cel de(-)al treilea / cea de(-)a treia*; G-D *celui de(-)al treilea / celei de(-)a treia*.

Posibilităţile combinatorii ale numeralului ordinal. Ca adjunct, dependent sintactic de un substantiv regent, numeralul ordinal are statut adjectival exprimând o determinare calitativă care derivă din poziţia (definită numeric) într-o serie.

Numeralul ordinal are, de obicei, ca regent un substantiv faţă de care poate fi antepus sau postpus. Ca trăsătură caracteristică este acordul în gen al numeralului ordinal cu regentul, iar ca restricţii, articularea sau nearticularea substantivului în funcţie de topica numeralului ordinal (*elevul al treilea, eleva a treia/ al treilea elev, a treia elevă*).

Între numeralul ordinal şi substantivul regent se pot intercala alte determinative: *al treilea mare spectacol*. În prezenţa unui alt determinant (de obicei articol nehotărât sau adjectiv demonstrativ), care ocupă primul loc, numeralul ordinal participă, ca orice adjunct, cu semnificaţia proprie la precizarea extensiunii referenţiale: *Este, practic, o a doua şansă oferită de actualul guvern, acest / celălalt al doilea elev*.

Când numeralul ordinal este postpus, centrul poate fi un substantiv comun, totdeauna articulat, sau propriu: *clasa a şaptea, etajul al patrulea, Carol al doilea, Henric al patrulea.*

În grupul pronominal, numeralul ordinal poate avea ca regent un pronume demonstrativ, plasat totdeauna înaintea numeralului: acest(a) / acel(a) *al doilea (elev)* sau, frecvent, pronumele semiindependent *cel*, de care numeralul ordinal este legat prin prepoziţia *de*: *cel de al doilea (elev), rezultatul celui de al doilea (elev), îl dau celui de al doilea (elev)*. *Cel* şi numeralul ordinal alcătuiesc o grupare indisociabilă: *cel*, ca pronume semiindependent, nu poate apărea singur, iar numeralul ordinal fund flexionar invariabil, raporturile cazuale se exprimă prin formele pronumelui semiindependent. Numeralul ordinal se poate asocia şi cu *fiecare* (*fiecare al doilea elev / fiecare a patra elevă*).

Ordinalele *întâi(ul)* şi *primul*, utilizate ca adjuncţi, au un comportament diferit de al celor formate de la numeralele cardinale. Numeralul ordinal *întâi* plasat înaintea substantivului regent, primeşte morfeme de determinare, de gen, număr şi caz: *întâiul vorbitor (întâiului ~, întâii ~, întâilor ~).* Când se află după substantivul feminin regent, *întâi* este în variaţie liberă cu *întâia*: clasa *întâi /întâia.*

Numeralul *întâi* precedat de prepoziţia *de* a dat naştere, prin aglutinare, variantei *dintâi*, folosită singură apare numai in postpunere: iubirea *dintâi*; asociată cu *cel, cea*, nu cunoaşte restricţii de topică: *cel dintâi* cuvânt / cuvântul *cel dintâi; cea dintâi* iubire / iubirea *cea dintâi.*

Prim(ul) are, morfologic şi sintactic, statut de adjectiv: *prim(ul), prima. primi(i), prime(le), G.-D. primului, primei, primelor*. Cu valoare adjectivală, *prim* se foloseşte mai ales în compunere şi, mai rar, în construcţii libere.

În compuse analizabile (cu excepţia lui *primăvară*, sudat, moştenit din latină), norma literară actuală cere scrierea cu cratimă a formaţilor cu *prim* antepus; *prim* se comportă diferit, în funcţie de gradul de sudură, formând, de obicei, cu substantivul o unitate morfologică, în flexiunea căreia mărcile de gen, număr, caz şi determinare se ataşează celui de-al doilea component, substantivul postpus, şi, mai rar, primului component: *prim-balerin, prim-balerină, prim-ministru, prim-plan, prim-pretor, prim-procuror, prim-secretar, prim-solist, prim-solistă, prim-vicepreşedinte, prim-viceprim-ministru, viceprim-ministru.*

În construcţii libere, *prim(ă)*, ca orice adjectiv, poate fi aşezat înainte sau după substantivul regent. Antepus, poate fi precedat de articol nehotărât, de un adjectiv demonstrativ etc. (*o primă* întâlnire, *un prim* ajutor, acest *prim contact*), poate apărea in construcţii prepoziţionale (*de prim* ordin / rang*; de primă* necesitate) sau articulat enclitic: Focul a apărut astfel, când singurătatea *primului* om s-a lovit de *prima* întrebare.(N. Stănescu, Amintiri din trecut). Postpus substantivului regent, *prim* se foloseşte mai rar: *capitol prim, secretar prim, june(le) prim, vioară primă.*

Dintre celelalte neologisme exprimând ordinea, apar ca adjuncţi în grupul nominal: secund, numai postpus (şi opus, de obicei, lui *prim*):

comandant(ul) secund, vioară secundă, repriza secundă (în sport), şi *terţ*, numai antepus: *partizanul unei terţe teorii, o terţă persoană.*

Ca substitut, numeralul ordinal poate avea diverse funcţii sintactice ca şi numeralul cardinal: *S-au înscris cinci concurenţi, dar al cincilea nu s-a prezentat.*

În calitate de centru, numeralul ordinal poate avea ca adjuncţi o construcţie prepoziţională sau o propoziţie relativă. Construcţia prepoziţională poate fi formată din substantiv sau pronume precedat de una din prepoziţiile *dintre, intre, din, de lângă: Primul / al doilea dintre candidaţi a luat premiul., A ajuns al cincilea între candidaţi., Este a treia din clasă (faţă, spate)/de lângă perete., Maria a reuşit a treia dintre toţi / ei/ aceştia., Al doilea de lângă tine a plecat.*

Utilizări speciale ale numeralului ordinal. Numeralele ordinale pot avea, în anumite construcţii, sensuri speciale. Astfel, întâi, neînsoţit de un substantiv, indică „ziua întâi" a fiecărei luni: Salariile se primesc la *întâi*. *Întâi* şi *prima* se asociază cu valoarea de superlativ în construcţii ca: *o stofă clasa întâi „de primă calitate, foarte buna*", *mastică prima, grâu prima* (DLR) *„de prima calitate"*.

A doua, în construcţia *intrarea pe uşa a doua* are şi sensul de „cealaltă", când o clădire are numai două intrări.

În limba română contemporană, se constată o puternică tendinţă de înlocuire a numeralelor ordinale cu numeralele cardinale.

Fenomenul a căpătat o largă răspândire în combinaţie cu anumite substantive postpuse şi apare cu preponderenţă în anumite registre ale limbii (în limbajul familiar, tehnic şi publicistic).

Asemenea construcţii se explică prin tendinţa de a scoate în relief numărul, poziţia în serie, dar şi prin dorinţa de economie: numeralele ordinale fiind mai lungi sunt înlocuite prin cardinale. Singurele numerale ordinale care se păstrează in mod consecvent sunt cele cuprinse în numele de suverani (*Carol întâi, Henric al VIII, Elisabeta a doua* etc.), în denumirea unor războaie mondiale (*Primul, al Doilea Război Mondial*), a claselor şcolare (*clasa întâi, clasa a XII-ea* etc.).

Pentru indicarea primei zile a fiecărei luni se foloseşte totdeauna numeralul ordinal, dar se continuă cu cele cardinale (*întâi ianuarie, întâi septembrie, dar trei ianuarie, cinci septembrie* etc.). În enumerare, continuarea se poate face fie cu numerale ordinale, fie cele cu cardinale (*anul întâi, anul al doilea ... / anul doi, anul trei*). În numeroase cazuri, uzul ezită între cele două variante (*etajul întâi, al doilea, al patrulea* etc., dar şi *etajul unu, doi, patru* etc., *volumul întâi, al doilea ...*, dar şi *volumul unu, doi* (grafic *I, II, III, IV), pagina întâi*, dar şi *pagina unu, secolul al XX-*

lea şi secolul XX/20). În romana actuală există o preferinţă pentru folosirea numeralelor cardinale mai ales când sunt cifre mari (*pagina 1205, kilometrul 503, etajul 120* etc.).

Numeralul ordinal şi clasele lexico-gramaticale. Relaţia numeralului ordinal cu diferite părţi de vorbire este destul de restrânsă şi cuprinde numai numeralele *întâi* şi *prim*.

Numeralul *întâi* constituie baza de derivare a substantivului *întâietate* şi poate fi convertit în adverb (în construcţiile în care determină un verb): *Întâi munceşte, apoi se plimbă*.

Prim este component al unor substantive compuse din limba standard, ca *prim-ministru*, mai rar din limba populară: *prima-iubire / primul-amor* „plantă numită şi cunună albă"sau apare în cuvinte compuse analizabile, fie moştenite (*primăvară*), fie împrumutate (*primadonă*). *Primă* face parte din locuţiuni adjectivale şi adverbiale: *melodie în primă audiţie; A prezentat, in primă audiţie, o compoziţie.*).

Numeralele ordinale pot intra în componenţa unor numerale adverbiale: *în primul rând, în al doilea rând, pentru prima / întâia oară / data.*

7.4.Numeralul colectiv. Numeralul colectiv, reprezentat printr-un număr foarte limitat de unităţi, exprimă, sub forma unui ansamblu, o cantitate numerică data. El poate fi utilizat fie ca adjectiv făcând parte dintr-un grup nominal (Au venit *amândoi* copiii.), fie ca substitut (Au venit *amândoi*).

Structura numeralului colectiv. Din seria numeralelor colective fac parte unităţi analizabile cuprinzând un numeral cardinal în diferite construcţii; singurul cu structura neanalizabilă şi care nu are legătură cu un numeral cardinal este neologicul *ambii (ambele).*

Pentru „colectiv de doi" se folosesc *amândoi (amândouă*) şi *ambii (ambele*). Între cele două sinonime există deosebiri de natură gramaticală şi stilistică: *ambii (ambele*) este întotdeauna articulat enclitic, precedă substantivul determinat şi se foloseşte mai ales în limbajul cultivat; *amândoi,* de uz general, nu se articulează, poate sta înainte şi după substantiv şi este general utilizat.

Pentru „colectiv de trei" sau „mai mare de trei" există, de asemenea. formaţii sinonime, folosite însă în registre diferite. Astfel, pentru cele alcătuite cu un numeral cardinal exprimând un număr mai mic, de obicei sub *zece*, se folosesc componentele *tus-* (provenit din *toţi)* şi *căteşi-* (forma compusă din *câte + şi*). ambele antepuse numeralului, formând un compus sudat: *tustrei, tuscinci, câteşitrei, câteşipatru* etc. Spre deosebire de formele în *câteşi-*, cele cu *tus-* sunt populare sau familiare.

De la *trei* înainte, se folosesc, de asemenea, construcţiile formate dintr-un cardinal precedat de adjectivul pronominal *toţi (toate)*: *toţi (toate) trei, toţi (toate) cincisprezece, toţi (toate) o sută treisprezece* etc.

Notă. Numeralele colective se apropie semantic de substantivele colective, cele mai multe neologice, care denumesc, de obicei, grupuri cuprinzând un anumit număr de obiecte sau de persoane: *pereche, cuplu [2], duzină [12], chenzină [„salariu pe 15 zile, perioada de timp dintre o chenzină şi alta”]; duet, terţet, triolet, cvintet* (în muzică), *catren, terţină* (în versificaţie), *tripletă* (în sport), *troică, treime*.

Flexiunea numeralului colectiv. Numeralele colective, ca şi cele cardinale, nu au forme distincte de număr.

Au forme deosebite de gen colectivele *amând*oi (masculin) / *amândouă* (feminin şi neutru), *ambii* (masculin) / *ambele* (feminin şi neutru), *tustrei, câteşitrei* (masculin) / *tustrele, câteşitrele* (feminin şi neutru), *toţi trei* (masculin) / *toate trele (feminin şi neutru): Trei aceste leacuri sunt / Sufletului pe pământ. / În să-ncerci cu toate-trele.* (G. Coşbuc, Cântece).

În cazul celorlalte numerale colective, opoziţia de gen este marcată prin formele adjectivale *toţi (toate)*: *toţi şapte / doisprezece / treizeci elevii* (masculin), *toate şapte / douăsprezece / treizeci elevele, scaunele* (feminin şi neutru).

În ce priveşte **cazul**, *amândoi* (spre deosebire de *doi*) pentru genitiv-dativ are forme sintetice cu desinenţa *-or* specifică flexiunii pronominale: *amânduror*, când precedă substantivul şi *amândurora*, când e postpus substantivului sau când este utilizat ca substitut (varianta *amândoror(a)* este regională). *Ambii, ambele* se declină ca substantivele articulate, distingând genitiv-dativul (*ambilor, ambelor*) de nominativ-acuzativ.

Tustrei / tustrele, câteşitrei /câteşitrele au la genitiv-dativ formele *tustreilor/ tustrelelor, câteşitreilor / câteşitrelelor* (folosite rar): *Adună reprezentanţii tustrelelor ţări.*

Celelalte numerale colective formate cu *tus-* sau *câteşi-* nu au forme distincte de caz, dar pot exprima, ca şi cardinalele, genitiv-dativul utilizând construcţii prepoziţionale echivalente (cu a pentru genitiv, la pentru dativ): *jucăriile a tuscinci (copiii), s-au dat cărţi la câteşipatru (elev*ii). Şi pentru colectivele *tustrei, câteşitrei* se utilizează construcţiile analitice cu *a* şi *la* (Jucăriile *a tustrei copiii, S-au dat jucării la tustrei copiii.*); pentru *amândoi* şi ambii se recurge la construcţia prepoziţională numai pentru dativ (*S-au dat cărţi la amândoi elevii / la ambele eleve.).*

Genitiv-dativul numeralelor colective formate din *toţi (toate) + numeral cardinal* se realizează numai prin construcţii analitice: *munca a toţi (toate) şase, Le-am dat la toţi (toate) şase.*

Posibilităţile combinatorii ale numeralului colectiv. Numeralul colectiv poate fi adjunct sau centru.

Ca adjunct, cu valoare adjectivală, dependent sintactic de substantivul-centru, numeralul colectiv, spre deosebire de cel cardinal, cere un substantiv articulat definit, ceea ce concordă cu sensul colectivului de a exprima global un ansamblu, o cantitate numerică data. Este, de cele mai multe ori, antepus substantivului determinat: *Chemă tustrei feciorii înaintea sa.* (I. Creangă, *Soacra cu trei nurori*)

Numeralul *amândoi (amândouă*) are topică liberă. Indiferent de poziţie, substantivul-centru este articulat definit: *Piaptănă şi îmbracă la fel pe amândouă fetele.* (I. Creangă, *Fata babei*), *Plnângu-mi ochii amândoi.*

Ca substitut, numeralul colectiv poate îndeplini aceleaşi funcţii sintactice ca şi pronumele sau substantivul pe care îl substituie. *Ochilă se in şi el atunci după Harap-Alb şi pornesc tuscinci.* (I. Creangă, *Harap-Alb*), *Toate trele se sileau să-i găsească o poreclă caraghioasă potrivită.* (L. Rebreanu, *Ion*), *l-am văzut pe câteşipatru., S-a dus amorul, un amtic / Supus amândurora.* (M. Eminescu, *S-a dus amorul...*), *Ei pornesc* câteşitrei, *la braţ., Referatul a fost elaborat de* ambii. etc

Numeralul colectiv este utilizat mai rar drept centru de grup şi poate avea ca adjuncţi:

(a) construcţii prepoziţionale formate dintr-un substantiv (articulat precedat de *din*): Toţi cinci *din rândul al treilea să vină in faţă*. sau adverb de loc (precedat de *de*): Toţi trei (amândoi*) de acolo fac prea mare zgomot*. etc.;

(b) adjective, totdeauna postpuse: *Se dase trei asalturi redutei neînvinse*, tustrele *îndrăzneţe şi crunte*. (V. Alecsandri. *Dumbrava Roşie*), *A fast odată un împărat mare şi o împărăteasă, amândoi tineri şi frumoşi*. (P. Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*).

Numeralul colectiv, cel mai adesea *amândoi*, poate apărea ca apoziţie în raport cu un pronume (personal sau demonstrativ): *Multe izbânzi am mai făcut noi amând*oi. (P. Ispirescu), *Nu e nicio asemănare între voi amândouă*. (C. Negruzzi, Păcatele tinereţilor), *Ei amândoi se înţeleg bine., i-am întâlnit pe aceia amândoi., Ei câteşitrei (toţi trei, tustrei) au plecat în excursie.*

Numeralul multiplicativ. Numeralul multiplicativ indică numeric proporţia în care sporeşte o cantitate sau o calitate.

Privie din punct de vedere strict morfologic, ele sunt, de fapt, nişte

adjective cu aspect participial, provenite de la participiile reale sau aparente, cu sufixul- *it*, formate de la un numeral cardinal: *împătrit, încincit, îndoit, întreit, înzecit* etc. sau derivate parasintetice formate direct de la un numeral (mai rar): *înşesi*t (DEX nu înregistrează un verb format de la *şase*).

Primele numerale din serie au sinonime neologice: *dublu*, *triplu* (de uz general), *cvadruplu, cvintuplu, sextuplu* (în limbajul ştiinţific).

Multiplicativele se pot forma de la orice numeral cardinal, dar mai frecvente sunt cele formate de la *doi, trei, patru, zece, sută* şi *mie*. Sunt folosite mai ales în limbajul cultivat.

Numeralul multiplicativ are valoare adjectivală şi se comportă ca un adjectiv propriu-zis; singura diferenţă constă în prezenţa, în structura lui semantică, a trăsăturii cantitative definite (putere *întreită*, valoare *înzecită)*.

Posibilităţile combinatorii ale numeralului multiplicativ. În organizarea grupului nominal, numeralul multiplicativ apare ca adjunct (determinativ cantitativ numeric) al substantivului regent: C-o putere *îndoită*... o smunci pe babă de mijloc. (M. Eminescu, Făt-Frumos); *câştig însutit, câştiguri însutite, valoare înzecită*, (unei) *valori(i) înzecite, sumă dublu, sumei) duble* etc.

Numeralul multiplicativ se acordă cu substantivul regent în gen, număr şi caz (*efort întreit* / *însutit; eforturi întreite / însutite, lăcomie înzecită, lăcomiei înzecite*). Când precedă substantivul regent, preia articolul definit de la substantiv, ca orice adjectiv calificativ (*rezultatul înzecite*lor *intervenţii*). Exprimând prin conţinutul său lexical intensitatea, nu cunoaşte grade de comparaţie.

Ca topică, numeralul multiplicativ este de obicei postpus substantivului determinat. Mai rar, apare şi antepus, situaţie care permite şi intercalarea unui alt termen: *Iată cauza* întreite*i ei betegeli.* (I. L. Caragiale, Ultima emisiune).

Numeralul multiplicativ este utilizat adverbial, în constructii în care determină un verb (Câştigă *înzecit.*, Munceşte *întreit*).

Cu valoare adverbială multiplicativele sunt parţial sinonime cu numeralele adverbiale: a muncit *întreit* / a muncit *de trei ori (mai mult*). Deşi sunt echivalente semantic, cele două specii de numerale apar in contexte diferite (multiplicativul nu admite comparativul).

Multiplicativele *însutit* şi *înmiit* exprimă aproximaţia, indicând (ca şi *sute* şi *mii*) proporţia în cantitate mare, neprecisă: *Ipate se îmbogăţise însutit şi înmiit*. (I. Creangă, Stan Păţitul).

Numeralul multiplicativ şi clasele lexico-gramaticale. Numeralul multiplicativ nu poate fi disociat de verb *(a (se) îndoi, a dubla, a tripla*) şi,

prin medierea verbului, de substantiv (*îndoirea, îndoiala, îndoitul sârmei, dublarea sumei*).

Formaţiile neologice, atipice, intră în componenţa substantivelor împrumutate, analizabile, *dublură* şi *dublet* sau ca prim termen al unor substantive compuse din terminologia tehnico-ştiinţifică (unele având corespondente în alte limbi): *dublu-casetofon, dublu-cilindru, dublu-decalitru, dublu-decimetru, dublu-plan, dublu-proiector* etc.; *triplu* intră in componenţa neologismului analizabil *tripletă* „bicicletă cu trei roţi", „grup de trei persoane"şi formează compusul, folosit in sport, *triplusalt.*

Numeralul fracţionar

Fracţionarele sau *partitivele* exprimă o parte sau o fracţiune dintr-un întreg sau dintr-u grup unitar de obiecte. Sunt nume ale fracţiilor şi în consecinţă dispun de o flexine nominală.

Utilizarea curentă a numeralului fracţionar o reprezintă construcţia formată din două componente: un derivat substantival cu sufixul *-ime* de la un numeral cardinal, precedat de un numeral cardinal: *o cincime, trei cincimi (maximum cinci cincimi*); aceste grupări nu desemnează, de regulă, un număr mai mare decât numărul întreg implicat în diviziune: *trei optimi, şapte optim*i (*nouă optimi* se foloseşte în muzică, dar cu sensul „nouă note cu valoarea o optime").

În scris, numeralele fracţionare pot fi redate şi prin cifre, separate prin bară oblică, din care prima cifră indică numărul părţilor, iar cea de a doua întregul (1/5, 3/5, 7/100, cu realizare orală *o cincime, trei cincimi, şapte sutimi*), numite şi fracţii ordinale (sub forma de fracţii zecimale se scriu: 0,5; 0,07, cu realizare orală *cinci zecimi, şapte sutimi*).

În uzul curent, *doime* şi *pătrime* sunt sinonime cu substantivele *jumătate, respectiv sfert.* Numeralul fracţionar este folosit cu valoare substantivală (*O treime/ două treimi/jumătate din teren l-am cumpărat*).

Fiecare component al numeralului fracţionar are flexiune proprie: numeralul care precedă derivatul cu *-ime* se comportă ca un numeral cardinal, iar derivatul, ca un substantiv feminin. Astfel, numeralul cardinal impune *numărul (o pătrime, două pătrimi*), dar are genul feminin impus de componentul derivat cu care este asociat (*o zecime, două zecimi*); de asemenea, primul component, ca şi numeralul cardinal, are forme distincte pentru genitiv-dativ sau exprimă cazul prepoziţional: *suprafaţa unei pătrimi (unui sfert) /a două pătrimi din teren*; al doilea component al fracţionarului, folosit singur, are flexiune substantivală: formează genitiv-dativul sintetic (*suprafaţa pătrimii de teren* ...) şi poate fi articulat (*Pătrimea de teren care mi-a revenit din moştenire am donat-o unor rude*).

Acest tip de numeral fracţionar aparţine uzului curent; derivatele cu *-ime* se pot forma de la numeralele cardinale simple (cu excepţia lui *unu*), de la cele compuse sudate şi de la substantivele *sută, mie, milion*. Acest numeral a căpătat o răspândire mai mare în limbajul sportiv, în care se vorbeşte de zecimi şi sutimi de secundă sau de optimi şi *şaisprezecimi* (scris şi *16-imi*) de finală; *eliminarea Valenciei în 16-imile de finală ale Cupei UEFA.*

În domeniul matematicii, se folosesc două structuri care pornesc de la reprezentarea cifrică a fracţiilor:

(a) simbolul format din două numerale cardinale separate prin bară orizontală (–) se realizează oral prin două numerale (la masculin) legate între ele prin prepoziţia *pe* sau *supra* (*doi pe cinci /doi supra cinci*);

(b) cel format din două numerale cardinale separate prin bară oblică (*1/3, 2/6*), se realizează oral printr-un numeral cardinal şi un numeral ordinal, ambele la feminin (*una a treia, două a şasea*).

Prima structură este mai productivă, putând forma serii infinite de combinaţii pentru desemnarea oricărei fracţii.

O altă structura specializată pentru partiţia la 100 şi la 1000 este cea alcătuită dintr-un *numeral cardinal + prepoziţia la + sută*, respectiv *mie* (*doisprezece la sută, cincizeci la mie*, notate în scris şi 12%, 50%). *Reduce cuantumul de la 70% la 50%.*

Această structura îşi are originea in domeniul statistic şi s-a răspândit in limbajul administrativ, publicistic şi chiar in exprimarea colocvială. Ca echivalent al lui la sută („sutime") se foloseşte substantivul neutru procent: un procent, trei procente, zece procente, iar cu valoarea lui la mie („miime"), substantivul feminin *promilă*, învechit *promil* (rar): *Promilul* [...] este acel număr care arată câte unităţi sunt a se socoti pentru fiecare mie.

> *Notă.* În exprimarea mai puţin îngrijită, uneori chiar în scris, apar greşeli legate mai ales de folosirea pleonastică a formulei care conţine substantivul procent: *un procent de cincisprezece la sută, cincizeci de procente la sută.* Exprimarea corectă este fie *un procent de cincisprezece*, respectiv *cincizeci*, fie *cincisprezece procente, cincizeci de procente* (procent însemnând tot „la sută").

Construcţia cu prepoziţia *la*, precedată şi urmată de *sută* sau *mie (sută la sută, mie la mie)* se foloseşte în locuţiunea adjectivală sau adverbială (*bumbac sută la sută; Are dreptate sută la sută /mie la mie*); în varianta familiară, se realizează şi cu prepoziţia *în (sută în sută, mie în mie*).

În vorbirea populară şi familiară se folosesc structuri care conţin sau presupun substantivul *parte*, asociat cu un numeral ordinal (adjectiv): *Am citit a treia parte („o treime") din roman., Am redactat a patra parte („o pătrime") din lucrare*. etc. sau cu un numeral cardinal precedat de prepoziţiile *pe din* sau *în*, cu numeralul cardinal la feminin, dacă acesta este *doi*: *A tăiat pâinea pe din două (în două părţi).*; *A împărţit portocala pe din trei (în trei părţi).* etc.; *Mi-am rupt în două... braţul drept.* (N. Stănescu, Amintiri din trecut).

Posibilităţile combinatorii ale numeralului fracţionar. Numeralul fracţionar poate fi adjunct, dar, mai ales, centru; fac excepţie constructive din limbajul matematic şi cele formate din numeral cardinal precedat de *pe din, în* (*pe din două / în două părţi*), care nu apar în grup nominal.

Ca adjunct al unui substantiv, numeralul fracţionar apare la genitiv: *valoarea unei pătrimi din pădurea vândută* sau la acuzativ (în construcţii echivalente cu genitivul): *venitul a două treimi din teren*. Colocvial, ca atribut genitival se folosesc *jumătate* şi *sfert*: *valoarea unei jumătăţi / unui sfert din producţia la hectar.*

Numeralele fracţionare care exprimă procentul sunt în acuzativ, precedate de prepoziţia *de: o dobândă de douăzeci la sută.*

Numeralul fracţionar poate îndeplini, ca orice substantiv, diferite funcţii sintactice (subiect, complement direct, circumstanţial etc.): *Treimea ce mi se cuvine nu valorează prea mult., A mâncat o treime din pâine., Capitalul s-a redus la / cu două treimi*. Când numeralul fracţionar la singular are funcţie de subiect, există mai multe posibilităţi de acord al predicatului:

(a) gramatical, la singular, sau după înţeles, la plural, când numeralul fracţionar e folosit fără determinări: (*Au venit mulţi oameni, dar) o treime a / au plecat deja*.;

(b) prin atracţie, când numeralul fracţionar este determinat printr-un grup prepoziţional: *O treime din oameni au venit acasă* (al doilea component al grupului, substantivul la plural, deşi nu este la nominativ, este mai adecvat semantic statutului de subiect).

Utilizat drept centru de grup, numeralul fracţionar are ca adjuncţi:

- un substantiv in genitiv: *O pătrime a asistenţei / un sfert al asistenţei a plecat.;*

- Construcţii prepoziţionale care asociază (a) prepoziţia *de* cu un substantiv indicând o unitate de măsură *(o treime de hectar, două treimi de kilogram, trei pătrimi de litru /pahar / cană*); (b) materia (*o pătrime de zahăr / vin / unt/ ulei*); prepoziţia din cu un substantiv numărabil sau un pronume (personal, demonstrativ) la singular, când se referă la fracţiunea

parte a unui întreg şi la plural, când se referă la un grup unitar: patru cincimi din volumul lucrărilor finalizate, *Cincizeci la sută / a doua parte* / cinci procente din câştig va fi valorificat., *Două treimi din vagoanele existente sunt vechi şi abia o treime din ele / acestea pot fi utilizate*.; (c) prepoziţia dintre cu substantiv sau pronume la plural şi dintru cu un substantiv la singular: *Două cincimi / a treia parte /şaptezeci la sută dintre studenţi / aceştia / ei au fast de acord, O pătrime / a patra parte / douăzeci şi cinci la sută dintr-o clasă a plecat in excursie.*

Colocvial, *jumătate* şi *sfert* apar în aceleaşi construcţii prepoziţionale: *o jumătate / un sfert de litru /pahar etc., Un sfert din venit revine patronului. Jumătate dintre studenţi / ei au plecat., Un sfert dintr-o clasă n-a luat examenul*.

> *Notă*. În vorbirea mai puţin îngrijită este omisă frecvent prepoziţia *de* (mai ales după *o jumătate, un sfert*): *O jumătate (kilogram) brânză, un sfert vin*. Construcţia fără *de* este corectă numai atunci când *jumătate*, antepus sau postpus substantivului cu articol definit nu formează grup nominal: *A parcurs drumul jumătate., Până la miezul nopţii s-a adunat jumătate satul*.(Camil Petrescu, *Ultima noapte*).

În calitate de centru de grup, derivatele cu *-ime*, cele cuprinzând componentele la *sută* şi *jumătate*, sfert se asociază cu determinanţi adjectivali pronominali (demonstrativ, nehotărât) sau cu cel la plural: *Celelalte / alte două treimi, ultimele trei sutimi, cei / alţi / ceilalţi douăzeci la sută, aceste trei sferturi (de portocala)*.

Exprimarea aproximaţiei numerice. În cazul numeralelor fracţionare (care apar mai ales în grup nominal) aproximaţia se poate reda prin procedeele care se folosesc şi la numeralele cardinale.

Numeralele mixte. Numeralele fracţionare precedate de numere întregi formează numerele mixte, care pot fi alcătuite din:

- un număr întreg + un număr zecimal (grafic: *3,5, 8,02*), două numerale cardinale, despărţite, în realizarea orală, prin substantivul virgulă: *trei virgulă cinci, opt virgulă zero doi* etc.;

- un număr întreg + un număr fracţionar (grafic: $3\ ^{1/2}$, $4\ ^{2/5}$, $7\ ^{1/4}$), în realizarea orală primul - reprezentat de un cardinal, cel de al doilea - prin derivatul cu *-ime*, legat prin conjuncţia *şi*: *trei şi o doime* (jumătate), *patru şi două cincimi, şapte şi un sfert* (o pătrime).

În cazul formulelor mixte există o deosebire între realizarea orală şi cea scrisă în ce priveşte topica substantivului care exprimă unităţi de măsură în raport cu numeralele. Astfel, în realizarea orală, substantivul e plasat între numeralul cardinal care exprimă numărul întreg şi numeralul fracţionar: *cinci kilograme şi trei sferturi / două treimi, un litru şi jumătate*

/ o doime, iar notaţia în cifre a numărului mixt aşază substantivul după numărul fracţionar: $5\ ^{3/4}$ *kg* etc.

Numerele mixte se folosesc şi în redarea orei cu subdiviziunile ei, în combinaţii formate din numeralul cardinal care exprimă ora + conjuncţia *şi* sau prepoziţia *fără* + *subdiviziunile* orei, care pot fi exprimate şi prin *jumătate, sfert (douăsprezece şi / fără zece, nouă şi jumătate /un sfert / trei sferturi*). Substantivul *oră* poate fi subînţeles, ca în exemplele menţionate, sau exprimat (*ora unsprezece fără douăzeci; ora zece şi un sfert*) sau poate fi menţionat substantivul care indică subdiviziunile minute şi secunde: *şapte, treizeci de minute şi cincizeci de secunde; cinci fără zece secunde*; în alte structuri substantivul poate fi subînţeles (*şapte şi douăzeci (de minute), şase fără cinci (minute), douăsprezece fără zece (minute*) etc.).

Numeralul distributiv.Repartizarea obiectelor (a fenomenelor sau a persoanelor) în grupuri egale numeric se realizează prin grupări fixate, reunite tradiţional prin denumirea de „numerale distributive". Numeralul distributiv este reprezentat totdeauna prin asocierea adverbului *câte* cu un numeral.

Numeralul distributiv tipic este alcătuit din *câte + un numeral cardinal: câte unu, câte cinci, câte două sute etc. Femeia şi băiatul ţineau în mână câte o baghetă subţire* (N. Stănescu, *Amintiri din trecut*).

Aceleaşi componente participă la organizarea unor variante, care se caracterizează prin repetarea numeralului (construcţii învechite): *Începem şi noi a ne strecura câte unul, unul, spre gazdă*. (I. Creangă, *Amintiri*), sau prin plasarea lui *câte* între cele două numerale cardinale: *Izvorăsc din veacuri stele una câte una* (M. Eminescu, *Scrisoarea III*), *Merg în rând doi câte doi*.

Repartiţia se subliniază uneori prin repetarea atât a lui *câte, cat* şi a numeralului: Mergeau de mănă *câte trei, câte trei*.

Fiind un grup fix, între cele două componente ale distributivului nu se recomandă intercalarea altor elemente, aşa cum apare, uneori, în texte populare: *Şi ea tot ar fi stat mat mult cu noi, dacă n-am fi alungat-o prosteşte, mulţămindu-i câte c-o sărutare*. (I. Creangă, Amintiri*), A ales zece iepe, /Tot sirepe, /Câte de zece ani sterpe*. (G. D. Teodorescu, Poezii populare).

Mai rar, numeralul distributiv se formează din *câte* şi un numeral fracţionar: *câte o cincime, câte două cincimi, câte un sfert, câte o jumătate* etc.

Flexiunea numeralului distributiv. Numeralele distributive se declină după aceleaşi reguli ca numeralele cardinale, atât în ce priveşte genul: *câte unul /câte una, câte doi /câte două, câte doisprezece / câte douăsprezece*

etc., cât şi cazul (exprimă genitiv-dativul prin construcţii prepoziţionale echivalente): *distribuirea a câte cinci elevi la fiecare educator; recuperarea a câte două milioane de lei pe lună; Le-au dat la câte doi copii o carte.* Numai construcţia *câte unul / câte una* exprimă genitiv-dativul flexionar: *câte unui(a) / câte unei(a*). Şi în cazul numeralului distributiv format cu numeral fracţionar genitivul este exprimat prin construcţia prepoziţională echivalentă (*plata a câte trei pătrimi din cost*); face excepţie cel în componenţa căruia intră *una*, care exprimă genitivul atât flexionar, cat şi prin construcţia prepoziţională: *plata a câte unei cincimi din costul total* (construcţie incorectă).

Posibilităţile combinatorii ale numeralului distributiv. Numeralul distributiv poate fi adjunct sau centru, ca şi numeralul cardinal.

Ca adjunct, cu valoare adjectivală, numeralul distributiv este dependent de un substantiv-centru, care este totdeauna nearticulat. Distributivul format din *câte + numeral cardinal* apare fie antepus fie postpus substantivului regent.

Când precedă substantivul regent, numeralul distributiv cu valoare de adjectiv se leagă direct sau prin *de* de acesta (ca şi numeralul cardinal): *Fiecare elev are câte cincisprezece caiete / câte zece, douăsprezece caiete., De Paşti vor primi câte 400 de lei.*

Postpus substantivului regent, numeralul distributiv apare cu valoare de adjectiv sau de substitut în construcţii cu prepoziţiile *a, de*, rar *cu*: *premii a câte 100 euro; premii de câte 1000 euro; saci a /cu câte cincisprezece kilograme, şase tranşe de câte trei milioane, aşezarea elevilor in rânduri de/a câte trei; Vin in grupuri de câte cinci.*

Ca substitut, numeralul distributiv poate îndeplini funcţia de circumstanţial (*Lucrările sunt verificate câte douăzeci pe zi / zilnic, A rămas datoare fiecare cu câte douăzeci de mii*), dar şi de complement direct (*Au primit toţi câte o treime*.).

În poziţia de nume predicativ şi în cea de predicativ suplimentar (*Au fost câte patru / o cincime., An pornit / ajuns câte două., În pădurea de nuiele / Merg drăguţe tinerele, câte trei ori câte patru.* (I. U. Jarnik şi A. Bârseanu, Doine), îşi păstrează valoarea adjectivală, integrându-se sintactic într-o structură ternară.

Exprimarea aproximaţiei numerice. Numeralul distributiv exprimă aproximaţia prin alăturarea unor cardinale apropiate ca valoare numerică: *Unii au de vânzare şi câte patru, cinci cai.*

Numeralul adverbial. Numeralul adverbial arată de câte ori se repetă o acţiune sau în ce proporţie numerică se manifestă o calitate (cantitate) a unui obiect.

Este reprezentat printr-un grup de cuvinte alcătuit obligatoriu dintr-un numeral, de obicei cardinal, dar şi ordinal sau distributiv, care funcţionează cu semnificaţia globală a unui adverb.

Structura numeralului adverbial. Din seria numeral adverbial fac parte structuri organizate în jurul unui numeral cardinal, în construcţiile*: (a) o data; (b) de + numeral cardinal de la doi în sus + ori (de trei ori, de cinci ori, de o sută de ori, de un milion de ori)*; în ambele cazuri, numeralul se acordă în gen cu substantivul asociat, postpus, căruia îi impune numărul (*o data, de două ori*). În principiu, se pot forma numerale adverbiale cu orice numeral cardinal, dar mai frecvente sunt cele care indică unităţi, zeci, sute, mii.

Alte structuri reprezentând numeral adverbial se organizează pornind de la un numeral ordinal: *(*a) *întâia (prima) + oară / data;* (b*) a doua* etc. + *oară (a doua oară, a zecea oară* etc.); numeralul este la feminin in ambele construcţii şi arată a câta oară se îndeplineşte o acţiune sau se manifestă o calitate: *Întâia / prima oară / data am salutat-o, dar a doua oară am vorbit cu ea.*; popular, *întâia* se foloseşte şi sub forma întâiaşi: *Ştiu că mi mi-e acum întâiaşi data să merg la drum.* (I. Creangă, Moş Nechifor); (c) *prepoziţia în + un numeral ordinal + rând*, numeralul acordându-se in gen cu substantivul (*în primul / al doilea / al şaptelea* etc. *rând*): *Alexandru Macedonski a fost, în primul rând, un descriptiv*. (T. Vianu, Arta prozatorilor).

Deşi ca structură cele trei tipuri de numerale adverbiale sunt diferite, deosebirea semantică dintre ele nu este prea mare, ele exprimând repetiţia. succesiunea.

O structură mixtă, realizată prin intercalarea adverbului *câte* între prepoziţia *de* şi numeralul cardinal şi urmată de o construcţie prepoziţională care indică o unitate de timp, adaugă numeralului adverbial, pe lângă semnificaţia „repetarea periodică” (a unei acţiuni), o valoare distributivă (compară *Vine la părinţi de două ori pe zi / pe săptămână* etc. cu *Vine la părinţi de câte două ori pe zi / pe săptămână*).

Aceeaşi semnificaţie se exprimă prin numerale adverbiale neologice sinonime, având caracter livresc, dintre care cele mai folosite sunt *primo, secundo, terţio* (notate, în scris, prin *1°, 2°, 3°*).

Neologismele *bis* şi *ter* (care in latină erau numerale adverbiale) se folosesc in limba română în contexte speciale şi cu un sens parţial diferit faţă de numeralul adverbial: însoţind un numeral cardinal asociat unui substantiv antepus, exprimat (sau subînţeles), ca pagină, rând, număr, ele exprimă repetiţia (legată de ordine): numărul *3 bis, 7 ter* înseamnă „al doilea număr 3", „a treia oară 7”.

Bis adverbial este folosit drept cerere de repetare a unei producţii artistice şi are sensul „încă o data” (nu „de două ori”, conform etimologiei); poate fi substantivat: *A acordat un bis*.

Posibilităţile combinatorii ale numeralului adverbial. Numeralul adverbial apare, de obicei, în contexte specifice adverbului, îndeplinind funcţia de circumstanţial.

Numeralul adverbial în componenţa căruia intră un numeral cardinal are ca regent un verb: *Cu cârja lui cea veche el bate de trei ori*. (M. Eminescu, Strigoii), un adjectiv sau un alt adverb la comparativ: *Exportatorii ar putea plăti in 2004 un impozit pe profit de patru ori mai mare*. *Zboară de două ori mai repede., carte citită de trei ori.*

Această construcţie este urmată de prepoziţia *la* sau *pe + (numeral) + substantiv* (care indică o unitate de timp şi exprimă periodicitatea unei acţiuni): *Revista apare o data la două săptămâni sau de două ori pe lună., Mănâncă de trei ori pe zi., Găina babei se oua de câte două ori pe zi.* (I. Creangă, *Fata babei*). Urmată de prepoziţia *pe + adverbul cantitativ atât sau o propoziţie introdusă prin cât (A cheltuit de două ori pe atât., A vândut de două ori cât şi-a propus.)*, exprimă o apreciere cantitativă.

Construcţia adverbială cu numeral ordinal are ca regent un verb sau un adjectiv participial: *Iubesc, şi-mi pare că-i* întâia oară. (St. O. Iosif, Reînviere), *bărbat căsătorit a treia oară*.

Bibliografie selectivă:

1. Gramatica limbii române, vol. II , Enunţul.- Bucureşti, 2005
2. Gramatica limbii române, vol. I., Cuvântul.- Bucureşti, 2005
3. Gramatica limbii române, vol. I.- Bucureşti, 1963
4. Dîrul, A.M. Limba moldovenească literară contemporană. Morfologia. / Dîrul A. M. şi Ciobanu A. I.- Chişinău, 1983

VERBUL

Caracteristici semantice, morfologice, sintactice; verbe pronominale (reflexive)

Clase semantico-sintactice: verbe predicative-nepredicative; copulative; verbe semiauxiliare; verbe tranzitive-intranzitive;

Clasele morfologice de verbe: verbe neregulate, verbe auxiliare; verbe nepronominale sau nereflexive; conjugările verbului

Fiind o clasă lexico-gramaticală cu un inventar extrem de bogat şi deschis, distingându-se, în raport cu alte părţi de vorbire, prin mai multe trăsături, verbul din punct de vedre morfologic, prezintă o flexiune specifică numită *conjugare*, având şi o bogată flexiune sintetică şi analitică, bazată pe categoriile gramaticale specifice de diateză, mod, şi timp asociate solidar cu cele nespecifice de număr şi persoană.

Limba română este o limbă cu o flexiune verbală extrem de variată şi de diversificată, recurgând la mijloace diverse de realizare:

- afixe legate(sufixe gramaticale şi desinenţe);
- afixe mobile/libere(în primul rând, auxiliare, dar şi conjuncţii şi prepoziţii dobândind statut de mărci flexionare);
- variaţii interne ale radicalului (alternanţe, reduplicare, supletivism, schimbare de accent), asociate în mod curent cu afixe flexionare;
- formaţii analitice, fie alcătuite din verbul principal precedat de o formă verbală care şi-a pierdut parţial autonomia, dobândind statut de operator(operator pasiv *a fi*), fie reprezentate prin clitice nonsintactice(ca în cazul cliticului *se* pentru marcarea pasivului şi / sau a impersonalului)

Astfel, româna utilizează sufixe gramaticale pentru marcarea timpului şi a formelor verbale nepersonale(văz-*u*-i; ved-*ea*-m; văz-*ând*); foloseşte desinenţe pentru marcarea persoanei şi a numărului, fie amalgamând cele două valori(afl-*u*; cânt-a-*i*), fie mai rar, exprimându-le prin desinenţe distincte(văz-u-*ră*-m; văz-u-se-*ră*-*m*). Pentru marcarea unora dintre timpuri şi moduri, foloseşte afixe mobile/libere de tipul auxiliarelor, rezultând din gramaticalizarea a trei verbe de bază distincte (*a fi, a avea, a vrea*).

Cu totul excepţional, *accentul* şi *intonaţia* pot apărea ca singurele mărci gramatical distinctive. Accentul, ca element component al flectivelor, intervine singur, extrem de rar cu rol diferenţiator(vezi formele *ved-<u>e</u>-m, cred-<u>e</u>-m*, cu sufixul în *-ea* şi, respectiv în *-e*, diferenţiate la prezent numai

prin sufix accentuat vs neaccentuat). Intonaţia apare ca singurul element distinctiv al perechilor de forme indicativ-imperativ; vezi *stai, rămâi*(indicativ)vs *stai!, rămâi!*

La nivel sintactic, verbul are posibilitatea de a îndeplini permanent, în cadrul propoziţiei, funcţia de predicat verbal sau de copulă într-un predicat nominal, devenind nucleul comunicării. Prin formele sale nepredicative el poate acoperi şi funcţiile substantivului sau ale adjectivului (*subiect, atribut, complement direct, indirect, element predicativ suplimentar* etc.)

Caracteristici semantice. Varietatea proceselor semnificate de verbe pot fi clasate în patru categorii semantice generale: *acţiunea, devenirea, existenţa şi starea* – toate privite ca procese în desfăşurare şi considerate în legătură cu un autor sau cu un subiect şi ca semnificaţii rezultate din raporturile dintre agent, proces şi pacient.

Verbele de acţiune constituie nucleul organizării sistematice a întregii clase, centrul câmpului semantic al procesualităţii care cuprinde verbe de felul: *a ara, a mânca, a merge, a zbura* etc.

Verbele de devenire semnifică, de regulă, procesul imanent al transformării obiectelor şi sunt, în general, verbe intranzitive: a) eventive referitoare la procese naturale: *a înmuguri, a se însera, a înflori* ş. a. b) la comportamentul fizic şi psihic al omului: *a îmbătrâni, a se îmbolnăvi, a se linişti* etc. c) la schimbări cromatice: *a înverzi, a se învineţi, a se înroşi* etc.

Verbele de stare semnifică procese de relativă imobilitate; în categoria lor se includ verbe subiective intranzitive, grupate în jurul nucleului format din verbul *a fi* şi sunt existenţiale: *a fi, a lipsi, a exista, a se afla*; relaţionale: *a însemna, a constitui, a exprima, a reprezenta*.

Potrivit cu felul în care se desfăşoară acţiunea, verbele se pot împărţi în cinci categorii: a)verbe *durative*, care arată că acţiunea ţine un timp mai îndelungat ori mai puţin îndelungat şi se desfăşoară fără întreruperi sau reveniri – *a aştepta, a face, a lucra, a studia, a umbla, a veghea, a vieţui, a curge, a dormi, a gândi, a trece a vopsi* ş. a. b) verbe *momentane* care arată că acţiunea ţine un timp scurt sau foarte scurt, de exemplu – *a aprinde, a da, a deceda, a decola, a exploda, a icni, a opri, a plesni, a sări, a smulge* etc. c) verbe *iterative* – care arată că acţiunea se repetă o dată sau de mai multe ori: *a ciripi, a fâlfâi, hoinări, a lătra, a reapărea, a reface* ş. a. d) verbe *eventive* care arată că, în cursul acţiunii, subiectul devine ceea ce indică verbul, de exemplu: *a albi, a îmbogăţi, a împietri, a forfeca, a înfrumuseţa, a înmulţi, a înlemni, a ofili* etc. e) verbe *dinamice*, care arată că subiectul participă intens la acţiune: *a se bucura, a se lamenta, a se căina, a se frământa, a se chinui* ş. a.

Clase sintactice si sintactico-semantice de verbe. Diferenţele de regim verbal (de construcţie a verbului) şi, implicit, de schemă sintactică (tipar sintactic) impuse de verbul-centru nu au decât cu totul limitat o justificare semantică, nefiind deductibile din semantica internă a verbului.

Pentru majoritatea verbelor însă, diferenţele de regim nu au justificare semantică, depinzând în exclusivitate de regulile sintactice ale unei limbi, reguli fixate pentru o anumită etapă din evoluţia ei.

Determinarea sintactică, şi nu semantică, a tiparului de construcţie impus de verb explică fenomene sintactico-semantice de tipul:

(a) posibilitatea modificării în diacronie a schemei sintactice, deşi sensul verbului rămâne acelaşi; de exemplu, trecerea de la regimul arhaic intranzitiv cu dativul, conservat în construcţii fixe : *a nu-şi crede ochilor şi urechilor sau regional şi popular, in zone arhaizante: Nu vei crede* celor *asupriţi ei necăjiţi* (I. Creanga, *Harap-Alb*), la regimul actual tranzitiv: *a crede* pe cineva / ceva;

(b) apariţia unor scheme sintactice oscilante în cadrul aceleiaşi etape istorice (româna actuală, variaţii sintactice libere ca: *a ajuta* pe cineva / - cuiva*; a succeda* cuiva / pe cineva*; a spera* ceva / la ceva*; a durea* gâtul /în gât; *a anunţa* pe cineva ceva / - cuiva ceva*; îi place* de cineva, de ceva*. / îi place* cineva, ceva*.; a colinda* prin sate / satele*).* Unele dintre construcţii, deşi neacceptate de limba literară (îi place *de*), sunt curente în uzul colocvial, fiind semnificative pentru fenomenul de variaţie sintactică liberă;

(c) posibilitatea asocierii cu scheme sintactice diferite a unor verbe sinonime sau parţial sinonime*: Îi trebuie cartea. - El are nevoie* de carte.; El *are o casă. - Casa îi aparţine.; Îi pare rău de întâmplare. - El regretă întâmplarea* etc;

(d) posibilitatea ca verbe corespunzătoare semantic în limbi diferite să selecteze tipare sintactice diferite; sa se compare, de exemplu rom. *a mulţumi* caracterizat sintactic prin: [+ Subiect + OI+ O_{Prep}] (*mulţumeşte cuiva pentru...*) cu tiparul sintactic al corespondentului din franceză sau engleză: [+ Subiect + OD + O_{Prep}] etc.

Diferenţele de regim (de construcţie), ca trăsătură sintactic-definitorie fiecărui verb, stau la baza alcătuirii dicţionarelor sintactice şi la baza clasificărilor după criterii sintactice şi sintactico-semantice.

Clasificarea sintactico-semantică a verbelor are ca punct de plecare relaţiile actanţiale ale verbului-centru, altfel spus complinirile strâns legate de verb, cuprinse în matricea semantico-sintactică a verbului, cărora verbul le impune rolul tematic şi restricţii de formă (de caz şi de prepoziţie). Relaţiile actanţiale sunt relaţii obligatorii, fiind determinate de conţinutul conceptual semantic al verbului. Ele sunt relaţii de tip necircumstanţial,

angajând poziţia subiectului şi a complementelor direct, indirect, secundar şi prepoziţional, şi se realizează, în mod curent, prin nominalele din poziţii necircumstanţiale.

Izolat, pentru o clasă puţin numeroasă de verbe, clasificarea sintactico- semantică are în vedere şi *circumstanţialul*. Sunt verbe care cer, in mod necesar, ca particularitate semantico-sintactică inerentă, determinarea printr-un circumstanţial (de mod, cantitativ, de loc, de direcţie, de timp). Astfel, dacă pentru verbe ca: *a aparţine, a avea, a citi, a iubi, a înota, a învăţa, lucra, a spune* etc., determinările circumstanţiale de orice tip (mod: *citeşte silabisit*, cantitate: *citeşte mult*, loc *citeşte acasă*; direcţie: *citeşte de la dreapta la stânga.)* sunt exterioare sintactic şi semantic verbului, fiind nelegate de relaţiile lui tematice şi, în consecinţă, suprimabile, pentru altele însă, aceleaşi determinări devin obligatorii. *A se comporta*, de exemplu, cere obligatoriu un modal: *Se comportă agresiv*; *a cântări* cere obligatoriu un cantitativ: *Sacul cântăreşte 50 de kg.*

Criteriul sintactico-semantic de clasificare include, pe lângă relaţii actanţiale, mai rar, relaţii circumstanţiale, si *relaţii predicative,* în cazul vecinătăţii *obligatorii* a unei compliniri cu rol semantic predicativ.

Cele trei tipuri de relaţii *(relaţii actanţiale*: complemente necircumstanţiale şi subiect; *relaţii predicative:* nume predicativ şi complementul predicativ al obiectului; *relaţii circumstanţiale:* cazurile rare de circumstanţiale cerute ca roluri tematice) strâng, în esenţă, clasa *determinărilor obligatorii,* acele compliniri cuprinse în schema sintactico-semantica matricială a fiecărui verb.

Trebuie făcută distincţia între *obligativitatea sintactico-semantică* şi cea strict *sintactică.* O relaţie matricială, deci sintactico-semantica inerentă (fie *actanţiala,* fie *circumstanţială,* fie *predicativă),* indiferent de faptul ca este sau nu actualizată în context pentru un anume verb, este *obligatorie,* fiind legată *conceptual* de acesta. Sub aspect *strict sintactic,* însă, aceeaşi complinire poate avea, de la un verb la altul, de la o construcţie la alta, statut *obligatoriu* sau *facultativ,* informaţie de care, în mare măsură, tot verbul este răspunzător.

Astfel, actantul complement direct (OD) este facultativ pentru verbe ca: *a citi, a învăţa, a citi,* aşa-numitele verbe *tranzitive folosite absolut,* dar este obligatoriu (nesuprimabil) pentru verbe ca: *a actualiza, a afâna, a amenaja, a anula, a apreta, a asana,a asedia, a otrăvi, a preconiza, a prevedea, a prefera*. Sunt posibile construcţii fără complementul direct exprimat, pentru prima clasă de verbe: *La ora de muzica elevii cântă, Studenţii citesc în biblioteci., Nu e bine să mănânci mult.,* dar nu sunt posibile pentru a doua: *Profesorul actualizează., Gospodina apretează., El*

prevede.

Circumstanţialul locativ, ca tip de complinire obligatorie, nu poate lipsi din actualizările sintactice ale verbului *a locui (El locuieşte),* dar este suprimabil pentru *a intra*.

Trebuie făcută distincţia între *structurile primare,* care actualizează schema sintactico-semantică matricială a verbului, si *structurile reorganizate,* în care schema primară se transformă ca efect al diverselor operaţii sintactice (pasivizare, impersonalizare, avansare de componente din subordonată, amalgamare de grupuri sintactice), modificări produse în limitele aceleiaşi semnificaţii a verbului. Clasificările sintactice au în vedere în exclusivitate *structurile primare,* celelalte modificări fiind sintactic predictibile, adică deductibile prin reguli gramaticale.

Astfel, pentru clasificare se iau în consideraţie numai structurile tranzitive active, nu şi cele pasive, căci, altfel, un verb din propoziţia: *Casa se construieşte de firme specializate.*, obţinută prin pasivizare, ar intra în aceeaşi clasă de subcategorizare cu *a se teme* din construcţia primară: *Copilul se teme de părinţi;* or, cele doua verbe aparţin unor clase sintactice total diferite, primul fiind bivalent tranzitiv, iar al doilea, bivalent intranzitiv, obligatoriu reflexiv**.**

În acelaşi sens, verbe din construcţii ca: *El îşi cunoaşte limitele., El îşi detestă partenerii., El îşi iubeşte părinţii., El îşi merită soarta.*, construcţii reorganizate prin amalgamarea unui GV şi a unui GN subordonat verbului, ajung să primească trei compliniri, cu trei forme cazuale distincte (N., D., Ac.), deşi structura lor matricială este una bivalentă. În clasificare interesează tiparul primar bivalent, şi nu cel trivalent.

Trebuie făcută distincţia între structurile sintactice oscilante, reprezentând variante sintactice ale aceluiaşi verb, şi structurile sintactice distincte, în care apar verbe omonime sau cvasiomonime.

Astfel, verbe din construcţii oscilante ca: *Ion speră* ceva. */ – la ceva., X succedă* pe cineva. */– cuiva. Mi-l amintesc/Îmi amintesc de el* etc., deşi angajate în tipare sintactice diferite, aparţin *aceleiaşi unităţi verbale, căci* variaţia sintactică nu se asociază cu o variaţie semantică şi, implicit, cu o variaţie a schemei de roluri tematice. Aparţin aceluiaşi verb şi realizările paralele ale unor verbe psihologice, de tipul: *Mă miră situaţia / Mă mir de situaţie., Mă interesează fizica. / Mă interesez de fizică.,* fiecare verb satisfăcând aceeaşi schemă de roluri: Experimentator + Tema, dar permiţând câte doua realizări sintactice variante, una tranzitiva: (OD + Verb + Subiect) şi una intranzitivă obligatoriu reflexivă (Subiect + [Refl + Verb] + O_{Prep}, unde Refl, clitic legat de verb, indica un reflexiv obligatoriu.

Pentru o limbă dată şi pentru o anume etapă din evoluţia ei, fiecare verb, în forma canonică a unui mod personal, se caracterizează printr-o schemă de organizare, individualizată prin numărul de actanţi / de argumente pe care le cere şi prin *forma (*şi, implicit, *funcţia sintactică)* a fiecărui actant.

Astfel, verbul *a trimite* se caracterizează prin schema de organizare sintactică: Nominal + $Nominal_{Ac}$ + $Nominal_{d}$, ceea ce, intr-o reprezentare funcţională, corespunde tiparului: Subiect + Complement Direct + Complement indirect *(Ion trimite cadouri copiilor.);* verbul *a depinde* se caracterizează prin chema sintactică: $Nominal_{n}$, + [*de* + $Nominal_{Ac}$], corespunzătoare schemei funcţionale Subiect + Complement prepoziţional; verbul *a deveni*, prin schema sintactica: $Nominal_{n1}$ + $Nominal_{n2}$ corespunzătoare schemei funcţionale Subiect + Nume Predicativ etc.

> *Notă.* Fac excepţie centrele verbale realizate prin forme nepersonale, care, ca forme necanonice, prezintă, modificări mai mari sau mai mici fată de tiparul canonic, manifestate, in general, prin *limitarea* posibilităţilor combinatorii.
>
> Fac excepţie, de asemenea, construcţiile de diateză (pasivul şi impersonalul), având drept caracteristică sintactică tocmai modificarea schemei sintactice definitorii pentru verbul-centru

În funcţie de particularităţile sintactice inerente, există disponibilitatea sau, dimpotrivă, incapacitatea verbului de a participa la opoziţiile de diateză, categorie care interesează atât verbul, cat si ansamblul propoziţiei, pentru că angajează verbul şi actanţii / argumentele lui, actualizate ca Subiect şi Complement direct. Efectul acestei participări îl constituie organizarea diferită a relaţiei Verb - Subiect - Complement. Prin trăsătura sintactică a diatezei, există posibilitatea *reorganizării* sintactice a actanţilor (an cazul pasivului), precum şi posibilitatea „marginalizării" unui actant (în cazul impersonalului propriu-zis).

Sub aspect semantic, s-au propus mai multe criterii de diferenţiere a verbelor. În cercetările actuale de semantică, s-a urmărit în mod special – găsirea c*orelaţiilor* dintre tipul semantic de verb şi manifestările lui gramaticale (în primul rând, sintactice). Rezultatul acestei orientări l-a constituit identificarea acelor clase semantice de verbe pentru care există un reflex sintactic evident, clasele astfel stabilite şi descrise nefiind exclusiv semantice, ci *semantico-sintactice.*

Clasificarea semantică cea mai generală se realizează în funcţie de doua trăsături semantice interne, primitive: „schimbare" şi „agentivitate". În funcţie de acest criteriu, se disting următoarelor *trei clase: verbe de*

stare, definite prim [– Schimbare; –Agentivitate] (ex. *a durea, a iubi, a mânca* „a avea senzaţia de mâncărime", *a se mira, a plăcea, a se sinchisi, a se teme; verbe de eveniment,* caracterizate prin: [+ Schimbare, – Agentivitate] (tipul: *a ajunge, cădea; a creşte: Venitul creşte.; a îmbătrâni: Ion îmbătrâneşte; a se scumpi: Alimentele de bază s-au scumpit.; a seca: Râul a secat.; a se usca: Pâinea se usucă.); verbe de acţiune*, caracterizate prin [+ Schimbare, + Agentivitate] (tipul: *a alerga, a citi, a înota, învăţa, a vinde).*

Clasificările semantice au urmărit şi alte criterii: tipul de acţiune, de eveniment sau de stare; prezentă în matricea semantică a verbului a unui *anumit rol tematic;* corelaţia dintre un tip de acţiune, de eveniment sau de stare şi un rol tematic; trăsături inerente de tipul „aspectului" sau al „modului"; caracterul decompozabil al predicaţiei etc.

Dacă verbul primeşte un actant cu rolul Agent (lexicalizat sau nelexicalizat în realizările sintactice ale verbului), component care, în cadrul relaţiei de predicaţie, se caracterizează prin trăsăturile [+ Uman, + Control asupra acţiunii], verbul este de tip *agentiv* (ex. *Elevul* [+ Uman] *citeşte, învaţă, lucrează cu interes / cu migală.* [+ Control]).

Agentul se poate ajuta de un *Instrument* pentru realizarea acţiunii, de unde compatibilitatea şi coocurenta Agent - Instrument în structura de roluri a verbelor. Verbele care acceptă *Agent* acceptă şi *Instrument* (ex.: *Ion citeşte cu lupa / lucrează cu sapa / loveşte cu ciocanul.). Instrumentul* poate fi inalienabil, imposibil de separat de Agent, ca în: *Cântă din gură., Dă din mană,* sau alienabil, detaşabil de Agent, ca în: *Cântă la pian, Loveşte cu ciocanul.* În cazul verbelor aşa-numite instrumentale, Instrumentul este încorporat în matricea semantică a verbului (vezi: *a biciui, a ciocani, a cosi, a grebla, a patina, a schia).*

Dace verbul este bivalent (cu doi actanţi / două argumente), Agentul poate acţiona asupra unui obiect (asupra *Pacientului)***,** obiect care rămâne exterior acţiunii (ca în: *Citeşte o* ***carte.,*** *Verifică un calcul.),* care se modifică prin efectele ei (ca în: *Adânceşte un şanţ., Zugrăveşte o cameră.)* sau care apare numai ca rezultat al acţiunii (ca în: *Zideşte o casă., Scrie un roman.),* de unde compatibilitatea rolurilor Agent - Pacient. Agentul acţionează în vederea unui scop (exprimat sau neexprimat în realizările sintactice), în beneficiul sau în detrimentul cuiva (cu un Beneficiar exprimat sau neexprimat), de unde compatibilitatea rolului Agent cu un component exprimând scopul (ex. *Ion citeşte pentru examen / lucrează pentru câştig.)* sau a rolurilor Agent - Beneficiar *(Ion pregăteşte un ceai copiilor.).*

Absenţa Agentului din structura de roluri a verbului (este vorba de

incompatibilitatea faţă de *Agent,* şi nu de neexprimarea, într-un context sau altul, a acestuia) caracterizează verbele *nonagentive.*

În cazul *verbelor nonagentive psihologice sau de percepţie,* apare rolul Experimentator, rol îndeplinit de un nominal animat, exprimând fiinţa afectată de stare (stare fizică sau psihică), dar nedeţinând un control asupra acesteia (el poate înregistra, prin simţuri sau mental, starea, dar, în mod curent, nu o produce şi nu o controlează (ex.: *i se urăşte, i se face frică, îi place, îi pare bine, îi pasă; îl doare, îl îngrozeşte; el iubeşte, el urăşte).* Există incompatibilitatea Experimentator - Agent şi Experimentator – Instrument, exceptând câteva construcţii, puţin numeroase, cu utilizare metaforică, în care apare un Instrument *inalienabil* (ca in: *Iubeşte cu toata fiinţa lui / cu mintea şi inima.).*

În cazul verbelor relaţionale şi al celor de localizare, exprimând relaţii de diverse tipuri (de asemănare, identitate, echivalenţă, diferenţă, rudenie, vecinătate etc.: *a se asemăna, a semăna: Ion seamănă cu Gheorghe., a însemna: Sportul înseamnă sănătate., a se deosebi, a se înfrăţi, a se învecina),* precum şi o localizare sau o schimbare de localizare *(a locui, a sta, a rămâne: Ion a rămas la Chişinău),* apare rolul Tema, desemnând obiectul unei localizări sau al schimbării de localizare şi, în sens mai larg, desemnând obiectul implicat in relaţie; Tema poate fi realizată printr-un nominal animat sau inanimat *(Ion stă, rămâne, locuieşte la Cahul., Situaţia rămâne neschimbată., Sportul înseamnă sănătate.).* În cazul *verbelor relaţionale simetrice,* este permisă inversarea ordinii argumentelor, fără schimbarea sensului verbului, astfel încât Tema, de la o construcţie la alta, poate apărea în poziţia subiectului sau a complementului prepoziţional: *Ion se învecinează cu Gheorghe. = Gheorghe se învecinează cu Ion.).*

În cazul *verbelor ergative* (numite şi *inacuzative),* apare rolul Pacient, atribuit unui actant animat sau nonanimat al verbului, implicat în proces, suferind, efectele procesului, în condiţiile inexistenţei unui Agent şi, implicit, în condiţiile unui sens nonpasiv al verbului; reprezintă obiectul unei schimbări de stare (ex. C*opilul cade, creşte / scade în greutate., Profitul se dublează., Starea se îmbunătăţeşte., Fântânile / Râul seacă.).* Pentru verbele *ergative /inacuzative* este caracteristică incompatibilitatea Pacient - Agent.

Trebuie remarcat că, dacă incompatibilitatea Experimentator - Agent este general valabilă, caracterizând orice verb, incompatibilitatea Pacient - Agent caracterizează numai verbele ergative, coocurenţa celor doua roluri fiind, dimpotrivă, caracteristică unei întregi clase de verbe agentiv-tranzitive *(El învaţă carte / citeşte o poezie.).*

Beneficiarul şi Instrumentalul, roluri caracterizând curent verbele *agentive* pot apărea, în condiţii speciale, şi la *nonagentive,* şi anume: Beneficiarul este prezent la verbele conţinând în matricea for semantică trăsătura [+ Beneficiar] tipul*: Ion beneficiază de ajutor., Situaţia îmi foloseşte.),* iar Instrumentalul (un instrumental inalienabil) apare în cazul verbelor nonagentive de percepţie (tipul: *Vede cu propriii ochi., Aude cu urechile proprii.).*

Pentru câteva verbe, puţin numeroase, în matricea semantico-sintactică a verbului apar şi rolurile ,,circumstanţiale": Locativul, fie în cazul unor verbe de mişcare *(Intră **în** cameră.),* fie în cazul unor verbe de stare *(Locuieşte în Cucoara., Fereastra răspunde în grădină.);* Sursa locativă sau temporală *(Iese din padure., Datează din secolul tr˘ecut.);* Ţinta *(Ion ajunge la Facultate.);* Modalul *(Se poarta* incorect*., El procedează* incorect*.);* Masura (*Duşmanul valoreaza* mult*., Saculrd cântăreşte* 70 kg. *).* Cele mai multe verbe cu roluri "circumstanţiale" sunt nonagentive, fie cu Temă, fie cu Pacient. Nu este însă imposibilă nici coocurenţa Locativ – Agentiv, caracterizând unele verbe de mişcare (*Copilul iese, cu atenţie / fără zgomot, din încăpere., Ion intră în cameră pentru a telefona*)

Fiecare verb se distinge printr-o *schemă de roluri tematice,* specificând numărul de actanţi primiţi şi rolul semantic atribuit fiecărui actant. Spre deosebire de schema sintactică asociată unui verb, care poate suferi modificări în timp, precum şi actualizări sintactice diferite în aceeaşi etapă de limbă, schema de roluri este, în limitele aceluiaşi sens (deci face deviaţii semantice semnificative), nemodificabilă.

Exista verbe care prezintă variaţie în realizările lor sintactice; vezi: *a ajuta cuiva - a ajuta pe cineva, a spera ceva - a spera la ceva, a-si aminti ceva.*

Schema sintactică a unui verb poate primi, în aceeaşi etapă de limbă, actualizări diferite, după cum verbul aşază în poziţia subiectului roluri diferite din schema lui de roluri (Agentul ca subiect: *Ion a deschis uşa prin efracţie.;* Pacientul ca subiect, în condiţiile unor construcţii pasive: Uşa s-a *deschis / a fost deschisă prin efracţie.;* Instrumentul ca subiect: *Un mecanism extrem de sofisticat, inventat de Ion, a deschis uşa*.; Forţa ca subiect: *Furtuna a deschis uşa).* Aceasta variaţie sintactică nu se asociază însa unei modificări a schemei de roluri, care, fiind legată de configuraţia conceptuală a verbului [+ Agent / Forţă (+ Instrument) + Pacient, rămâne aceeaşi. Se vorbeşte, în acest caz, de *actualizări sintactice diferite ale aceluiaşi verb*.

Valorile de *aspect şi* de *mod*, trăsături semantice legate de categoria predicaţiei şi, implicit, de clasa verbului, pot fi asociate verbului în diverse feluri:

(a) pot fi încorporate în matricea semantică a unor verbe*;*

(b) pot fi cuprinse în forme din paradigma verbului*;*

(c) pot fi exterioare verbului, dar strâns legate de proces, fiind cuprinse în structura semantică a unor verbe-operatori şi transmise verbului semantic principal în cadrul sintagmei [$Verb_{operator}$+ Verb semantic plin]; este cazul *verbelor-operator de aspect: începe / continua / termină a învăţa* si al *verbelor-operator de mod: trebuie / poate / era sa înveţe;*

(d) pot fi totalmente exterioare procesului, introduse prin componente lexicale purtătoare ale informaţiei de modalizare, informaţie care priveşte atitudinea propoziţională / punctul de vedere al locutorului în legătură cu ansamblul propoziţiei *(Probabil / cică / sigur / negreşit* pleacă săptămâna viitoare.).

Verbele de aspect şi cele de mod sunt verbe care fie au o semnificaţie intrinsec aspectuală/ modală *(începe/ continuă de învăţat; poate învăţa),* fie o dobândesc contextual în vecinătatea unor verbe, care, semantic, deţin rolul principal în sintagme, dar, sintactic, sunt subordonate ***(era** sa cadă, are de învăţat, trage sa moară, dă să cadă, stă sa cadă, apucă să apună, se apucă de spus).*

În funcţie de caracterul decompozabil al predicaţiei, se disting mai multe clase de verbe, dintre care extrem de productivă este clasa *verbelor cauzativ-factitive.*

Matricial, ele încorporează două predicaţii nucleare, fiind în acelaşi timp verbe *agentive.*

Sub aspect pragmatic, verbul este relevant, mai ales, prin categoriile de *timp*, *mod*, *persoana*, *diateză*, care, pe lângă semnificaţia lor strict gramaticală, au şi o importantă dimensiune pragmatică.

Primele trei sunt categorii de tip deictic, în sensul ca „trimit" obligatoriu 1a enunţare, asigurând ancorarea în situaţia de comunicare. *Timpul* exprimă momentul desfăşurării procesului, raportându-1 (direct sau mediat) la momentul emiterii propoziţiei sau la timpul textual / discursiv**.** Persoana verbului, impusă prin acord cu persoana subiectului precum şi cliticele personale pe care verbul şi le asociază trimit, direct sau indirect la cei doi protagonişti ai actului comunicării, locutorul si alocutorul. *Modul* trimite şi el la o instanţă a comunicării, la locutor, exprimând atitudinea acestuia fată de cele enunţate**.**

Categoriile de mod, timp, persoană, în ansamblu, permit verbului a-şi ataşa: M(orfemele)P(redicativitatii), fie direct (flexionar), fie prin

intermediul unui operator (modal, aspectual, pasiv, copulativ) extraverbal. În asociere cu MP, verbul dobândeşte trăsătura *predicativităţii,* deci capacitatea de a transforma o organizare semantico-sintactica (cea a grupului verbal) într-un act de enunţare.

În structura enunţului canonic, privit din perspectiva dinamicii comunicative (informaţionale), verbul şi actanţii lui postpuşi (complementele) acoperă, în mod curent, componenta *rematică* a enunţului, deci partea din enunţ purtătoare *a noii* informaţii, asigurând înaintarea în procesul de comunicare. Reorganizări ale structurii informaţionale canonice (Subiect / Temă + [Predicat şi complemente] Remă) sunt frecvente în uzul discursiv, fiind determinate pragmatic şi transfrastic prin intenţia de comunicare şi / sau prin acomodarea la enunţurile / la replicile anterioare. Astfel, *diateza*, prin dimensiunea ei sintactico-pragmatică, este unul dintre mecanismele sintactice care asigură o reorganizare a enunţului şi, implicit, codificare diferită a temei şi a remei. Dacă, în mod curent, în construcţia activă poziţia de temă este rezervată Agentului, structura pasivă păstrează poziţia temă pentru Pacient şi aşază Agentul, atunci când este exprimat, în partea rematică a construcţiei**.**

Subspecia *verbelor performative* este o clasă cu relevanţă pragmatico- sintactică, reprezentând o modalitate *lexicală* de exprimare transparentă a intenţiei de comunicare şi constituind, în acelaşi timp, mijlocul de realizare a acestei intenţii. Utilizate la indicativ prezent pers. 1 sg., verbe ca: *(te) acuz, (te) autorizez, te anunţ, te avertizez, îţi mulţumesc, îţi ordon, te previn, îţi promit, îţi recomand, mă scuz, te rog etc.* exprimă lexical, prin semantica lor internă, intenţia de comunicare şi reprezintă ele însele performări ale acestei intenţii.

Ca particularitate sintactică a clasei verbelor performative, apare trăsătura comuna a posibilităţii de a exprima unul dintre actanţi / dintre argumente prin propoziţie conjuncţională, actantul realizat propoziţional ocupând, in functie de regimul verbului, fie poziţia complementului direct (Îţi interzic *să pleci*., Îţi ordon *să pleci*.), fie pe cea a complementului secundar (Te rog *să reuşeşti*.) sau a complementului prepoziţional (Te scuz *ca ai făcut cu intenţie*., Te previn *că vei avea necazuri*.).

Clasificarea sintactică în funcţie de numărul de determinări obligatorii

Criteriul numărului de actanţi. Prima etapă a clasificării sintactice are în vedere numărul *de actanţi* pe care verbul îi primeşte, indiferent de poziţia sintactică în care aceştia se aşază. Se obţin următoarele clase:

• verbe *zerovalente*, caracterizate prin capacitatea de a forma o comunicare completă în absenţa oricărei determinări actanţiale, inclusiv a nominalului actanţial subiect; ex. *Ninge., Plouă., Tună., Viscoleşte., Geruieşte., Se înnoptează., Se înserează., Se întunecă.;*

• verbe *monovalente*, care formează o comunicare completă ataşându-şi o singură complinire obligatorie, un singur nominal actanţial, indiferent de forma acestuia şi de rolul lui tematic; ex.: Copilul *aleargă / cade / fuge; Se întâmplă / Se produce* un accident*.; Vine / Se apropie* iarna*.;*

• verbe *bivalente*, caracterizate prin combinarea cu doua vecinătăţi actanţiale obligatorii, cu valori semantice şi forme diverse ale actanţilor. Clasă extrem de numeroasă, cuprinde tipare sintactice dintre cele mai variate: *Ion aranjează / citeşte /cumpără /vinde cărţi.; Îi arde / Îi pasă /Îi pare rău de şcoală.; Mă doare / Mă ustură braţul.; Mă indignează / Mă miră / Mă uimeşte indiferenţa*. etc.

• verbe *trivalente*, caracterizate prin capacitatea combinării cu trei determinări actanţiale obligatorii, fiecare primind un rol tematic diferit. Şi ocupând poziţii sintactice diverse. Profesorul mă *învaţă / mă întreabă / mă anunţă* ceva*.;* Profesorul îmi *împrumută/* îmi *trimite/* îmi *oferă* / îmi *recomandă* o carte.

Clasificarea verbelor după restricţiile de formă impuse complinirilor obligatorii şi după funcţiile sintactice ale acestora

Clasele anterior stabilite se pot subclasifica în funcţie de restricţiile formale (cazuale şi prepoziţionale) cerute actanţilor si, strâns legat de aceasta, în funcţie de rolul sintactic ocupat de actanţi.

Criteriul este nerelevant pentru verbele *zerovalente;* este, de asemenea, nerelevant pentru verbele cu circumstanţial obligatoriu, căci posibilităţile de realizare a circumstanţialului nu ţin de natura regentului, ci de calitatea subordonatului, realizările fiind aceleaşi pentru orice tip de circumstanţial (obligatoriu sau suprimabil).

Corelând criteriul formei şi criteriul funcţiei sintactice şi adăugând posibilitatea de a primi celelalte compliniri obligatorii nonactanţiale, se obţin următoarele subclase:

Subclase ale verbelor monovalente:

(a) V + $Nominal_N$ / V + Subiect

(tipul: *Copilul aleargă., cade., fuge.*, dar şi *Vine iarna., Survine o schimbare. Se întâmplă o nenorocire.)*

(b) V + $Nominal_{Ac}$ / V + OD

(tipul: *Mă plouă., Mă curentează.)*

(c) V + $Nominal_D$ / V + OI

(tipul: *Nu-mi merge bine., Îi tuna şi-i fulgeră.).*

În raport cu subclasa (a), tipar sintactic frecvent realizat, iar, semantic, destul de eterogen, subclasele (b) şi (c) sunt rare, accidentale, explicabile fie prin nelexicalizarea şi, implicit, nedeterminarea unor poziţii sintactice (este cazul verbelor *a merge, a curenta*, a celor poziţie de subiect poate rămâne nedeterminată, dar completabilă în alte contexte), fie prin adăugarea accidentală a unor actanţi (actantul O(biect)D(irect), în cazul verbului *a ploua, şi* actantul O(biect) I(ndirect), în cazul lui *a tuna, a fulgera* din c).

Subclase ale verbelor bivalente:

(a) V + $Nominal_N$+ $Nominal_{AC}$/ V + Subiect +OD

(tipul: *Copilul citeşte o carte., Profesorul explică o lecţie.*, dar şi *Mă doare capul.,Mă interesează fizica., Mă chinuie durerea.)*

(b) V + Nominal + Nominal / V + Subiect + OI

(tipul: *Copilul îmi zâmbeşte., Profesorul îmi vorbeşte,* dar *Casa îmi aparţine., Cartea îmi place., Situaţia îmi convine.)*

(c) V + $Nominal_N$+ GPrep / V + Subiect + OPrep

(tipul: Ion *depinde de părinţi., Ion se bazează pe părinţi., Ion se gândeşte la părinţi., Ion se înrudeşte cu Gheorghe.)*

(d) V + $Nominal_D$ + GPrep / V + OI + OPrep

(tipul: *Îmi pasă de tine., Îmi arde de şcoală., Mi s-a urât de şcoală.*

(e) V + $Nominal_{n1}$+ $Nominal_{N2}$/ V + Subiect + NP

(tipul: *Ion este profesor., Sportul înseamnă sănătate., El se numeşte Ion.)*

(f)V+ $Nominal_{AC}$ +Nominal $_{neprepoziţional\ N\text{-}Ac}$ /V + OD + CPO

(tipul: *Mă cheamă Munteanu.)*

(g) V + $Nominal_D$ + Nominal $_{neprepoziţional}$+V + OI + CPO

(tipul: *Îmi zice Munteanu.)*

(h) V + $Nominal_N$ + Circ

(tipul: *Ion locuieşte în Cahul., Caietul costă/Pachetul cântăreşte mult.).*

În timp ce clasele (a, b, c) şi (e) sunt numeroase, constituind tipare curente ale limbii române, clasa (d) este puţin numeroasă, fiind, în acelaşi timp, şi o clasă sintactic oscilantă; vezi: *Îmi place de Ion./ pe Ion ./ Îmi place Ion., Îmi sade bine rochia* ş. a..

Numeroase verbe oscilează între o clasă şi alta, admiţând, în variaţie liberă tipare sintactice diferite, cele mai instabile determinări funcţionând

semantic ca locative, dar locative aşezate în poziţii necircumstanţiale (OD, OI sau Subiect): *El colindă /cutreieră satele(prin sate).*

Subclase ale verbelor trivalente:

(a) V + $Nominal_N$+ $Nominal_D$+ $Nominal_A$ / V + Subiect +OI + OD

(tipul: *Ion îmi dă, oferă, plăteşte, trimite o carte.)*

Şi în acest caz, poate interveni variaţia sintactică, afectând în special poziţiaOI(ex.: *Ion fură cartofii vecinilor – de la vecini*) etc.).

(b) V + $Nominal_N$ + Nominal + $Nominal_{neprepoziţional\ N\text{-}Ac}$ / V + Subiect +

OD + O_{Sec}

(tipul: *Ion mă anunţă, întreabă, învaţă rezultatul.)*

Verbele satisfăcând acest tipar sintactic sunt şi ele oscilante (vezi construcţii sinonimice ca: *Ion* îmi/ mă *anunţă rezultatul.; Ion mă întreabă ceva./ despre ceva.).*

(c) V + $Nolminal_N$ + $Nominal_{Ac}$+ $Nominal_{\ neprepoziţional\ N\text{-}A}$/ V + Subiect +

OD + CPO

(tipul*: Guvernul* l-*a desemnat inspector*. *Părinţii* l-*au botezat Ion.)*

Clasificarea verbelor după prezenţa unei poziţii sintactice şi, implicit, a unei anumite funcţii

Mai relevante decât clasificările anterioare, efectuate după numărul de determinări obligatorii (de actanţi, în primul rând) pe care verbal, semantic şi sintactic, le primeşte şi după forma impusă acestora, sunt partiţiile urmărind, separat câte o unică poziţie(funcţie) sintactică**,** poziţiile semnificative pentru caracteristicile gramaticale ale claselor obţinute fiind OD, Subiect, NP. Oricare însă dintre *determinările obligatorii* ale verbului, dacă acestea fac parte din *structurile lui de bază,* poate participa la clasificarea lui sintactică.

Nu sunt relevante pentru clasificare poziţiile complement de agent, complement posesiv şi P(redicativ)S(uplimentar), dată fiind apariţia acestora numai în structuri reorganizate.

Verbe tranzitive şi verbe intranzitive

În funcţie de poziţia OD, se realizează distincţia *tranzitiv vs intranzitiv.*

Verbe tranzitive. Sunt *tranzitive* verbele care *cer sintactic şi semantic* poziţia OD „acoperita" (saturată) sau „neacoperită" (nesăturată) în context, poziţie care, în mod curent, se realizează prin ataşarea *directă (neprepoziţională)* a unui nominal substantival cu forma de N-Ac, dacă acest nominal nu este Subiect (deci nu se acordă cu verbul) şi mai este NP (deci nu este dependent de Subiect). Prin condiţionările introduse, se elimina din clasa tranzitivelor verbe ca: *a cădea*, (*Cade ploaia*), *a veni* (*Vine iarna*), *a interveni (Intervine o schimbare.), a se, a se întâmpla(Se întâmplă o nenorocire.), a exista (Există o explicaţie.), a aparea (Apare o noutate.),* care primesc un nominal-subiect, şi verbe ca: *a fi (El este inspector.), a deveni (El devine inspector), a însemna (Sportul inseamnă sănătate.),* care primesc două nominale, dar niciunul nu este OD (au un nominal subiect şi unul NP).

Se includ în clasa *tranzitivelor* şi verbe care se construiesc prepoziţional cu prepoziţia *pe,* numai în condiţiile în care acest G(rup)P(repoziţional) cu *pe* este substituibil printr-un clitic pronominal cu forma de acuzativ (vezi: *Ajut pe Ion. /Îl ajut., Ascult pe oricare. / Îl ascult.).* Nu indeplinesc condiţia de tranzitivitate verbe prepoziţionale cu prepozitia *pe* de tipul: *Mă bazez pe Ion.,Mă bizui pe Ion., Contez pe Ion., Mă înfurii pe Ion., Mă supăr pe Ion.,* care nu admit substituţia grupului prepoziţional cu un clitic de pronume personal în acuzativ *(Îl mă bazez pe Ion.).* Constructiile cu clitic personal, posibile pentru unele dintre formele citate: *îl înfurii, îl supăr*, apar de la verbul tranzitiv corespunzător, şi nu de la verbul cu reflexiv obligatoriu (a se vedea perechea de verbe: *a înfuria – a se înfuria, a supăra– a se supăra*, unde numai primul, cel nereflexiv, îndeplineşte condiţia de tranzitivitate.

Sunt considerate tranzituve şi verbele care, deşi acceptă determinarea printr-un OD, permit, contextual, neexprimarea (nesaturarea) acestuia. Se vorbeşte, în acest caz caz, de verbe *tranzitive folosite absolut* (sa se compare: *El citeşte şi învaţă zilnic*., cu un complement direct neexprimat, şi *El citeşte numeroase cărţi din care învaţă zilnic lucruri noi*., unde aceleaşi verbe au complementul direct exprimat).

Deşi clasa verbelor tranzitive este, în mod curent, bivalentă, construindu-se simultan cu un complement direct ş şi un subiect, pentru situaţia specială a românei, admiţând neexprimarea subiectului şi şi chiar inexistenţa lui**,** nu este exclusă posibilitatea unei clase de verbe monovalente şi tranzitive, adică verbe caracterizate prin construcţia cu un singur nominal, aşezat in pozitia complementului direct (tipul *b* de monovalente: *Ma plouă., mă ninge*.). Este posibila şi existenţa unei clase de verbe bivalente şi tranzitive, dar fără subiect (tipul: *Mă apasă la stomac.,*

Mă doare în piept., Mă furnică în spate.), caracterizate prin combinarea cu doua nominale, unul în poziţia complementului direct, iar celălalt în poziţia unui circumstanţial de loc (tiparul sintactic al acestor verbe este oscilant, admiţând variaţia stucturală OD + Subiect / OD + Circ: *Mă doare pieptul. / Mă doare în piept.*).

Verbe intranzitive

Sunt intranzitive verbele care, în limitele unei construcţii primare, nu acceptă poziţia OD, neacceptând deci ataşarea directă (neprepoziţonală) a unui nominal cu forma de N-Ac, cu excepţia cazurilor de nominal-subiect sau de nominal-NP / CPO.

Ca atare sunt intranzitive:

- verbe nereflexive precum: *a cădea, a înota, a strănuta,a transpira* sau verbe reflexive ca: a *se cuminţi, a se domoli, a se însănătoşi, a se văicări,* toate admiţând un singur nominal, a cărui funcţie este subiect;

- verbe ca: *a fi, a deveni, a se face, a a însemna,* care cer Subiect si NP;

- verbe ca: *a ploua, a ninge, a tuna, a a burniţa, a viscoli,* verbe zerovalente, neadmiţând combinarea cu un nominal;

- verbe ca: *a plăcea, a conveni, a agunge, a trebui, (Îmi place cartea., Îmi ajunge salariul*.), verbe bivalente, dar fără OD, nominalul postverbal funcţionând ca subiect, şi nu ca OD;

- verbe ca: *a se bizui, conta, a depinde, a se gândi, a se sinchisi, a se supăra, a se teme* (*El se bizuie pe colegi., Contează pe colegi*., *Depinde de colegi., Se gândeşte la colegi., Se sinchiseşte de colegi., Se supără pe colegi., Se teme de colegi.*), verbe bivalente, construite cu un nominal-subiect şi unul O_{Prep}, dar nu şi cu OD;

- verbe şi construcţii ca: *a păsa, a-i arde, a-i părea, a i se urî* (*Îmi pasă de ceva., Îmi arde de plimbare., I se urăşte viaţa*), care,deşi bivalente, nu admit un nominal neprepoziţional cu funcţia OD;

- verbe ca: *a locui* (*El locuieşte în Cahul*)şi *a intra* (*El intră în cameră*), a *ajunge (El ajunge la facultate.), a cântări (Sacul cântăreşte 80 de kg);*

- verbe ca: *a trebui (Trebuie să...), a se cuveni(Se cuvine să...) ş. a.,* construite propoziţional, propoziţia ocupând poziţia de subiect, şi nu de OD.

Verbe ergative

În toate lucrările moderne privind tranzitivitatea se atrage atenţia asupra dificultăţii de a stabili graniţa precisă dintre tranzitiv şi intranzitiv, trecerea de la o clasă la alta fiind graduală, continuă. Fluctuaţia limitelor

dintre clase apare atât în plan sintactic, cât şi semantic. Semnele sintactice ale fluctuaţiei, manifestate prin trecerea de la o clasă la alta sunt:

- în istoria limbii, se constată dese treceri între clase fără nicio modificare în semantica internă a verbului(de exemplu, arhaisme sintactice păstrate în expresii fixe: *a nu-şi crede ochilor şi urechilor*, unde *a crede* conservă un regim arhaic cu dativul, fără de utilizarea actuală tranzitivă)
- în momentul actual de limbă, apar dese cazurri de variaţie sintactică liberă între o construcţie tranzitivă şi una intranzitivă, reflexivă sau nereflexivă: *ajuta pe cineva/ a ajuta cuiva, a spera ceva/ a spera la ceva; a-şi aminti numele/ a-şi aminti de nume; a succeda pe cineva/ a succeda cuiva; a colinda, a cutreiera satele/ a colinda, a cutreiera prin sate; a străpunge, a pătrunde zidul/ a străpunge, a pătrunde prin zid.*

Semnele semantic- sintactice ale trecerii graduale între clase apar în cazul verbelor *ergative(inacuzative),* a căror caracteristică apropiată de tranzitive este prezenţa comună a actantului *pacient*. Dar în timp ce la tranzitive acest actant apare în poziţia de OD, eventual de subiect(în condiţiile unei pasivizări), la ergative, apare (de cele mai multe ori) ca unic actant al verbului, aşezat obligatoriu în poziţia de subiect, fără ca verbul să fie pasiv: Cireşele *se coc în luna mai.*, Frunzele *cad*,. Temperatura *a scăzut/ a crescut.*, Soarele *apune.*, Brânza *s-a stricat.*, Planta *a degerat* – nominalul subliniat are rolul pacient şi este aşezat în poziţia de subiect.

Grade de tranzitivitate

Date fiind trăsăturile comune, dar şi cele diferentiatoare dintre tranzitive şi ergative, cercetătorii au avansat ideea *gradelor de tranzitivitate,* introducând, între cele doua puncte extreme, *verb tranzitiv* vs *verb intranzitiv,* o treaptă intermediara a clasei verbelor *ergative* (sau *inacuzative).*

În afara verbelor inacuzative (ergative), chiar şi în interiorul clasei verbelor tranzitive, cu tranzitivitate sintactică marcată prin ataşarea directă a unui obiect neprepoziţional, există *grade diferite de tranzitivitate,* distingându-se *tranzitivitate sintactică forte* şi o *tranzitivitate sintactică slabă.* Gradele de tranzitivitate se precizeaza în funcţie de un set de trăsături, a caror satisfacere (integrală sau parţială) / nesatisfacere permite delimitarea subclaselor de verbe
tranzitive: *cu tranzitivitate forte vs cu tranzitivitate slabă* (distingându-se două grade de tranzitivitate slabă).

Trăsături de tranzitivitate forte. În română, unde există clitice pronominale(de pronume personal şi pronume reflexiv), cu forme proprii de acuzativ şi de dativ, şi unde există fenomenul dublării complementului direct printr-un clitic pronominal în acuzativ**,** trăsăturile *tranzitivităţii forte* sunt: (a) posibilitatea construcţiei verbului cu o formă de clitic pronominal în acuzativ; (b) posibilitatea dublării complementului direct prin formă de clitic, formă care anticipă sau reia complementul; (c) acceptarea pasivizării.

Dintre acestea trasatura (a), considerată independent, nu este obligatoriu relevantă, date fiind numeroasele apariţii de clitice pronorninale nonsintactice de acuzativ, clitice care, deşi au forma de acuzativ, nu ocupă o poziţie sintactică, având alte motivaţii de apariţie decât trăsăturile de regim ale verbului. Se includ aici toate situaţiile de clitic reflexiv obligatoriu cu forma de acuzativ (ex.: *a se aştepta (la ceva), a se comporta, a se gudura, a se hazarda, a se mândri, a se preta, a se sinchisi, a se văita),* precum şi situaţiile de clitic personal in acuzativ cu valoare „neutră" (ex.: *a o şterge* „a pleca", *a o tuli, a o lua (la dreapta), a o lua razna, a o lua la sănătoasa, a o da în străchini*.

Trăsătura (b), a dublarii complementului direct, subordonează trăsătura (a), întrucât dublarea nu este posibilă decât in condiţiile acceptării unui clitic pronominal. Prin urmare, clasa verbelor cu *tranzitivitate forte* se limitează la acele verbe care prezintă, succesiv, trăsăturile (b) şi (c). Astfel, *tranzitivitatea forte* caracterizeaza verbe ca: *a citi, a lăuda, verifica, a restitui,* care admit atât dublarea *(Cartea am citit-o., Pe Ion laud., Datoria am restituit-o., Rezultatul l-au verificat.),* cât şi pasivizarea *(Cartea este citită., Ion este lăudat., Datoria a fost restituită., Rezultatul a fost verificat.).*

Gradul de tranzitivitate diminuează daca verbul, deşi se combină *direct* (neprepozitional) cu un nominal, altul decât subiectul sau NP, prezintă numai una dintre trăsăturile de tranzitivitate şi scade şi mai mult, pană la limita inferioară, dacă niciuna dintre trăsăturile de tranzitivitate nu este posibilă.

Doua trepte de *tranzitivitate slabă. Prima treapta de tranzitivitate slabă* caracterizează verbele care, deşi admit dublarea(reluarea sau anticiparea), nu acceptă pasivizarea. Neacceptarea pasivizării apare ca reflex al unei constrângeri sintactico-semantice a verbelor, caracterizate adesea prin nonagentivitate, adică prin neacceptarea Agentului în structura lui actanţiala. Se cuprind aici verbe ca:

• verbul de posesie *a avea* (este posibila o construcţie ca: *O am pe bunica la mine.*, dar este neacceptată **Bunica este avută la mine.);*

• verbul modal *a vrea* (sunt posibile construcţiile: *Vreau casa, nu livada. / Casa o vreau.*, dar nu este acceptata construcţia **Casa este vrută de mine.);*

• verbe de stare fizică (vezi construcţiile: *Pe mine mă doare/ mă mănâncă/ mă ustură/ mă furnică spatele.*, dar *Sunt durută/ mâncată/ furnicată de...);*

• verbe de stare psihica (vezi: *Pe mine mă miră/mă entuziasmează/ mă interesează.*, dar **Sunt mirată/ pasionată/uimită de ....*; ultimele construcţii sunt posibile, dar nu cu sens pasiv);

• verbe „locative" *(a cuprinde, a conţine, a include* în construcţii în care locativul apare în poziţia de subiect, ex.: *Întreaga informaţie o cuprinde/ o conţine/o include rezumatul*., dar *Întreaga informaţie este cuprinsă/o conţinută/ inclusă în rezumat.*, construcţii posibile, dar nu cu sens pasiv);

• verbe relaţionale „de echivalenţă" *(a constitui, a reprezenta;* ex.: *Noutatea o constituie / o reprezintă interpretarea.*, dar **Noutatea este constituită / reprezentată de interpretare.*, cu aceeaşi observaţie privind posibilitatea de apariţie a constructiilor cu *a fi*, dar nu cu sens pasiv);

• verbe tranzitive nonagentive ca: *a caracteriza, a deosebi (Mă caracterizează timiditatea., Mă deosebeşte de ceilalţi tenacitatea.),* care admit dublarea *(Pe mine mă caracterizează timiditatea.),* dar nu acceptă şi pasivizarea *(*Sunt caracterizată de timiditate.).*

> *Notă.* Trebuie făcută distincţia intre *a caracteriza*$_1$ verb tranzitiv agentiv, care suporta pasivizarea, aparţinând clasei verbelor cu tranzitivitate forte*(Profesorul îşi caracterizează elevii cu exactitate. - Elevii sunt caracterizaţi de profesor cu exactitate.),* şi *a caracteriza*$_2$ verb tranzitiv nonagentiv, care nu suportă pasivizarea, aparţinând verbelor cu tranzitivitate slabă.

• verbul *a costa*, care, deşi se combină cu doua obiecte neprepoziţionale, în raport cu unul dintre ele, nu admite niciuna dintre caracteristicile tranzitivităţii forte, iar în raport cu celalalt, admite numai dublarea, nu şi pasivizarea (ex.: *Pe mine, curajul m-a costat viaţa.*, dar **Am fost costată viaţa.)* etc.

A doua treapta de tranzitivitate slabă caracterizează verbele care, deşi se combină direct / neprepoziţional cu un nominal, nu prezintă niciuna dintre trăsăturile de tranzitivitate.

• Există o clasă compactă de verbe cu doua complemente diferenţiate în gramatica românească sub aspectul poziţiei sintactice(verbe trivalente), unul reprezentând OD, iar celalalt, complementul secundar (O_{Sec}); tipul: *a*

anunţa pe cineva ceva, a intreba pe cineva ceva, a ruga pe cineva ceva, a trece pe cineva strada.

Unul dintre argumentele de diferenţiere a celor doua poziţii a fost şi satisfacerea trăsăturilor de tranzitivitate numai în relaţie cu unul dintre complemente, în timp ce, în relaţie cu cel de al doilea, verbul nu satisface niciuna dintre aceste trăsături (vezi: *Pe mine m-a anunţat ora plecării., Eu am fost anunţată de colegi ora plecării.; Pe Ion l-a întrebat rezultatul., Ion a fost întrebat rezultatul.).* Se deduce de aici că unul dintre complemente, cel în raport cu care sunt satisfăcute ambele trăsături de tranzitivitate, apare ca manifestare a relaţiei de tranzitivitate forte, în timp ce al doilea complement, în raport cu care nu este satisfăcută niciuna dintre trăsături, aparţine unor construcţii aflate la limita de jos a tranzitivităţii.

• Există clase compacte de verbe care, în unele utilizări, satisfac trăsăturile de tranzitivitate, iar, în altele, nu le satisfac sau le accepta numai pentru unul dintre nominalele legate direct. Sa se compare următoarele construcţii:

(a*) Caut menageră.* - (a')*Îl caut pe Ion.;*

(b) *Găsesc meditator.*- (b') *Îl găsesc pe Ion.* - (b") *L-am găsit pe Ion meditator pentru copii mei .;*

(c) *Angajez grădinar*.- (c') *Îl angajez pe Ion*.- (c") *Îl angajez pe Ion grădinar*.

Verbele şi expresiile intrinsec impersonale

Verbele şi expresiile intrinsec impersonale prezintă, la rândul lor, mai multe subcategorii, în funcţie de particularităţile sintactice de detaliu ale fiecărui tip.

(a) Verbe impersonale de tipul: *ninge, plouă, tună, viscoleşte, fulgeră, burează, se înnoptează, se înserează,* constituind o clasă semantic omogenă, se caracterizează sintactic prin absenţa subiectului din construcţia pe care o realizează.

(b) Verbele din expresiile: *Îi pasă de ceva, I s-a urât de ceva(cineva), Îi pare bine de ceva(cineva)* se caracterizează, ca şi primul tip, prin absenţa subiectului din propoziţiile pe care le formează. Dar, spre deosebire de primele, prezintă particularitatea construcţiei cu doi determinanţi obligatorii: un determinant în dativ, prin care se realizează aici referirea la persoană, şi un determinant prepoziţional. În frazele în care ele apar (*Îi pare bine că s-a înscris la concurs, I s-a urât să tot bată drumurile până la ei*), subordonatele, deşi dependente de verbe impersonale, nu îndeplinesc funcţia subiectivă, ci de completivă indirectă, fiind corespunzătoare, în planul frazei, complementului indirect prepoziţional de la nivelul propoziţiei.

(c) Verbele din construcţii ca: *Se cade să saluţi, Era să nu ne întâlnim, (Se) părea că nu era obosit, Trebuie să plec* admit, spre deosebire de tipurile anterioare, poziţia sintactică a subiectului, dar această poziţie se realizează prin prepoziţie. Numai în cazul verbelor discutate la I (3) este corectă formularea „verbele impersonale cer o propoziţie subiectivă", formulare inadecvată pentru clasele I (1) şi I (2).

(d) Verbe din construcţii ca: a) *Mi se cuvine partea asta, Mi se cuvine să primesc partea asta, Îmi prieşte aerul de munte, Îmi place munca, Nu-mi strică o plimbare, Îmi trebuie o carte* b*) Mă avantajează situaţia, Mă doare capul, Mă miră rezultatul,* c) *Nu contează rezultatul, Urmează plecarea mea, S-a întâmplat un accident* admit, ca şi clasa anterioară, poziţia sintactică a subiectului. Aceste verbe apar fie construite cu subiecte nonpersonale (*Îmi convine rezultatul*), fie construite cu propoziţie subiectivă (*Îmi convine ca să merg acasă*). Ceea ce deosebeşte cele trei subclase (a), (b) şi (c) este modul de realizare a referirii la persoană: prin complementul indirect, în (a), prin complementul direct, în (b), sau nu se realizează deloc, în (c)

(e) Construcţiile impersonale de tipul: *Este greu, uşor, important să se cerceteze /de cercetat / a se cerceta acest aspect* prezintă, ca tipurile (3), (4), capacitatea combinării cu poziţia subiectului, dar spre deosebire de acestea, regentul se exprimă nu printr-un verb, ci printr-un predicat nominal impersonal, iar în poziţia subiectului apar, pe lângă o propoziţie subiectivă, un supin şi un infinitiv.

B. Verbe şi construcţii impersonale derivate, folosite numai în anumite construcţii ca impersonale, deci forme impersonale obţinute de la construcţii personale.

O clasificare a acestora priveşte natura sintactică a verbului de la care provin, precum şi modul diferit de producere.

(a)Verbe impersonale obţinute de la verbe personale intranzitive, ca în construcţii de tipul: *Se călătoreşte mult, Se doarme mult, Pe aici nu se trece, Nu se întârzie, Se insistă asupra*. Verbele intranzitive aici în discuţie apar, în limba română, atât în construcţii personale, cât şi în construcţii impersonale realizând opoziţia personal / impersonal (*El călătoreşte mult /Se călătoreşte mult*).

Prin această transformare, verbele devin inapte sintactic de a se combina cu subiectul, dobândind o particularitate comună cu a construcţiilor A (a) şi A (b). Dar spre deosebire de acestea, unde lipsa subiectului este prezentă în orice apariţie, verbele de la B(a) îşi pierd subiectul numai în unele dintre folosirile lor.

Notă. Există mai multe modalităţi de a obţine o construcţie cu valoare impersonală. S- spus mai sus că verbele impersonale prin natura lor ca *a ninge, a ploua, a tuna, a trebui, a fulgera* sunt verbe a căror acţiune nu poate fi atribuită nimănui şi nu se folosesc decât la persoana a III-a singular, fără pronume sau un alt subiect. Acestea sunt verbe impersonale numite adesea şi „unipersonale" din cauza formei lor unice de persoană. Dar nu orice verb unipersonal este obligatoriu şi impersonal.

Există şi verbe personale ca *a sta, a fi, a plăcea, a durea* care pot fi folosite ca impersonale la persoana a III-a: Stă *să plouă*. Era *să cadă în prăpastie.* Mă doare *că nu mai vine.* Îmi place *să ascult muzică bună.*

Folosirea acestor verbe la persoana I sau a II-a este o greşeală. În limba îngrijită nu spunem niciodată: *Am trebuit să plec. Eram să cad.* Aceste forme au o puternică marcă populară. Modalitatea cea mai frecventă pentru a exprima valoarea impersonală este reflexivul. Verbele reflexive impersonale se construiesc cu pronumele în acuzativ *se* numai la persoana a III-a: Se spune *că este foarte inteligent.* Se pare *că el este vinovatul. Iarna* se întunecă *foarte repede.* Se cuvine *să-i admirăm curajul.*

Tot o valoare impersonală pot avea anumite verbe pasive: E ştiut *că minte întotdeauna.* E demonstrat *că adevărul este relativ.*

O situaţie aparte este reprezentată de posibilitatea de a exprima o anumită valoare impersonală, mai curând o valoare nedeterminată a subiectului cu ajutorul formelor de persoana a II-a singular sau de persoana I plural. Deşi subiectul *tu* sau *noi* este inclus în forma verbului, acesta are o valoare generală, desemnând pe oricine: *Când îl* asculţi, *îţi dai seama că este un om instruit* (= oricine îşi dă seama). Nu ştim *niciodată ce ne rezervă viitorul* (= nimeni nu ştie niciodată). *E obositor* să faci *o meserie care nu-ţi place* (= pentru oricine e obositor).

Acelaşi efect poate fi obţinut prin utilizarea substantivului *omul*, care este, de fapt, un fals subiect. Folosirea substantivului *omul* este frecventă în limbajul familiar şi popular: *De-ar şti* omul *ce-ar păţi, dinainte s-ar păzi* (= de-ar şti oricine…)

8.3. Clase morfologice de verbe. a)*Verbe regulate şi verbe neregulate*. Verbele regulate păstrează, în linii generale, neschimbată rădăcina în toată paradigma flexiunii. Majoritatea verbelor din limba română sunt verbe regulate: *a ara (ar-), a lucra(lucr-), a privi (priv-)*etc.

E de menţionat că rădăcina acestor cuvinte prezintă, totuşi, numeroase variaţii nesemnificative – cum ar fi alternanţele fonologice(mai cu seamă în partea finală), dar toate acestea sunt modificări regulate, legice – determinate fie de interacţiunea dintre sunete, fie de interacţiunea dintre

sunete şi accent: t / ţ, pentru că t + i → ţ: *cânt – cânţi*; d / z: *cad - cazi*; sc / şt: *cunosc – cunoşti*, a / ă (pentru că *a*, înaintea unei silabe accentuate se închide, de obicei, la *ă*): *bat - băteau.*

Verbe neregulate. Rădăcina verbelor neregulate prezintă varietăţi fundamentale în structura formală a diferitelor teme verbale păstrând *nealterată* structura semantică(lexico-semantică) a formelor verbale încheiate.

În funcţie de tipul şi de gradul de neregularitate a rădăcinii, se disting: a) *verbe cu neregularitate absolută*. În limba română sunt două verbe cu neregularitate absolută *a fi* şi *a lua*: *a fi, sunt, eşti, erau; a lua, iau, luam*. În construirea temelor specifice unor sensuri gramaticale, aceste verbe prezintă rădăcini care se înlocuiesc una pe alta. La imperfect, de ex., rădăcina verbului *a fi* este *er-*, la prezent are două rădăcini: *sunt*em şi *est*e.

Verbul *a lua*, mai puţin neregulat, prezintă două rădăcini diferite: *ia-(ie-)* – pentru tema de singular a prezentului şi alta, pentru toate celelalte teme verbale: *lu-a, lu-ând*;

Verbe cu neregularitate relativă: *a avea, a bea, a da, a mânca, a sta*. Spre deosebire de primele, acestea păstrează în permanenţă aceeaşi rădăcină, care prezintă, însă, modificări substanţiale, deosebindu-se prin aceasta şi de verbele regulate. Aproape toate au structuri tematice monosilabice (consoană sau rup consonantic, urmate de o vocală sau diftong: *da, sta, bea, vrea*). Cel mai neregulat dintre aceste verbe este *a avea*, verb care prezintă în cursul flexiunii patru rădăcini diferite: rădăcina *a-* (*a*-m, *a*-i); rădăcina *av-* (*av*-em; *av*-eţi); rădăcina *aib-* (să *aib*-ă); rădăcina *ar-* (*ar*-e). Cea mai mică abatere dintre verbele neregulate o are verbul *a mânca*, verb care prezintă doar două forme de manifestare a rădăcinii: *mănânc-* şi *mânc-*.

Verbe auxiliare. Un alt criteriu de clasificare a verbelor în plan morfologic se referă la verbele auxiliare, adică la acele verbe care ajută în formarea timpurilor şi modurilor compuse (*a fi, a avea, a vrea*), complet desemantizate şi care nici nu interesează sintaxa, căci deja din morfologie sunt indisociabile din formele analitice sau compuse (de mod, de timp, şi de diateză pasivă) pe care le construiesc şi le deosebesc unele de altele: am *văzut***,** ai *citit.* Cu ajutorul auxiliarului *a avea* se formează în cadrul indicativului perfectul compus(*am scris, ai scris*) şi forma II a viitorului I (*am să învăţ, aveţi să învăţaţi*), iar la condiţional-optativ ambele forme de timp(*ai învăţa, ar fi învăţat*). Auxiliarul *a fi* ajută la formarea viitorului anterior(*vom fi învăţat*), conjunctivului trecut (*să fi învăţat*), condiţionalului trecut(*ar fi învăţat*), modului prezumtiv(*vor fi învăţând, vor fi învăţat*),

infinitivului trecut(*a fi învăţat*), precum şi la formarea diatezei pasive(*este învăţată, au fost învăţaţi*).

Auxiliarul *a vrea* este element constitutiv al viitorului I (*vei învăţa, vor învăţa*) şi al modului potenţial(*vei fi învăţând, vor fi învăţat*).

Se cere menţionat că verbele *a fi, a avea, a vrea* nu sunt întotdeauna auxiliare; ele pot folosite în propoziţie şi ca verbe independente, ca verbe predicative, având un conţinut semantic propriu. De ex.: Am *o carte interesantă,* Vrem *linişte, În clasă* este *numai un elev.* Verbele evidenţiate sunt predicate, adică verbe de sine stătătoare, predicative exprimând un raport semantic de posesie(*am*), de voinţă(*vrem*), de existenţă(*este*)

Un şir de forme analitice verbale conţin câte două auxiliare: viitorul anterior(*voi fi învăţat*), condiţionalul trecut(*ar fi învăţat*), prezumtivul prezent(*vei fi învăţând*) şi trecut (*veţi fi învăţat*).

Conţinutul semantic al formelor analitice verbale este redat de verbul conjugat(voi *face*, am *făcut*, avem *să facem*, voi fi *făcând*). O altă trăsătură a auxiliarelor constă în aceea că uneori forma auxiliarului diferă într-o oarecare măsură de forma respectivă a aceluiaşi verb, folosit ca verb predicativ. Astfel, formele de prezent ale verbului *a avea – am, ai, are, avem, aveţi, au* se folosesc fără modificări în componenţa viitorului II – *are să înveţe, avem să învăţăm, aveţi să învăţaţi*, dar ca elemente ale perfectului compus apar la unele persoane forme reduse(speciale) ale prezentului – *a învăţat*-pers. III sing.; *am învăţat* – pers. I plural. La fel forme reduse speciale ale auxiliarului *a avea* sunt întrebuinţate la formarea modului condiţional-optativ – *aş învăţa, ar învăţa, aţi învăţa*. „La marginea satului a răsărit ceva mai târziu o căsuţă cu două ferestre.” (I. Druţă) „Şi după mintea ce o aveam *ne-am fi întors* chiar atunci, de nu eram daţi în sama lui moş Luca, de care ne ruşinam ca şi de părinţii noştri.” (I. Creangă)

Auxiliarul *a vrea* are şi el forme reduse, care-l deosebesc de formele predicative respective: prezentul indicativ – *vreau, vrei, vrea, vrem vreţi, vor* şi auxiliarul din componenţa viitorului şi a prezumtivului – *voi învăţa, va învăţa; voi fi învăţând, veţi fi învăţat.*

În componenţa formelor verbale analitice auxiliarul în mod obişnuit precedă verbul de conjugat. Se întâlnesc însă cazuri de inversare a ordinii elementelor constitutive: perfectul compus(*învăţat-am, învăţat-aţi*), viitorul I(*învăţa-vom, învăţa-vei*):

„*Auzit-ai*, frate, de un plai frumos,
Care-n veci răsună de cântări iubite...” (V. Alecsandri)

La formele analitice verbale inversate pot apărea între elementele componente diferite pronume personale şi reflexive:

„ *Îngâna - ne - vor* c-un cânt
Singuratice izvoare, blânda batere de vânt.”
(M. Eminescu)

Verbul *a fi* auxiliar:
la diateza pasivă: Emil *este chemat* de profesor;
la viitorul anterior: Eu voi *fi* venit când vei pleca;
la conjunctivul perfect: Eu să *fi* dat cartea prietenului meu;
la condiţionalul optativ trecut: Eu aş *fi* rămas atunci la tine;
la prezumtivul perfect: Maria va *fi* venit când tu plecaseşi
Verbul *a avea* auxiliar în componenţa:
perfectului compus: Eu *am* citit
viitorului: Eu *am* să citesc
condiţionalului-optativ: Eu *aş* citi
Verbul *a vrea* auxiliar în componenţa:
viitorului: Eu *voi* citi
prezumtivului: Noi *vom* fi făcut

Verbe pronominale (reflexive); verbe nepronominale sau nereflexive

Unele verbe sunt totdeauna reflexive: *a se căi, a se aciua, a se bizui, a se ivi, a se întâmpla, a-şi asuma, a se cicatriza, a se coagula, a se descuraja, a se repercuta a se răsfrânge*(a avea urmări), iar altele întotdeauna nereflexive: *a durea, a exista, a fi, a ploua, a trebui, a exista* - (deci nu e corect *nu se există*), *a merita - (*deci nu e corect *nu se merită), a paraliza, a se petrece (a se distra), a râde, a uita (am uitat)*

Numeroase verbe sunt atât pronominale, cât şi nepronominale cu deosebiri de sens: *A afla - a se afla/A duce - a se duce/ A îndura – a se îndura/ A uita – a se uita*

Verbele reflexive pot avea diferite valori:

Reflexiv – obiective - subiectul gramatical îndeplineşte acţiunea şi tot el este obiectul asupra căruia se răsfrânge ea, direct sau indirect: El *se* îmbracă. *Îmi* amintesc (pronumele în Ac. şi D.)

Reflexiv - reciproce- acţiunea este îndeplinită de două sau mai multe subiecte şi asupra fiecăruia se răsfrânge acţiunea celuilalt: *Ne* certăm des. *Îşi* dau palme.

Reflexiv-dinamice – pronumele marchează participarea intensă, interesată a subiectului: El *se* rugă de iertare. *Îşi* închipuie că ne-a convins.

Reflexiv-impersonale – fără sens pasiv, deci de la verbe intranzitive sau de la tranzitive folosite absolut; valoare limitată la pers a III-a, singular*: Se* doarme bine în hamac. La ei *se* mănâncă mult.

Reflexiv-eventive – exprimă transpunerea în altă stare, devenire : El *s*-a îmbolnăvit.

Clase lexicale cu anumite particularităţi gramaticale sunt verbele de *modalitate*: *a avea, a fi, a putea, a trebui, a sta, a veni, a vrea* în construcţii ca: *am a scrie, am de scris; dă să spună, era să cad, e de făcut, pot face; stă să cadă, trebuie să plec* (aceste verbe exprimă posibilitatea, necesitatea, dorinţa, iminenţa, irealitatea etc.); *aspectuale – a se apuca, a continua, a isprăvi, a începe, a porni, a prinde* – expresii ca *a se apuca de săpat, a continua să sape, a isprăvi de spus, a pornit să plângă, a prins a râde* - luate separat primele verbe din sintagmele respective sunt golite de sens.

Din punct de vedere morfologic, verbele se mai împart în1)*verbe unipersonale* şi *pluripersonale* (tripersonale), 2) verbe *integrale şi verbe defective,3)*verbe *regulate* şi verbe *neregulate*; 4) verbe *de conjugarea I, a II-a, a II-a, a IV –a;* 5) verbe *simple şi compuse*

După numărul persoanelor la care se conjugă şi la care se face referire – verbe *unipersonale şi pluripersonale.* Sunt unipersonale verbele care se conjugă şi fac referire numai la persoana a III-a (singular sau plural), reprezentantă a unui subiect exprimat numai prin substantive din categoria animatelor non-persoană sau inanimatelor. Ele cunosc numai o singură formă flexionară în raport cu persoana; numărul lor este destul de redus în comparaţie cu acela al pluripersonalelor.

Astfel, există verbe *unipersonale active* care exprimă procese atribuite soarelui, vieţuitoarelor şi plantelor: *apune, răsare, behăie, cotcodăceşte; gâgâie, grohăie, guiţă; se gudură, latră, măcăie, miaună, mugeşte, nechează, ouă, rage, urlă; germinează, îmboboceşte, încolţeşte, înfrunzeşte, înfloreşte, înmugureşte...*

Verbe impersonale *active* sau *reflexive* care exprimă anumite procese atribuite obiectelor: *se alterează, se cocleşte, derapează, se mucezeşte, se rugineşte, se sclerozează.* Verbe unipersonale cu conţinut negativ care exprimă procese atribuite oamenilor: *clefăie, duhneşte, miroase, morfoleşte*.

Verbe unipersonale active cu conţinut abstract: *constă, converg, rezidă, rezultă*

Tot ca unipersonale apar flexionar şi verbele discutate mai sus, dar numai cu formă de singular: *fulgeră, se înserează, se cuvine, se întâmplă, trebuie (îmi convine, îmi place, se crede).* Sunt pluripersonale (tripersonale) acele verbe care se conjugă şi fac referire la toate persoanele, având deci trei forme flexionare în raport cu persoana: *a suna, a picta, a tăcea, a privi, a coborî* etc. (majoritatea verbelor româneşti)

Verbe *integrale* şi verbe *defective*. Sunt integrale acele verbe care au o paradigmă completă în flexiune, adică acele, care au toate formele flexionare , în raport cu categoriile gramaticale respective: *a alerga, a certa, a tăcea , a trece , a dormi, a citi, a doborî, a urî* etc.

Sunt defective acele verbe care au paradigmă incompletă în flexiune, adică acele care nu au toate formele flexionare. Deci sunt verbe care nu pot fi folosite la modul imperativ: *a plăcea, a putea, a vrea etc.* Verbe care exprimă procese ce nu pot fi atribuite persoanelor I şi a II-a, ci numai persoanei a III-a(verbe impersonale); verbe al căror conţinut nu poate fi atribuit persoanelor, în general, verbe impersonale; verbe care nu pot fi folosite la timpurile compuse –*a desfide*, sau la timpurile simple – *a se detraca* etc.

Conjugările verbului

În gramatica tradiţională este consacrată gruparea verbelor în patru mari clase flexionare numite conjugări, care se face după sufixul infinitivului prezent(scurt).

Astfel, verbe de conjugarea I sunt acele care formează infinitivul scurt cu sufixul accentuat *-a* (indiferent de consoana care-l precede) - a *lucra, a învăţa*. Tot la conjugarea I intră verbele de următoarele tipuri: *a mângâia, a tăia, a iniţia* (hiat), *a împerechea, a priveghea* etc.

Sunt de conjugarea a II-a verbele care formează infinitivul scurt cu sufixul accentuat – *ea*: *a avea, a bea, a cădea, a plăcea, a putea, a tăcea*.

Sunt de conjugarea a III-a verbele care formează infinitivul scurt cu sufixul neaccentuat *-e*: *a arde, a bate, a merge, a pune, a trece*.

Sunt de conjugarea a IV-a verbele care formează infinitivul scurt cu sufixele accentuate *-i* şi *-î*. Aceste verbe se împart în două grupe:

- în care intră verbele lipsite de sufix şi desinenţă la persoana I singular a indicativului prezent: *aud, dorm, fug, vin, cobor, dobor.*

- în care intră verbele cu sufixele gramaticale variabile *-esc*, - *ăsc* şi fără desinenţă la persoana I singular a indicativului prezent: *citesc, iubesc, sosesc, vorbesc, urăsc.*

În cadrul conjugării I se disting două grupe mari de verbe: una cuprinde verbele ce nu pot avea sufixul *-ez* în paradigmă, iar cealaltă, verbele care se conjugă, în mod obligatoriu, cu ajutorul sufixului *-ez* (la prezent indicativ, prezent conjunctiv şi imperativ singular).

Notă. După cum afirmă academicianul Ion Coteanu, „nu există o regulă strictă pe baza căreia să putem recunoaşte de la început ce verbe primesc sufixul *-ez*”.

Lipsa unor criterii stricte de delimitare a verbelor ce fac parte din aceste două categorii (cu şi fără sufix în paradigmă) a generat un paradox: în dicţionarele româneşti unele verbe sunt fără sufix, pe când în cele „moldoveneşti" au fost incluse forme cu sufix. Faptul are azi o repercusiune concretă: în limbajul multor basarabeni se atestă anume formele cu sufix, diferite de cele româneşti (fără sufixul *-ez*). Să luăm, de exemplu, verbul *a conserva*. Nici un dicţionar românesc nu recomandă varianta cu sufix.

E necesar însă să recunoaştem că există în limba română verbe care, aparent, pot avea ambele forme (cu şi fără sufixul *-ez*), pe când normele limbii literare recomandă doar utilizarea variantelor fără sufix. Printre acestea, vom enumera următoarele verbe: *a adera, a contesta, a importa, a rezerva, agita, a degusta, a inunda, a suspenda, a atesta, a delega, a se îngâmfa, a transporta, a conserva, a detesta, a mustra, a uzurpa, a contempla, a peria, a zvânta*.

Prezintă dificultăţi şi unele verbe care se conjugă, în mod obligatoriu, cu ajutorul sufixului-*ez*. Dintre acestea le vom reţine pe următoarele:

A abuza, a cuvânta, a (se) înciuda, a (se) îngloda, a acapara, a (se) demarca, a încleia, a predestina, a asalta, a descleia, a încleşta, a resuscita, a copia, a destina, a înfrâna, a îmbuna, a îngenunchea, a ura

Diferenţierea verbelor care se conjugă, în mod obligatoriu, cu ajutorul sufixului *–ez* de cele ce nu-l pot avea pe aceasta în paradigmă este anevoioasă şi din motivul că în limba română există verbe cu ambele forme (cu şi fără sufix), indicând una şi aceeaşi acţiune. Este vorba de aşa-numitele dublete, care fac dificilă gramatica limbii române la acest capitol. Printre acestea, vom menţiona următoarele verbe:

a anticipa	*a (se) evapora*	*a decerna*	*a degaja*
a dezagrega	*a (se) înfoia*	*a ignora*	*a încrâncena*
a (se) înfiripa	*a perturba*	*a (se) îngemăna*	*a însemna*
a înveşmânta	*a (se) desfăta*	*a reanima*	*a secreta*
a îndruma	*a înjgheba*	*a şchiopăta*	

Există în limba română verbe ce au ambele forme (cu şi fără sufix), desemnând însă diferite acţiuni. Pentru a nu comite greşeli, e necesară cunoaşterea sensului acestor verbe.

A acorda 1. acordă (dă, face acordul gramatical)
2. acordează (reglează un instrument, un sistem)

A alega 1. aleagă (insistă)
2. aleghează (jur. invocă o părere în sprijinul unei afirmaţii făcute)

A concura 1. concură (tinde)
2.concurează (participă la un concurs; face concurenţă)

A (se) contract 1. se contractă (se micşorează)
2. contractează (încheie un contract; îşi asumă; se molipseşte)

A lega 1. leagă (uneşte)
2. leghează (lasă prin testament)

A manifesta 1. manifestă (exprimă, arată)
2. manifestează (participă la o manifestaţie)

A se mira 1. se miră (se uimeşte)
2. se mirează (se oglindeşte)

A ordona 1. ordonă (rânduieşte)
2. ordonează (porunceşte)

A pica 1. pică (cade)
2. pichează (coboară în picaj)

A raporta 1. raportă (aduce venit)
2. raportează (dă un raport; pune în legătură)

A reflecta 1. reflectă (răsfrânge, oglindeşte)
2. reflectează (meditează)

A repurta 1. repoartă (îşi îndreaptă gândurile)
2. repurtează (obţine un succes)

A turna 1. toarnă (varsă un lichid)
2. turnează (realizează un film)

Deci pentru a nu comite greşeli la utilizarea lor e necesar a distinge următoarele categorii de verbe de conjugarea I:

1) verbe ce nu pot avea sufixul *-ez* în paradigmă;
2) verbe ce se conjugă, în mod obligatoriu, cu ajutorul sufixului *-ez*;
3) verbe ce au ambele forme (cu şi fără sufixul *-ez* în paradigmă), indicând una şi aceeaşi acţiune;
4) verbe cu şi fără sufixul *-ez* în paradigmă, desemnând acţiuni diferite.

Unele verbe prezintă dificultăţi la plasarea accentului: *a determina, a exercita, a felicita, a solicita, a termina*. Pentru comoditate, vom indica doar persoana a III-a indicativului prezent, dar vom reţine că accentul va fi plasat la fel la indicativ prezent, conjunctiv prezent, viitorul I, forma a II-a (persoanele I, a II-a, a III-a), precum şi la imperativ singular: *detérmină, exércită, felícită, solícită, términă*.

Ca număr, verbele de conjugarea a II-a sunt cele mai puţine în limba română. Pe parcurs, ele pot rămâne şi mai puţine, dacă nu se va pune o barieră în calea „migrării" lor în categoria verbelor de conjugarea a III-a.

Se observă unele tendinţe de reorganizare a conjugărilor limbii române, manifestate în special prin trecerea verbelor de la conjugarea a II-a la conjugarea a III-a şi invers, de la conjugarea a III-a la la conjugarea a II-a, fapt care provoacă uneori confuzii, precum şi prin plasarea accentului fie pe silaba finală, la persoana I şi a II-a plural, indicativ şi conjunctiv prezent (la conjugarea a II-a), fie pe radical, la indicativ prezent şi condiţional-optativ prezent (la conjugarea a III-a).

a) Treceri de la conjugarea a II-a la a III-a:

a apăreá → a apáre → va apăreá → ar apăreá → ar apáre; a decădeá → a decáde; a cădeá → a cáde; a şedeá → a şáde etc.;

b) Treceri de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a:

a adúce – să adúcem → să aducém, să adúceţi → să aducéţi; a báte → a băteá, va baté, va băteá, ar baté → va băteá, să bátem → să bătém, să báteţi → să bătéţi etc.

Normele în vigoare recomandă accentul pe radical.

Notă. Fenomenul trecerii de la conjugarea a II-a la a III-a este vechi în limbă. La sfârşitul secolului trecut îl întâlnim în toate categoriile de texte, inclusiv în cele ştiinţifice.

Iorgu Iordan constată ca din 20 de verbe de conjugarea a II numai *a avea, a bea, a durea, a putea, a şedea,* graţie unor neregularităţi de flexiune, nu prezintă forme paralele de conjugarea a III-a. Aceste verbe au rămas şi astăzi puternic fixate la conjugarea a II-a, circulând cu forme flexionare unice.

În cazul celorlalte verbe de conjugarea a II-a, raportul s-a modificat continuu în favoarea formelor paralele de conjugarea a III-a. Verbele *a ţinea* (şi derivaţii lui neologici: *a abţine, aparţine, conţine, deţine, menţine, obţine, reţine, susţine*), *a umplea şi a rămânea* au trecut definitiv de la conjugarea a II-a la a III-a, lucrările normative actuale consfinţind acceptarea de către limba literară a noilor forme.

În limba actuală, cu toate restricţiile lucrărilor normative, fenomenul trecerii de la conjugarea a II-a la a III-a este abaterea cu frecvenţa cea mai mare, fiind prezentă în toate categoriile de texte (exemple din literatura beletristică: *i-o place, nu ţi-o place, mi-ar place*).

Deşi fenomenul trecerii la conjugarea a III-a afectează, cu excepţia celor cinci verbe indicate mai sus, întreaga clasă de verbe a conjugării a II-a, cele mai expuse acestei modificări sunt derivatele cu prefix. Astfel, dacă întâlnim această greşeală – pentru verbe ca *a vedea, a părea* – la o

categorie mai restrânsă de vorbitori, în schimb acelaşi tip de greşeală este aproape generalizat pentru derivatele lor prefixate: *a prevedea, a întrevedea, a apărea, a dispărea, a transpărea.*

Forme ca *vor vede, ar vede,* sunt simţite greşit şi deci evitate de o categorie largă de vorbitori, în timp ce formele *ar prevede, ar întrevede, ar apare, ar dispare, ar transpare* sunt foarte frecvente.

Trecerea acestor verbe la conjugarea a III-a are urmări asupra modului de accentuare a substantivelor provenite de la infinitivele lor lungi. Substantivele *întrevedere, prevedere* sunt des accentuate pe radical (întrevédere, prevédere), după modelul infinitivelor lungi de la conjugarea a III-a: *mérgere, trécere,* vorbitorii pierzând din vedere faptul că infinitivele lungi de la verbele de conjugarea a II-a se accentuează pe sufix: *întrevedére, prevedére*, ca şi *putére*, *durére*. Fenomenul trecerii de la conjugarea a II-a la a III-a s-a explicat prin insuficienta diferenţiere a celor două conjugări, redusă, pentru unele forme ale paradigmei, exclusiv la diferenţe de accent (să se compare: védem, vedéţi cu trécem, tréceţi). Cercetătorii consideră că, la origine, acesta a fost un fenomen dialectal muntenesc, extins apoi în toate regiunile şi la toate stilurile funcţionale ale limbii.

Insuficienţa diferenţierii celor două conjugări a permis şi treceri în sensul opus: de la conjugarea a III-a la a II-a. Se aud în limba neîngrijită forme ca: *făcém, făcéţi*, în loc de formele literare *fácem, fáceţi.* Aceste treceri au fost determinate de presiunea sistemului de accentuare a majorităţii claselor de verbe, care la prezentul indicativ, prezentul conjunctiv şi la infinitiv se comportă cu verbele în *-ea*, şi nu ca cele în *-e* (să se compare: *vedém, fugím*, unde accentul cade pe sufix, cu *fácem*, unde accentul cade pe radical). Formele afectate de această modificare, redusă, în mod, la o deplasare de accent de pe radical pe sufix, sunt prezentul indicativ şi conjunctiv şi imperativul (care are forme identice cu prezentul indicativ) şi infinitivul. În cazul imperativului, modificarea este favorizată şi de lungimea formei, care, în vecinătatea pronumelor neaccentuate eclitice, ajunge la o structură de trei, patru sau cinci silabe, în care accentul cade pe prima silabă:

Ex.: *Fáceţi-mi* (3 silabe)
Fáceţi-vă (4 silabe)
Fáceţi-mi-le (5 silabe)

Trecerea accentului pe sufix creează condiţia apariţiei unei alternanţe vocalice în radical (formele incorecte *făcéţi, bătéţi*). Formele de imperativ cu accentuare pe sufix sunt atât de frecvente încât le întâlnim curent şi în limba unor scriitori. Celelalte forme de la prezentul indicativ, prezentul

conjunctiv şi de la infinitiv au rămas limitate la domeniul neliterar al limbii. Toate lucrările normative combat forme ca: *(să) făcém, (să) bătém, (să) mergém, a făcéa, a bătéa, a mergéa*. Normele literare nu admit nici formele de imperativ cu sufixul accentuat, recomandând, pentru imperativul plural forme de tipul *făceţi*.

Unele forme verbale îşi constituie paradigma cu infinitivul. Astfel, viitorul I, forma I se construieşte cu ajutorul verbului auxiliar *a vrea* şi infinitivul verbului de bază. Uneori se comit greşeli din cauza că verbele de conjugarea a II-a sunt substituite de aşa-numitele dublete ale acestora.

În limba română sunt foarte multe verbe de conjugarea a IV-a care pot urma în flexiune două modele cu *–esc* / fără *–esc*. Cele două variante pot prezenta o diferenţiere semantică (de ex., *se îndoaie – se îndoieşte*) sau pot funcţiona sinonimic, în variaţie liberă (de ex., *dăinuie - dăinuieşte*), eventual cu anumite conotaţii stilistice (literar – regional, arhaic; de ex., *se jeluie – se jeluieşte*; *dezvăluie - dezvăluieşte*).

Structura verbelor. Verbe simple sunt verbele care au aspectul unui singur cuvânt, adică sunt alcătuite dintr-un singur termen; verbe compuse – verbele care aspectul unui grup de termeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte: *a binecuvânta, a binemerita, a binevoi, a subscrie, a supravieţui* etc.

Bibliografie selectivă:

1. Gramatica limbii române, vol. II, Enunţul .- Bucureşti, 2005
2. Gramatica limbii române, vol. I., Cuvântul .- Bucureşti, 2005
3. Iordan I., Robu Vl. *Limba română contemporană*.- Bucureşti, 1978
4. Irimia D. *Morfosintaxa verbului românesc* .- Iaşi,1997
5. Constantinovici E. *Prezentul indicativ în limba moldovenească literară contemporană* .- Chişinău, 1980
6. *Gramatica limbii române*. Vol. I-II. Bucureşti, 1963
7. Avram M. *Gramatica pentru toţi*.-B., 1997
8. Ciornîi I. *Limba română. Îndreptar fonetic şi gramatical*.-1991
9. Coteanu I. *Gramatica de bază a limbii române*.- Bucureşti, 1982
10. Dimitriu C. *Tratat de gramatică a limbii române*.- Iaşi, 2002
11. Constantinescu - Dobridor Gh. *Morfologia limbii române*.- Bucureşti,1996
12. Popescu Ş. *Gramatica practică a limbii române*.- Bucureşti, 1995

Modulul IX. CATEGORIILE MORFOLOGICE ALE VERBULUI

9.1. Definirea categoriei gramaticale a diatezei
9.2. Categoria gramaticală a timpului
9.3. Modurile personale ale verbului

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să definiţi categoriile gramaticale verbului;
- să identificaţi /determinaţi valorile temporale ale indicativului;

Diateza, modul şi timpul sunt categorii gramaticale specifice; persoana şi numărul – nespecifice (la participiul diatezei pasive se adaugă şi categoria genului)

9.1. Definirea categoriei gramaticale a diatezei. Diateza este categoria gramaticală flexionară cea mai viu discutată. Etimologic vorbind, cuvântul diateză (fr. diathese - gr. diathesis) înseamnă „ *aşezare, situare, orientare* ”. Diateza este o categorie gramaticală a verbului strâns legată de tranzitivitate, care exprimă raportul dintre subiect, verb şi obiect: acest raport îmbracă trei forme, trei diateze: activă, pasivă şi reflexivă, fiecare dintre ele fiind caracterizată prin mărci formale specifice: auxiliarul *a fi* + *participiul* verbului de conjugat (*Ea este invitată*) la diateza pasivă, formele neaccentuate de acuzativ şi de dativ ale pronumelui reflexiv (*El se odihneşte*) pentru diateza reflexivă; când aceste mărci lipsesc (*Maria scrie*) verbul este la diateza activă.

Gramatical vorbind, diateza a fost concepută ca o categorie care exprimă raportul sintactic dintre subiectul gramatical şi obiectul său(subiect gramatical diferit de obiect sau identic cu obiectul; subiect gramatical care dispune de un obiect sau care nu dispune de un obiect; procesul realizat de subiectul gramatical se răsfrânge direct asupra unui obiect) .

Limba română dispune de trei diateze: *activă*, *pasivă şi reflexivă*, diferite între ele din punct de vedere semantic şi formal.

Diateza activă este diateza caracterizată din punctul de vedere al conţinutului prin faptul că subiectul (agentul) realizează sau enunţă procesul suferit de obiect, pacient: El *merge* pe stradă. Eu *scriu* un bilet. Direcţia gândirii vorbitorului, direcţia procesului la această diateză este îndreptată dinspre agent către pacient: S → O – *El îl ascultă. Ea aleargă pe câmp.*

Diateza activă predomină în raport cu celelalte diateze: ea include atât verbe tranzitive, cât şi verbe intranzitive, atât verbe personale, cât şi verbe impersonale. Diatezei active îi aparţin şi verbe care nu au în mod

obişnui subiect, ca *ninge, plouă, viscoleşte* etc., fiindcă acţiunea înfăţişată de ele se poate gândi şi ca fiind efectuată de un lucru ori o fiinţă, de ex.: Anii *ninseseră* peste el.

Diateza pasivă arată că subiectul gramatical suferă procesul realizat de obiect şi se realizează prin două tipuri de structuri sintagmatice.

(a)este diateza caracterizată din punctul de vedere al conţinutului prin faptul cu auxiliarul *a fi* ca morfem specific;

(b) cu pronumele-morfem *se*.

(a) Sintagma cu auxiliarul *a fi* este alcătuită din patru termeni, reprezentând trei unităţi lexicale autonome (cu trei funcţii sintactice): *nume (pronume) – subiect – auxiliarul* ***a fi*** *variabil + tema de participiu a verbului(*totdeauna un verb tranzitiv), realizând împreună funcţia de *subiect – predicat– complement de agent*. Ion a fost chemat *de către director*.

(b) Sintagma cu pronumele reflexiv *se* se dezvoltă pe baza structurii verbului de la diateza activă, pe fondul inversării poziţiilor sintactice de subiect şi complement:

Toţi au citit cu interes *cartea*.

Cartea s-a citit cu interes *de către* toţi.

Direcţia gândirii vorbitorului este contrară direcţiei procesului la această diateză, proces îndreptat invers decât la diateza activă (dinspre obiect care este agent către subiectul gramatical care este pacient): *El este sfătuit de către prieteni*. Numai verbele tranzitive pot avea diateză pasivă (e adevărat nu toate: *a avea, a durea, a putea, a ustura, a vrea*).

Din cauza conţinutului lor lexical, unele verbe tranzitive, trecute la diateza pasivă, nu au decât forma de persoana a III-a şi anumite subiecte: *a ara - A ara* pământul El se odihneşte; *a citi, a conspecta, a depozita, a electriza, a fabrica, a litografia, a pava, a secera, a treiera etc.*

Formal nu există deosebire între construcţia diatezei pasive şi construcţia predicatului nominal: *Uşa este închisă* – arată o trăsătură a uşii; construcţia este închisă reprezintă un predicat nominal (verb copulativ + nume predicativ care reprezintă „calitatea", „caracteristica" momentană a uşii). Prezenţa complementului de agent în context ar face din aceeaşi construcţie un predicat verbal exprimat printr-o diateză pasivă: *Uşa este închisă de către portar*.

Sensul construcţiei pasive variază după valoarea „durativă" sau „momentană" a verbului din structura sa. Astfel verbele momentane au un sens pasiv mai puţin clar, în favoarea afectivităţii participiului şi a includerii sale într-o construcţie nominală: *Casa este părăsită*. Dimpotrivă, verbele durative au un sens pasiv clar, deoarece ideea de proces, de desfăşurare e mai pregnantă: *Studenţii sunt examinaţi (de către profesor).*

Prezenţa unui circumstanţial de timp în aceste contexte favorizează evidenţierea mai puternică a sensului pasiv al construcţiilor: *Casa este părăsită astăzi. Studenţii sunt examinaţi zilnic.*

Există o echivalenţă generală de sens între aceste două propoziţii: *Vântul scutură frunzele = Frunzele sunt scuturate de vânt.*

Diferenţa dintre cele două construcţii este dată de diateza verbului: activă, în primul caz şi pasivă în al doilea caz. Numai verbele tranzitive pot fi trecute la diateza pasivă, dar există şi excepţii, de exemplu, *a avea, a vrea, a putea*.

După cum vedem, pasivul cu *a fi* este uşor de confundat cu un predicat nominal (verb copulativ + adjectiv participial). Pentru evitarea acestei confuzii, când avem intenţia să exprimăm o valoare pasivă, este preferabilă exprimarea în propoziţie a complementului de agent, de exemplu*: În fiecare dimineaţă, magazinul era deschis* (= avea această calitate, nu era închis), dar: *În fiecare dimineaţă, magazinul era deschis de către vânzător* (*Vânzătorul deschidea magazinul*). Prezenţa complementului de agent evită confuzia.

Din punctul de vedere al acţiunii / stării. Dacă putem spune în egală măsură: *Faptele lui se cunosc = Faptele lui sunt cunoscute*, în schimb, există o diferenţă clară de sens între: *Se plantează florile* (acţiune în curs sau obişnuită), *Iarba este tunsă* (stare actuală).

La *diateza reflexivă* este necesară sesizarea caracterului reflexiv al verbului. Marca diatezei reflexive este pronumele reflexiv: *Profesorul* se *mândreşte cu elevii capabili de performanţe*. *El* îşi *aminteşte uneori de mine*. Exemple de verbe reflexive: *a se mândri, a se gândi, a se dumiri, a se mira, a se ruşina* ş. a.

Trebuie disociate verbele reflexive de verbele active pronominale: *a se pregăti, a se auzi, a se întreba, a se spăla* etc.

Verbele active pronominale sunt numai în aparenţă reflexive. Pronumele reflexiv din structură are funcţia sintactică de complement, nu este marca diatezei: *El* ***se*** *miră de cele întâmplate* (**se** – marca reflexivului); *El* ***se*** *spală* (**se** – nu este marca reflexivului, deoarece pronumele **se** poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în acelaşi caz, el are funcţie de complement direct, fiind deci o parte de propoziţie distinctă: *Copilul* se *spală*, *Mama* îl *spală*).

În multe gramatici diateza reflexivă se caracterizează din punct de vedre al conţinutului printr-un conglomerat de opt sensuri, diferite între ele, iar din punct de vedre al expresiei prin prezenţa obligatorie, în structura

verbală a formelor accentuate de dativ şi de acuzativ al pronumelui reflexiv (cu sau fără funcţie sintactică).

Sensul de reflexiv obiectiv presupune identitatea, în planul conţinutului dintre subiectul gramatical, autor al unui proces exterior şi obiectul acestui proces, reprezentat prin pronumele reflexiv în dativ sau acuzativ cu funcţie de complement indirect: *Îşi reproşează sieşi*. *Se spală pe sine*. Reprezentarea grafică ar putea fi S → O (direcţia gândirii vorbitorului identică cu aceea a procesului). Acest sens îl au numai verbele reflexive.

Sensul de reflexiv reciproc presupune identitatea în planul conţinutului dintre subiectul gramatical, autor al unui proces exterior încrucişat, conceput numai ca o pluralitate şi obiectul acestui proces, obiect reprezentat prin pronumele reflexiv în dativ sau acuzativ cu funcţie de complement indirect: *Prietenii îşi spun întotdeauna vorbe bune*. Reprezentarea grafică ar putea fi S ← → O.

Sensul cu valoarea de *reflexiv participativ* presupune identitatea în planul conţinutului dintre subiectul gramatical, autor interesat al unui proces exterior şi obiectul acestui proces, obiect reprezentat prin pronumele reflexiv în dativ, cu funcţie de complement indirect: *şi-a procurat, îşi construieşte*.

Sensul de reflexiv posesiv presupune non-identitatea, în planul conţinutului, dintre subiectul gramatical, autor al unui proces exterior şi posesor al unui obiect şi obiectul acestui proces. Calitatea de agent posesor al subiectului gramatical este marcată în planul formal prin pronumele reflexiv în dativ, cu funcţie de atribut pronominal: *El îşi ajută mama* (*pe mama sa*). Sensul de reflexiv posesiv se realizează numai când verbul din structura reflexivă este tranzitiv la origine.

Sensul de reflexiv pasiv presupune non-identitatea, în planul conţinutului, dintre subiectul gramatical conceput ca non-autor al unui proces exterior şi obiectul acestui proces: *Clopotele se aud tot mai rar* (*sunt auzite de noi*). Tot reflexive pasive ar trebui considerate aşa-zisele verbe factitive/cauzative de felul: *se internează, se numeşte, se cheamă*.

Sensul de reflexiv dinamic presupune non-identitatea, în planul conţinutului, dintre subiectul gramatical, conceput ca autor(agent) care participă intens la realizarea procesului, interior sau exterior, şi obiectul acestui proces. Calitatea de agent intensiv în desfăşurarea procesului (proprie subiectului gramatical)este marcată în planul formal prin pronumele în D. sau A.: *El îşi aminteşte de noi*

Sensul de reflexiv eventiv presupune un subiect gramatical lipsit de obiect, de obicei, autor aparent al unui proces interior (fizic, psihic, chimic): *Frunza arborilor se îngălbeneşte*

Sensul de reflexiv impersonal presupune inexistenţa unui subiect gramatical, calitate marcă în planul formal prin pronumele reflexiv în Ac. – unele se referă la procese naturale şi care includ şi un sens eventiv: *se desprimăvărează, se înnourează*

9.2. Categoria gramaticală a timpului. Timpul este categoria gramaticală care indică fixarea desfăşurării unui proces(*acţiune, eveniment, stare*) în raport cu actul enunţării şi se manifestă prin existenţa unor anumite ansambluri(seturi) de forme verbale. Cu alte cuvinte, timpul gramatical dă seamă de corelaţiile sistematice între formele verbale prin care se redau procesele comunicate şi situaţia de comunicare.

Punct de reper, timp de referinţă, raporturi temporale. Categoria gramaticală a timpului reflectă reprezentarea mentală unidimensională lineară a "temporalităţii". În percepţia comună, în raport cu situaţia de comunicare se configurează o axă de orientare în care *punctul de reper(de perspectivă)* este momentul enunţării (ME=t_0).

În funcţie de intervalul în care se desfăşoară comunicarea, câmpul semantic al temporalităţii este segmentat în trei zone: prezent("acum"), trecut("până acum"), şi viitor("de acum încolo").

∞ ← .....trecut**.....** | ***...prezent(t_0)...*** | **.....**viitor.....→ ∞

Zonele semantice constituie aşa-numitul *timp de referinţă*(TR) al formelor verbale. În enunţul *Mă uit la un film*. timpul de referinţă al formei verbale este prezentul, *Am văzut filmul*. timpul de referinţă este trecutul, iar în *Îmi voi aminti cu plăcere aceste momente*. timpul de referinţă este viitorul.

"Ancorarea" în zonele semantice, aşadar identificarea timpului de referinţă, poate fi confirmată uneori de adverbe de situare(plasare, fixare) temporală ca: *acum, atunci, cândva, odinioară, azi, ieri, mâine* etc.

Funcţionează ca expresii de situare temporală şi grupări de cuvinte în componenţa cărora intră substantive ce denumesc unităţi de măsură a timpului(*secundă, minut, oră, zi, lună, an, secol, mileniu*).

*Tipologia timpurilor verbale***.** Situarea proceselor pe axa temporală se exprimă în limba română prin ansambluri de forme verbale organizate în una sau mai multe serii.

Pentru procese desfăşurate concomitent cu actul enunţării – aşadar cu timpul dereferinţă prezent – româna are o serie de forme (de prezent) pentru indicativ (*învăţ, înveţi* etc). Procese cu timpul de refrinţă trecut,

adică cele fixate înainte de momentul enunţării sunt redate prin ansmbluri de forme(*de trecut* sau *de perfect*) pentru indicativ: *perfectul compus, perfectul simplu, mai-mult-ca- perfectul* şi *imperfectul*. Acţiunile, evenimentele sau stările desfăşurate după momentul enunţării – cu timpul de referinţă viitor – sunt redate prin două seturi de forme de indicativ. Primul set alcătuieşte paradigma viitorului propriu- zis (*viitorului I*). Acest timp verbal prezintă mai multe serii de forme: *voi învăţa, vei învăţa* etc.; *am să învăţ, ai să înveţi* etc.: *oi învăţa, îi învăţa* etc: *o să învăţ, o să înveţi* etc. Al doilea set circumscrie *viitorul anterior/ viitorul II* şi este reprezentat printr-o singură serie: *voi fi învăţat, vei fi învăţat.*

Trăsăturile semantice temporale prin care se circumscrie semnificaţia timpurilor gramaticale provin, în special, din raportarea faţă de punctul de reper, timpul de referinţă fiind insuficient pentru stabilirea trăsăturilor semantice definitorii ale formelor verbale. Astfel, prezentul se defineşte ca simultan cu t_0 [Simultan cu t_0], *perfectul compus* şi *perfectul simplu* ca [Anterior faţă de t_0], *viitorul propriu-zis* ca [Posterior faţă de t_0], iar *imperfectul* are trăsăturile [Anterior faţă de t_0], [Simultan cu t_x], *mai-mult-ca-perfectul* are trăsăturile [Anterior faţă de t_0], [Anterior faţă de t_x], *viitorul anterior* are trăsăturile [Posterior faţă de t_0], [Anterior faţă de t_x].

În funcţie de trăsăturile temporale de bază, formele verbale se împart în două grupe. Timpurile care se definesc prin raportarea la t_0 (*prezentul, perfectul compus şi perfectul simplu, viitorul propriu-zis*) sunt considerate *absolute*, pe când celelalte(*imperfectul, mai- mult- ca- perfectul, viitorul anterior*), a căror utilizare impune şi existenţa unui punct de reper, sunt timpuri de *relaţie* sau *anaforice.*

9.3. Modurile personale ale verbului. Modurile verbului sunt serii de forme prin care se exprimă acţiunea sau starea după felul în care aceasta este apreciată: ca un fapt real sau pur şi simplu imaginat, ca un fapt posibil, dorit sau ipotetic etc.

De exemplu, modul indicativ *arată* că vorbitorul consideră acţiunea sigură, modul conjunctiv – că vorbitorul consideră acţiunea posibilă, realizabilă etc.

Modul indicativ. Indicativul exprimă ideea că acţiunea verbului este considerată ca sigură la toate valorile temporale: trecut, prezent şi viitor. De exemplu, „Şi *nu ştiu* cum îi *cade* un urs mare din sân..."(I. Creangă).

Dintre toate modurile verbului, indicativul se caracterizează prin cea mai bogată paradigmă de variante temporale. Mod al certitudinii şi realităţii, indicativul exprimă, prin majoritatea variantelor temporale, acţiuni sigure şi reale. În planul expresiei, modul indicativ se opune

celorlalte moduri prin absenţa din structura sa a unui morfem general care să însoţească toate formele sale temporale, aşa cum funcţionează morfemul-conjuncţie **să** la conjunctiv*: să cânt* sau auxiliarul *aş, ai, ar,* la condiţionalul-optativ: *aş veni, ai veni* etc. sau intonaţia la imperativ: *citeşte!*

Indicativul are şapte timpuri, patru dintre ele sunt simple: *prezentul, imperfectul, perfectul simplu* şi *mai- mult- ca- perfectul,* iar trei sunt compuse: *perfectul compus, viitorul* şi *viitorul anterior.*

a) *Prezentul indicativ* prezintă o acţiune simultană cu momentul vorbirii: „Hangiul t*remură* şi *morfoleşte* o bucată de pâine."(B. Delavrancea).

Forma de prezent indicativ este sintetică având structura: R(radical)+F(flectiv). La rândul lui, flectivul este alcătuit din sufix (S) şi desinenţă (D).

În ceea ce priveşte sufixele, sunt necesare două observaţii: sufixele sunt variabile şi se realizează totdeauna pozitiv la formele de persoană 4 şi 5. Diferenţele apar în modul de realizare a sufixului de prezent la celelalte forme. În funcţie de posibilităţile de realizare, verbele româneşti se împart în două grupări:una cu sufixe pozitive numai la formele menţionate(4 şi 5) şi cealaltă cu sufixe pozitive pe toată paradigma de prezent.

În prima grupare, sufixele, variabile, se grupează după cum urmează:

/**e**/ ≈ /Ø/, pentru verbele cu infinitivul în -***ea***: noi apăr**e**-m, voi apăr-**e**-ţi, eu apar- Ø

/**e**/ ≈ /Ø/, pentru verbele cu infinitivul în - ***e:*** noi pricep-**e**-m, voi pricep-**e**-ţi, eu pricep- Ø

/**i**/ ≈ /Ø/, pentru o parte din verbele cu infinitivul în –***i:*** noi ofer-**i**-m, voi ofer-**i**-ţi, eu ofer- Ø

/**â**/ ≈ /Ø/, pentru verbele cu infinitivul în -***î***: noi cobor-**â**-m, voi cobor-**â**-ţi, eu cobor- Ø

/**a**/ ≈ /**ă** /,pentru o parte din verbele cu infinitivul în -**a**: voi adun-**a**-ţi, noi adun-**ă**-m, eu adun-Ø

În a doua grupare, prezentul este marcat prin sufixe variabile realizate pozitiv la toate persoanele, după cum urmează:

1. /a/ ≈ /ă/ ≈ /ez/ ≈ /eaz/: lucr-**ă**-m, lucr-**a**-ţi, lucr-**eaz**-ă
2. /i / ≈ /esc/ ≈ /eşt/: povest-**i**-m, pvest-**esc**, pvest-**eşt**-i
3. /â/ ≈ /ăsc/ ≈ /ăşt/: hotăr-**â**-m, hotăr-**ăsc**, hotăr-**ăşt**-i

Cu toate că *desinenţele* de prezent indicativ se caracterizează printr-o mare diversitate, persoana 4 are o desinenţă unică -***m*** pentru toate verbele: cântă-**m**, povesti-**m**, hotărâ-**m** etc. Desinenţa de persoana 5, de asemenea, este comună tuturor verbelor: **-*ţi***: cânta-**ţi**, dubla-**ţi**, fugi-**ţi** etc.

Prezentul indicativ prototipic conţine o trăsătură temporală [Coincidenţă /Simultaneitate cu t_0], prin care realizează ancorarea în situaţia de comunicare. Prezentul prototipic are trăsătura aspectuală [-Perfectiv], exprimând un proces continuu, desfăşurat într-un interval nedelimitat. Trăsătura modală este [+Real], prin forma de prezent indicativ procesul comunicat fiind redat ca existent, în curs de realizare.

După cum s-a menţionat, valoarea fundamentală a prezentului este exprimarea simultaneităţii parţiale sau totale, între momentul acţiunii verbale şi prezentul vorbirii. Prezentul are un şir de valori particulare. Valori temporale de:

- *perfect(trecut)*: „Printre lumea care se înghesuia ...iaca *se zăreşte* o hârtie fâlfâind deasupra capetelor mulţimii. ” (I. Creangă)
- *viitor*: Mâine *plec* la ţară
- *iterativ*: *Vine* zilnic pe la noi (exprimă repetarea unei acţiuni la intervale regulate)
- *gnomic*: Apa *trece* pietrele *rămân* (exprimă o acţiune ce se îndeplineşte indiferent de timp)
- *narativ*: narativ(în limbajul artistic al prozei). În structura semnificaţiei sale, se suprapun momentul desfăşurării acţiunii creaţiei şi momentul lecturii, fapt ce generează un dinamism propriu creaţiei artistice: „Fata *lasă* tava pe masă şi *porneşte*. Flăcăul *vrea* s-o apuce, ea s*capă* şi *pleacă*; el o *cheamă* înapoi. ”(I. L. Caragiale).
- *prezentul istoric*: (în limbajul literaturii de inspiraţie istorică. Este utilizat pentru redarea mai sugestivă a faptelor: „ Ştefan cel Mare *devine* domn în 1457 şi *moare* în 1504”)
- *prezentul liric*: (în poezie sau în proza lirică): „*Tremură, pică* şi *străluce* aurul în dulce târgul Ieşului: steaua, frunza, felinarul. *E* un adânc de noapte cu atâta tărie de lună plină că toate-*s* pe un alt tărâm, alături, dar departe, ca şi pleoapele închise de visare ale lui Mihai Eminescu.”(I. Teodoreanu)

b) *Imperfectul* exprimă o acţiune durativă în trecut, neterminată în momentul la care se referă vorbirea.

Imperfectul, formă sintetică, are o structură morfematică simplă: radical (R) + sufix (S)+ desinenţă (D).

Sufixul, alcătuit dintr-un component segmental şi unul suprasegmental(accentul), este:

-a- pentru verbele în -a şi **-î** (adres*a*, lu*a*)

-ea- pentru verbele în **-e, -ea, -i** (băt*ea*, căd*ea*); acesta poate fi realizat şi ca -/**ia**/ – su*ia* sau ca /**a**/ merge*a*[merğ*a*].

Imperfectul prezintă două trăsături semantice temporale: prima – [Anterioritate faţă de momentul enunţării] – este comună pentru toate formele verbale ale trecutului, iar a doua – [Simultaneitate faţă de alt proces situat în zona trecutului] – este specifică. Caracteristica aspectuală – [–Perfectiv].

Trăsătura modală prototipică a formelor de imperfect este [+Real], procesul comunicat prin această formă verbală fiind prezentat ca existent, efectuat.

Sub raportul conţinutului, imperfectul produce întotdeauna iluzia duratei, a mişcării în curs de desfăşurare. Datorită acestui fapt el posedă mai multe valori semantice, pretându-se totodată şi la bogate nuanţări stilistice: prezintă o acţiune de lungă durată sau o acţiune ce se referă la trecut: „Ţăranul *mâna*, carul *scârţâia* şi peştele din car *cădea*. ”(I.Creangă)

Datorită caracterului său durativ, este un timp, prin excelenţă, descriptiv–funcţia lui fundamentală, pe care o are, mai ales în descrieri ce aparţin trecutului: ”Valea Răutului, cât *prindeai* cu ochiul, *era* presărată de florile galbene de păpădie, deasupra apei *plutea* o pătură străvezie de fum.” (I. Druţă). Imperfectul descriptiv exprimă procese sau stări durative, de obicei, simultane şi ca atare nu poate fi substituit prin perfectul compus.

Totuşi, imperfectul poate fi folosit cu funcţie de perfect. E vorba de aşa-numitul *imperfect narativ*. Acesta exprimă o acţiune încheiată în trecut şi se întrebuinţează, mai ales, în poezia populară:

„Adormitul *se trezea*
Şi inelul cât *vedea*
Scotea haine novăceşti
De *punea* călugăreşti.”(V. Alecsandri)

Prezentând o acţiune în desfăşurarea ei, imperfectul are note comune cu prezentul, care exprimă şi el o acţiune în curs de desfăşurare. Deosebire între ele constă în faptul că primul exprimă o acţiune care s-a desfăşurat în trecut, pe când al doilea exprimă o acţiune care se desfăşoară în momentul vorbirii. Datorită acestui fapt, multe din semnificaţiile imperfectului sunt comune şi prezentului, iar redarea unor mijloace stilistice eficiente se face adesea prin alternanţa acestor forme verbale: „Dar vremea *trecea* cu amăgele şi eu c*reşteam* pe nesimţite şi tot alte gânduri îmi *zburau* pri cap şi alte plăceri mi *se deşteptau* în suflet; şi în loc de deşteptăciune, *mă făceam*

tot mai neastâmpărat şi dorul meu *era* acum nemărginit; căci sprinţar şi înşelător *este* gândul omului, pe ale cărui aripi *te poartă* dorul nemărginit."(I. Creangă)

Imperfectul apare uneori şi în locul prezentului (*vroiam* să te întreb, *ţineam* să-ţi spun). În afară de prezent imperfectul apare în anumite situaţii în relaţii de sinonimie cu formele de *condiţional trecut*:

„O zi din viaţă să-mi fi dat
O zi-mi *era* de ajuns (= *ar fi fost*)." (M. Eminescu)

Imperfectul poate exprima şi o acţiune cu valoare de viitor în trecut. Cu această valoare apare atunci, când autorul exprimă o acţiune care urmează să se îndeplinească în mod inevitabil în urma unei hotărâri luate: "Cărăbuş *avea* să plece a doua zi cu trenul de 12."(I.Druţă)

c) *Perfectul simplu*. Perfectul simplu exprimă o acţiune trecută şi terminată.

Perfectul simplu, formă sintetică, alcătuită din R(radical) + F(flectiv) are structura cea mai complicată dintre timpurile trecutului. În limba română există patru sufixe de perfect simplu:

- verbele cu infinitivul în **-î** sau **-i** au sufixe de perfect simplu invariabile omonime cu cele de infinitiv: / **â**/(*coborâi*) şi respectiv, /**i**/ (*biru**i***);
- verbele cu infinitivul în - **ea** prezintă sufixul invariabil /**u**/(apăr**u**);
- verbele cu infinitivul în **-e** se împart în două grupe: unele primesc acelaşi sufix ca precedentele, adică adică /**u**/, altele prezintă sufixul/**se/**(sub accent, tipul *zis**e**i*, *zis**eşi***) sau /**se/** fără accent, tipul *z**i**se, z**i**seră**ţi**, z**i**seră;*
- sufixul de perfect simplu pentru verbele cu infinitivul în **-a** este variabil: /**a/ - /ă/***: lucr**a**i, lucr**ă*** .

Perfectul simplu se foloseşte în vorbire de către locuitorii din partea de apus a Munteniei, Oltenia, Banat pentru a exprima o acţiune trecută şi terminată de curând (aproximativ 48 de ore până la momentul vorbirii).

Semnificaţia formelor de perfect simplu este similară cu cea a pefectului compus: trăsătura temporală [Anterioritate faţă de t_0] se asociază cu trăsătura aspectuală[+Perfectiv] şi cu trăsătura modală[+Real].

În secolele trecute perfectul simplu avea o răspândire foarte mare, apărea atât în operele scriitorilor cât şi în folclor:

Iar cel ungurean
Şi cu cel vrâncean,
Mări *se vorbiră*
Şi *se sfătuiră*

În limba actuală perfectul simplu nu se foloseşte productiv. El se utilizează în exclusivitate în textele literare scrise, exprimând, de regulă, înţelesuri apropiate de cele de perfect compus. Totuşi, între aceste forme sunt deosebiri. Perfectul compus are calitatea de a apropia acţiunea de momentul vorbirii, pe când perfectul simplu priveşte acţiunea săvârşită în trecut, fără a o raporta la momentul vorbirii. Anume lipsa de determinare temporală a şi dat naştere tendinţei de preluare a unor funcţii ale perfectului simplu de către perfectul compus, care are o bogată valoare semantică şi este în stare să exprime tot felul de nuanţe ale timpului trecut.

Trebuie subliniat că perfectul simplu se foloseşte mai frecvent la persoana a III- a singular şi plural.

„*Trecu* o lună, *trecură* trei, *trecură* nouă şi împăratul *făcu* un fecior alb ca spuma laptelui."(M. Eminescu)

De cele mai multe ori la perfectul simplu se folosesc verbele de declaraţie care introduc vorbirea directă: *întrebă, spuse.*

Perfectul simplu indică uneori şi acţiuni repetate. În această situaţie, el ţine, de fapt, locul imperfectului:

„La geamul tău ce strălucea,
Privii atât de des..."(M. Eminescu).

d) *Perfectul compus* exprimă o acţiune realizată în trecut: "Bătrânul *s-a întors, s-a uitat* lung la femeie..."(I. Druţă).

Perfectul compus este o formă verbală analitică. Structura perfectului compus este alcătuită dintr-un sufix mobil(liber) variabil în raport cu persoana(*am, ai, a, am, aţi, au*) şi o secvenţă omonim cu participiul şi invariabilă în raport cu persoana şi numărul (*jucat, lucrat, apărut, rupt, citit, hotărât, mers*):

1. *am lucrat*
2. *ai lucrat*
3. *a lucrat*
4. *am lucrat*
5. *aţi lucrat*
6. *au lucrat*

În ce priveşte semnificaţia, perfectul compus asociază o trăsătură temporală – [Anterioritate faţă de t_0] – comună tuturor formelor cu timpul de referinţă trecut, cu o trăsătură aspectuală [+Perfectiv] şi cu o trăsătură modală[+Real], specifică modului indicativ. Trăsătura [Anterioritate faţă de t_0] funcţionează pe axa de orientare temporală opunând perfectul compus prezentului şi viitorului.

Caracteristica aspectuală acţionează în cadrul zonei trecutului, opunând perfectul şi mai mult ca perfectul[+Perfectiv], imperfectului[– Imperfectiv].

Creând impresia distanţei în timp, perfectul compus se utilizează pe larg în limba actuală atât în vorbire, cât şi în scris. Se foloseşte pentru a indica o acţiune ori o stare realizată până la momentul vorbirii, fără a arăta când a fost realizată: „*Au înflorit* cartofii în grădină.”(I.Druţă).

Perfectul compus poate indica şi acţiuni iterative. În acest caz, el este însoţit adesea de unele determinări, care subliniază repetarea:

„Pe lângă plopii fără soţ
Adesea *am trecut*.”
(M. Eminescu)

Uneori cuvintele tradiţionale de la începutul poveştilor şi legendelor populare conţin perfectul compus: *A fost* odată când *a fost.*

Folosirea perfectului compus pentru prezent face vorbirea mai expresivă, prezentând acţiunea săvârşită chiar în momentul când începe realizarea ei. Uneori perfectul compus apare şi cu valoare de viitor. „Şi nu cumva să faci altfel, că *te-ai dus* de pe faţa pământului.”(I. Creangă).

Utilizarea perfectului compus cu valoare de *viitor(valoare futurală*): „Până-i îmbuca ceva şi iepele estea ş-or şterge gura c-oleacă de coşolină, eu *am* şi *pus* capătul.” (I.Creangă. *Moş Nichifor Coţcaru*).

Semnificaţia perfectului compus nu coincide aici cu semnificaţia sa paradigmatică. Utilizată în planul viitorului, forma perfectului compus marchează o acţiune viitoare, căci a nimerit în sfera de utilizare a opozantului său.

Pentru ca această schimbare să aibă loc, este necesar un context favorabil, care ar programa semnificaţia de *acţiune futurală* a perfectului compus. Coordonatele unui asemenea context îl reprezintă fie elementele indicatorii speciale ale timpului viitor (*apoi, peste câteva secunde, până în seară* etc.), fie anumite construcţii sintactice, care ar reda orientarea futurală (mai tipică este subordonarea condiţionată, precedând o regentă, unde ca predicat figurează verbul la perfectul compus). De exemplu: ”Doamne, d-o începe iar, *m-am topit* mâine cu Crăciunul, rămâi fără colaci.”(B. Şt. Delavrancea. *Hagi Tudose*), „Eu te întreb încă o dată. Gândeşte-te bine ce faci. *Dacă mă duc singur,* înseamnă că *am pornit* pe un drum pe care nu ne mai pute abate (C. Petrescu, *Ultima noapte*...)”

E de remarcat că perfectul compus cu nuanţă futurală exprimă o nuanţă de *certitudine* şi nu *incertitudine* proprie formelor de viitor.

Utilizat în raport de sinonimie cu viitorul, *perfectul compus* se manifestă ca o formă verbală cu semnificaţii suplimentare, de unde şi

predilecţia pentru forma dată. Printre conotaţiile perfectului compus futural mai evidente sunt: a) dinamismul acţiunii; b) certitudinea acţiunii ca opozantă a incertitudinii, a caracterului ipotetic, proprii formelor de viitor. Redarea unei acţiuni viitoare cu ajutorul perfectului compus futural reflectă ferma convingere a vorbitorului în realizarea acţiunii respective: „– Ce să faci? Să te învăţ eu: boii tăi sunt mari şi frumoşi, i-ai şi-i du la iarmaroc, vinde-i şi cumpără alţii mai mici şi mai ieftini ...şi iaca *te-ai făcut* gospodar.”(I Creangă. *Dănilă Prepeleac*).

Perfectul compus futural poate fi întrebuinţat uneori pentru redarea unor acţiuni viitoare imaginare, prezentându-le în aşa fel, de parcă ele ar fi deja realizate. „Ajuns în pădure, gospodarul îşi zice: - Cât a mai paşte boul, da eu de ici mai tai o sarcină, două de nuiele şi iaca, i-*am* şi *făcut* şi ocol! ”(V.Vasilache).

Remarcăm că perfectul compus futural dispune de conotaţie stilistică bine conturată – aceea de a fi proprie vorbirii orale, colocviale. Această formă conferă comunicării caracter degajat, plasticitate – note proprii stilului vorbirii populare. Perfectul compus futural este utilizat cu precădere în vorbirea directă şi mai ales în aspectul ei dialogat:

„- Nu-i nevoie să ne ducem la tine, măi Fimca, vine Margareta la noi.

-Ascunde, badei, să nu ne prindă cu el pe masă, că-i rău.

-Ori să-l ascunzi, măi Fimca, ori să nu-l ascunzi, totuna ne-*a prins!*” (D. Matcovschi. *Toamna porumbeilor albi*).

Formele perfectului compus futural dispun virtual de un grad de afectivitate care poate fi realizat mai cu seamă în replicile personajelor. Se disting, în această ordine de idei, acele replici, care conţin o ameninţare la adresa interlocutorului. Orientarea futurală a replicii este redată, de obicei, de o propoziţie subordonată condiţională, care uneori poate lipsi, dar rămânând uşor subînţeleasă:

„– Să nu crâcneşti...că te-*am dat gata.*” (A.Bacalbaşa).

Utilizarea formei respective a perfectului compus în contextul funcţionării formelor de viitor nu poartă un caracter accidental. Prin întrebuinţarea perfectului compus futural vorbitorii recurg la substituiri de forme sinonimice contextuale în mod deliberat, dorind să exprime cu maximă precizie şi plasticitate o anumită idee, concomitent conferind comunicării şi anumite note de ordin afectiv.

e) *Mai- mult- ca- perfectul* exprimă o acţiune trecută încheiată înaintea altei acţiuni tot trecute, adică o acţiune anterioară terminată: „Şi când a ajuns Stan acasă, Chirică *treierase, vânturase, măcinase.”(I.Creangă).*

Forma de mai-mult-ca-perfect este sintetică având structura R(radical)+S(element sufixal)+D(element desinenţial). Sufixele sunt invariabile şi sunt alcătuite din două unităţi:

/**â+se**/, /**u+se/, /se+se/, /a+se**/: *cobor-**â-se**, biru-**i-se,** apăr-**u-se**, încep-**u-se**, zi-**se-se**, lucr-**a-se.***

În ce priveşte desinenţele, acestea sunt identice cu cele de la perfectul simplu, cu excepţia desinenţei de persoana I.

Deci mai- mult- ca -perfectul se formează din participiul verbului de conjugat fără sufixul *-t* şi se adaugă terminaţiile personale speciale: *-sem, -sei,- se, sem, -seţi,-se.*

Participiile terminate în *-s* păstrează această consoană plus vocala *-e* + terminaţiile speciale. Uneori, paralel cu formele menţionate, mai mult ca perfectul primeşte la numărul plural terminaţiile: *-serăm, -serăţi, -seră (*hotărâ*serăm*).

Sensul de bază al mai - mult - ca - perfectului este de a exprima anterioritatea faţă de o altă acţiune: „Am citit şi am recitit ce *scrisese* ea ."(M.Eminescu).

Mai- mult- ca- perfectul este înlocuit uneori prin forme perifrastice. E vorba de construcţiile alcătuite din prezentul ori perfectul verbelor auxiliare *a fi* şi a *avea* şi participiul verbului de conjugat: „Şi cum ajunge la fântână scoate mai întâi furca, de unde o *avea strânsă* (= *strânsese*)". „Un om *legase* o vacă unde *avea* aruncat (= *aruncase*) oleacă de fân."(I. Creangă)

f) *Viitorul* exprimă o acţiune care se va petrece după momentul vorbirii: „Când *vei ajunge* şi tu odată mare şi tare, *îi căuta* să judeci lucrurile de-a fir - a-păr şi *vei crede* celor asupriţi şi necăjiţi."(I. Creangă).

Pe lângă sensul temporal de bază, viitorul poate avea valoare modală de imperativ, exprimând un ordin: *Vei face* aşa cum ţi-am cerut !, sau o rugăminte: *Am să* te *rog* să nu faci asta!

Viitorul se exprimă prin patru variante, fiecare dintre ele compusă dintr-un auxiliar (*a vrea* sau *a avea*) şi un infinitiv sau conjunctiv: *voi cânta, oi cânta, o să cânt, am să cânt*. Aceste variante, aflate în relaţie de sinonimie, se deosebesc după întrebuinţare. *Voi cânta*, întâlnită mai mult în limba literară scrisă, are un caracter livresc şi retoric, *oi cânta*, rezultă din prima, prin căderea consoanei *v-* de la auxiliar, este folosită în limba vorbită, familiară, şi are în plus o nuanţă de nesiguranţă. *Om face dacă om putea*; varianta *o să cânt*, formată din auxiliarul *o* invariabil şi conjunctiv, este general răspândită.

Am să cânt este o construcţie verbală mai puţin sudată, în care auxiliarul, identic cu formele verbului predicativ omonim *a avea*, îşi mai

păstrează sensul lexical iniţial de necesitate: *Am să scriu o scrisoare* poate însemna *voi scrie* şi *trebuie să scriu*; de asemenea, în cadrul acestei structuri, auxiliarul poate apărea şi la imperfect: *aveam să scriu, aveai să scrii* etc., cu semnificaţia unui viitor în trecut: *Peste doi ani avea să plece în alt oraş*. În contexte afective, viitorul poate avea auxiliarul inversat: Lângă salcâm *sta-vom* noi noaptea întreagă, / Ore întregi *spune* -ţi- *voi* cât îmi eşti de dragă.(M .Eminescu).

Viitorul anterior/viitorul II este un timp relativ, care exprimă o acţiune ce se va petrece în viitor şi va fi încheiată înaintea unei alte acţiuni viitoare: „După ce *veţi fi trecut* pe lângă casa lui Ion Creangă... veţi băga de seamă că se vorbeşte mai puţin despre Ceahlău."(Geo Bogza).

Sensul temporal de acţiune posterioară încheiată înaintea altei acţiuni, tot posterioare, se realizează numai în prezenţa unui reper temporal de viitor: *veţi băga de seamă....după ce veţi fi trecut*; în absenţa acestui reper, forma verbală în discuţie capătă sens de prezumtiv perfect. Viitorul anterior se formează din viitorul auxiliarului *a fi* şi participiul verbului de conjugat:

I *voi fi trecut*	IV *vom fi trecut*
II *vei fi trecut*	V *veţi fi trecut*
III *va fi trecut*	VI *vor fi trecut*

Modul conjunctiv

*1. Modalităţile de formare a conjunctivului prezent; **să** – semn distinctiv al conjunctivului*
2. Ce înseamnă conjunctivul amputat
3. Formele conjunctivului perfect
4. Utilizarea conjunctivului prezent şi perfect

Modul conjunctiv semnifică, în general, o acţiune posibilă, realizabilă, iar conjunctivul perfect se referă la o acţiune ireală (care ar fi fost posibilă în trecut).

În limba română, sub aspect temporal, conjunctivul are două forme: una pentru prezent şi alta pentru trecut. Cât priveşte aspectul structural, conjunctivul este de trei feluri: conjunctiv prezent cu forma plină (cu *să*), conjunctiv prezent cu forma amputată (redusă) şi conjunctiv trecut.

1. *Conjunctivul prezent***.** Spre deosebire de limba latină şi alte limbi romanice în care conjunctivul prezent are terminaţii speciale pentru fiecare

persoană gramaticală, în limba română formele personale I-II singular şi plural coincid cu formele respective ale indicativului prezent: *lucrez, să lucrez*. La persoana III-a singular şi plural conjunctivul prezent posedă, de regulă, următoarele flexii:

I – e,-eze
II – ă
III - ă
IV-ă,-ască, -iască

În mod specific se formează conjunctivul de persoana a III-a verbelor neregulate: *a da – să dea, a sta–să stea, a lua–să ia*.

E de remarcat că la unele verbe coincidenţa flexiilor de la indicativ şi conjunctiv este totală, adică afectează şi persoana a III-a, mai ales la acele care au o temă vocalică: *a tăia- să taie, să apropie, să încheie, să scrie, să ştie.*

Cât priveşte terminaţiile de persoana a III-a singular şi plural la alte verbe se observă următoarea regularitate: când persoana III singular a prezentului indicativ se termină în *-ă (mănâncă)*, conjunctivul prezent are terminaţia *-e* şi invers, *-e* trece în- *ă: face, trece, vede→ să facă, să treacă, să vadă.*

Notă. Verbele *a fi, a şti, a ţine, a veni, a deveni* se scriu la persoana II-a singular cu doi de *-i*: *să fii, să ştii...*

Tot cu doi de *i* la persoana a II-a singular se scriu şi derivatele verbelor a *ţine, a veni, a deveni, a reţine , a reveni, a preveni*

La conjunctiv prezent, ca şi la indicativul prezent, verbele *a crea şi a agrea* se pronunţă şi se scriu cu doi de *-e: să creeze, să agreeze*. Primul e este vocala în care se termină rădăcina verbului: *a cr<u>e</u>a.*

Din cele mai vechi timpuri, în limba română se identificau din punctul de vedere al formei două moduri contrar opuse din punctul de vedere al sensului. Această „lacună" limba a rezolvat-o prin găsirea unui element formal distinctiv: particula latină *si* care şi în limba latină putea să însoţească modul conjunctiv independent.

Pe teren romanic, particula în cauză evoluând fonetic *si→ se→ să* s-a statornicit drept marcă a conjunctivului, un fel de morfem, un element structural al conjunctivului.

Totodată se cere să menţionăm că modul conjunctiv se foloseşte foarte des şi dependent de verbele: *voluntatis, putandi, sciendi, rogandi,declarandi, movendi.*

În asemenea împrejurări *să* capătă concomitent şi rolul de a introduce o propoziţie subordonată, adică cel de conjuncţie subordonătoare.

„Nevestei mele să-i mai spui

Să-mi *cumpere* o coasă."(G.Coşbuc);

„Tocmai pe mine căzuse păcatul *să fiu* mai mare între fraţi."(I. Creangă)

Conjuncţia *să* poate sta chiar lângă verb sau poate fi despărţită de verb prin intercalarea altor părţi de vorbire între conjuncţie şi verb: adverbul *nu* – să *nu* pleci, adverbele *mai, tot* ş.a. – să *mai* aştepţi, unele pronume neaccentuate - să nu-*l* mai aducă.

Utilizarea conjunctivului prezent. Conjunctivul prezent are o circulaţie intensivă. Aceasta se întâmplă că în foarte multe cazuri înlocuieşte infinitivul.

Iată doar câteva mostre, mai ales cu prepoziţii / locuţiuni prepoziţionale: *fără a /fără să, înainte de a / înainte să; în loc de a / în loc să; până a / până să.*

Notă: în povestea „Harap - Alb" de I.Creangă sunt în total 605 verbe, dintre care la conjunctiv 444, adică 73,3%; În „Amintiri..." - 796 de verbe, la conjunctiv 407 = 51,1%.

Sub aspect pur temporal conjunctivul prezent se deosebeşte prin faptul că întrebuinţat în mod absolut (independent) el conţine ideea de viitor. Altfel spus, conjunctivul independent redă o acţiune în perspectivă, fiind un *praesens in futuro* (Ce să fac? Să vii la mine).

Conjunctivul prezent independent poate exprima variate nuanţe de sens, dintre care menţionăm următoarele:

- *porunca, îndemnul* :

„Acum degrabă *să te duci* şi *să-mi aduci* sălăţi din grădina ursului."(I. Creangă). Enunţul exprimă o idee de imperativ care este familiară limbii române. Se ştie că imperativul posedă, strict vorbind, numai o persoană – a II-a singular şi plural. În practica lingvistică, însă, se simte nevoia de adresa o poruncă, sub felurite aspecte şi la alte persoane. Deoarece imperativul nu posedă forme morfologice speciale pentru persoanele în minus, limba a recurs la utilizarea persoanelor respective de la modul conjunctiv: „ Atunci viteazul căpitan, / Cu o largă brazdă-n frunte / Strigă voios: - Cine-i curcan, / *Să fie* şoim de munte!"(V. Alecsandri).

De menţionat că modul conjunctiv, cu valoare de imperativ, exprimă ideea de poruncă mult mai atenuat decât modul imperativ (comp. <u>Du-te</u> la şcoală! <u>Să te duci</u> la şcoală). Dacă exprimăm porunca printr-un conjunctiv, îi slăbim puterea şi aceasta pentru motivul că modul conjunctiv are sens de viitor şi, prin urmare, nu este atât de apodictiv ca un imperativ.

- *ururea:* „<u>Să trăim, să ne iubim</u>, / c-amândoi ne potrivim." (V. Alecsandri)

- *dorinţa*: „<u>S-ajungi</u> mireasă, <u>s-ajungi</u> crăiasă..." (V. Alecsandri)

- *îndoiala, dubiul, nesiguranţa*:" Să-l iau ori să-i dau drumul..."(I. Creangă)

- *avertizarea, prevenirea***:"**Dumnezeu a poruncit ca să mănânci trei ani de zile numai pădure bătrână; de cea tânără să nu te atingi.**"**(I. Creangă**)**

- *sfiala, jena*: „Ba eu unul, să iertaţi Dvs., cucoane, încă tot n-am înţeles." (Creangă).

A se reţine că nuanţele de sens exprimate de un conjunctiv pot fi deosebit de variate, ele depinzând în mod direct şi de semantica verbului şi de contextul lexico-sintactic şi de tipul propoziţiei.

Conjunctivul dependent apare în diferite îmbinări sau sintagme predicative cu verbe semiauxiliare de mod, de aspect în componenţa variatelor îmbinări osificate (tip – *vorbă să fie, drept să spun, îmi vine..., bată-l să-l bată* etc.) în felurite propoziţii secundare.

2. Formele conjunctivului amputat. Am văzut că modul conjunctiv se foloseşte foarte mult în propoziţii subordonate. El poate fi folosit şi în propoziţii independente sau în propoziţii principale – *Să-ţi fie de bine! Să trăieşti!,* exprimând sensurile imperativului – o poruncă, un îndemn, un sfat. Cu aceste sensuri la persoana III-a singular, plural este folosit şi fără *să*. Conjunctivul amputat are o serie de trăsături specifice: deşi conţine ideea de imperativ, el nu exprimă niciodată porunca propriu-zisă, doar nuanţe apropiate de aceasta; conjunctivul fără *să* se poate forma de la orice verb, dar în limba actuală el apare, totuşi, numai de la anumite verbe, de regulă, de la cele mai vechi, ca : *a bate, a trăi, a da, a arde, a fi, a veni, a ajuta, a face, a vorbi, a păzi tec.*

Ca o formaţie veche şi de uz popular, conjunctivul amputat nu s-a răspândit în toate stilurile limbii, neafectând practic stratul neologic de verbe; conjunctivul amputat poate fi urmat (mai rar, precedat) de formele atone ale pronumelor personale şi reflexive care sunt deseori indispensabile pentru înţelegerea globală a construcţiei. Ele indică obiectul asupra cui se răsfrânge acţiunea verbului-predicat, în folosul cui se realizează această acţiune: „Mândră, mândră, draga mea,/*Ajungă-te* jalea mea..."; din punct de vedere al timpului, conjunctivul amputat exprimă, de regulă, un prezent în perspectivă de viitor (*praesens in futuro*) :

Noi, mândruţo, ne-am iubit
Şi cine ne-a despărţit
N-aibă loc nici în pământ

Din punct de vedere al aspectului verbal, conjunctivul amputat exprimă o nuanţă perfectivă: *"Privească* cineva pe aceşti tineri flăcăi cu

pălăriile rotunde... şi *zică* învăţatul anticar, de nu e asta acea tunică virilă atât de preţioasă la romani."(C. Negruzzi).

Conjunctivul amputat apare în vorbirea obişnuită şi în literatura artistică, mai ales în poezie.

Notă: Subiectul propoziţiei cu conjunctivul amputat este exprimat prin substantiv şi rareori prin pronume sau este subînţeles.

Conjunctivul amputat poate exprima o gamă de raporturi semantice. Ideea de *sfială, dispreţ, frică* poate fi redată prin expresii fixe ca: *nu vă fie cu bănat, ferească sfântul, fie vorba între noi, ducă-se pe pustii etc.*

3. *Formele conjunctivului perfect/ trecut*. Este un timp compus, format din conjunctivul prezent al verbului *a fi*, auxiliarul redus la o singură formă – *să fi* – şi din participiul verbului de conjugat. Are, deci, aceeaşi formă pentru toate persoanele atât la singular, cât şi la plural.

Ca şi la conjunctivul prezent, pronumele neaccentuate, adverbul *nu* şi celelalte adverbe care se pot intercala între elementele alcătuitoare ale formelor verbale compuse se intercalează şi alte elemente componente ale conjunctivului perfect: *să nu fi văzut, să-l fi văzut, să mai fi văzut.*

Sub raport temporal, conjunctivul trecut independent exprimă o acţiune (stare, situaţie), plasată în trecut faţă de momentul vorbirii: *Să fi fost prin anii '70*.

A. Sub aspect semantic, conjunctivul independent (perfect) e apt să redea un şir de nuanţe modale: aproximaţia – *Combinele să fi fost vreo trei*; îndoiala, dubiul – *Să fi amăgit-o cineva*. Ideea de îndoială, dubiu, presupunere este evidentă când conjunctivul perfect este însoţit de verbul *a putea*. Cuvântul *poate* devine un fel de particulă modală (adverb) care are menirea să contureze ideea de presupunere: *Poate să fi fost nevoie de intervenţia noastră*; mirare – *Oare aceasta să fi fost cauza?* Conjunctivul perfect independent mai poate exprima şi alte nuanţe ca: *teama, îngrijorarea, frica, presupunerea, bănuiala, nedumerirea etc.*

B. Utilizarea conjunctivului perfect dependent. Locul obişnuit al conjunctivului trecut dependent este în frază: se plasează în propoziţiile subordonate de tot felul. Capabil să exprime mai multe raporturi: a) obiectiv – *„Pe Zaharia şi Nică îi aud horcăind şi nu cred să fi îndrăznit..."(I.Creangă)*; b) modal – Ai ieşit fără să fi putut să-şi descarce sufletul; c) atributiv, temporal, condiţional : *care să fi avut, înainte să fi luat vreo hotărâre*; *să fi ştiut mergeam şi eu cu tine.*.

De notat că conjunctivul perfect poate ceda de multe ori locul condiţionalului trecut: „Spun că racla sfântului ar fi tresărit (= *să fi tresărit*)."(C. Negruzzi).

Avantajul conjunctivului trecut cu nuanţă ireală constă în faptul că el se dovedeşte a fi mai apt să pună la îndoială orice posibilitate de realizare în trecut a acţiunii despre care este vorba.

Conjunctivul trecut mai poate fi substituit şi prin imperfectul indicativ, precedat de conjuncţia *dacă* sau *de*: „Dacă *aveam* (= să fi avut) bilete m-aş fi dus la teatru".

Avantajul utilizării imperfectului cu valoare ipotetică constă în faptul că acţiunea exprimată de el devine mai sigură, deoarece indicativul este modul acţiuni reale, pe când conjunctivul şi condiţionalul sunt aşa-zise moduri ireale.

Modul condiţional-optativ

Ca mod al condiţiei ipotetice, ireale, *condiţionalul* semnifică o acţiune a cărei realizare depinde de o condiţie neîndeplinită: *De-ar şti omul ce-ar păţi, dinainte s-ar păzi.*

Condiţionalul-optativ este modul personal caracterizat prin morfemele segmentate *aş, ai, ar, am, aţi, ar* – forme specializate ale auxiliarelor morfologice *a avea* şi *a vrea*, printr-un conţinut ce exprimă o posibilitate ireală (condiţionată şi dorită) şi o posibilitate realizabilă.

Valoarea de condiţional presupune existenţa a două procese diferite, legate între ele printr-un raport de condiţie. Amândouă verbele, din regentă şi subordonată, îmbracă forma condiţionalului, dar semnificaţia lui o are, de fapt, numai cel din regentă.

Prezenţa conjuncţiilor condiţionale (*dacă, de*) şi a intonaţiei specifice pot constitui elementele valorii sintactice condiţionale, chiar dacă verbele sunt la alte moduri şi timpuri. Datorită acestui fapt, verbul la modul condiţional poate apărea fie numai în regentă, fie numai în subordonată, corelat cu un timp al indicativului sau al conjunctivului (mai ales cu imperfectul: *Dacă veneai la mine, l-ai fi întâlnit şi pe prietenul meu*). Valoarea de optativ presupune un proces prezentat ca dorit, în cadrul unor propoziţii independente, regente sau subordonate:

„De-*aş avea* pe gândul meu,
Un cal aprig ca un leu,
Negru ca păcatul greu..." (V.Alecsandri)

„De-*aş fi*, iubito, gingaşă floare
Ce creşte în vale lângă pârău..."
(V. Alecsandri)

Condiţionalul-optativ prezent. Condiţionalul prezent este alcatuit din două componente. Primul component este un element (afix) mobil / liber,

purtator al informaţiilor de persoana şi de număr, cu omonimie între persoanele 3 si 6: *aş, ai, ar, am, aţi, ar.* Al doilea element este o secvenţa fonică omonima cu infinitivul, purtatoare a radicalului verbal(*citi, lucra, dansa, spune* etc.). Aşadar, condiţionalul prezent are următoarele forme:

1. aş lucra	*1. aş citi*
2. ai lucra	*2. ai citi*
3. ar lucra	*3. ar citi*
4. am lucra	*4. am citi*
5. aţi lucra	*5. aţi citi*
6. ar lucra	*6. ar citi*

De menţionat că modul *condiţional prezent* are aproape întotdeauna şi o accepţie de viitor. Această valoare temporală a condiţionalului prezent se explică, pe de o parte, prin faptul că exprimă numai o acţiune realizabilă, ipotetică (or, aceasta nu se poate realiza decât în viitor), iar, pe de altă parte, prin aceea că modul condiţional nu posedă, în general, din punctul de vedere al structurii, forme speciale de viitor.

De aceea, în construcţii ca: *aş merge, aş veni* acţiunile respective sunt concepute ca putând să se efectueze în prezent cu perspectivă de viitor.

Prezentul condiţional-optativ se bucură de o largă întrebuinţare atât în propoziţii independente, cât şi în fraze.

Când se foloseşte independent, condiţionalul-optativ prezent indică: *dorinţa, voinţa, vrerea, o aspiraţie, un vis*:

„De-*aş avea* o puiculiţă
Cu flori galbene în cosiţe..."(Folclor)

Notă. Acad. Al. Graur a semnalat şi valoarea de potenţial a condiţionalului, care presupune un proces prezentat ca posibil, realizabil în cadrul unor propoziţii principale:

„Cine *ar fi crezut* (= *ar fi putut crede*) că el e capabil de aşa ceva".

În stilul limbii vorbite, populare se întâlnesc forme de condiţional prezent cu infinitivul lung şi cu auxiliarul inversat:

„Închinare-*aş* şi n-am cui
Închinare-*aş* dorului..."(M.Eminescu)

Acest tip de condiţional prezent poate intra şi în componenţa unor imprecaţii de uz popular, realizând o idee optativă: "Da acum dormiţi, *dormire-aţi* somnul de veci, că v-am aşternut eu bine. "(I. Creangă)

Condiţionalul prezent poate exprima o acţiune ireală, numai presupusă: „Acolo, în pădure, *ar uita* de odăile mari, *ar uita* de covoarele frumoase şi *s-ar gândi* cu scârbă. "

Acest exemplu demonstrează că e vorba de acţiuni (stări) ireale, pe care autorul doar le presupune.

Plasat în propoziţii subordonate, condiţionalul prezent de cele mai mute ori exprimă o acţiune ipotetică. Această idee este sesizată când formele de condiţional sunt precedate de elementele *dacă, de, când* :

„Când *m-aş potrivi* eu babei la toate cele, apoi *aş lua câmpii.*"(I. Creangă)

Utilizarea condiţionalului perfect. Spre deosebire de româna veche, unde condiţionalul trecut avea forme structurale (*am vrut face, vrea fi venit*), în limba actuală acest mod are o singură formă de trecut, obţinută din prezentul condiţional al verbului *a fi* (forme speciale *aş fi, ai fi, ar fi*...) + participiul verbului de conjugat : *aş fi făcut, ai fi făcut.*

În anumite contexte, condiţionalul perfect reuşeşte să apropie acţiunea de prezent, adică de momentul vorbirii. Aceasta se întâmplă, când trecutul condiţional apare atât independent, adică în propoziţii coordonate, cât şi independent, în propoziţii subordonate: „ Dacă m-*ar fi iubit, nu m-ar fi adus* în situaţia aceasta ." (C.Negruzzi)

În cadrul frazelor cu atributive şi modale, condiţionalul perfect desemnează acţiuni, stări situaţii, de regulă, ireale: „Toate aceste împrejurări mă aduseră într-o astfel de furie, încât *aş fi mâncat* atunci cu mare mulţumire carne de valah." (V. Alecsandri.)

De multe ori condiţionalul trecut se foloseşte în limba română în plan relativ, adică în corelaţie cu alte timpuri şi moduri. Cel mai obişnuit în acest sens, e modul conjunctiv: Să *fi avut bilet*, m-aş fi dus la teatru → dacă *aş fi avut* bilet, m-aş fi dus la teatru.

Un alt mod verbal, cu care intră în corelaţie condiţionalul este indicativul. Trecutul condiţional îl preferă drept partener corelativ pe imperfect: M-*aş fi dus* la teatru, dacă *aveam* bilete.

Să remarcăm că formele condiţionalului trecut uneori nu exprimă nici condiţia şi nici dorinţa, ci pur şi simplu idei realizabile: „Iar după aceea au dus-o tot numai în chefuri şi alai şi poate mai chefuiesc şi acum, dacă n-ar fi murit "(I.Creangă)

Modul prezumtiv

Din punct de vedere semantic, prezumtivul exprimă o acţiune sau o stare nesigură, îndoielnică, presupusă. Prezumtivul are două timpuri: prezent şi perfect.

Prezumtivul prezent exprimă o acţiune despre care subiectul vorbitor doar bănuieşte că ea se petrece în momentul vorbirii, nefiind sigur de realitatea ei.

Acest timp se formează din viitorul verbului *a fi + gerunziul* verbului de conjugat: *vei fi scriind, vor fi scriind.*

Să se reţină că viitorul auxiliarului *a fi* din îmbinarea dată a pierdut cu totul sensul temporal de viitor. Îmbinându-se cu gerunziul el realizează o perifrază cu valoare, în primul rând, modală şi nu temporală ."Acum c-*a fi trăind* calul, ori că *n-a fi trăind*, aceasta nu mă priveşte..." (I. Creangă)

Prezumtivul perfect se formează din viitorul verbului *a fi*+ participiul verbului de conjugat. Spre deosebire de timpul prezent, prezumtivul trecut, are şi persoana I singular şi plural: *eu voi fi dormit, tu vei fi dormit.*

În stilul colocvial (uzul cotidian) prezumtivul perfect apare cu formele amputate (scurte) ale verbului *a fi: oi, îi, a, o, aţi, or+ fi + participiu* : „Împăratul Verde *a fi îmbătrânit* aşteptându-mă."(I. Creangă)

Caracterul îndoielnic al prezumtivului face ca acesta să intre în relaţii cu trecutul modului conjunctiv.

E de remarcat că formele temporale ale prezumtivului pot să alterneze în cadrul uneia şi aceleiaşi fraze, când aceasta o cere conţinutul ce urmează a fi exprimat: „Şi aşa a trăit Ivan cel fără de moarte veacuri de-a rândul şi poate că şi acum *a mai fi trăind*, dacă *n-a fi murit*"(I. Creangă)

Ca şi prezumtivul prezent, trecutul se foloseşte la ora actuală destul de rar, el afectând în primul rând stilul limbii vorbite. De exemplu, în „Harap- Alb " de I. Creangă se întâlnesc numai 4 cazuri de prezumtiv trecut; în „Amintiri"–un singur caz. Cauzele:

- se confundă cu viitorul anterior
- are formă şi structură greoaie
- este substituit în vorbire prin construcţii cu modul indicativ: *va fi participat → poate că a participat*

Modul imperativ

Exprimă o acţiune posibilă voită, realizarea căreia e propusă persoanei cu care vorbim. Semnificaţiile acţiunii imperative sunt destul de variate exprimate printr-o poruncă, un ordin, un sfat, un îndemn, un apel, o rugăminte : „Ionică, dragul mamei, tu mai *lasă* drumurile şi *stai* lângă mămica, de-i *fă* ţevi şi *leagănă* copilul. "(I. Creangă)

Imperativul nu apare decât în propoziţii principale, în adresarea directă care implică existenţa a două persoane, a unui dialog între o persoană care ordonă/îndeamnă/ sfătuieşte/roagă etc. şi alta care execută; în această situaţie(specială) el are o formă temporală unică (prezentul) realizată numai din persoana a II-a, singular şi plural: *Adu mai repede! Aduceţi mai repede*!

Intonaţia suplimentară care-l caracterizează are şi un rol diferenţiator în sensul că pe baza ei se deosebeşte imperativul de indicativul prezent omonim: *fugi! taci! vezi!*

Imperativul apare în unele expresii fixe, echivalente cu o interjecţie(un fel de locuţiuni interjecţionale): *Doamne fereşte! Doamne păzeşte!* şi în propoziţiile imperative, afirmative sau prohibitive(negative): „Mamă, *bate-mă, ucide-mă, spânzură-mă*… numai dă-mi ceva de mâncare.”(I. Creangă)

Imperativul are două forme – afirmativă şi negativă – şi o singură persoană – a doua singular şi plural, deoarece acţiunea verbului urmează a fi îndeplinită de către persoana-ascultător (*citeşte tu, citiţi voi*).

Forma afirmativă numeşte acţiunea care trebuie să fie realizată:

Tu mergi *voi cântaţi*
Tu şezi *voi şedeţi*

La verbele de conjugarea I şi la cele de conjugarea a IV-a forma de imperativ coincide cu persoana a III-a a prezentului indicativ: *lucrează, coboară*

Verbele de tipul *a veni, a face, a zice, a duce* posedă forme proprii la persoana a II-a singular, care diferă de cele ale prezentului indicativ: *vino, fă, zi, du, adu.*

Varianta negativă indică interdicţia de a face ceva: *Nu bea apă aşa rece*. Între varianta pozitivă şi cea negativă există o mare deosebire formală:

Apropie-te *nu te apropia*
Îndrăzneşte *nu îndrăzni*
Încetează *nu înceta*

Bibliografie selectivă:

1. Iordan I., Robu Vl. *Limba română contemporană* .- Bucureşti, 1978
2. Irimia D. *Morfosintaxa verbului românesc* .- Iaşi,1997
3. Constantinovici E. *Prezentul indicativ în limba moldovenească literară contemporană* .- Chişinău, 1980
4. *Gramatica limbii române*. Vol. I-II. Bucureşti, 1963
5. Avram M. *Gramatica pentru toţi*.-B., 1997
6. Ciornâi I. *Limba română. Îndreptar fonetic şi gramatical*.-1991
7. Coteanu I. *Gramatica de bază a limbii române* .- Bucureşti, 1982
8. Dimitriu C. *Tratat de gramatică a limbii române* .- Iaşi, 2002

9. Constantinescu-Dobridor Gh. *Morfologia limbii române* .- Bucureşti,1996
10. Popescu Ş. *Gramatica practică a limbii române*.-Bucureşti,1995

Modulul X. MODURILE NEPERSONALE ALE VERBULUI

10.1. Definirea modurilor nepersonale ale verbului

10.2. Probleme legate de modurile nepersonale

10.3. Explicaţii cu privire la predicativitatea infinitivului şi a gerunziului

10.4.Valorile temporale ale infinitivului/ gerunziului

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să definiţi modurile nepersonale ale verbului;
- să delimitaţi modurile nepersonale ale verbului de cele personale;

10.1. Definirea modurilor nepersonale ale verbului. Modurile nepersonale ale verbului sunt *infinitivul, gerunziul, participiul şi supinul*. Din punct de vedere morfologic, ele se caracterizează prin absenţa desinenţelor de număr şi persoană, iar sintactic, prin faptul că nu pot apărea (cu unele excepţii) independent în propoziţii. O altă particularitate comună o constituie dubla lor natură, verbală şi nominală.

10.2. Probleme legate de modurile nepersonale. *Infinitivul* este modul care denumeşte acţiunea exprimată de verb, adică este numele acestei acţiuni. Există două forme de infinitiv, una scurtă (*a spune, a vrea, a se plimba*) şi una lungă (*citire, plimbare*) care a trecut definitiv în categoria substantivului.

Prepoziţia *a* este partea organică, component structural al infinitivului. Un argument care pledează în favoarea tezei de mai sus este faptul că între cele două elemente componente ale formei unitare de infinitiv nu pot fi intercalate alte cuvinte. Excepţie fac doar negaţia *nu* (*a nu vedea*), formele scurte ale pronumelor personale (*a-i permite, a te observa*), pronumele reflexive (*a se spăla*), adverbele *cam, mai, tot* (*a încetat a mai ploua*). Când sunt inserate mai multe elemente, negaţia se situează pe primul loc: am început a *nu-l mai* crede.

O altă dovadă că *a + infinitiv* reprezintă un tot morfologic unic o constituie utilizarea acestui grup, atunci când e vorba de poziţia independentă a infinitivului, adică atunci când el nu determină un alt cuvânt în lanţul vorbirii şi prezenţa prepoziţiei *a* ca mijloc de legătură cu determinantul pierde orice sens de a exista (e vorba, în primul rând, de funcţia de subiect a infinitivului: „… în lumea cea comună *a visa* e un pericol.” M. Eminescu).

Cu toate acestea, în anumite situaţii infinitivul poate apărea în limbă şi lipsit de morfemul *a*: în construcţiile infinitivale relative (subiective şi obiective) „Când e minte nu-i *ce vinde*” (I. Creangă); Nu-i *unde merge*; Nu

are *cine veni*; după verbul *a putea* „Când eu am suferit atât, când eu am fost îndurerată că *n-am putut face* un gest de prietenie şi loialitate, cum *pot lăsa* lângă mine atâta deznădăjduită durere din cauza mea ?” (C. Petrescu). După verbul *a putea* şi verbul *a avea + pronume sau adverb relativ*, uzul curent al infinitivului este fără prepoziţia *a*: N-am putut dormi *toată noaptea*. N-are ce face, *trebuie să vină la proces*. N-am unde mă duce.

Cazurile de utilizare a infinitivului cu prepoziţia *a* după verbul *a putea* sunt rare şi se explică, de regulă, prin considerente de ordin prozodic:

“Să pot *a binezice* cu mintea – nflăcărată
Visările juniei, visări de-un ideal. “
(M. Eminescu)

Modul infinitiv are două timpuri: prezent (*a citi*) şi perfect (*a fi citit*). Forma de perfect este foarte rar folosită. Infinitivul prezent este un „timp” sintactic dependent (cu aspect imperfectiv) de relaţia contextuală în care se află înscris. El se realizează într-o structură simplă şi reprezintă expresia cea mai generală a unei imagini verbale. Acest fapt pune infinitivul într-un raport de neutralitate sub aspect temporal: “A te deghiza în trădător înseamnă *a înceta* să trădezi.” (T. Vlădescu).

Sintagma infinitivului perfect este constituită din infinitivul prezent al auxiliarului *a fi* şi tema de participiu al verbului: *a fi lucrat, a fi spus, a fi dormit* şi are aceeaşi structură pentru toate verbele din limba română. Între prepoziţia-morfem *a* şi auxiliarul *fi* pot fi intercalate astfel de elemente ca : adverbe, pronume personale şi reflexive – “Gândul de *a mai* fi făcut o greşeală îl neliniştea”, „Îl neliniştea faptul de a *nu-l fi jignit* cu ceva.”

Când intervin mai multe elemente în sintagma dată, structura este următoarea: adverb de negaţie, pronume, adverb modal: „Mă durea gândul *de a nu o mai fi văzut* încă o dată.” (C. Petrescu)

În comunicare accentul principal cade pe tema de participiu: „Zibal era departe de *a fi priceput* luminoasa teorie.” (I. L. Caragiale).

Infinitivul perfect este o formă compusă asemănătoare cu infinitivul prezent al verbului respectiv la diateza pasivă: *a fi lăsat, a fi rugat.*

10.3. *Valorile infinitivului.* Într-un număr limitat de cazuri, infinitivul poate juca rolul de verb principal în propoziţie. În limbajul obişnuit se preferă folosirea imperativului. Comunicarea cu un astfel de infinitiv are caracter general şi impersonal: *A se vedea capitolul al II-lea, alineatul b, din legea N…, A nu se răsturna*. Infinitul mai are şi valoarea de imperativ, folosindu-se, mai ales, în stilul administrativ şi în stilul ştiinţific, în observări şi note puse, de regulă, în paranteze (*a se vedea în aceasta privinţă* …) exprimând un îndemn, o recomandaţie, o restricţie.

În expresii ca: *A se păstra la rece*! *A se feri de lumină*! *A nu se apleca în afară!*", după opinia unor lingvişti, infinitivul "are înţeles de imperativ slăbit". Aceste expresii provin din construcţii mai dezvoltate, în care, înaintea infinitivului, figura un verb la reflexiv ca: *Se recomandă, se impune, se cere etc.: Se recomandă a nu se apleca în afară!*

O astfel de întrebuinţare infinitivul o capătă începând cu secolul al XIX-lea, ca urmare a unor calchieri: franceză Agiter avant de s'en servir = română *A se agita înainte de întrebuinţare*. În asemenea construcţii infinitivul exprimă o indicaţie sau un avertisment public adresate unui subiect general, nedeterminat.

Infinitivul cu valoarea de imperativ continuă să se folosească în stilul publicistic, când unui cuvânt i se atribuie o altă semnificaţie sau autorul vrea să insiste asupra informaţiei transmise.

Infinitivul şi conjunctivul. În limba română, conjunctivul se utilizează frecvent în locul infinitivului (după diferite verbe sau expresii verbale, după anumite prepoziţii): *Nu-mi pot da seama ce a aflat = Nu pot să-mi dau seama ce a aflat. N-am ce mânca = N-am ce să mănânc*.

> *Notă.* Interferenţa dintre infinitiv şi conjunctiv datează din latina târzie, datorită faptului că el a început a fi utilizat pe lângă alte părţi de vorbire (substantiv, adjectiv), cu o serie de prepoziţii, substituind alte forme nominale ale verbului şi chiar forme personale în unele tipuri de construcţii sintactice. Astăzi, mai ales după modele străine, infinitivul tinde să se răspândească din nou.

Uneori, în limba actuală, construcţiile cu infinitivul sunt chiar preferate construcţiilor corespunzătoare cu conjunctivul. În limba îngrijită, o frază ca: *Înainte de a ajunge trenul în gară, el a mai fumat o ţigară* este de preferat faţă de: *Înainte să ajungă* trenul în gară, el a mai fumat o ţigară care ţine de limbajul familiar.

De asemenea, substantive ca *onoare*, *datorie*, *plăcere*, *bucurie* apar mai frecvent cu un atribut exprimat prin infinitiv decât prin conjunctiv. Spunem mai curând: *Am plăcerea de a vă anunţa*… decât *Am plăcerea să vă anunţ*. De altfel, o asemenea exprimare aparţine limbajului oficial.

În unele construcţii se poate întrebuinţa atât infinitivul, cât şi conjunctivul: după verbe ca *a se cuveni, a începe, a putea*(fără prepoziţia *a*), *a se grăbi, a hotărî (mă grăbesc a spune → mă grăbesc să spun)*; după adjective ca *dator, gata, vrednic (gata a porni→gata să pornesc);* după prepoziţia *până* cu sens temporal (*până a pleca → până să plece).*

Să notăm că în îmbinare cu verbul *a fi* infinitivul nu poate fi înlocuit prin conjunctiv (comp.: imposibilitatea construcţiei *ţi-i să mănânci* în loc *de ţi-i a mânca*, pe când în cele cu verbul *a veni* (impersonal) substituirea e

posibilă, limba admiţând construcţiile sinonime *îmi vine a râde* şi *îmi vine să râd*. *Infinitivul şi indicativul.* Valoarea de indicativ a infinitivului este foarte rară, livrescă şi nerecomandabilă: *Afirmă **a fi** priceput în această meserie* (= afirmă că este priceput).

Infinitivul – funcţii. Cel mai adesea infinitivul are în propoziţie funcţia de subiect, atribut sau complement. În această funcţie, infinitivul nu este precedat niciodată de prepoziţii. Această utilizare este rară şi pretenţioasă, aparţine mai ales limbii scrise: *E uşor* a scrie *versuri*. A se ocupa *toată ziua de copii era obositor*.

În mod excepţional, infinitivul subiect apare uneori precedat de prepoziţia *de*, construcţii influenţate, probabil, de construcţiile din limba franceză: *E groaznic* de a vedea *acest spectacol*.

În funcţia de subiect, infinitivul este concurat de conjunctiv. În limbajul curent, în exemplele de mai sus se foloseşte de obicei conjunctivul: *E uşor* să scrii *versuri*. *E groaznic* să vezi *acest spectacol*.

Apare relativ frecvent, mai ales în limba îngrijită scrisă sau vorbită. În acest caz, infinitivul este precedat de prepoziţia *de*: *Plăcerea* de a asculta *muzică este inegalabilă*. *I-a animat dorinţa* de a câştiga *partida*.

Infinitivul – complement. În funcţia de complement direct, infinitivul este precedat de prepoziţia *a: Învaţă* a vorbi *corect româneşte*. *Şi-a propus* a dona *toată biblioteca sa facultăţii*.

Aceste exprimări se întâlnesc însă numai în limbajul afectat. În limba curentă, se utilizează conjunctivul: *Învaţă* să vorbească *corect româneşte*. *Şi-a propus* să doneze *biblioteca facultăţii*.

După verbul *a şti*, apariţia infinitivului fără prepoziţia *a* este o marcă a exprimării regionale: *Nu ştie* vorbi *corect româneşte*.

Când infinitivul nu este complement direct, construirea lui cu prepoziţia *de* nu este admisă de limba literară: *A ieşit fără de a da bună ziua*. Când este complement indirect, infinitivul poate fi sau nu precedat de prepoziţia *de*: *Se simte obligat* a da *toate explicaţiile necesare*. *Erau gata* de a divorţa.

Când este complement circumstanţial, infinitivul este, de obicei, precedat de prepoziţii sau locuţiuni prepoziţionale: *A plecat* fără a privi *înapoi* (mod). Înainte de a pleca *de acasă, telefonează-mi* (timp). *A fugit* pentru a nu fi prins (scop). În loc de a învăţa *pentru examen, pescuia* (opoziţie). *Era enervat* de a fi interogat *zilnic* (cauză). Ultima construcţie se datorează influenţei limbii franceze şi este rar întâlnită.

În principiu, infinitivul se poate utiliza ca un complement circumstanţial al unui verb, dar cu condiţia de a avea ca subiect

(neexprimat) acelaşi subiect cu cel al verbului pe care îl determină: *A intrat* fără a saluta (= el a intrat, dar nu a salutat).

O frază ca: *Înainte de a pleca de acasă, telefonează-mi* este înţeleasă, în mod normal, ca „tu vei pleca de acasă şi, înainte de aceasta, telefonează-mi (*tu*)". Dacă sensul frazei este „*eu* voi pleca de acasă şi, înainte de asta, telefonează-mi (tu)", atunci schimbarea de subiect trebuie precizată: *Înainte de a pleca* **eu** *de acasă, telefonează-mi* (= înainte ca eu să plec de acasă, telefonează-mi).

Prepoziţiile care pot preceda infinitivul sunt: *pentru, spre, fără, prin, de, în, la, până* şi locuţiunile prepoziţionale *departe de, înainte de, în loc de*. Pe lângă acestea, infinitivul mai este precedat şi de prepoziţia *a*, care are rol de marcă a modului.

Infinitiv + determinanţi:

a. *Infinitiv + subiect***.** În calitatea sa de verb, infinitivul are un subiect, adică un autor al acţiunii, de obicei, acesta este comun cu subiectul propoziţiei: *El nu poate merge fără baston*. *Am venit cu intenţia de a vă invita la masă*.

Uneori însă, subiectul infinitivului este diferit de subiectul propoziţiei: „Înainte de *a ajunge cei zece călăreţi* la apă, Gogolea le-a dat semn de oprire." (M. Sadoveanu), „*Înainte de a ajunge domnia sa* aici, ne-a sosit de devale ştire că a pus un doctor iscusit să-l calce." (Ibidem); „Cu puţin timp înainte *de a pleca trenul*, a intrat în compartiment un comisioner." (C. Petrescu); b) neexprimat (subînţeles) „Nu m-aş fi mişcat niciodată *înainte de a mă vedea* (tu)." (C. Petrescu). A se amesteca *cineva* în problemele altuia este o indiscreţie. Vine vremea de a înţelege *fiecare* ce e rău şi ce e bine.

Infinitivul este cerut de verb, de substantive, de adjective, de adverbe. Verbele care se construiesc cel mai frecvent cu infinitivul sunt: *a apuca, a avea, a se grăbi, a izbuti, a începe, a încerca, a îndrăzni, a învăţa, a porni, a primi, a putea, a şti, a-i veni, a se cădea* etc.

b. Infinitiv + complement Datorită naturii sale verbale, infinitivul poate avea complemente directe, indirecte, circumstanţiale: *Începe a cânta* o melodie *tristă* (complement direct). *Nu încetase a se gândi* la ea (complement indirect). *Învăţase a se descurca* de nevoie (complement de cauză). *Se hotărâse a pleca* la munte (complement de loc). *Nu putea rămâne* mult timp *acasă* (complement de timp).

10.4. Gerunziul. Este un mod nepersonal, care nu are forme diferite în funcţie de persoană şi exprimă o acţiune în curs de desfăşurare, fără referire la momentul vorbirii. Formal poate fi recunoscut după terminaţia *-ând* pentru toate verbele (*cântând, văzând, spunând, având*) cu excepţia

celor terminate la infinitiv în *-i* (*citind, privind, zâmbind*) şi a celor a căror rădăcină se termină în *-i* (*tăind, liniind, apreciind*).

Gerunziul caracterizează acţiunea verbului principal al propoziţiei, precizând totodată modul, timpul, cauza, condiţia acesteia: *Mama privea* zâmbind *pe fereastră*. *A plecat* şchiopătând *spre casă* (= a plecat în acest mod). Mergând *spre casă, se gândea cum să găsească o soluţie* (= în timp ce mergea spre casă se gândea). Îmbolnăvindu-se, *a trebuit să renunţe la excursie* (= pentru că s-a îmbolnăvit, a trebuit să renunţe la excursie). Muncind *mai mult, ai fi reuşit la examen* (= dacă ai fi muncit mai mult, ai fi reuşit la examen).

În calitatea sa de verb, el poate avea determinanţi diferiţi de cei ai verbului principal din propoziţie: *Gândindu-se* mereu *la el*…(mod). *Sosind* mâine, *va pierde ocazia* (timp). *Apucând* cu mâna *balustrada*… (instrument). *Citind* o carte, *a adormit* (complement direct).

Subiectul gerunziului. În mod obişnuit, subiectul gerunziului coincide cu subiectul propoziţiei: *Într-o zi, având timp, m-am dus să-i fac o vizită* (= eu aveam timp şi eu m-am dus să-i fac o vizită). Când există posibilitatea unei confuzii, aceasta trebuie evitată prin precizarea subiectului. De exemplu: *Sosind, l-am anunţat că am reuşit la examen*, poate fi înţeleasă fie „când *eu* am sosit, l-am anunţat", fie „când *el* a sosit, *eu* l-am anunţat". De obicei, aceste construcţii sunt evitate prin folosirea unor forme verbale care marchează persoana: *Când* am *sosit* (eu) sau *Când* a *sosit* (el). Mai ales când gerunziul se află la începutul propoziţiei confuzia este frecvent posibilă: Aşteptând *o confirmare, primiţi, vă rog…* În acest caz, în mod normal ar trebui să interpretăm „în timp ce dumneavoastră aşteptaţi" (subiectul implicit al lui *primiţi*, chiar dacă autorul scrisorii a vrut să spună „în timp ce *eu* aştept o confirmare". În acest caz, pentru evitarea confuziei este preferabil să spunem: Aşteptând o confirmare, eu vă rog să primiţi….

Totuşi, în numeroase cazuri, lipsa acestei precizări a subiectului nu antrenează nici o ezitare asupra sensului real, de exemplu, într-o propoziţie ca: *Privind mai atent, un detaliu mi-a atras atenţia*. Dacă aplicăm regula de mai sus a precizării subiectului, ar trebui să spunem: *Privind mai atent, am remarcat un detaliu* sau *Când am privit mai atent, am remarcat un detaliu*.

Adeseori gerunziul se raportează, de fapt, la un subiect nedeterminat, care nu apare explicit în propoziţie şi care poate fi redat prin persoana a II-a singular, fie prin persoana întâi plural a verbului: Reflectând *bine, totul este foarte logic* (= dacă tu reflectezi sau noi reflectăm).

Aud o privighetoare cântând. Această construcţie, care este foarte frecventă, conţine un subiect (eu), un alt nume (privighetoare) un verb principal şi un gerunziu. Gerunziul stă, de regulă, după verb, dar se referă la nume, arătând o caracteristică a acestuia. O frază ca de exemplu: *Când am ajuns acasă, am găsit-o* dormind, este înţeleasă astfel: „când am ajuns acasă, am găsit-o şi ea dormea". Poziţia după verb a gerunziului arată că acesta determină verbul, dar ca sens arată o caracteristică a numelui: *Aud o privighetoare* cântând (= eu aud o privighetoare şi privighetoarea cântă).

Uneori, când se referă la un substantiv, gerunziul poate avea valoare adjectivală, adică are forme diferite după gen şi număr şi se acordă cu substantivul. În acest caz, el devine adjectiv. El se poate referi la un substantiv şi fără a se acorda cu acesta şi atunci el rămâne o formă a verbului, cu valoare de atribut. Folosirea gerunziului atribut este rară în limba curentă. Ea apare mai mult în limba oficială, în demonstraţii ştiinţifice etc.

Doamna purtând *un taior alb a intrat în magazin* (= doamna care poartă un taior alb a intrat în magazin).

> *Notă.* Când gerunziul este precedat de adverbul *tot*, construcţia are un sens iterativ, de acţiune frecvent repetată: Tot ascultând *melodia la radio, am învăţat textul pe dinafară* (= ascultând în mod repetat melodia…).

Gerunziul este o formă a verbului care are o circulaţie mare mai ales în limba literară îngrijită. Limba curentă preferă utilizarea, în aceste situaţii, a unor moduri personale. Construcţiile gerunziale se izolează, de obicei, prin virgulă de restul frazei, mai ales când ele precedă verbul.

Participiul este un mod nepredicativ, nu are forme diferite de persoană şi denumeşte acţiunea suferită de un obiect. Valoarea sa temporală este de trecut, întrucât acţiunea este prezentată ca încheiată (cu efecte care persistă sau nu în momentul vorbirii). Este forma verbală absolută, în al cărei plan semantic verbul se întâlneşte cu adjectivul(1; 221). Formal, el poate fi recunoscut după sufixul *-t* (la majoritatea verbelor) precedat de vocala ce caracterizează tema perfectului, deci *-at* (*cântat*), *-it* (*lovit*), *-ât* (*hotărât*), *-ut* (*făcut*, *băut*). La verbe ca: *a alege*, *a ajunge*, *a aprinde*, *a întoarce*, *a merge*, *a ninge*, *a prinde*, *a rade*, *a scoate*, *a stinge*, *a stoarce*, *a tunde* participiul este marcat de sufixul *-s*: *aprins*, *întors*, *mers*, *nins*, *prins*, *ras*, *scos*, *stins*, *stors*, *tuns*. Câteva verbe (şi derivatele lor cu prefix) au sufixul *-t*, neprecedat de vocală: *copt*, *fiert*, *fript*, *frânt*, *înfipt*, *rupt*, *spart*, *supt*.

Unele verbe ca: *a concede*, *a discerne*, *a desfide*, *a rage* nu au deloc formă de participiu.

Participiul – verb/adjectiv. Când acţiunea verbală este convertită în însuşire, participiul se poate transforma din verb în adjectiv : « Pajul Cupidon, vicleanul / Mult e rău şi *alintat.* » (M. Eminescu) şi intră în opoziţii categoriale specifice flexiunii adjectivelor (de gen, număr şi caz): O potecă *bătătorită*, al unei poteci *bătătorite*, al *bătătoritei* poteci.

Participiul are strict valoare verbală numai când intră în structura formelor compuse ale verbelor active şi reflexive: *a citit, să fi ştiut, ar fi găsit, s-a gândit.* În acest caz, el este invariabil, deci nu se acordă: Aţi găsit *soluţia problemei?* Aţi văzut *florile din grădina noastră?* Am primit *un plic de la prietenii mei.* Am primit *vizitatorii cu multă plăcere.*

Participial comportă în sine şi anumite sensuri gramaticale – de timp: este un timp perfect, de aspect perfectiv „În nucul stufos din marginea ogrăzii, găinile *cocoţate* de cu seară pe crengi, dorm... care mai sus care mai jos. " (E. Gârleanu); de diateză: participiul cu originea în verbe intranzitive are sens activ „Şi să pară *răsărită* din visările pustiei " (M. Eminescu), iar participiul cu originea în verbe tranzitive are sens pasiv: „Când norii cei negri par sumbre palate / De luna regină pe rând *vizitate*." (M. Eminescu).

Participiul = substantiv. Ca şi adjectivul, participiul cu valoare adjectivală poate deveni substantiv. În acest caz, el nu mai însoţeşte un substantiv şi apare articulat cu articolul enclitic sau precedat de un articol proclitic ori de o prepoziţie sau însoţit de un adjectiv sau de altă parte de vorbire cu valoare de adjectiv „Ştefan făcu tabără la Vaslui, ca şi la începutul anului; aici primi şi pe *trimisul* veneţian" (N. Iorga)→ trimisul, trimişii, trimişilor

Participiul = adverb. Participiul are valoare adverbială când determină un verb şi apare cu formă invariabilă: A vorbit *răspicat*(lămurit, deschis); locuţiuni adverbiale: merge *pe dibuite*; l-am luat *pe încercate.* Alte exemple: Ninge *liniştit*. „Şi atunci odată pornesc şi turturica şi calul, fugind *pe întrecute*" (I. Creangă).

Participiul – acord. Când este folosit autonom şi când intră în structura diatezei pasive participiul se acordă în gen, număr şi caz, ca orice alt adjectiv. Astfel spunem: *Crinul (a fost)* cules; *Crinii (au fost)* culeşi*; Floarea (a fost)* culeasă; *Florile (au fost)* culese, în acest caz, participiul funcţionează ca un adjectiv obişnuit deoarece:

- se acordă cu substantivul: *articol* scris; *carte* scrisă.
- poate apărea la diverse grade de comparaţie: *cel mai apreciat*; *foarte speriat*; *mai puţin îngrijit*; *mai iubit*.
- poate deveni substantiv prin articulare: iubita *mea*, cântatul *cocoşului*.

Datorită naturii sale verbale, participiul poate primi, chiar când funcţionează ca un adjectiv, determinanţi specifici verbului: *Stăteau lungiţi* pe canapea (loc). *Erau pieptănaţi* frumos (mod). *Musafirii sosiţi* aseară *au vizitat oraşul. Florile culese* de mama *nu s-au ofilit* (agent).

Participiu+subiect/ o dată + participiu. Participiul poate avea un subiect propriu, dar aceste structuri sunt extrem de rar folosite în limba curentă, ele fiind utilizate mai mult în scris în traduceri, sub influenţa limbii din care se face traducerea: Convorbirile *încheiate, s-a semnat protocolul.*

Mai frecvent în această situaţie se foloseşte *Convorbirile fiind încheiate*, dar oricum aceste construcţii au un caracter livresc. Mai puţin artificiale sunt construcţiile *o dată + participiu*, care aparţin limbajului foarte îngrijit: O dată stabilit *contractul, s-a trecut la semnarea lui.* O dată terminat *meciul, jucătorii au salutat publicul.*

Participiul temporal. Participiul poate avea o valoare temporală în: Ajuns medic, *şi-a deschis un cabinet* (= când a ajuns medic şi-a deschis un cabinet).

Participiul – condiţional. Când spunem: Îngrijit atent, *copilul ar fi scăpat cu viaţă* (= dacă ar fi fost îngrijit atent, copilul ar fi scăpat cu viaţă), participiul exprimă o valoare condiţională, dar aceasta este determinată mai ales de folosirea modului condiţional al verbului.

Ne+ participiu. Foarte frecvent participiul poate fi derivat, ca alte adjective, cu prefixul *ne-*, obţinându-se antonimul acestora: *spălat-nespălat, vândut-nevândut, construit-neconstruit, măturat-nemăturat.*

Participiu = pasiv. După unele verbe ca: *a trebui, a se cere, a se lăsa, a aştepta*, participiul, neînsoţit de auxiliar, are sensul unei forme verbale pasive: *Ar trebui* rezolvată *problema cât mai repede* (= ar trebui să fie rezolvată problema cât mai repede). *Lucrurile* se cer examinate *cu atenţie* (= cer să fie examinate). *Fratele tău se lasă* aşteptat *prea mult timp* (= fratele tău se lasă să fie aşteptat prea mult timp).

Supinul. Modul supin este forma verbală omonimă cu participiul, având însă în plus prepoziţiile *de, la, pentru* ş.a.(*de scris, la cules, după citit*) şi sinonimă cu infinitivul, el denumind acţiunea întocmai ca un infinitiv, cu care adeseori poate fi înlocuit : *E uşor <u>de zis</u> – E uşor <u>a zice</u>*. Spre deosebire de participiu, supinul are două valori: una substantivală, întocmai ca infinitivul aşa-zis lung(*fumatul* este interzis) şi alta pur verbală (plecară *la scăldat*). Utilizat ca substantiv, supinul exprimă totuşi ideea de proces.

La fel ca şi infinitivul, supinul poate fi urmat de un complement direct sau circumstanţial ca în exemplul: ″ Fântâna era adâncă şi nu avea nici roată, nici cumpănă, ci numai o scară *de coborât* până la apă.″ (I.

Creangă). Tot cu valoare verbală supinul e întrebuinţat pentru a scoate în relief verbul predicativ pe lângă care e utilizat, precedat de fiecare dată numai de prepoziţia *de* : « Ei, bine, zmârdoare urâcioasă ce eşti, *de mâncat* ai mâncat boţul de mămăligă, dar ce a zis omul acela când a pus mămăliga acolo pe teşitură, ai tu la ştiinţă?». Precedat de prepoziţia de şi urmând după un substantiv, supinul cu valoare verbală are de cele mai multe ori sens final.

Atributul exprimat prin supin, în grupul sintactic al numelui de acţiune, redă un complement nesuprimabil (necircumstanţial) sau suprimabil (circumstanţial): obiect (complement) direct *continuarea de citit;* obiect (complement indirect) prepoziţional *(ne)participarea acţionarilor la luat decizii;* complement circumstanţial de loc *mersul vara (pe) la pescuit;* de scop *a întârziat cu mersul după strâns vreascuri; înscrierea pentru cumpărat locuinţe;* consecutiv (mai ales la forma negativă, dar si afirmativă, cu prepoziţia *de*) *insistenţa de nesuportat; prigoana de nedescris; refuzul de neacceptat; teroarea de dat la ziare;* cumulativ *înţelegerea versurilor, în afară de memorat, e ceea ce apreciez la elevi*; de excepţie *acceptarea oricărei soluţii în afară de spus adevărul.*

Cel mai frecvent realizată astăzi la nivelul limbii standard este construcţia cu valoare consecutivă. În toate tipurile de construcţii supinul precedat de prepoziţiile *de* (cea mai frecventă), *după, la, pe la, pentru* si de locuţiunea prepoziţională *în afară de* este o vecinătate comună substantivului nume de acţiune si verbului corespunzător acestuia, inclusiv la forma modală de infinitiv: *a continua de citit, a insista de nesuportat* etc.; dacă atât regentul, cât si determinantul sunt verbe la supin, în general nu au aceeaşi prepoziţie: *de mers la pescuit.* Când atributul corespunde unui obiect prepoziţional, prepoziţia poate fi selectată de regent prin recţiune (pe baza regimului prepoziţional al regentului) – *a participa la.*

Ca si infinitivul, supinul nu se construieşte cu prepoziţii (locuţiuni prepoziţionale) care cer cazurile genitiv si dativ. Unii constituenţi ai grupului verbal exprimabili prin supin nu au corespondent în grupul nominal, de exemplu subiectul construcţiilor impersonale care nu se nominalizează (*e bine* de ştiut etc.), circumstanţialul de relaţie *(*de spus, *i-am spus)* s. a.

Numele de acţiune regente sunt formaţii analizabile: cu structura infinitivului lung; cu structura supinului; ca derivate cu prefixe negative de la infinitive lungi substantivale – *ne*. O mai mare varietate tipologică a numelor de acţiune se înregistrează în contextul atributului cu valoare consecutivă; ca singulare create sub influenţa pluralului *batjocura de nesuportat*; cuvinte neanalizabile; unităţi frazeologice *bătaia de joc de*

nesuportat. Supinul este postpus nominalului regent. Tiparul discutat aici se utilizează rar în epoca veche. Atributul exprimat prin supin este compatibil cu orice tip de substantiv regent. Ca determinant al unor nume de stare ce au corespondent verbal sau adjectival, supinul redă un obiect prepoziţional *(scârba – a se scârbi – de ascultat minciuni),* un circumstanţial de loc *(trândăvia – a trândăvi – la pescuit),* consecutiv *(durerea – îl doare – de nesuportat),* cumulativ *(trândăvia de peste zi – a trândăvi peste zi –, în afară de dormit noaptea, era tot ce-si propusese pentru vacantă),* de excepţie *(absenta oricărei activităţi fizice – absentă oricare activitate fizică – în afară de mers pe jos),* mai greu un obiect direct sau un circumstanţial de scop.

Locuţiunile verbale. Definiţia locuţiunilor verbale, ca grupuri alcătuite din mai multe cuvinte cu sens unitar şi comportament morfologic de verb, este asemănătoare cu a altor locuţiuni cu valori morfologice diferite: substantivale, adjectivale, pronominale etc.

Se remarcă mai multe tipuri de locuţiuni verbale:

- unităţi frazeologice definitiv închegate, în care cuvintele alcătuitoare şi-au pierdut sensul lor iniţial individual şi au căpătat un alt sens. Sinteza absoarbe sensul elementelor componente într-o nouă unitate, care este înzestrat cu o valoare lexicală şi un rol gramatical bine determinat. De exemplu. *A băga de seamă*= a observa. În compararea locuţiunilor din această categorie, întâlnim fapte lexicale, morfologice şi sintactice arhaice, pe care vorbitorii nu le mai recunosc, deoarece sensul individual al elementelor alcătuitoare s-a pierdut. De exemplu, în *a-şi aduce aminte*, „aminte" este o construcţie sintactică formată din prepoziţia *a*(lat *ad*) şi substantivul *minte;*
- unităţi frazeologice care conservă sensul propriu al unuia dintre elementele componente, celălalt fiind folosit într-un sens derivat de la cel de bază: *a da în gropi(a da* =a cădea*), a o lua la fugă(a lua* =a porni*);* sau într-un sens figurat: *a face gură(gură*=gălăgie*), a da palme(palme*=lovituri cu palma*);*
- unităţi frazeologice în care apar semnificaţii ocazionale ale unor cuvinte: „Muierea *coace somnul* până după nouă ceasuri"(N. Stănescu)

Din punctul de vedere al structurii, locuţiunile verbale prezintă mai multe modele:

1. verb+(+pronume) +substantiv în acuzativ: *a se face foc, a da năvală*
2. verb+(+pronume) + prepoziţie + substantiv: *a da de ştire, a băga de seamă, a (nu) prinde de veste.*
3. verb+(+pronume) + substantiv +prepoziţie + substantiv în acuzativ: *a-şi lua lumea în cap, a(-şi) pune pofta-n cui.*
4. verb+(+pronume) + adverb/ locuţiune adverbială: *a o lua de-a dreptul, a se duce de-a rostogolul.*
5. verb+(+pronume) + substantiv + pronume + adverb/ locuţiune adverbială: *a lua gura pe dinainte* etc.

Din examinarea structurilor locuţiunilor verbale, se poate observa că prezenţa verbului în structura locuţiunilor este obligatorie. Această caracteristică generală deosebeşte de toate celelalte locuţiuni în care prezenţa părţilor de vorbire pe care le reprezintă nu este neapărat necesară.

Verbele din locuţiunile verbale sunt unelte gramaticale de un tip special pentru că formează un tot cu celelalte elemente ale locuţiunii şi sensul locuţiunii nu depinde de sensul verbului.

Bibliografie selectivă:

1. Iordan I., Robu Vl. *Limba română contemporană* .- Bucureşti, 1978
2. Irimia D. *Morfosintaxa verbului românesc* .- Iaşi,1997
3. Constantinovici E. *Prezentul indicativ în limba moldovenească literară contemporană*.- Chişinău, 1980
4. Axenti V. *Predicaivitatea modurilor nepersonale*.- Chişinău, 2003
5. *Gramatica limbii române*. Vol. I-II. Bucureşti, 1963
6. Avram M. *Gramatica pentru toţi*.-B., 1997
7. Ciornâi I. *Limba română. Îndreptar fonetic şi gramatical*.-1991
8. Coteanu I. *Gramatica de bază a limbii române*.- Bucureşti, 1982
9. Dimitriu C. *Tratat de gramatică a limbii române* .- Iaşi, 2002
10. Constantinescu-Dobridor Gh. *Morfologia limbii române* .- Bucureşti,1996
11. Popescu Ş. *Gramatica practică a limbii române*.-Bucureşti,1995
12. Forăscu N. *Participiul* .- Universitatea din Bucureşti, 2002

Modulul XI. ADVERBUL

11.1. Definiţia, clasificarea adverbului
11.2. Adjective folosite adverbial; substantive folosite adverbial
11.3. Locuţiuni / expresii adverbiale
11.4. Gradele de comparaţie ale adverbului
11.4. Funcţiile sintactice ale adverbului

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să definiţi şi să clasificaţi adverbul;
- să identificaţi /determinaţi specificul structurii gramaticale a adverbului;
- să delimitaţi adverbul de alte părţi de vorbire;

11.1. Definiţia, clasificarea adverbului. Adverbul este partea de vorbire care exprimă circumstanţele în care au loc procesele; el este caracterizat prin neflexibilitate, prin autonomie semantică şi sintactică.

Caracteristicile exprimate de adverbe sunt foarte diferite, ceea ce explică varietatea situaţiilor şi a modalităţilor de utilizare.

Adverbul face parte din grupa gramaticală a cuvintelor neflexibile, de aceea nu apare niciodată în paradigme flexionare, adică nu se declină, nu se conjugă. Deşi poate dispune de categoria gramaticală a comparaţiei, ca adjectivul(clasă flexibilă), această categorie exprimată analitic şi nu sintetic, nu-i influenţează forma. Inexistenţa mijloacelor sintetice de flexiune (a desinenţelor) face ca adverbul să nu flexioneze, iar calitatea sa sintactică de a fi component al grupului verbal face ca el să fie inclus într-o altă grupă decât adjectivul. Aceste caracteristici morfologice permit adverbului să intre într-un sistem specific de relaţii sintactice.

Din punct de vedere sintactic, adverbul face parte din grupa cuvintelor capabile să îndeplinească diferite funcţii sintactice şi să realizeze diferite combinaţii sintagmatice, fiind înzestrat cu posibilitatea de a intra, pe rând, în relaţii, în cadrul aceluiaşi context, cu câte un termen(în majoritara cazurilor) sau simultan cu câte doi termeni (numai adverbele relative şi adverbele nehotărâte cu funcţie de relaţie). El este inclus atât în grupa cuvintelor dependente, determinante sau subordonate, cât şi în grupa cuvintelor regente, determinate sau subordonate sau a celor independente(mai rar). Există situaţii când, simultan, cumulează calitatea de „dependent” şi pe aceea de „regent”: „*Acolo*, în sat, s-au schimbat multe”(subordonat verbului *s-au schimbat* şi regent al complementului circumstanţial de loc, de tip poziţionat, *în sat*).

Ca element subordonat(dependent) adverbul poate însoţi şi determina: un verb(Spunea *mereu*), o locuţiune verbală(Mi-am dat seama *acum*), o interjecţie predicativă(Hai *mai repede aici*!), un adjectiv(Era un om preocupat *zilnic*), o locuţiune adjectivală(*Chiar* bună de gură nu rezolva problema), un adverb(Citeşte *aşa* de mult)

Se pot distinge adverbe circumstanţiale (de mod, loc, timp, cauză, adverbe de cantitate (*mult, destul, atât, prea*), de negaţie (*nu, deloc, nicidecum*), de afirmaţie (*bineînţeles, desigur*), de posibilitate şi probabilitate (*parcă, poate, pesemne, probabil*), de comparaţie (*ca, decât*) etc. Gramatica clasică încadrează în clasa adverbelor cuvinte extrem de diverse din punct de vedere gramatical şi semantic. Caracterul eterogen al clasei a fost remarcat de majoritatea lingviştilor. Eterogenitatea este o chestiune în care opiniile sunt împărţite: adverbul este o parte de vorbire neflexibilă, invariabilă ; comparaţia – singura categorie gramaticală în raport cu care variază şi cu care este legată de părţile de vorbire flexibile.

Ca şi adjectivele, adverbele pot avea formă de comparativ (*mai departe, mai bine*) sau de superlativ (*foarte departe, cel mai bine*).

Adverbul se clasifică după următoarele criterii:

Etimologic: a) adverbele moştenite din limba latină sau preluate din diverse limbi (slavă, bulgară, turcă, maghiară) în diferite perioade; moştenite din limba latină: *abia, afară, aici, apoi, aproape, asemenea, aşa, atare, atât, atunci, azi, bine, chiar* etc.;

b) împrumutate din diverse limbi: *aidoma, prea, razna*(din vechea slavă); *ba, da, lesne*(de la slavii sudici); *taman, tiptil*(din turcă); *agale, măcar* (din neogreacă).

c) adverbe formate pe terenul limbii române:

- prin derivare: *câineşte, orbeşte, chiorâş, pitiş, târâş , voiniceşte, cruciş* etc.
- compunere: *odată, deoparte, acasă, degrabă, altcum, deocamdată, bineînţeles, fiecum, oarecum, astă-vară, astfel, uneori* etc.
- conversiune: *dimineaţa, primăvara, lunea, frumos, greu, urât, adânc, ager, criţă, seară* etc.

După structură şi formă adverbele se caracterizează prin:

- *adverbe simple* care au aspectul unui singur cuvânt: *aici, azi, ieri, bine, foarte, agale, razna, dimineaţa, abia, afară, aidoma, aiurea, apoi, aproape, barem, bine, cam, doar, mereu, mâine, tocmai, aici, atunci, când, acolo, uneori, etc.;* în această categorie pot fi introduse şi adverbele *derivate:* cu sufixele *–iş, -îş, -eşte* (*cruciş,*

bărbăteşte, sufleteşte). Adverbele derivate cu sufixul –*mente* sunt foarte puţine şi, de obicei, reprezintă împrumuturi din alte limbi: *legalmente, totalmente, realmente.* Adverbele derivate cu *–eşte* de la o rădăcină care desemnează numele unui popor : *româneşte, franţuzeşte, ruseşte* au sensul "în limba română, franceză, rusă";

- *adverbe compuse,* care au aspectul unui grup determeni, care sunt alcătuite din două sau mai multe cuvinte: *odată, pesemne, împreună, odinioară, altundeva, deocamdată, cândva, oarecum, de-abia, de aemenea, nicidecum , oricând etc.*

După sens (*criteriul semantic*) **–** *de mod, de loc, de timp, de scop, concesive:*

- de mod: *abia, aievea, aşa, bine, încet, repede, prieteneşte, pitiş, târâş* etc.
- de loc: *aici, acolo, aproape, departe,jos, sus…*
- de mod: *adică, anume, bunăoară, încaltea, măcar, oare, pesemne, parcă, poate, probabil, chiar, încă, mai, mereu, necontenit* etc.
- de timp: *azi, mâine, acum, curând, cândva, câteodată* etc.
- de scop: *anume, dinadins, într-adins* etc.
- concesive: *tot, totuşi, anume*(nu trebuie confundat cu omonimul său de mod)

11.2.Adjective folosite adverbial; substantive folosite adverbial. Foarte multe adjective (primare sau participiale) sunt folosite ca adverbe, fără a-şi modifica forma. Diferenţa dintre adjectiv şi adverb se face, în acest caz, prin cuvântul determinat: adjectivul este atribut al unui substantiv, în timp ce adverbul determină un verb, adverb sau un adjectiv: *Acesta este un tren* rapid */ Trenul înaintează* rapid. *Aici este un lac* adânc */ M-a privit* adânc *în ochi. Un articol* recent */ Apartament cumpărat* recent.

Notă. În limbajul neîngrijit apare adesea tendinţa de a acorda adverbul: *Copii* noi *născuţi, Musafiri* proaspeţi *sosiţi*. Utilizarea acestor forme acordate este o greşeală.

Substantive folosite adverbial. Substantive care denumesc anotimpurile, zilele şi unele părţi ale zilei sunt folosite regulat ca adverbe, păstrându-şi forma şi sensul. In acest caz, ele au o formă invariabilă, articulată de singular sau de plural: Lunea *magazinul este închis* (= în

fiecare zi de luni). Vara *mergeam la mare* (= în fiecare vară). Dimineaţa *e mai frig decât* seara (= în timpul dimineţii).

Când se combină cu alte cuvinte formând un grup cu valoare de adverb, numele de anotimpuri sau de părţi ale zilei apar uneori fără articol: *mâine dimineaţă, mâine seară, astă-noapte.* În limbajul familiar există câteva substantive care au valoare adverbială numai în raport cu alte cuvinte, arătând modul acţiunii: *Supărat* foc (= foarte supărat), *Singur* cuc (= foarte singur, ca un cuc).

Şi alte părţi de vorbire sunt folosite adesea cu valoare adverbială şi, în acest caz, dezvoltă sensuri speciale: *A stat ce a stat şi apoi a plecat* (= a stat un anumit timp, apoi… - temporal). *O, ce frumoasă este pădurea* ! (= cât de frumoasă – intensitate).

În frazele exclamative, *ce* adverbial are sensul „cât de" şi poate fi substituit oricând cu acesta, pentru a exprima intensitatea.

Topica. Un adverb care determină un verb se plasează de obicei după acesta, chiar dacă verbul este la o formă simplă sau compusă: *Mă întorc* imediat *acasă. Am uitat complet acest detaliu şi era important. M-am culcat* foarte târziu *aseară şi sunt obosit.*

El se poate plasa însă şi înaintea verbului: Cândva *ne vizita foarte des, acum însă nu mai vine.* Acolo *se construieşte un teatru de revistă.*

Adverbele relative şi interogative *unde, când, cum, cât* stau la începutul propoziţiei (subordonate): Când *te întorci din concediu ? Nu mi-a spus* unde *se duce.*

Când adverbul determină un adjectiv sau un alt adverb, el se plasează mai frecvent înaintea acestora: *Concluzia ta este* complet falsă. *El era* total absorbit *de lectură.*

În mod normal, adverbul nu se plasează între auxiliar şi verb la formele compuse. Nu vom spune deci niciodată: *Am deja aflat*. Fac excepţie adverbele *mai, cam, tot, şi* (vezi aceste cuvinte), exprimând continuitatea, repetiţia, o acţiune care se produce mai devreme decât ne aşteptam: *Am* mai *citit puţin, apoi am adormit* (continuitatea). *A* tot *sunat telefonul, dar n-am răspuns* (repetiţia). *Durerea s-a* mai *calmat* (= e relativ mai calmă). *Ai* şi *venit*? (= ai venit deja, aşa repede).

Raportul adverb / prepoziţie. Există adverbe care se utilizează ca prepoziţii, diferenţa de formă constând în «articularea» adverbului folosit ca prepoziţie: *El mergea* înainte / *El mergea* înaintea *coloanei. S-a aşezat* în mijloc / *S-a aşezat* în mijlocul *camerei*. *Locul lui era* în faţă / *Locul lui era* în faţa clasei.

În cazul adverbului *deasupra* această distincţie formală nu funcţionează: *A pus ziarul* deasupra / *A pus ziarul* deasupra *valizei*.

Raportul adverb / conjuncţie este asigurat de valoarea conjuncţională a adverbelor relativ-interogative *unde, când, cum, cât,* dar şi a altor adverbe şi locuţiuni adverbiale: *aşadar, deci, prin urmare, în concluzie.* Există cuvinte care au valoare de conjuncţie, dar şi de adverb. Într-o propoziţie ca: *Îi plac* **şi** *piesele de bună calitate. şi* are valoare de adverb de întărire, precizare.

Adverbul *cum* are şi valoare adverbială, dar şi pe cea de element de relaţie în: *A procedat* **cum** *l-am sfătuit* dar îşi pierde valoarea adverbială, funcţionând numai ca o conjuncţie în: **Cum** *avea temperatură, nu s-a dus la şcoală* (= deoarece avea temperatură…).

11.3. Locuţiuni / expresii adverbiale. Există grupuri de cuvinte alcătuite din părţi de vorbire foarte diferite, care au sens unitar şi care se comportă ca un adverb. Acestea sunt locuţiuni adverbiale: *fără îndoială, de aceea, de asemenea, de-a binelea, de jur împrejur, de voie de nevoie, din când în când, pe nepregătite.* Cât de cât. Este o construcţie adverbială cu sensul „măcar puţin", „măcar într-o anumită măsură": *Se descurcă foarte greu; ajută-l cât de cât. Când vine, trebuie să găsească încăperea* cât de cât *curată. Atât…cât.* În corelaţie cu *atât*, sensul său cantitativ este mai puternic. Cele două elemente pot sta alături sau la distanţă, fără ca sensul să se schimbe: Atât cât *pot, te ajut.* Cât *am vrut,* atât *am dat. Cât…tot.* În corelaţie cu adverbul *tot*, intră în construcţii care arată că acţiunea are loc, deşi există o piedică: Cât *aş vrea să stau lângă tine,* tot *nu pot; trebuie să mă duc să lucrez* (= deşi aş vrea). *Atât…cât şi.* Această construcţie coordonează două elemente aflate pe acelaşi plan sintactic şi este echivalentă cu *şi…şi*: Atât *iarna,* cât şi *vara, casa rămânea nelocuită.*

11.4. Gradele de comparaţie ale adverbului. Deşi este neflexibil, adverbul este legat de părţile flexibile ale vorbirii prin faptul că poate avea grade de comparaţie, întocmai ca şi adjectivul.

Se pot compara mai ales adverbele de mod identice ca formă cu adjectivele sau simţite în legătură cu acestea (de ex., *mai bine* simţit în legătură cu *bun*). Există însă şi unele adverbe de loc sau timp care exprimă caracteristici relative şi suportă comparaţia (*mai aproape, foarte târziu*).

Adverbele şi locuţiunile adverbiale de mod, fiind asemănătoare cu adjectivul, se modifică după gradele de comparaţie şi de intensitate ca şi acestea şi cu aceleaşi morfeme:

Pozitiv: bine
Comparativ: de superioritate *mai bine*
de egalitate *la fel de bine, tot aşa de bine*
de inferioritate mai *puţin bine*
Superlativ: relativ *cel mai bine*

absolut *foarte bine*

Pot avea grade de comparaţie şi unele adverbe de loc – *înainte, jos, departe* şi de timp: *curând, târziu, devreme.* „Mama, însă, era în stare să toarcă în furcă şi să învăţ *mai departe*." (I. Creangă).

Ideea de superlativ poate fi redată prin adverbe-substantive: *beat*-turtă, *a merge* strună, *a lega* burduf, *de mama* focului.

Adverbele (mai ales cele comparabile) pot primi şi sufixe care le dau o nuanţă graduală (*binişor, încetinel, depărtişor*) (= destul de bine, încet, departe). Folosirea acestora ţine de limbajul afectiv, familiar.

Dacă adverbul se află în poziţie adnominală, morfemul de intensitate maximă *cel* se supune normei de repetiţie a mărcilor de gen, număr şi caz, deoarece ca substitut el este, în primul rând, determinant al numelui cu care se acordă, marcând şi gradul de intensitate: *omul cel mai bine, femeia cea mai bine, umbra casei celei mai departe*. În celelalte situaţii acordul nu se face.

Nu toate adverbele se pot compara. Dintre acestea fac parte mai ales cele care exprimă caracteristici absolute: Nu spunem niciodată **mai bineînţeles, *mai acolo, *foarte desigur, *cel mai aici.*

Funcţiile sintactice ale adverbului. Adverbul poate îndeplini următoarele funcţii sintactice:

a) complement circumstanţial (funcţie fundamentală): *Înadins* s-a dus acolo, ca să-l necăjească. Un nour uriaş răbufni *brusc;*

b) predicat adverbial (adverb predicativ): *fireşte, desigur, bine* ş.a.: *Bine* că a venit;

c) nume predicativ: Ştiu că ţi-e *greu* să vorbeşti.

Adverbul poate avea şi valoarea unei propoziţii independente: „*Destul!* Strigă Lăpuşneanul."(C. Negruzzi); la fel şi adverbele *da, nu.*

Bibliografie selectivă:

1. Iordan I., Robu Vl. *Limba română contemporană*.- Bucureşti, 1978
2. Irimia D. *Morfosintaxa verbului românesc* .- Iaşi,1997
3. Constantinovici E. *Prezentul indicativ în limba moldovenească literară contemporană*.- Chişinău, 1980
4. Melniciuc I. *Superlativul în limba moldovenească* .- Chişinău, 1981
6. *Gramatica limbii române*. Vol. I-II. Bucureşti, 1963
7. Avram M. *Gramatica pentru toţi*.-B., 1997
8. Ciornâi I. *Limba română. Îndreptar fonetic şi gramatical*.-1991
9. Coteanu I. *Gramatica de bază a limbii române* .- Bucureşti, 1982

10.Dimitriu C. *Tratat de gramatică a limbii române* .- Iaşi, 2002
11.Constantinescu-Dobridor Gh. *Morfologia limbii române* .- Bucureşti,1996
12. Popescu Ş. *Gramatica practică a limbii române*.-Bucureşti,1995

Modulul XII. PREPOZIŢIA

12.1. Definiţia şi conţinutul clasei
12.2. Clasificarea prepoziţiilor (după criteriul etimologic, după aspectul structurii morfematice)
12.3. Regimul cazual al prepoziţiilor
12.4. Aspecte ale semanticii prepoziţiilor; raporturile exprimate de prepoziţii
12.5. Cuvintele semnificative legate între ele cu ajutorul prepoziţiilor; locuţiunile prepoziţionale

Obiective:
Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să definiţi conţinutul clasei prepoziţiilor;
- să identificaţi /determinaţi regimul cazual al prepoziţiilor;
- să identificaţi aspectele semantice ale prepoziţiilor.

12.1 Definiţia şi conţinutul clasei. Prepoziţia este o clasă de cuvinte relaţionale invariabile, fără înţeles de sine stătător. Ea are rolul de cuvânt ajutător sau instrument gramatical utilizat pentru a face legătură între un atribut sau complement şi partea de vorbire pe care o determină.

„Suliţi (substantiv*) de* aur(atribut) tremură*(*verb determinat*) pe* pânza(complement) lată a râului*”*

Deşi este o parte de vorbire fără autonomie semantică şi cu un conţinut lexical insuficient şi foarte abstract sau aproape inexistent, principala funcţie gramaticală a prepoziţiilor este de a marca relaţiile dintre celelalte cuvinte aflate în poziţii sintactice funcţionale, indicând raporturile de dependenţă unilaterală în contextul intern al unui enunţ.

Deci, nu se poate susţine faptul că prepoziţiile sunt total golite de sensuri lexicale, ele nu au funcţie sintactică de sine stătătoare, dar susţine funcţiile sintactice ale altor părţi de vorbire: *Cartea de pe masă e a mea* şi *Cartea de acolo e a mea*. În exemplul dat schimbarea prepoziţiei modifică funcţia sintactică a cuvintelor în cauză.

Clasificarea prepoziţiilor (după criteriul etimologic, după aspectul structurii morfematice). După criteriul etimologic, prepoziţiile se divizează în: a) prepoziţii moştenite direct din latină: *asupra, către, cu, după, fără*; din alte limbi: *a, contra* (franceză); *per, pro* (latină); b) formate pe terenul limbii române: prin compunere – *despre*(de+spre), *dinspre* (de+înspre); prin conversiune – formate din adjective, participii, substantive, adverbe.

După criteriul structurii formale şi după provenienţă, putem vorbi de următoarele subclase de prepoziţii: *simple, compuse, alte cuvinte cu funcţie de prepoziţie, locuţiuni prepoziţionale.*

Prepoziţiile simple sunt formate dintr-un singur element prepoziţional, moştenit de regulă din latină sau format prin fuziunea a două elemente. Prepoziţiile simple se ridică până la 20 de unităţi (*a, de, la, sub, peste* etc.)

Prepoziţiile compuse sunt formate din 2 sau 3 unităţi simple: *de după, de la, de peste, de lângă, până între, până la, de sub.*

Compusele din trei unităţi sunt mai puţine*: de pe lângă, de pe la, până de către* (indică de regulă aproximaţia).

Prepoziţia compusă, în cadrul îmbinării de cuvinte, redă un raport combinat, adică cumulează două-trei nuanţe, contribuind la exprimarea mai compactă a ideii. Astfel, într-o îmbinare ca *coboară de pe acoperiş*, prepoziţia *de pe* cuprinde două nuanţe în cadrul raporturilor spaţiale. *Pe* cu substantivul *acoperiş* indică locul în plan static, iar *de* arată că locul acesta este punctul iniţial al mişcării (la fel *vine până lângă pădure).*

În componenţa prepoziţiilor compuse poate fi evidenţiat un element de bază, care fiind comun pentru mai multe prepoziţii exprimă sensul principal general.

Astfel, prepoziţiile compuse *de la, de după, de lângă, de sub, de peste* ş. a. au drept element comun prepoziţia ***de*** care indică în componenţa îmbinării respective punctul iniţial al unei mişcări (*Vin de lângă munte)*. Al doilea element concretizează sensul general. În calitate de elemente comune cu ajutorul cărora se construiesc prepoziţiile compuse, apar prepoziţii *de, pe, până*, care de regulă semnalează în linii mari toate nuanţele cardinale la care pot fi reduse raporturile spaţiale: locul desfăşurării acţiunii, stării - *pe* (*Se află pe masă*); *de* - punctul iniţial al unei deplasări (*Se îndepărtează* ***de*** *şcoală*); punctul final al deplasării (Ajunge **până** aici).

De remarcat că în funcţie de prepoziţie de cele mai multe ori se folosesc cuvinte din alte clase: adverbe – *decât, cât, ca, deasupra*; adverbele *înainte, îndărăt, împotrivă, înăuntru* devin prepoziţii dacă sunt marcate cu deicticele *-a, u(-l*): *înainte**a** lui Ion*. Mai rar se foloseşte ca prepoziţie adverbul *drept*: A ajuns *drept* şcoală; L-a luat *drept* altul.

Se consideră ca prepoziţii: substantivele *mulţumită, graţie*; participiile *datorită, potrivit*, adjectivele *conform, contrar*.

Un şir de adverbe de loc: *împrejur, aproape, alături* fiind folosite pe lângă substantive indică un anumit loc faţă de un obiect concret: *alături de pădure, înăuntrul clădirii.*

Adverbul, la fel ca şi substantivul, capătă o desinenţă identică cu forma articulată a numelui, imitând construcţia *substantiv la forma hotărâtă+ substantiv la genitiv*: *podul palatului → înăuntrul palatului.*

De regulă, adverbele terminate în vocală (cu excepţia lui *u*) primesc terminaţia sau articolul postpus singular feminin: *înainte – înaintea, înapoi – înapoia*.

Adverbele terminate în consoană sau *u*, devenind prepoziţii, se asimilează formei hotărâte a substantivului masculine (*îndărăt – îndărătul, împrejur - împrejurul*).

O parte de adverbe, devenind prepoziţii, îşi păstrează forma. În calitate de liant cu substantivul următor apare prepoziţia *de* sau *cu* – *dincolo de staţie, alături de oraş*. Aceleaşi adverbe apar fie cu prepoziţie, fie cu terminaţi: *înaintea plecării → înainte de plecare.*

Am menţionat că în calitate de prepoziţii apar participiile, gerunziile unor verbe – *datorită, potrivit, exceptând, excluzând (potrivit informaţiei, excluzând întâmplarea etc.)*

Locuţiunile prepoziţionale sunt sintagmele legate în care prezenţa unei prepoziţii este obligatorie. În funcţie de unitatea lexicală care intră în formaţie, locuţiunile prepoziţionale sunt de mai multe tipuri:

a) Locuţiuni prepoziţionale cu genitivul, alcătuite dintr-o prepoziţie simplă(sau compusă)+ substantive, adjective, adverbe articulate: *din afară, din faţa, din jurul, din dosul, din cauza, din pricina, în vederea, în cazul, în ipoteza, în privinţa, sub aspectul.*

b) Locuţiuni prepoziţionale cu acuzativul, alcătuite din *prepoziţii+ substantive, adjective pronominale, verbe* sau *adverbe*: *asemănător cu, contrar cu, în rând cu, alături cu, alături de, în caz de, cât despre, în legătură cu* etc.

12.2. Regimul cazual al prepoziţiilor. Regimul cazual al prepoziţiilor este un criteriu de clasificare a prepoziţiilor în trei grupări corespunzătoare celor trei cazuri-regim din limba română (G., D., Ac.). Un cuvânt care nu regizează un anume caz (excepţie fac cazurile extreme: nominativul, cazul nonsubordonării, şi vocativul, cazul izolării, care nu au prepoziţii conform definiţiei lor), nu este prepoziţie. În acest caz este şi situaţia semiadverbelor de comparaţie *decât, ca şi, ca*, care nu pot fi considerate prepoziţii numai pentru faptul că, introducând complemente (părţi secundare de prepoziţie) exclud nominativul, cazul nonsubordonării: *Decât eu*(incorect) – *decât mine, decât Maria – decât al Mariei*.

Prepoziţiile simple, exceptând pe *asupra* şi *contra*, toate compusele din 2, 3 prepoziţii, locuţiunile prepoziţionale care au ca element final una din prepoziţiile simple, prepoziţiile provenite din adverbe: *ca, cât, decât*(dacă regentul comparat este în nominativ) se construiesc cu cazul Ac.

Prepoziţii propriu-zise are numai acuzativul. Genitivul şi dativul au convertit elementele altor părţi de vorbire ca prepoziţii, după anumite reguli: la genitiv, prin articularea adverbelor şi a locuţiunilor adverbiale cu forma de singular a articolului hotărât enclitic, iar dativul prin conversiunea unor substantive, participii şi adverbe, care rămân la singular, la forma nearticulată: *graţie, datorită, mulţumită, potrivit, conform, contrar*. Prepoziţiile *asemenea, aidoma*, iniţial prepoziţii cu genitivul au fost atrase de dativ din cauza sensului lor modal.

Întrucât toate realizează o relaţie de subordonare la nivelul propoziţiei, comportă la fiecare caz o clasificare circumstanţială, mai mult sau mai puţin completă.

Astfel cele de la genitiv pot exprima locul*: înaintea, înapoia, în faţă, în spatele, în jurul, în josul, în sensul;* modul: *în baza, în lumina, pe măsura* ...; scopul: *în vederea* ...; condiţia: *în locul* ...; concesia: *în ciuda, în pofida*.

Prepoziţiile cu dativul exprimă valoarea instrumentală (*graţie, datorită, mulţumită*) şi pe cea modală (*potrivit, conform, contrar, asemenea, aidoma, aşijderea*).

Notă. Deşi mulţi gramaticieni se opun, prepoziţia datorită poate fi folosită foarte bine şi cu sens cauzal, neavând restricţie la valoarea instrumentală, aceasta mai ales pentru că verbul *a datori* are sens cauzal: *Datorită* umidităţii fierul s-a oxidat.

Prepoziţiile acuzativului pot fi grupate, cele mai multe, în funcţie de sensurile circumstanţiale: de loc (*pe, peste, alături, cu, alături de*, etc.); de timp (*până, după, în timp de, în vreme de*, etc.); de mod (*conform cu, contrar cu, cu fără, în chip de* etc.); de cauză (*pe motiv de, din cauză de* etc.); de scop (*spre, pentru* etc.).

Prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale cu genitivul pun două probleme:

a) *Conversiunea gramaticală*. După cum s-a mai arătat toate sunt articulate cu articolul hotărât enclitic, cu forma de singular (o grupare de tipul: la poalele nu este locuţiune prepoziţională). Atunci când prezenţa substantivului nu mai este necesară în comunicare, ele pierd acest articol, devenind adverbe sau locuţiuni adverbiale: „*Înaintea cursurilor* am fost la film – „*Înainte* am fost la film; *În faţa casei* sunt flori – *În faţă* sunt flori."

Se deduce că iniţial ceea ce numim prepoziţii au fost adverbe, întrucât articularea este un procedeu uzual folosit în conversiune. Unele dintre aceste prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale (*contra, deasupra, la dreapta, la stânga, de-a lungul*...) realizează conversiunea contextual, fără pierderea articolului. În aceste condiţii, distingerea prepoziţiilor de adverbe se face în funcţie de contextul în care apare: Parcarea se află *în dreapta* magazinului – Parcarea se află în dreapta; Se plimbă *de-a lungul* grădinii – Se plimbă de-a lungul ...

b) *Regimul cazual* al prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale cu genitivul cunoaşte două excepţii (când sunt urmate de pronumele personale şi posesive.)

Astfel în structuri astăzi arhaice, ele aveau posibilitatea dea regiza şi dativul; *deasupra-mi, împotrivă-ne, înainte-mi*. Construcţiile sunt similare cu cele de dativ posesiv: *viaţa-mi, şoapta-mi, lupta-i*. Unele dintre acestea (*asemenea, aidoma, aşijderea*) n-au acceptat decât formele emfatice (*asemenea mie, aidoma vouă*) şi au rămas până astăzi cu aceste forme, fiind considerate, în consecinţă, prepoziţii ale dativului. Când sunt urmate de prenumele posesive (*meu, tău, său, nostru, vostru*) le transformă printr-un acord formal în adjective pronominale posesive, conferindu-le cazul acuzativ. Întrucât între genitiv şi acuzativ diferenţa formală şi semantică este mare, acest lucru trebuie demonstrat.

Notă. Formele pronumelui şi ale adjectivului pronominal posesiv sunt: *al meu, a mea, ai mei, ale mele* (nominativ, acuzativ) şi *alui meu, alei mele, alor mele* (la genitiv şi dativ). Ultimele forme sunt regresive, întâlnite mi ales în limbajul familiar. În următoarele exemple: „El este mereu împotriva mea" ; „Împrejurul tău ai numai prieteni" constatăm că prepoziţiile împotriva şi împrejurul sunt prepoziţii-tip pentru genitiv, atunci când au după ele substantive sau pronume: *împotrivă războiului, împrejurul parcului, împotriva tuturor* etc. Posesivele *mea* şi *tău*, în ciuda prepoziţiilor cu genitivul, nu sunt în genitiv. În stabilirea cazului plecăm de la forma de feminin mea, care ca toate femininele realizează distincţia nominativ (acuzativ) / genitiv (dativ): *în casa mea* / *geamurile casei mele*. De aici rezultă că forma de genitiv – dativ pentru posesivele feminine la singular mea este mele. Prin urmare, *mea* din *împotriva mea* nu poate fi în genitiv, căci ar trebui să fie *împotriva mele*. Prin analogie cu acestea, acceptăm că nici formele masculine din *împrejurul meu (tău, său)* nu sunt în genitiv, măcar că ele nu disting formal cele două perechi de cazuri. Singura soluţie care ne rămâne este să le considerăm în nominativ sau acuzativ. Dacă se confruntă forma posesivului din expresia *înaintea mea* cu formele enumerate mai sus, se observă că nu se regăseşte printre formele de genitiv – dativ, ci printre

cele de nominativ – acuzativ. Nominativul se exclude pentru că nu are prepoziţii. Rezultă că *mea* din *înaintea mea* este la acuzativ.

O problemă aparte este pusă de prepoziţiile genitivului care sunt convertite din adverbe, aşa încât acordul cu substantivul ar fi lipsit de motivaţie. În realitate acordul fiind formal el se face, de data acesta, numai cu articolul hotărât din structură, care poartă sensurile gramatical de gen, număr şi caz (*înaintea mea*).

În unele lucrări se menţionează că prepoziţia are un sens propriu, caracteristic ei, distinct de cel al cuvintelor de care este totdeauna însoţită. În favoarea acestei ipoteze se afirmă că aşa cum *casă, acţiune şi oameni* au sensuri diferite, la fel şi prepoziţiile *în, pe, după, lângă* în aceleaşi construcţii au diferite sensuri: s*tau în casă; stau pe casă; stau lângă casă; stau după casă*. Prepoziţiile nu au sens lexical de sine stătător, dar în acelaşi timp nu sunt lipsite complet de sens lexical. În limba română prepoziţia îndeplineşte roluri multiple apărând în următoarele ipostaze:

a) golite de sens, marchează în condiţii limitate gramatical şi stilistic relaţii cazuale de genitiv şi de dativ (este situaţia prepoziţiilor „a" şi „la" din construcţiile cu numeral cardinal: *absenţa a doi copii*; *dau la doi copii* sau din construcţii de limbă neliterară: *uşa la biserică* ;

b) golită de sens, funcţionează în condiţii lexicale şi semantice speciale ca marcă a complementului direct (este cazul prepoziţiei „pe", utilizate în condiţiile unui complement direct personal individualizat: *„văd pe Ion*").

c) golită de sens, funcţionează simultan ca marcă morfologică şi marcă sintactică în cazul infinitivului, prepoziţia „a" apărând ca morfem al acestuia, dar şi ca mijloc de legare a infinitivului de regent.

d) cu sens foarte abstract, funcţionează ca marcă actanţială, adică de legare a diverşilor actanţi nominali de capul de grup, fie impusă de regimul capului (un cap verbal: *apelează la, îi arde de, se bizuie pe, se sinchiseşte de*; sau unul adjectival: *capabil de, dornic de, gelos pe*) fie impuse de anumite forme din paradigma acestuia (pasivul de exemplu, alege prepoziţiile „de" şi „de către" pentru introducerea agentului);

e) purtătoare de informaţie semantică, mai ales temporală şi locativă, funcţionează drept cap lexical de grup cerând ea însăşi complemente: (*lucrează lângă / sub / în / după / pe* ...).

12.3. Aspecte ale semanticii prepoziţiilor; raporturile exprimate de prepoziţii. Datorită rolului lor de cuvinte ajutătoare, prepoziţiile au, în general, sensuri lexicale abstracte. Aceste sensuri se află la baza valorilor sintactice pe care le au părţile de propoziţie în construcţie cu diferite prepoziţii. De obicei, prepoziţiile au mai multe sensuri, rar se

disting unul sau două sensuri fundamentale. Gradul de abstractizare a sensului nu este unul şi acelaşi la toate prepoziţiile. Distingem unele prepoziţii mai abstracte decât altele.

Prepoziţiile *a, de, despre* sunt mai abstracte decât prepoziţia *lângă*. Adeseori aceeaşi prepoziţie poate exprima atât sensuri abstracte cât şi concrete: prepoziţia *despre* exprimă mai multe sensuri printre care direcţia, sens concret şi relaţia, sens abstract.

Se întâlnesc cazuri când sensul abstract este mai clar, iar sensul concret este mai puţin clar.

În ce priveşte sensul lexical al prepoziţiilor, trebuie subliniată deosebirea dintre prepoziţii, pe de o parte şi locuţiunile prepoziţionale, adverbe şi alte părţi de propoziţie folosite ca prepoziţie, pe de altă parte. De obicei, pierderea sau păstrarea sensului lexical este strâns legată şi de vechimea prepoziţiei: prepoziţiile vechi sunt mai abstracte, cele mai noi, provenite din alte părţi de vorbire, sunt mai puţin abstracte, având de multe ori sens lexical destul de puternic.

Atât la prepoziţiile foarte vechi, cât şi la cele apărute noi ne interesează şi un fapt de natură logică, semantică şi sintactică: sensul cuvântului ca unitate lexical semantică trimite în planul logicii la noţiune, prin îmbinarea de noţiuni, putându-se realiza judecata logică care se organizează şi se transmite principial prin propoziţie din planul limbii.

Sensul lexical al prepoziţiei se obţine prin extragerea din semnificaţia generală a sintagmei: *verb + prepoziţie + substantiv* a sensului verbului şi a sensului substantivului; acest procedeu ar arăta că prepoziţia *în* este capabilă să indice prin ea însăşi „interiorul unui obiect".

Sensul lexical al prepoziţiei depinde de sensul verbului, pentru că atunci când ele sunt înlăturate nu exprimă adevăratul sens pe care îl are ea în cadrul propoziţiei. Atunci când se schimbă verbul şi substantivul se schimbă şi sensul lexical al unei prepoziţii.

Vedem în următoarele cazuri cum valoarea prepoziţiei într-un anumit context este determinat într-o măsură mai mare sau mai mică de sensul cuvintelor pe care le leagă: *„În* cinci, şase *sate*, abia, abia putu nimeri una după placul ei." (I. Creangă), *„În clipa* aceasta este cu copiii ei" (Ispirescu)

Valoarea locală sau temporală a prepoziţiei *în* se desprinde din sensul substantivelor cu rol de determinant în acest caz (*sate* şi *clipa*).

Atunci când substantivul are un sens abstract, valoarea prepoziţiei devine la rândul ei abstractă fiind mai greu de precizat: „Ce pasăre neagră stă-*n* lună şi plânge?..." (Şt. Augustin -Doinaş)

În alte împrejurări, prepoziţia capătă o anumită valoare numai datorită sensului verbului determinat, de care depinde complementul

construit cu ajutorul ei. În exemplul: „Sarcinile s-au împărţit *între* membrii colectivului”, *între* exprimă ideea de distribuţie datorită verbului *a împărţi*, pe lângă care stă, iar în exemplul:

„Cum e Fecioara *între* sfinţi

Şi luna *între* stele...” (M. Eminescu) *între* exprimă ideea de situare în intervalul dintre mai multe obiecte datorită verbului (*a fi*).

În anumite situaţii, acelaşi raport sintactic poate fi exprimat de două sau chiar de mai multe prepoziţii. Succesiunea în timp poate fi exprimată cu ajutorul prepoziţiilor *cu, de, după*: *zi de zi, zi după zi, zi cu zi; seară de seară, seară după seară.* Direcţia unei mişcări se exprimă atât cu prepoziţia *către* cât şi cu *spre*: „Apucând calea *către* răsărit, s-a dus.” (Ispirescu), „Când soarele se pleacă *spre* apus ... farmecul tainic al singurătăţii creşte.” (Odobescu)

Uneori, în anumite stiluri, o prepoziţie capătă un sens nou cu care tinde să ia locul alteia: *de* introducând atributul care exprimă materia este înlocuit din ce în ce mai des în limba vorbită şi în stilul comercial cu *din* (*haine din stofă*, în loc *de haine de stofă*).

Există sinonime nu numai între prepoziţii, ci şi între o prepoziţie şi o locuţiune: *de, din* (cu sens cauzal) şi *din cauza*; *cu* (exprimând asocierea) şi *împreună cu* sau între două locuţiuni. După modelul unei locuţiuni vechi poate să apară o locuţiune sau o prepoziţie nouă. Acum putem întâlni situaţii, de exemplu când în locul prepoziţiei vechi *din pricina* se foloseşte *din cauza, înapoia, în urma*.

De vechimea prepoziţiei şi de gradul ei de abstractizare depinde numărul mai mare sau mai mic al sensurilor pe care le posedă şi al raporturilor sintactice pe care le exprimă. Atât timp cât prepoziţiile mai vechi exprimă mai multe raporturi fie atât concrete (loc, timp), fie abstracte (cauză, scop, mod, relaţie etc.), prepoziţiile noi şi în special locuţiunile prepoziţionale, adverbele şi celelalte părţi de vorbire folosite cu valoare de prepoziţie exprimă raporturi mai puţin numeroase, în special concrete. Spre exemplu prepoziţia *în* introduce complemente care exprimă locul, timpul, modul, cauza, scopul, relaţia etc., în timp ce alte prepoziţii ca de exemplu *îndărătul* exprimă numai locul: „Iar mireasa viorică i-aştepta-*ndărătul* uşii.” (M. Eminescu)

Puţin numeroase sunt şi raporturile exprimate de locuţiunile prepoziţionale: *în faţa, în dosul*, care exprimă numai locul, *din pricina, din cauza* numai cauza, iar *în urma* exprimă locul, timpul şi cauza.

„Fluturi mulţi, de multe neamuri, vin *în urma* lui un lanţ” (M. Eminescu)

„*În urma* sperieturii s-a îmbolnăvit” (timpul şi cauza).

Raporturile exprimate de prepoziţii sunt foarte variate. Cele mai răspândite sunt:

– raporturile spaţiale (*cartea se află pe masă, după masă, sub masă, lîngă masă, alături de masă; cartea de pe masă, de sub masă, de lângă masă, de după masă* etc.);

– raporturile temporale (*se întoarce la masă, până la masă, după masă, către masă; va face într-un an, peste un an*);

– raporturile cauzale (*cântă de bucurie, geme de durere*);

– raporturile finale (*maşină de cusut, colaci de nuntă, se pregăteşte de examene, sare de bucurie*);

– raporturile modale (*povesteşte cu-haz, zâmbeşte a bucurie); aspectul negativ al acestor raporturi se exprimă cu ajutorul prepoziţiei fără (înaintează fără zgomot*);

– raporturile instrumentale (*doineşte din fluier, prinde cu plasa, taie cu toporul; raporturile instrumentale negative se exprimă la fel cu ajutorul prepoziţiei fără (cântă fără note, citeşte fără ochelari*);

– raporturile sociative (*lucrez cu Vasile, Ion cu Petre călătoresc); aspectul negativ cu fără (Ion lucrează azi fără Vasile*.);

– raporturile limitative (*ager la minte, înalt de statură, gros de obraz, lat în spete*);

– raporturile distributive (*împarte la elevi, se împrăştie pe la case*);

– raporturile deliberative (*conversaţie despre viitor, discuţie asupra problemei*);

– raporturile transgresive (*s-a întors în lapoviţă, se preface în gheaţă*);

– raporturile ablative (*se abate de la discuţie, s-a lăsat de prostii, l-au eliminat din şcoală*);

– raporturile de succesiune (*maşină după maşină, an după an*);

– raporturile de atribuire (a unei funcţii) (*ales ca preşedinte, numit drept arbitru, desemnat în funcţie de director*);

– raporturi de schimb valoric (*a da cinstea pe ruşine, a schimba boii pe trăsură, a da tihna pe onoruri*);

– raporturile de origine sau provenienţă (*faţă din gospodari, vin de cotnari, brânză de Olanda*);

– raporturile de reciprocitate (pace *între oameni, ceartă între femei, se sfătuiesc între ei);*

– raporturile cantitative (*zboară în stoluri, năvălesc cu miile, pătrund cu sutele*);

– raporturile dativale (*dau apă la cai, împart caiete la toţi, am apelat la şefi*);

– raporturile de agent (*obosit de drum, bătut de grindină, ales de către colectiv*);

– raporturile determinative de materie (*tichie de mărgăritar, casă de piatră, grindă de stejar)*;

– raporturile de conţinut (*pahar de apă, sticlă de vin, sacii cu orz*);

– raporturile determinative de apartenenţă (*fereastră cu gratii, faţă cu cerceii*);

– raporturile partitive (*zi din viaţă, bucată de pământ, parte din vie, unii elevi, grup de studenţi*);

– raporturile posesive (*năzdrăvănii de-ale spânului, haine de-ale copiilor*);

– raporturile constitutive (*şirag de mărgele, cârd de cocoare, ceată de haiduci*);

– raporturile de măsură (*ulcior de un litru, groapă de doi metri, concediu de trei săptămâni).*

Raporturile menţionate nu epuizează nici pe departe toate raporturile care pot fi redate prin mijlocirea prepoziţiilor în componenţa îmbinărilor de cuvinte.

Prepoziţiile provenite din adverbe şi locuţiuni adverbiale şi locuţiunile prepoziţionale au sensuri mai concrete, ele înseşi semnifică spaţialitatea, temporalitatea, cauzalitatea, modalitatea şi se poate vorbi de câteva formaţii prepoziţionale monosemantice şi monovocalice, care în orice context, se actualizează cu acelaşi sens şi stabilesc acelaşi tip de relaţii.

12.5. Cuvinte semnificative legate între ele cu ajutorul prepoziţiilor; locuţiunile prepoziţionale. *În grupuri de cuvinte, integrate* între ele, prepoziţiile pot preceda următoarele părţi de vorbire: *substantive* –Acolo sunt păduri *de* fag. E ajutat *de* vânt; *adjective*– S-a făcut roşu *din* portocaliu. Scrie *de* tânăr; *pronume, numerale, verbe, adverbe*– Costumul este *pentru* el. A plecat *cu* patru. S-a înapoiat *spre* a lua în primire postul. Ea este *de pe* aici

Regimul de combinare a prepoziţiilor cu părţile de vorbire amintite mai sus nu este unitar: ele nu au aceleaşi posibilităţi combinatorii. De exemplu, prepoziţia *de* poate preceda substantive, adjective, pronume, numerale, verbe, adverbe şi alte prepoziţii; ea neputând preceda conjuncţii şi interjecţii. Prepoziţia *pe* poate preceda substantive, pronume, numerale şi alte prepoziţii, ea neputând preceda adjective, verbe, conjuncţii şi interjecţii.

Foarte multe prepoziţii din limba română intră ca elemente formative sau de legătură în structura unor cuvinte compuse: *untdedelemn, schimbător de viteză, treisprezece* sau în structura unor locuţiuni: *băgare de seamă, fără margini, până la unul*.

Locuţiunile prepoziţionale sunt grupuri de cuvinte cu înţeles unitar, având valoarea unor prepoziţii: *alături de, în faţa, în preajma* etc. De cele mai multe ori sensul raporturilor exprimat de locuţiunile prepoziţionale este conţinut în însăşi semantica substantivului sau adverbului din componenţa lor. Prin aceasta se şi explică faptul că, de exemplu, *din pricina, din cauza,* sunt folosite pentru a indica raporturi cauzale ; *în scopul, în vederea* – raporturi finale; *înainte de, în preajma, în timpul, în vremea* – raporturi temporale; *alături de, înainte de, în faţa, în urma, în preajma* – raporturi spaţiale etc. Dacă drept element de legătură cu substantivul următor apare o prepoziţie simplă, adverbul nu-şi modifică forma (alături *de* lac, împreună *cu* tine).

În funcţie de unitatea lexicală care intră în formaţie, locuţiunile prepoziţionale sunt de următoarele tipuri:

– locuţiuni formate din adverb precedat de una sau două prepoziţii şi, uneori urmat de prepoziţie: *în afara, în afară de, de dinaintea, pe dinaintea, pe dinăuntrul, până în afara, până pe dinaintea, în josul, în dreptul*; în GLR mai sunt menţionate câteva: *„împreună cu, alături de, în afară de, în sus de, în jos de, şi dinainte de*; adverbul este la origine adjectiv: *relativ la, potrivit cu*”

– locuţiunile prepoziţionale formate pe baza unui substantiv însoţit de una ori două prepoziţii se realizează ca atare mai ales contextual. Astfel formaţiile *din cauza, în dosul, cu excepţia, în locul, din partea, din pricina* sunt locuţiuni prepoziţionale numai în contextul cu un nume în cazul genitiv; formaţiile *din cauză de, în conformitate cu, faţă de, în loc de, în materie de, din motive de, cu privire la* sunt locuţiuni prepoziţionale numai în contextul cu un nume în cazul acuzativ. Unele din ele însă pot fi sintagme libere, dacă contextul anterior actualizează substantivul cu sensul său nominal.

– locuţiuni formate din adjective şi prepoziţii: *cu tot (cu), cu toată, conform cu, privitor la, referitor la, ales de, deosebit de*. Unele dintre aceste combinaţii pot fi interpretate şi ca sintagme libere; de exemplu, se poate spune: „Am făcut o lucrare *conform* cu planul”, dar şi „Am făcut o lucrare *conformă cu* planul”, situaţie în care conformă nu mai formează o grupare unitară cu prepoziţia următoare.

Notă. Nu sunt menţionate la I. Iordan verbele, conjuncţiile şi pronumele cu care prepoziţiile pot forma locuţiuni prepoziţionale: verb – *începând cu*, pronume – *cu tot, cu tot cu*, – conjuncţie – *şi cu* Multe locuţiuni prepoziţionale există şi ca locuţiuni adverbiale. Unele dintre locuţiunile prepoziţionale au aceeaşi formă cu cele adverbiale: *de-a lungul, de-a latul*, altele diferă: *în afară – în afară de, la un loc – la un loc cu*.

Modulul XIII. CONJUNCŢIA

13.1. Definiţia şi conţinutul clasei
13.2. Clasificarea conjuncţiilor după structură şi după origine

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să definiţi conţinutul clasei conjuncţiei;
- să identificaţi /determinaţi structura şi originea conjuncţiilor;

13.1. Definiţia şi conţinutul clasei. Conjuncţia este un instrument gramatical care leagă părţi coordonate de propoziţie ori propoziţii coordonate sau introduce propoziţii subordonate: „ Paraschiv, Nilă *şi* Achim nu erau de firea lor nişte copii tăcuţi, moi *ori* lipsiţi de veselie. ”(M. Preda); „Frunza creşte *şi* voioasa luncă sună „ (V. Alecsandri) „Voia totuşi *să*-mi arate...*că*-mi era recunoscător”. (M. Sadoveanu)

Conjuncţiile mai des folosite sunt: *şi, nici, dar, iar, însă, ci, sau, ori, deci, că, să, ca să, dacă, de, căci, fiindcă, deoarece* etc.

Legătura între două propoziţii se poate face şi prin pronume relative(*care, cine, ce, cât*) fără prepoziţie sau cu prepoziţie(*de unde, până unde, de când, până când* etc.).

Conjuncţia leagă mai rar părţi neomogene de propoziţie(depinzând de acelaşi regent) sau propoziţii subordonate diferite(când depind de aceeaşi propoziţie regentă): „Omul trebuie să fie cinstit *totdeauna* şi *oriunde*” (un complement circumstanţial de timp şi unul de loc).

13.2. Conjuncţiile limbii române se clasifică după următoarele criterii:

1. După criteriul etimologic – conjuncţii *moştenite*, conjuncţii *împrumutate* şi conjuncţii *formate pe terenul* limbii române.

Moştenite(din limba latină) în număr redus: *că, însă, nici, ori, să, şi*(dintre acestea unele nu provin din limba latină). Conjuncţiile *împrumutate* ulterior din alte limbi se reduce, de fapt, la una singură: *or*. Conjuncţii de origine necunoscută: *dar, iar*.

Conjuncţiile formate pe terenul limbii române prin compunere şi prin conversiune sunt cele mai numeroase: *aşadar, căci, dacă, sau, ci, decât, cum, când* etc.

2. După structură. După forma lor conjuncţiile sunt *simple* şi *compuse*; sunt simple conjuncţiile care au aspectul unui singur cuvânt: *că, însă, nici, ori* etc.; compuse – alcătuite din două conjuncţii simple sau dintr-un adverb relativ şi o conjuncţie – *ca să, cum că, aşadar(aşa+ dar), decât, dar şi, fie că etc.*

3. După funcţia lor sunt *coordonatoare* şi *subordonatoare.*

Felurile conjuncţiilor după funcţia lor

Conjuncţiile coordonatoare fac legătura între două părţi de propoziţie sau între două propoziţii care stau pe acelaşi plan, adică nu depind una de alta.

„În tăcerea nemărginită *a nopţii* **şi** *a munţilor*, un clinchet de talangă se aude uneori."(G. Bogza). Conjuncţia **şi** leagă două atribute aflate pe acelaşi plan, pentru că ele determină acelaşi substantiv(*tăcerea*)."Multe ştiu, *dar* nu ştiu toate"(G. Coşbuc). Conjuncţia **dar** leagă două propoziţii care stau pe acelaşi plan: amândouă sunt principale, deci nu depind una de alta.

„Acum degrabă să-mi aduci pe fata împăratului Roş de unde ştii[1)] **şi** cum îi şti şi tu[2)]" (I. Creangă). Conjuncţia **şi** leagă două propoziţii secundare care stau pe acelaşi plan, pentru că determină acelaşi verb(*să aduci*); deci ele nu depind una de alta.

Conjuncţiile coordonatoare se definesc prin distribuţia în mai multe tipuri de relaţii:

a) între două propoziţii
b) între două părţi de propoziţie
c) între două părţi de propoziţie, dintre care una, de obicei cea de-a doua, poate fi transferată într-o propoziţie.

Nu toate tipurile de conjuncţii coordonatoare se definesc prin cele 3 feluri de contexte relaţionale. Dintre conjuncţiile coordonatoare copulative, funcţionează în toate tipurile de relaţii menţionate numai *şi nici; şi* are distribuţia cea mai largă, legând propoziţii principale şi subordonate de acelaşi fel sau care se află pe acelaşi plan, părţi de propoziţie de acelaşi fel: Scrie *şi* citeşte, rosteşte clar *şi* răspicat, zăpada e moale *şi* e albă.

În propoziţiile negative se foloseşte conjuncţia *nici* drept corespondent al conjuncţiei *şi.*

Raportul dintre două părţi de propoziţie sau două propoziţii exprimat prin conjuncţii coordonatoare, se numeşte *raport de coordonare*, iar părţile de propoziţie sau propoziţiile sunt *coordonatoare.*

Sunt patru tipuri de conjuncţii coordonatoare: a)*copulative, b)disjunctive, c)adversative, d)conclusive:*

a) *coordonatoare copulative* leagă două părţi de propoziţie, prezentate de vorbitor ca asociate. Sunt puţine la număr: *şi, şi cu, precum şi, ca şi, nici-nici, şi-şi:* ;, Azi vine Rusanda **şi** din nou trosneşte uşurel mătura în mâna ei, **şi** din nou vuieşte focul în sobă..." (I. Druţă).

b) disjunctive – sau, ori, fie sunt prezentate de vorbitor ca opuse şi excluzându-se una pe alta: **Ori** e albă, **or**i e neagră

c) adversative – da, dar, însă, ci, or, iar exprimă opoziţia în diferite grade; cea mai slabă ca expresie a relaţiei adversative este *iar*, aflată la limita dintre valoarea copulativă şi cea adversativă: „Te-aş vârî în sân , dar nu încapi de urechi."(I. Creangă).

Nuanţa cea mai puternic adversativă, până la excludere, o exprimă conjuncţia *ci* după o unitate negativă, se mai numeşte şi opozitivă, deoarece ajută la exprimarea ideii de opoziţie: „Nu numai în regiunile extracarpatice se pot afla produse şi monede greceşti, *ci* şi în Transilvania"(H. Daicoviciu).

d) conclusive: deci, aşadar, prin urmare – leagă propoziţii principale şi subordonate şi părţi de propoziţie care formează unităţi binare, dintre care a doua este o concluzie a celei precedente. Când unităţile coordonate sunt părţi de propoziţie, cea de-a doua se poate dezvolta ca o propoziţie, adică o putem considera o propoziţie cu acelaşi predicat ca al întregii unităţi: „Vine miercuri, aşadar(vine) la 4 mai".

Conjuncţiile subordonatoare stabilesc raporturi de subordonare între cuvintele din propoziţiile regente şi propoziţiile subordonate pe care le introduc.

Conjuncţii subordonate necircumstanţiale, cele care introduc subordonate necircumstanţiale(subiective, predicative, atributive, completive directe şi completive indirecte, predicative suplimentare): *că, să, ca să, dacă, de, cum* etc.:

„A fost odată chiu şi cânt
Cum nu s-a pomenit cuvânt!
Şi soarele mirat sta-n loc
Că l-a ajuns acest noroc,
Să vadă el atâta joc!" (G. Coşbuc)

Conjuncţii circumstanţiale de loc(*unde, de unde, pe unde, oriunde*): „Vom avea dreptul a merge unde vom vroi." (V. Alecsandri)

Conjuncţii circumstanţiale de timp*(când, după ce, de când, până când, oricând):* „După ce s-a sfârşit nunta, feciorii s-au dus în treaba lor."(I. Creangă).

Conjuncţii circumstanţiale finale*(să, de, pentru ca să etc.),* modale*(cum, precum, după cum, după cât, cât, de cât etc.),* condiţionale, de relaţie, cumulative, de excepţie, opoziţionale etc.

Legătura dintre două propoziţii se poate face şi prin *locuţiuni conjuncţionale* (grupuri de două sau mai multe cuvinte care împreună îndeplinesc rolul de conjuncţie).

Între cuvintele din care este formată o locuţiune conjuncţională se află totdeauna o conjuncţie sau o altă parte de vorbire care poate avea rol de conjuncţie(un adverb relativ sau un pronume relativ).

Locuţiunile conjuncţionale mai des folosite sunt: *şi cu, ci şi, cât şi, dar şi, precum şi, pentru că, pentru ca să, fără ca să, până să, cu toate că, măcar că, măcar să, măcar de, după ce, până ce, îndată ce* etc.

Procesul de antrenare a altor părţi de vorbire, a unor îmbinări de cuvinte în categoria conjuncţiilor e în plină desfăşurare, astfel încât este greu a determina numărul exact al locuţiunilor conjuncţionale. Din punctul de vedere al structurii, locuţiunile conjuncţionale sunt destul de variate, sunt de mai multe tipuri:

- Adverb + conjuncţie: *măcar că, cum că, aşa că, chiar că, numai ca să*
- prepoziţie + conjuncţie: *pentru ca, fără ca (să), pentru că*
- adverb + pronume relativ: *numai ce, îndată ce, imediat ce*
- o formă verbală + o conjuncţie: *las(că), fie că* etc.

Modulul XIV. INTERJECŢIA

14.1 Definiţia şi conţinutul clasei
14.2. Clasificarea interjecţiilor după structură şi după origine
14.6. Probleme de semantică în clasa interjecţiei
14.7. Interjecţiile şi onomatopeele
14.8. Funcţia sintactică a interjecţiilor

Obiective:

Studiind acest modul veţi fi capabili:

- să definiţi interjecţia;
- să identificaţi /determinaţi structura şi originea interjecţiilor;
- să delimitaţi interjecţiile de onomatopee;
- să identificaţi rolul şi importanţa interjecţiilor şi a onomatopeelor.

14.1 Definiţia şi conţinutul clasei. Interjecţia este partea de vorbire neflexibilă care exprimă direct sau indirect stări psihice emoţionale sau voliţionale ori reproduce cu aproximaţie sunete şi zgomote:

a. o stare sufletească: „Ah, mamă tu ! Ce slabă eşti!" (G. Coşbuc).

b. un îndemn: -Haide, fată, la ogor!/-Ba, mamă, ochii mă dor!.

c. adresare: „ Ia ascultaţi, măi, zise Gerilă…(I. Creangă);

d. imită sunete sau zgomote: „Ţac, Ţac, prin copac, / Fâş, Fâş, prin păiş" (ghicitoare).

Interjecţiile sunt cuvinte de tip special ce se deosebesc atât de părţile de vorbire de sine stătătoare care exprimă noţiuni propriu-zise, cât şi de instrumentele gramaticale (prepoziţii şi conjuncţii) care redau raporturile dintre noţiuni. Interjecţiile nu denumesc, ci redau succint diferite emoţii, sentimente, impulsuri de voinţă ale vorbitorului sau zgomote din natură. Adesea rostirea lor este însoţită de anumite gesturi (mimică, mâini).

> Notă. Interjecţiile apar totdeauna cu valori afective, pe care le redau mai nuanţat decât cuvintele obişnuite. Ele aparţin, de fapt, mesajului vorbit, în textul scris, fiind doar mărci ale oralităţii şi apărând exclusiv în stilul beletristic, în vorbirea populară şi familiară. Frecvenţa interjecţiilor intr-un text este deci un indice al expresivităţii şi al oralităţii acestuia.

Şi din punct de vedere morfologic interjecţiile diferă de celelalte cuvinte: sunt amorfe (nu-şi schimbă forma – n-au gen, număr, caz etc.)

Cu toate acestea, unele dintre ele ajută la formarea unor părţi de vorbire flexibile of - *oftat;* vai – *vaiet*; poc – *pocnet*; sau fac parte din componenţa unor unităţi frazeologice (*vai şi amar, cu chiu cu vai, aoleu şi vai de mine*).

14.2. Clasificarea interjecţiilor după structură şi după origine. *După structură* interjecţiile sunt: simple, compuse şi locuţiuni interjecţionale şi alte cuvinte folosite cu această valoare:

a) primare, care au un corp fonetic:

- dintr-o vocală *(a!,o,!e!): „O,* vin în părul tău bălai /S-anin cununi de stele... *" (*M. Eminescu*);*

- dintr-un diftong *(ai! ,, ei! , ia!): „Ei,ei* ! Acum groapa este gata, – zise Sfânta Duminică." (I. Creangă);

- interjecţii bisilabice: *Aho!, Oho!, Elei!, Ehe,! Aha!***.**

Notă. În emisiunea orală unele interjecţii formate dintr-o silabă, prin dublarea sau triplarea segmentului vocalic iniţial sau a celuilalt segment, aceste structuri apar cu o vocală prelungită: *auuu, o-ho-ho, a-ho.*

b) interjecţiile compuse sunt mai puţin numeroase şi se formează fie prin alăturarea a două interjecţii diferite, fie prin repetarea aceleiaşi interjecţii: *haide-hai, hai-hai; ei,aş!, ei, na!*

c) locuţiunile interjecţionale sunt sintagme legate în componenţa cărora intră o interjecţie primară şi un alt cuvânt cu valoare interjecţională *ia uite! ia te uită! ia vezi! nu zău! ei asta-i!*

După origine, interjecţiile pot fi clasificate în: *interjecţii propriu-zise, interjecţii improprii* şi *false interjecţii:*

a) interjecţiile proprii sau *propriu-zise* sunt strigăte scurte care reprezintă manifestarea exterioară a senzaţiilor, a emoţiei, a voinţei sau a dorinţei vorbitorului, nelegate ca origine de alte părţi de vorbire: *ah!, of!, hai!, mă!, vai!*: *„Haiti!* lipseşti dinaintea mea." (Ion Creangă);

b) interjecţiile improprii sunt cele provenite de la alte părţi de vorbire prin conversiune, rezultând şi o pierdere a sensului lexical. Ele provin din vocative sau din imperative. Vocativele precum *doamne!, frate!, soro!, domnule!, drace!,* când se folosesc ca interjecţii, sunt golite de sens. Total delexicalizate apar: *dracu'* (Ce *dracu'* vrei şi tu?), *dumnezeu* (Unde *dumnezeu* ai umblat până la ora asta?), *păcatele* (Ce *păcatele* spuse?), *ciorile* (Ce *ciorile*, ţaţo?). De fapt, devin cuvinte parazite care încarcă inutil enunţul, fără să transmită ceva.

Interjecţiile improprii sunt**:**

- substantive: *doamne, păcat, ruşine, pojar, frate, soră: „Frate!* Ştii c-avem două fete mari? " (V. Alecsandri). *„Amin!* – bleştesc eu cu jumătate

de gură…"(I. Creangă). De multe ori unele dintre acestea apar însoţite de o interjecţie propriu-zisă (*O, Dumnezeule! Of, doamne! Ei, vorbă*) de un determinant (*halal de voi ! dragă doamne!*) sau reamplificate (*Doamne, doamne!*): *„Doamne, doamne*! Învăţat mai trebuie să fie şi acel, care face gramatici. " (I. Creangă);

- adjective: *(sărăcan!, aracan!, ara!, ira!)*: *„I…ra*! Moş Nichifor, nu mai spune de lup. " (I. Creangă);

- adverbe**:** *aş!, aşa!, unde!, aiurea!: „Măi aşa!* Parcă-s de o mamă făcuţi..."(V. Vasilache).

Notă. Poftim, poftiţi sunt interjecţii provenite de la verbul *a pofti*). *Uite* a rezultat din imperativul *uită-te*. Forma verbală *mă rog,* folosită ca un clişeu verbal, devine interjecţie: *Mă rog,* vrei să fii şi tu băgat în seamă!

Atât interjecţiile propriu - zise, cât şi cele provenite din alte părţi de vorbire sunt formate pe teren propriu. Sunt însă multe interjecţii împrumutate din alte limbi:

- *turco-tătară* (aman, aferim! Bre! hai);
- *franceză şi italiană* (adio, alo, basta, bravo, vivat, marş, mersi);
- *germană* (capot, ţal, fain!);

c) false interjecţii sunt cuvintele aparţinând altor părţi de vorbire care îşi păstrează sensul lexical, dar sunt folosite exclamativ, similar interjecţiilor propoziţionale. Între ele sunt:

- substantive: *Ajutor!, Linişte!, Foc!, Salut!, Valea!;*
- adverbe: *Afară!, Aiurea!, Înainte!, Înapoi!, Jos!, Sus!;*

Unele elemente interjecţionale sunt provenite de la formulele de salut: *'Neaţa!, Bună!* Toate aceste interjecţii sunt plasate la graniţa cu propoziţiile eliptice de predicat.

14.3. Probleme de semantică în clasa interjecţiei. *După sens* interjecţiile se împart în următoarele categorii:

a) interjecţii care exprimă senzaţii fizice sau stări sufleteşti (emoţionale); interjecţiile care sugerează stări fizice şi stări emoţionale sunt destul de numeroase. În mod teoretic, toate reacţiile afective pot fi exteriorizate cu ajutorul interjecţiilor. Prin aceste interjecţii pot fi redate mai multe stări sufleteşti sau senzaţii:

- *durere: au!, ah!, vai! văleu!,*exemplu: *„Văleu* cumătră, talpele mele!" (I. Creangă)
- *frig: bruh!, brr!,*exemplu: *Bruh!* Mi-i frig.
- *oboseală: uf!, vai!,* exemplu: Ce-am alergat! ... *Uf!* Toată-s un lac de apă.
- *teamă, spaimă: ah!, vai!, hăit!, aoleo!*

- *nemulţumire: dec!, eh!, na!, of!, ţţţ!*
- *dispreţ: ptii!, ptiu!, halal!*
- *saturaţie, plictiseală: uf!, ei!*
- *mâhnire: a!, of!*
- *supărare, amărăciune, deznădejde: a!, vai!, oh!*
- *ciudă, necaz: iii!, phii!, ti!, uh!*
- *ameninţare: aoleo!, vai!*
- *regret:aoleo! de!, hei!, o/uu!, vai!*
- *nostalgie: ah!, ehe!, vai!*
- *îndoială, nesiguranţă: de!, hm!*
- *nerăbdare. of!, vai!*
- *mirare, uimire, surpriză: aa!, au!, bre!, ira!, o!, oho!* etc.
- *satisfacţia: a!, ah!, ha!, o!; satisfacţia răutăcioasă: sâc!; satisfacţia de a se lămuri:aha!*
- *admiraţie: a!, ah!, ehe!, mă!, ti!*
- *entuziasm, aprobare: aferim!, bravo!, ura!*

„*Tiii!* Ce frumoasă caţaveică am să fac nevestei mele din blana istui vulpoi”. *(I. Creangă).*

„*Ah!* Atât de albă noaptea, parcă-ar fi căzut zăpadă.” (M. Eminescu);

b) interjecţii care exprimă voinţa sau dorinţa. Ele au un sens apropiat de al imperativului. Cele mai obişnuite interjecţii din această categorie sunt: *hai, haide, na, ho, marş, hăis, hi!* Cu ajutorul lor se redau diferite acte de voinţă:

- *o adresare (alo, bre, fă, hăi);*
- *o poruncă, un îndemn, un ordin (hai, haide, haideţi, stop, tiva).*

În categoria interjecţiilor care redau manifestarea unei voinţe sau dorinţe trebuie incluse sunetele şi cuvintele cu ajutorul cărora chemăm sau alungăm animalele, păsările: *aho, bâr, cuţu, câţ, halea, ţâbă.*

Un şir de interjecţii pot exprima reacţii psihice de mai multe feluri. Astfel, interjecţiile *hai, măi, na* pot exterioriza stări psihice fie emoţionale, fie voliţionale: „*Măi*, cine merge la pădure cu mine?” (I. Creangă). „*Na*, să-ţi cumperi haine şi casă şi pâine.” (V. Alecsandri).

Categoria cea mai bogată de interjecţii o constituie onomatopeele şi cuvintele imitative *vâj, gâl, zdup, clanc:* „Şi cum ospăta el, *buh!* Cade fără sine în groapa cu jăratic.”(I. Creangă).

14.4. Interjecţiile şi onomatopeele. Spre deosebire de onomatopee, interjecţiile întotdeauna *emoţionează*, sunt pline de afectivitate, exprimând lumea interioară a omului. Interjecţiile cel mult trezesc anumite noţiuni în conştiinţa noastră, în timp ce onomatopeele, având o legătură directă cu

natura obiectului exprimat, sugerează exact ideea dorită. Să comparăm de exemplu, „*Pupăza zbârr!* pe-o dugheană...” în care onomatopeea *zbârr!* sugerează în mintea noastră imaginea zborului. Onomatopeele uzuale, datorită elementelor fonetice componente, sunt totdeauna expresive, având o origine şi o funcţie radical diferită de interjecţii, care sunt totdeauna afective. Cantitatea de informaţie la onomatopee, fiind mai limitată, le face să fie mai expresive.

Dar atât onomatopeele, cât şi interjecţiile pot îmbina doze de afectiv şi expresiv. Afectivul şi expresivul, în acest plan, trebuie privite ca două lucruri distincte.

Notă. Prezenţa interjecţiilor şi a onomatopeelor în vorbire (şi în literatura artistică) este o consecinţă a gustului pentru expresivitate. Dacă scriitorul, de exemplu, doreşte să invoce un zgomot el îi indică natura lui, obţinând astfel o mai mare forţă de expresivitate. În aşa caz, va recurge la onomatopee sau la derivatele lor respective, cu ar fi: bâzâitul (bondarilor), murmurul (izvoarelor), ţiuitul (şoarecilor), foşnetul (frunzelor), orăcăitul (broaştelor), scârţâitul (uşii), bubuitul (tunurilor), hârâitul şi lătratul (câinelui) ş.a.

Interjecţiile sunt observate „de departe” în vorbirea dialogată. Ele emoţionează pe ascultător, uneori foarte puternic, dar, de regulă, de scurtă durată. În vorbirea scrisă ele constituie primele semnale, ce ne avertizează despre prezenţa unui câmp afectiv.

Interjecţiile autentice, ca echivalente a unei propoziţii, sunt, mai degrabă, nişte semnale emotive ale prezenţei în comunicare a unui „complex de imagini”. De aici rezultă şi locul interjecţiilor, care se plasează, de obicei, în prepoziţia cuvintelor lămuritoare, cuvinte ce identifică conţinutul celor dintâi. Cuvintele lămuritoare şi de multe ori mimica, gestul, intonaţia, precizează care anume sentiment, emoţie ş.a. au fost manifestate. În propoziţia:

„*Măi!* Dar ce sărăcie lucie pe aici, pe la raiu!” interjecţia *măi* este semnalul prezenţei unei stări afective. Restul contextului ne informează despre starea afectivă concretă: *mirare.*

E de notat că de multe ori interjecţiile şi, în mare parte onomatopeele, mai au nevoie de alte cuvinte, care să le precizeze, să le scoată mai bine în relief conţinutul. Acesta însă nu înseamnă că ele nu au aplicare largă, că nu sunt reproduse regulat pe scară socială şi că, prin urmare, nu au existenţă în limbă.

14.5. Funcţiile sintactice ale interjecţiilor. În mod obişnuit, interjecţiile nu au funcţie de parte de propoziţie. Sunt totuşi construcţii în care unele interjecţii au funcţie sintactică.

Cea mai obişnuită funcţie sintactică a interjecţiei este aceea de predicat: *„Hai* cu mine!”(Mergi cu mine!).

Funcţia de predicat a interjecţiilor este strâns legată de sensul lor. Pot avea funcţie de predicat:

a. interjecţiile care exprimă un îndemn sau poruncă, adică acele interjecţii al căror sens se apropie de al imperativului: *hai!, ho!, na, nani.*
b. interjecţiile de adresare: (*iată, uite, iaca): Iată* un fluture = *Uite.*

Aceste interjecţii exprimă îndemnul pe care vorbitorul îl adresează cuiva pentru a privi un obiect sau pentru a asculta o comunicare.

c. interjecţiile – cuvinte onomatopee, care imită zgomotul făcut de o acţiune în timpul executării ei: *Şi zvrrr!* Cu o piatră*!* Şi *tronc!* copacul.
d. interjecţiile care redau repeziciunea unei acţiuni *(haţ, ţuşti*): El atunci *ţuşti!* lângă mine.

Interjecţiile cu funcţie de predicat se comportă ca un verb, putând avea diferite complemente:

Hai *mai aproape (complement circumstanţial de loc)*
Na-ţi *cartea* (*obiect direct*)
Pupăza zbârrr! *pe o dugheană (complement circumstanţial de loc).*

Referinţe bibliografice:

1. Coteanu I. *Gramatica de bază a limbii române*.- Bucureşti, 1982
2. Dimitriu C. *Tratat de gramatică a limbii române*.- Iaşi, 2002
3.Constantinescu–Dobridor Gh. *Morfologia limbii române*.- Bucureşti,1996
4. *Gramatica limbii române*. Vol. I-II. Bucureşti, 1963
5. Avram M. *Gramatica pentru toţi*.-B., 1997
6. Ciornâi I. *Limba română. Îndreptar fonetic şi gramatical*.-1991